

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

MIGRACE A ROZVOJ

Rozvojový potenciál mezinárodní migrace

Kolektiv autorů

PRAHA 2011

Recenzent: Doc. RNDr. Dušan Drbohlav, CSc.

Tato publikace vznikla v rámci projektu „Podpora studia tématu ‚migrace a rozvoj‘ na vysokých školách“ č. 16/2011/08, realizovaného Fakultou sociálních věd UK ve spolupráci s IOM Praha z prostředků České rozvojové agentury. Kapitoly 2, 3 a 4 byly dále podpořeny ze strany projektu GAČR „Migrace a rozvoj – ekonomické a sociální dopady migrace na Česko jako cílovou zemi a Ukrajinu jako zemi zdrojovou (se zvláštním zaměřením na analýzu remitencí)“ č. P404/10/0581 a projektu OP VaVpI č. CZ.1.05/1.1.00/02.0073.

Všechna práva vyhrazena. Tato publikace ani žádná její část nesmí být reprodukována nebo šířena v žádné formě, elektronické nebo mechanické, včetně fotokopií, bez písemného souhlasu vydavatele.

© Věra-Karin Brázová, Petra Ezzedine, Lucie Gladišová, Ondřej Glazar, Ondřej Klípa, Petra Levrincová, Antonín Mikeš, Marie Říhová, Jan Schroth, Lucie Sládková, Robert Stojanov, Wadim Strielkowski, 2011

© Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze, 2011

ISBN 978-80-87404-10-2

Motto:

„Každý má právo na takovou životní úroveň, která by byla s to zajistit jeho zdraví a blahobyt i zdraví a blahobyt jeho rodiny...“

Všeobecná deklarace lidských práv a svobod, článek 25 (1)

Obsah

PŘEDMLUVA	7
1. ÚVOD DO TÉMATU MIGRACE A ROZVOJE A PŘEHLED KLÍČOVÝCH TEORETICKÝCH KONCEPTŮ	9
2. REMITENCE A JEJICH ROZVOJOVÝ DOPAD	44
3. PŘÍPADOVÁ STUDIE UKRAJINSKÝCH PRACOVNÍCH MIGRANTŮ V ČR A JEJICH RODIN NA UKRAJINĚ (SE ZAMĚŘENÍM NA ANALÝZU REMITENCÍ)	65
4. BRAIN DRAIN / BRAIN GAIN / BRAIN CIRCULATION	72
5. PŘÍPADOVÁ STUDIE I. – MOLDAVSKO: MIGRACE A ROZVOJ V NEJCHUDŠÍ ZEMI EVROPY. PROBLEMATIKA OPUŠTĚNÝCH DĚTÍ V DŮSLEDKU MIGRACE.	91
6. PŘÍPADOVÁ STUDIE: PROGRAM MIGRACE PRO ROZVOJ V AFRICE (MIDA).....	108
7. ODVRÁCENÁ STRANA MIGRACE A ROZVOJE	113
8. LEGISLATIVNÍ A INSTITUCIONÁLNÍ RÁMEC	147
9. GLOBÁLNÍ PŘÍSTUP K MIGRACI A ROZVOJI A POSTOJ VYBRANÝCH MEZINÁRODNÍCH ORGANIZACÍ	184
10. DIASPORA A ROZVOJ	208
11. REFLEXE GENDERU V PROCESU MIGRACE	229
ZÁVĚR.....	242
SUMMARY	248
SEZNAM ZKRATEK	250
O AUTORECH	252

Předmluva

Důvodem sepsání monografie na téma **migrace a rozvoj** kolektivem autorů byla snaha o soustředění dílčích témat, které spolu úzce souvisí, vzájemně se doplňují, ovlivňují a prolínají, tvoří společné zákonitosti a měly by být předmětem dalšího studia, do jednoho celku.

Uvedená publikace vznikla v rámci projektu "**Podpora studia tématu "migrace a rozvoj" na vysokých školách", realizovaného Fakultou sociálních věd UK ve spolupráci s IOM Praha z prostředků České rozvojové agentury**. Experti, kteří se podílí na vzniku monografie, však přesahují rámec zmíněných institucí. Poděkování náleží všem zástupcům institucí a všem autorům jednotlivých kapitol, a výslovně recenzentovi, docentu Dušanu Drbohlavovi.

K migraci je možné přistoupit z mnoha úhlů pohledů, je to téma průřezové, interdisciplinární a mnohdy velmi složité, zejména sestoupíme-li do aplikační praxe, do reality. Migrace ovlivňuje život v zemích původu migrantů, v zemích tranzitních a hostitelských. Pro **ovlivňování v pozitivním smyslu**, tedy **pro rozvoj**, je zapotřebí znát faktory, které mohou napomoci řídit migraci ku prospěchu všech ("*to manage migration for the benefit of all*", jak zní *mission statement* IOM). Více a podrobněji o těchto faktorech můžeme číst v uvedené publikaci.

Tato publikace má za cíl odpovědět mimo jiné na otázky, jakým způsobem může přispět migrace k rozvoji, jestli lze použít remitenci jako soukromých peněz migrantů k rozvoji, jestli podporuje diaspora investice a rozvoj v zemích původu nebo zda lze využít migračních projektů pro rozvoj aj.

Tématem migrace a rozvoje se zabývá v současném světě mnoho platform, zmiňme alespoň jednu, která sdružuje všechny zainteresované státy světa – Globální fórum pro migraci a rozvoj. V tomto roce se schází již popáté, aby diskutovalo témata, která podporují rozvoj v zemích původu i cílových a která

jsou též obsahem této publikace. Předkládáme je pro větší pochopení a synergii mezi migrací a rozvojem.

Lucie Sládková, vedoucí mise IOM Praha

1. Úvod do tématu migrace a rozvoje a přehled klíčových teoretických konceptů¹

Robert Stojanov; Lucie Gladišová²

Hospodářský růst v druhé polovině 20. století, zvyšující se internacionalizace ekonomických aktivit a procesy dekolonizace přispěly k intenzifikaci migračních procesů (srovnej s Arango 2000: 284). Dostupnější globální způsoby komunikace a dopravy vytvořily větší možnosti pro pohyb osob i financí než kdykoli dříve. Ačkoli ne všichni obyvatelé planety se z celé řady důvodů mohou či mají zájem stát migranty.

Souvislosti mezi migrací a rozvojem jsou zkoumány již několik desítek let v rámci rozvojových studií, viz například práce zkoumající dopady migrace z venkova do měst na rozvoj rurálních oblastí (Lipton 1980), práce diskutující význam přílivu remitencí z měst na venkov při transformaci zemědělské produkce (Stark 1980), případové studie zabývající se remitendním chováním (z angl. remittance behaviour) migrantů z venkova v Dillí (Banerjee 1984) i teoretickým vymezením hypotéz pro motivaci zasílat remittance (Lucas & Stark 1985).

Nicméně intenzivně jsou vztahy mezi migrací a rozvojem zkoumány od 2. poloviny 90. let minulého století. Dobrý příkladem pro ilustraci rozkvětu zkoumání této problematiky je nejen rostoucí počet publikací v odborných časopisech za poslední desetiletí³, ale také obsah jednotlivých zpráv OSN na

¹ Text byl vytvořen s finanční podporou projektů GAČR P404/10/0581 a CzechGlobe CZ.1.05/1.1.00/02.0073.

² Překlad, úprava a doplnění textu.

³ Pro získání základních informací o kvantitativním rozvoji určitého tématu můžeme použít metodu vyhledávání dané problematiky v elektronických databázích. V odborných zdrojích indexovaných na ISI Web of Knowledge bylo publikováno do roku 1969 celkem 17 článků na téma remittance (z angl. remittances), mezi lety 1970 - 1989 to bylo 69 článků, v letech 1990 - 1999 to bylo 182 článků a od roku 2000 bylo publikováno celkem 818 článků. Klíčové heslo remittance bylo vybráno pro jednoduchost a rychlost vyhledávání, protože u vícelslovných zadání se objevují i

téma migrace a rozvoj. Zatímco první „Stručná zpráva monitorující světovou populaci v roce 1997 se zaměřením na mezinárodní migraci a rozvoj“ z roku 1996 (United Nations 1996) zjišťuje, že témata věnovaná migraci a rozvoji mají vzájemný vztah, souvislostí je celá řada a jsou velmi komplexní, tak druhá zpráva OSN „Monitoring světové populace se zaměřením na mezinárodní migraci a rozvoj“ o dekádu později (United Nations 2006) se již zaměřuje na jednotlivé demografické, sociální a ekonomické otázky spojené s mezinárodní migrací a rozvojem. Navíc v září 2006 se na zasedání Valného shromáždění OSN tato problematika široce diskutovala a zástupci členských států uzavřeli dohodu na realizaci každoročního vládního summitu s názvem Globální fórum o migraci a rozvoji (z angl. Global Forum on Migration and Development), které poprvé hostila vláda Belgie v červenci 2007. Fóra pokračovala i v dalších letech, viz podrobněji kapitola 9.

Důvody zvyšování zájmu o souvislosti mezi migrací a rozvojem jsou různé, ale mezi ty klíčové bezpochyby patří stoupající množství zasilaných remitencí za posledních deset až patnáct let, rostoucí absolutní počty imigrantů a zároveň stárnoucí původní populace v zemích ekonomicky rozvinutých. Dalším významným motivem je rozčarování z neúspěchů tradičních rozvojových intervencí, například oficiální rozvojové pomoci (ODA, z angl. Official Development Assistance), a z nich vyplývající hledání alternativních možností řešení, ve kterém například problematika remitencí získala značnou pozornost. Za další příčnu lze považovat právě každým rokem vzrůstající množství remitencí nebo jejich větší stabilita ve srovnání s dalšími vnějšími intervencemi (př. ODA, zahraniční přímé investice - FDI, z angl. Foreign Direct Investment).

Vztahy migrace s rozvojem jsou mimořádně komplexní a citlivé k celé řadě faktorů odlišných pro jednotlivá území a dané okolnosti, a proto je jen velmi obtížné formulovat jednoznačné závěry ve směru pozitivních nebo negativních přínosů. Odchod vzdělaných osob do zahraničí mohou některé země vnímat negativně, zatímco v případě jiných zemí může jít o jednu z významných rozvojových strategií s velmi dobře rozvinutou migrační infrastrukturou (např. rozdílné postoje afrických vlád a Filipín). I když nakonec náklady a výnosy jsou počítány vždy v rovině individuální či dané domácnosti (komunity).

V současnosti neexistuje žádná jednotná teorie, která by komplexně vysvětlovala příčiny, průběh a důsledky mezinárodní migrace. Neexistuje ani žádná tendence

výsledky obsahující pouze jeden ze zadaných výrazů.

takovou meta-teorii vytvořit. Příčinou je podle Drbohlava a Uherka (2007: 126) fakt, že migrace obyvatel je široce podmíněný proces, který je často ovlivněný komplexem mnoha vnitřních i vnějších faktorů. Proto existuje pouze fragmentovaný soubor teorií, které většinou vznikly izolovaně a na základě rozdílných přístupů k dané problematice, v různé době a vědních disciplínách. Massey (1993: 432) připomíná, že zajímavé na jednotlivých teoriích je, že i když vysvětlují stejnou věc – příčiny toho, proč lidé migrují – dochází často k velmi odlišným závěrům na základě svých vlastních předpokladů, konceptů a metodologických rámců. Proto Arango (2000: 287) tvrdí, že někteří autoři spíše hovoří o snaze přispět do pestré mozaiky vzájemně se doplňujících teoretických přístupů. Ačkoli de Haas (2010: 257) upozorňuje, že kombinovat různé teoretické perspektivy je někdy velice obtížné, s ohledem na fakt, že operují s různými pojmy a kritérii k vytčení zkoumaných problémů i jejich řešení. Navíc se někdy *a priori* vymezují vůči ostatním paradigmatům, která odmítají jako nesprávná (nebo méně vhodná).

Přesto je nezbytné s teoriemi pracovat, stejně jako je důležité mít přehled o vývoji těch teorií, které se vztahují k migraci a rozvoji, znát také okolnosti jejich vzniku (kontext časový i prostorový, soudobé trendy a tendence vědeckého bádání) a korelaci, a to i v případě, že třeba již byly odmítnuty nebo překonány. Teorie se totiž odráží významně v praktickém výzkumu i politice týkající se migrace a rozvoje. Lze na ně navazovat, vyvracet je či rozvíjet, poučit se z nich i inspirovat se k novým pojetím.

Jaké jsou tedy příčiny migrace v posledních několika desetiletích, které „diktuji mezinárodní migraci“ (Drbohlav 2001)? Cílem následujících odstavců je vytvořit přehled klasických migračních teorií společně se základním popisem teoretického rámce vztahu mezi migračními procesy a rozvojem (migration - development nexus), vývoji tématu na mezinárodní úrovni po 2. světové válce a úvodnímu přehledu zásadních témat, kterými se předkládaná kniha zabývá.

Autor této kapitoly vybral v migrační literatuře nejcitovanější teoretické přístupy v poslední době⁴. Jedná se o koncepty pull/push faktorů a dobrovolné/(vy)nucené migrace, transnacionalismu, cirkulace migrace a teorie z klasických textů Douglase S. Masseyho (zejména Massey a kol. 1993 a 1998) a Joaquína Arango (2000), které měly zásadní dopad na teoretizování v oblasti výzkumu migrace v sociálních vědách. Práce dalších autorů jako jsou

⁴ V České republice například Drbohlav a Uherek, 2007, Baršová a Barša, 2005.

Ravenstein (1885), Doeringer a Piore (1971), Piore (1986), Wallerstein (1974 a 1976), Stark and Bloom (1985), Massey (1990), Hugo (1982 a 1996), Faist (2000) a další rovněž patří mezi základní zdroje.

Pro uvedení do problematiky teoretického vymezení vztahu mezi migrací a rozvojem byly vybrány práce významných představitelů migračních a rozvojových studií, kteří se tímto tématem dlouhodobě zabývají a patří opět mezi nejcitovanější. Jedná se především o texty autorů de Haan (1999), de Haas (2005 a 2010) a další.

Kapitola je psána analyticko-syntetickou metodou a vychází ze sekundárních informačních zdrojů. Je rozdělena na tři hlavní části. První část uvádí základní informace o kvantifikaci mezinárodní migrace na globální úrovni, druhá část představuje debatu o strukturálních souvislostech ovlivňujících migrační toky a zahrnuje krátké představení hlavních migračních teorií. Poslední část se týká teorií, jež se vážou přímo k problematice migrace a rozvoje.

1.1. Mezinárodní migrace v číslech

Ještě před tím, než se začneme zabývat teoretickými koncepty migrace a rozvoje, je nutné se seznámit alespoň se základními statistickými údaji naznačujícími rozsah mezinárodní migrace. Podle odhadů Populační divize Spojených národů (UNPD) dosáhl počet migrantů v roce 2010 počtu cca 214 milionů (3,1 procenta světové populace), což je o 38 milionů více ve srovnání s odhady pro rok 2000 (UNPD 2010).

Odhadovaný absolutní počet mezinárodních migrantů má stoupající tendenci od 60. let minulého století a mezi lety 1960 a 2010 se téměř ztrojnásobil – vzrostl ze 75 miliónu na 214 miliónu mezinárodních migrantů. Avšak poměr absolutního počtu mezinárodních migrantů vůči celkové světové populaci za dané období se až tak příliš dramaticky neměnil – stoupl z 2,5 procenta na 3,1 procenta - přičemž za poslední dvě desetiletí byl tento poměr víceméně stabilizovaný (podrobněji viz Tab. 1.1).

Tabulka 1.1: Odhadované počty mezinárodních migrantů ve světě a jejich procentuální podíl na celosvětové populaci (1960 - 2010)⁵

<i>Rok</i>	<i>Odhadované počty mezinárodních migrantů (v milionech)</i>	<i>Poměr mezinárodních migrantů na celosvětové populaci (v procentech)</i>
1960	75	2,5
1965	78	2,4
1970	81	2,2
1975	86	2,1
1980	99	2,2
1985	111	2,3
1990	154	2,9
1995	165	2,9
2000	176	2,9
2005	190	3,0
2010	214	3,1

Zdroj: Data z UNPD (2010)

Faktem však je, že skutečný rozsah mezinárodní migrace na globální úrovni zůstává neznámý, protože migrační procesy probíhají především mezi rozvojovými zeměmi navzájem. A tyto migrační proudy nejsou řádně dokumentovány. Kromě toho do většiny statistik nejsou zahrnuty těžko zjištělné počty ilegálních migrantů.

V absolutních číslech dosahuje nejvyššího počtu mezinárodních migrantů (imigrantů) mezi členskými státy OECD (z angl. Organization for Economic Cooperation and Development)) devět zemí (v sestupném pořadí) - USA, Německo, Kanada, Francie, Velká Británie, Španělsko, Austrálie, Itálie a Japonsko. Ovšem v daném souboru zemí měla nejvyšší podíl mezinárodních

⁵ Uvedená data v tabulce jsou vždy k 1.červenci.

migrantů ve své populaci v roce 2010 Austrálie (téměř 22%), následována (opět v sestupném pořadí) Kanadou, Španělskem, USA, Německem, Francií, Velkou Británií, Itálií a Japonskem, kde pouze jen 1,1% místních obyvatel jsou imigranti⁶.

Za poslední desetiletí zaznamenaly všechny vedoucí imigrační země OECD nárůst počtu mezinárodních migrantů i jejich podílu na populaci. Největšího absolutního i relativního nárůstu však dosáhlo Španělsko, když v mezidobí 2000 - 2010 se absolutní počet migrantů zvýšil z počtu 1,6 mil na 6,4 mil., a poměr mezinárodních migrantů k národní populaci vzrostl z 4,0% na 14,1% (UNPD 2010). Přestože se dynamický nárůst imigrace z mezidobí 2001-2005 ve Španělsku mírně zbrzdil v následujících pěti letech, jsou čísla stále velmi vysoká (viz Tab. 1.2) na to, aby se dalo hovořit o výrazných dopadech globální ekonomické recese na zabrzdění imigrace.

Podobně i v ostatních zemích OECD, jako například v USA, Německu, Velké Británii a Japonsku je možné zaznamenat jisté zbrzdění příchodu migrantů do těchto států v posledních pěti letech. Zatímco ve Francii lze zaznamenat spíše setrvalý vývoj po celou danou dekádu, tak v Kanadě, Austrálii a Itálii imigrace stoupla v mezidobí 2006-2010, ve srovnání s obdobím 2001-2005 (podrobně viz Tab. 1.2).

⁶ Nicméně určitým důvodem pro uvedený stav je fakt, že v zemích s nižším počtem obyvatelstva, ale relativně velkou rozlohou (př. Austrálie, Kanda), je logicky podíl přistěhovalců na celkové populaci vyšší a místní vlády imigraci desítky let podporovaly.

Tabulka 1.2: Odhadované počty mezinárodních migrantů ve vybraných zemích OECD a jejich poměr k národní populaci (v letech 2000, 2005 a 2010)

<i>Země</i>	<i>Odhadované počty mezinárodních migrantů (v milionech)</i>			<i>Poměr mezinárodních migrantů v národní populaci (v procentech)</i>		
	2000	2005	2010	2000	2005	2010
USA	34,8	39,3	42,8	12,1	13,0	13,5
Německo	10,0	10,6	10,8	12,2	12,9	13,1
Francie	6,3	6,5	6,7	10,6	10,6	10,7
Kanada	5,6	6,3	7,2	18,1	19,5	21,3
Velká Británie	4,8	5,8	6,5	8,1	9,7	10,4
Austrálie	4,0	4,3	4,7	21,0	21,3	21,9
Itálie	2,1	3,1	4,5	3,7	5,2	7,4
Španělsko	1,8	4,6	6,4	4,4	10,7	14,1
Japonsko	1,7	2,0	2,2	1,3	1,6	1,7
CELKEM	71,1	82,5	91,8	*40,4	*43,4	*42,9

* Poměr mezinárodních migrantů usazených v tabulce zmíněných zemí vůči celkovému počtu mezinárodních migrantů ve světě.

Zdroj: Data z UNPD (2010), vlastní výpočty

Z dlouhodobého pohledu globální ekonomická recese z roku 2008 dosud neměla výrazný vliv na migrační proudy směřující do ekonomicky nejvyspělejších států světa (měřeno v absolutních i relativních počtech), které jsou zároveň tradičními cílovými státy mezinárodní migrace. Pouze v genderové skladbě migrantů došlo k minimálním pohybům, kdy mezi lety 2005 a 2010 ubylo ve statistikách cca 2,5 tisíce mezinárodních migrantek. Jejich počet však byl nahrazen zhruba stejným počtem mužů (UNPD 2010). Nicméně z pohledu kratších časových intervalů a regionálních disparit může být tento pohled odlišný.

I co se týče České republiky, tak došlo v letech 2008 – 2010 jen k mírnému poklesu počtu cizinců v desítkách tisíc a jejich poměr k národní populaci zůstal na zhruba čtyřech procentech. Drbohlav a kol. (2010) sice uvádějí, že mezi 31. 12. 2008 a 31. 12. 2009 byl zaznamenán meziroční propad zaměstnanosti cizinců o 12 % (o 43 247 osob). Nicméně autoři sami v tomto kontextu říkají, že globální ekonomická recese měla významnější vliv na ekonomické aktivity cizinců (ztráta zaměstnání) než na jejich celkový odchod z Česka, který zůstává na podobné úrovni jako v době před recesí. Efekt krize je více strukturálního původu, kdy u migrantů často došlo ke změně migračního statusu ze zaměstnaneckého na podnikatelský, i když vlastní povaha ekonomické aktivity se nezměnila a často také dochází k tzv. skrytému zaměstnání („švarcsystému“), kdy jsou využívány různé formy obcházení zákona (Drbohlav a kol. 2010). Veřejně zmiňovaným předpokladem je i přechod části imigrantů, kteří ztratili práci, do „šedé zóny“, tj. neregulérního postavení.

Populační růst ve většině rozvinutých zemí je dlouhodobě závislý na imigraci, bez níž by počet obyvatel těchto regionů dlouhodobě klesal. Roste význam vybraných zemí OECD, jež jsou tradičními cílovými oblastmi mezinárodních migračních proudů. V roce 2000 počet 71 miliónu imigrantů v těchto státech tvořil přibližně 40% z celkového počtu všech mezinárodních migrantů. V letech 2005 a 2010 se tento poměr navýšil na úroveň cca 43% a absolutní počty na 83, resp. 92 miliónech mezinárodních migrantů v daném období.

1.2. Strukturální síly podporující migraci a jejich ekonomické faktory

Když zkoumáme příčiny migrace, docházíme ke klíčové otázce: Co způsobuje migraci? Co jsou primární strukturální síly podporující migrační procesy? Na rozhodnutí migrovat lze nahlížet jako na výsledek zvážení nákladů a výnosů (z angl. costs and benefits) jedincem či domácností (z angl. household), jež migraci posuzují z řady různých úhlů. Pokud se jeví jako výhodnější migrovat než zůstat, volí tito migraci jakou svou životní strategii (z angl. livelihood strategy). A pokud se nabízí více cílových destinací, vybírají tu, která poskytuje nejvyšší zisk (v širším významu, nejen výše výdělku, ale například také nižší náklady na dopravu a pobyt, přítomnost vlastní komunity, lepší pozice na trhu práce aj.), ať už na úrovni vnitrostátní nebo mezinárodní.

De Haas (2010: 241) vysvětluje, že migraci lze nahlížet ze dvou základních směrů: Zaprvé z hlediska „*struktury*“ (z angl. structure), tedy specifického kontextu omezujícího anebo umožňujícího migraci, „politického, institucionálního, ekonomického, sociálního a kulturního rámce“. A zadruhé prostřednictvím „*činitele*“ (z angl. agency), „omezených, ale skutečných schopností konkrétního migranta překonávat překážky a případně měnit *strukturu*.“

Reuveny (2005: 3) tvrdí, že uvedený model nákladů a zisků musí čelit dvěma základním námitkám. Zaprvé předpokládá, že jedinci volí mezi možnostmi migrovat, či zůstat. Mnoho lidí je ale k migraci životními okolnostmi vlastně přinuceno, v jejich případě je migrace skutečně pouze nedobrovolná. Navíc výše zmíněný koncept nerozlišuje mezi vnitrostátní migrací a migrací přes hranice státu/států. Ty se ale liší, například právě rozdílnými náklady. Teorie ani nespécifikuje síly povzbuzující migraci.

Odborníci na migraci se na teoretické úrovni zabývají čtyřmi základními determinanty migrace obyvatel, když se snaží vysvětlit obecné příčiny migrace za poslední desetiletí:

- strukturální síly, které podporují emigraci ze zdrojových zemí (tzv. *push* faktory);
- strukturální síly, které podporují imigraci do cílových zemí (tzv. *pull* faktory);
- motivace, cíle a aspirace lidí, kteří reagují na tyto strukturální síly a stávají se migranty;
- sociální a hospodářské struktury, které přispívají ke spojení oblastí emigrace i imigrace.

Přehled hlavních migračních teorií

V následující části jsou popsány migrační teorie, které vycházejí z výše uvedených pět základních aspektů migrace. Jejich výčet a charakteristika není vyčerpávající. Výběr je dán ekonomickým pozadím teorií, citovaností v dalších odborných zdrojích a jejich významem ve vztahu k hlavním tématům rozvojových studií. V tomto kontextu de Haas (2010:228) konstatuje, že obecné

migrační teorie nenabízejí mnoho specifických souvislostí s dopady migrace na rozvoj vysílajících společností.

1.2.1. Push-pull model

Běžně migrační teorie rozlišují mezi *pull* faktory (které přitahují migranta do cílové země) a *push* faktory (jež vypuzují migranta z domovského státu) a působením sociálního prostředí, tzv. „sítí“ (z angl. network forces, podrobněji viz níže). Podle tohoto přístupu se příčiny migrace nachází v množině negativních, vypuzujících (*push*) faktorů ve zdrojové oblasti migrace, které vedou obyvatele k vystěhování, a zároveň mezi řadou pozitivních, přitahujících (*pull*) faktorů, které je lákají na cílové místo. Migrační síť pak ovlivňuje migranty během přesunu.

V této souvislosti Reuveny (2005:4) vyzdvihuje fakt, že migrační studia se zaměřují na ekonomické a sociálně-politické vlivy. Do první skupiny ekonomických, vypuzujících faktorů patří vysoká nezaměstnanost, nízké platy, velká hustota osídlení, hospodářský pokles a zaostalost, zatímco k sociálně-politickým válka, pronásledování, diskriminace a vyhnání. Ekonomické *pull* faktory jsou zjevné výhody jako vyšší plat, atraktivní pracovní místa, prosperita a vysoká míra rozvinutosti, sociálně-politické třeba mír, sjednocení rodiny a kulturní blízkost, preferenční zacházení (podrobněji viz Drbohlav a Uherek 2007:130).

Schoorl a kol. (2000: 3) kritizují tento koncept proto, že nevysvětluje, proč z některých regionů lidé migrují a z jiných nikoli, anebo ne ve stejném počtu, rovněž proč se v rámci jedné oblasti k migraci někteří lidé rozhodnou a další zůstanou, obdobně tato teorie podle nich nedokáže vysvětlit ani směr migrací. Přesto se tento jednoduchý model stal základem pro neoklasické migrační teorie.

1.2.2. Neoklasická ekonomická migrační teorie

Neoklasický přístup k analýze migrace vychází z klasických prací Adama Smithe z 18. století (Bauer& Zimmermann, 1999:13) a migračních zákonů z konce 19. století od Ravensteina (1885: 198-199). Zjednodušeně řečeno

neoklasická ekonomická migrační teorie se zaměřuje především na rozdíly ve mzdách a dalších podmínkách pro zaměstnance mezi jednotlivými zeměmi a na náklady spojené s migrací. Tato teorie chápe migraci jako individuální rozhodnutí sloužící k maximalizaci zisku. Vedle výhod plynoucích z očekávaného vyššího platu stojí různé náklady jako výlohy na cestu a adaptaci v novém prostředí (učení nového jazyka, kulturních odlišností) a psychologické „výdaje“ plynoucí z opuštění rodiny a přátel (Schoorl a kol. 2000: 3). Neoklasická ekonomická migrační teorie zvažuje podmíněnost migrace jak na makroúrovni – podmínky na pracovním trhu, rozdíly mezi státy, tak i na mikroúrovni – rozhodování jednotlivce, potenciálního migranta.

Podle této teorie směřuje migrace z méně vyspělých ekonomik s přebytkem pracovních sil a nízkými platy do vyspělých ekonomik s nedostatkem pracovních sil a vysokými platy (Drbohlav a Uherek, 2007: 131). Arango (2000:286) poukazuje hned na několik kritických momentů v přístupu neoklasické ekonomie, jenž pramení z potíží, s kterými se vyrovnává se skutečností. První z nich nazývá Arango „Achillovou patou neoklasické teorie“ a jde o otázku: „proč tak málo lidí migruje, s ohledem na obrovské rozdíly v příjmech, platech a životní úrovni mezi různými zeměmi?“. Mezinárodní migranti tvoří vlastně jen asi tři procenta z celkové světové populace a je tedy zjevné, že většina lidí nemigruje. Uvedená teorie není ani schopna vysvětlit, proč mají některé státy relativně vysokou emigraci (vystěhovalectví) a jiné, strukturou podobné, nikoli (Arango 2000:286).

Ve vztahu k rozvoji de Haas (2010:230-232) poukazuje na to, že volný pohyb pracovníků by způsobil dočasný nedostatek pracovních sil a zvýšené mzdy ve zdrojových zemích migrace, podle této teorie. Přesto je mezinárodní migrace a návrat migrantů vnímám jako významný prvek rozvoje. A remittance jsou významný faktor stimulující ekonomický růst, vyšší příjmy a zlepšení kvality života v zemích původu i cílových ekonomikách. Strategie některých rozvojových zemí je tak nazývána MIRAB (zkratka z angl. Migration, Remittances, Aid and Bureaucracy).

1.2.3. Nová ekonomie pracovní migrace (NELM, z angl. New Economics of Labour Migration)

V posledních desetiletích nabyla na významu teorie „nová ekonomie pracovní migrace“ jako reakce na předpoklady a závěry neoklasické teorie. Stark a Bloom (1985:174) vyzdvihují hlavní myšlenku tohoto přístupu, která tvrdí, že rozhodnutí migrovat nejsou tvořena pouze izolovanými jednotlivci, ale v rámci větších skupin typu rodiny, domácnosti nebo komunity. V těchto sociálních jednotkách se lidé rozhodují kolektivně a zvažují nejen maximalizaci očekávaných příjmů nebo navýšení kapitálových možností dané rodiny (domácnosti, komunity), ale i minimalizaci rizik a ztrát souvisejících s možností selhání trhu (Massey a kol., 1997: 258 – 260).

V této souvislosti Piore (1986: 26) prohlašuje, že ekonomický a další modely, které se používají k vysvětlení migračních procesů, musí být vnímány i skrze další technologické a sociologické parametry. Podle něj migraci podmiňují spíše podmínky na pracovního trhu v přijímajících zemích než ve vysílajících a přirozeně vznikající poptávka po pracovní síle v moderních industriálních společnostech vytváří trvalou potřebu nových pracovníků ve spodní vrstvě sociální hierarchie, kteří budou akceptovat nízké platy a nedostatečnou perspektivu sociálního růstu, motivované spíše touhou po vyšším statutu v jejich domovské komunitě než v cílové zemi (Schoorl a kol. 2000: 4; srovnej s Piore 2002: 277-278).

Arango (2000: 288) poukazuje na fakt, že novou ekonomii migrace nelze aplikovat obecně, zjevně vychází jen ze situace malého počtu vesnic v Mexiku. Poznámává také, že teorie se soustředí výhradně na příčiny migrace na zdrojové straně.

Představitelé NELM tedy prohlašují, že migrační procesy mohou být vnímány jako reakce domácností na riziko ztráty či snížení příjmů (jsou prostředkem diverzifikace příjmů) a remitence migrantů tak mohou být jakýmsi „pojištěním“ pro danou domácnost (de Haas 2010:243-244) v prostředí, kde privátní pojištění neexistuje, případně na něj většina obyvatel nemá prostředky, a národní sociální systém či jiné vládní programy ve většině rozvojových zemí chybí. V tomto kontextu jsou rRemitence vnímány jako jeden z hlavních důvodů pro migraci a zdrojů pro rozvoj, jsou hodnoceny jako mnohem důležitější nástroj rozvoje než samotný návrat migrantů (de Haas 2010: 243-245).

1.2.4. Teorie segmentovaného pracovního trhu (teorie duálního pracovního trhu)

Autor teorie duálního pracovního trhu, Michael Piore nabízí konkurenční přístup k neoklasické ekonomické teorii (Doeringer a Piore 1971: 7; Piore 2002). Věnuje se pouze cílových oblastem migrace a pohybuje se na makro-úrovni strukturálních determinant (činitelů). Podle něj není mezinárodní migrace způsobena *push* faktory ve vysílajících regionech jako jsou nízké platy nebo vysoká nezaměstnanost, ale *pull* faktory v přijímajících oblastech jako jsou trvalá poptávka po zahraniční pracovní síle. Tato poptávka vychází z přirozených vlastností rozvinutých industriálních společností a obratem vede k segmentaci jejich pracovních trhů. Z více důvodů, vysoce rozvinuté ekonomiky požadují zahraniční pracovníky k obsazení pracovních pozic, které domácí pracovníci odmítají (Arango, 2000: 288; Massey a kol. 1993: 440-441).

Teorie duálního pracovního trhu reflektuje soudobou skutečnost lépe než dříve uvedené teorie, tvrdí Arango (2000: 288-290), protože staví na základech vyplývajících z dobře známých empirických pozorování. Podle něj význam této teorie nespočívá primárně v poskytování obecných vysvětlení příčin mezinárodní migrace, spíše zdůrazňuje podstatný faktor přítomný při mezinárodní migraci, jmenovitě poptávku po zahraničních pracovní síle v ekonomikách rozvinutých zemí. Teorie duálního pracovního trhu také poskytuje přesvědčivé vysvětlení pro takovou poptávku, což pomáhá pochopit zjevně anomální koexistenci přetrvávající poptávky po zahraniční pracovní síle souběžně s významnou mírou nezaměstnanosti v řadě cílových zemí.

Teorie segmentovaného pracovního trhu, stejně jako teorie světového systému, vnímá mezinárodní pracovní migraci jako přirozený důsledek ekonomické globalizace a liberalizace mezinárodního obchodu. Teorie tak předkládá závěry a souvislosti, které se zcela odlišují od těch vyplývajících z modelů rozhodování na mikroúrovni (Massey 1997: 262).

Opět ale Arango nachází (2000:290) dva kritické body v teorii duálního pracovního trhu. V první řadě: jakákoli teorie, která předpokládá, že veškerá mezinárodní migrace je motivována poptávkou (z angl. demand-driven) a vylučuje zcela *push* faktory, může aspirovat na objasnění jen dílčí části skutečnosti. Zadruhé, nezdá se, že by současné migrační toky vycházely primárně z náborové politiky, zejména v ekonomikách rozvinutých zemí, jak

teorie předjímá, jako jsou státy Severní Ameriky a Západní Evropy.

1.2.5. Teorie světového systému

Ústředním pojmem teorie světového systému je „moderní světový systém“ (anebo „kapitalistická světová ekonomika“), definovaný Wallersteinem (1976 a 1991) jako jeden z mnoha systémů. Wallerstein (1991: 192) uvádí, že tento „světový systém“ není systém „ve světě“ ani „systém světa“. Je to systém, který „je světem“.

Teorie staví na nerovném světovém ekonomickém řádu, který je rozdělen na státy jádra a periferní oblasti, kde původní (z angl. indigenous, zde zřejmě spíše ve významu „nezávislé“) státy reálně neexistují - jde o koloniální situaci, nebo mají jen nízký stupeň autonomie – pak jde o nekoloniální stav (Wallerstein 1976:431). Teorie pramení z (neo)marxistické doktríny.

Co tato teorie jednoduše říká? Massey (2001: 9831) uvádí, že hlavním cílem kapitalistických farmářů je získat co největší výnos ze stávajících zemědělských zdrojů a obstát na globálních komoditních trzích. Proto jsou nuceni usilovat o konsolidované vlastnictví půdy, mechanizovanou produkci, zavedení tržních plodin a průmyslově vyráběných přísad jako jsou hnojiva, insekticidy a vysoce výnosné osivo. Scelování sice vede k vyšší efektivnosti zemědělské produkce, ale zároveň ničí tradiční systémy vlastnictví půdy a mechanizace vede ke snížené potřebě manuální pracovní síly, mnoho zemědělců tak přichází o práci a drobní vlastníci o půdu. Uvedené síly tlačí rolníky z lokálních trhů a vytváří mobilní pracovní sílu vysídlených lidí.

Tato vykořeněná populace má sklon k migraci z venkova do měst, případně i za hranice domovského státu, čímž vytváří potřebné zásoby pracovní síly určené k práci na plantážích nebo v průmyslu. Zároveň nadnárodní firmy (ze zemí jádra) vstupují do rozvíjejících se oblastí (periferních regionů), aby zde stavěly montážní továrny, často v rámci zvláštních zón vytvořených sympatizujícími vládami a zaměřených na výrobu orientovanou na export. Tento popsáný jev souvisí s ideologickými a kulturními vazbami mezi jádrem kapitalistického prostoru a periferií, bývalými koloniemi (Massey a kol. 1993: 445-446).

Arango (2000: 290) poukazuje na fakt, že ústřední myšlenka uvedené teorie - potřeba zahraniční pracovní síly ve vysoce rozvinutých ekonomikách, ochotné

pracovat v určitých hospodářských sektorech a za nízké platy – se soustředí pouze na makro-sociální procesy. Nicméně její vysvětlení mezinárodní migrace nespočívá ani tak v této poptávce, spíše v dislokaci způsobené kapitalistickým pronikáním do méně rozvinutých zemí.

V minulosti byla tato infiltrace spojena s koloniální nadvládou, v podřízeném postavení periférie vůči jádru (Wallerstein 1974: 412). A nyní je jištěna neokoloniálními režimy s jejich „zvláštními“ (rozuměj závislými – pozn. autorů) vztahy k bývalým koloniálním mocnostem, společně s přímými zahraničními investicemi nadnárodních korporací, které v tomto procesu hrají klíčovou roli (Arango 2000: 290). Takový pokles státní hegemonie USA v 70. letech ve skutečnosti posílil volnost působení kapitalistických podniků, z nichž ty větší mají nyní podobu nadnárodních korporací, které byly schopny obratně vystupovat i proti státní byrokracii (Wallerstein 1974: 412).

Massey a kol. (1993: 446) v kontextu této teorie upozorňuje na proces feminizace pracovní síly a vstup žen mezi průmyslovou pracovní sílu a do prostředí moderní spotřeby, aniž by jim byl poskytnut dostatečný životní příjem, který by naplňoval jejich potřeby v rámci tohoto systému.

Teorie světového systému prohlašuje, že mezinárodní migrace sleduje politické a ekonomické uspořádání expandujícího globálního trhu (Massey a kol. 1997: 262). Soustředí se na negativní aspekty ekonomických a sociálních procesů (globálního) kapitalistického trhu a chápe migraci jako negativní důsledek těchto procesů. Nezvažuje žádné pozitivní dopady, například možné *pull* faktory v podobě pozitivních výzev pro migranty v přijímajících oblastech, které mohou zvýšit kvalitu jejich života. V této souvislosti Arango (2000:291) tvrdí, že teorie představuje velkou historickou generalizaci, výtvar redukcionistů a zaujatou interpretaci historie, v které všechny země prošly obdobnými procesy.

Z pohledu rozvoje teorie představuje koncept o migraci obyvatel, která je způsobena vykořisťováním rozvojových zemí (resp. bývalých kolonií) ze strany hospodářsky rozvinutých zemí (resp. bývalých koloniálních velmocí) formou odlivu mozků – z angl. brain drain.

1.2.6. Teorie kumulativní příčinnosti

Teorie kumulativní příčinnosti v zásadě říká, že migrace způsobuje změny v individuální motivaci a sociálních strukturách způsobu, které zvyšují podstatně pravděpodobnost dalších migračních pohybů (Massey 1990: 4-5). To znamená, že příčiny migrace a každý migrační pohyb mění prostředí, v rámci kterého dochází k migračním rozhodnutím, a s vyšší pravděpodobností vyvolávají další migraci na delší dobu (Massey 2001: 9832). Drbohlav (2001) doplňuje, že jakmile se jednou započne migrační proces má následně „sebeudržovací tendenci“, v osobní motivaci a sociálních sítích, v nichž jsou jednotlivci začlenění.

Massey (1990: 18) vyzdvihuje fakt, že tato vzájemně se posilující spojení faktorů na úrovni jednotlivce, domácnosti a komunity způsobující kumulativní příčinnost migrace, procesy, které jsou dále posilovány dynamickými makroekonomickými vztahy mezi regionálními pracovními trhy. Protože je migrace selektivní, pohyb pracovníků z jedné oblasti do jiné sebou nese ztrátu lidského kapitálu pro vysílající místa a zisk pro přijímající, snižuje poptávku po práci u prvně uvedených a zvyšuje v případě druhých. Migrace působí následně na pracovní trh, kde se vytváří další pracovní místa, což vede opět k migraci a vzniku nových pracovních pozic, a tak dále. Tak má tedy migrace na makroekonomické úrovni tendence posilovat sama sebe a kumulovat spouštěcí mechanismy v čase.

V tomto kontextu Schoorl a kol. (2000: 6) hovoří o vytváření skutečné „migrační kultury“ v některých společnostech, kde se migrace stala součástí hodnotového systému komunity, působením změněného vkusu a podněty vyplývajících i ze zkušeností migrantů ze zemí, do kterých směřují. Arango (2000: 292) zase zdůrazňuje, že rozvoj migračních sítí a organizací, stejně jako institucí na podporu migrantů, posilují mezinárodní migraci dalšími způsoby, které výrazně zvyšují pravděpodobnost dalších migračních pohybů.

Ve vztahu k rozvoji zastánci tohoto teoretického přístupu vnímají migraci jako „útek z bída“, kterou způsobuje globální expanze kapitalistického systému. Tím v podstatě emigrace obyvatel z periferií do center může podporovat nedostatečné využívání jejich ekonomického potenciálu nebo talentu (de Haas 2010:233). Penninx (1982: 793-794) mluví o zvláštní formě migrace, tzv. „odlivu svalů“ (z angl. brawn drain), tj. emigraci fyzicky schopných, výkonných mladých mužů

ve velkém měřítku z venkova, kteří zde pak chybí například v zemědělství či v řemeslné výrobě, čímž trpí ekonomika a rozvoj daného regionu. A ačkoli existují pozitivní rozvojové efekty migrace, dostatečně nevyváží dopady negativní (de Haas 2010:234). Rozvojové země tedy zažívají dlouhodobou zaostalost (z angl. underdevelopment) namísto rozvoje (z angl. development).

Mezinárodní migrace je pojata jako zdroj lidského kapitálu pro rozvoj industrializovaných zemí, které potřebují levnou pracovní sílu. Rozvojové země se tak dostávají do stále silnější závislosti na rozvinutých zemích, což jen stimuluje další migraci, remittance jsou v zásadě manifestací tohoto vztahu (de Haas 2010:234). Reichert (1981 v de Haas 2010:234) tak mluví o „syndromu migrace“, tzn. migrace prohlubuje zaostalost, což způsobuje další migraci. Takové společnosti se nachází v bludném kruhu. Navíc remittance pak nepodporují rozvoj, ale jen další migrační pohyby.

Představitelé teorie kumulativní příčinnosti tvrdí, že migrace vede k nerovnosti uvnitř komunit v zemích původu, paradoxně prostřednictvím výnosů, které z ní plynou (př. remittance, kvalitnější vzdělání, větší přehled, získané zkušenosti, kvalifikace). Tímto migrace nepřispívá ke snižování chudoby, naopak podporuje deprivaci (de Haas 2010:236). Navíc migranti jen zřídka investují své peníze do podnikání v zemích původu a remittance slouží především k dobře viditelné spotřebě, výstavbě bydlení apod., způsobují inflaci v ekonomikách vysílajících zemí. Pozitivní dopady jsou jen dočasné a krátkodobé (de Haas 2010:236, Lipton 1980:12).

Dalším argumentem je, že migrace mění socio-kulturní integritu zdrojové komunity (společnosti) a její efekty přispívají ke vzniku „migrační kultury“, kdy budoucnost mladých obyvatel je spatřována primárně v emigraci (de Haas 2010: 237; podrobněji Massey a kol. 1993). Migrace se zde stává nutností i statutem zároveň.

Na základě výše uvedených názorů je tedy migrace chápána jako destabilizující prvek, který prohlubuje zaostalost ekonomicky chudých zemí, tedy „problém“, který je třeba „řešit“ prostřednictvím restriktivních imigračních politik, rozvojové pomoci a dalších programů, což je dosud silně rozšířený názor mezi akademiky, médií a politiky. V tomto kontextu je však nutné si všimnout zásadních nedostatků této teorie, jako je například chyba zacykleného uvažování v kruhu (migrace vzniká z důvodu bídy a bídu dále prohlubuje), určité logické nesrovnalosti (pokud migrace z venkova způsobuje odliv pracovní síly z těchto

oblastí, jak je možné, že nedochází k opuštění zemědělské půdy nebo poklesu zemědělské produkce v ekonomicky rozvinutých zemích?) či chybějící heterogenita vybraných stanovisek (př. migranti ve své většině pocházejí z ekonomicky lépe situovaných rodin a ne z těch nejhudších). V některých případech zastánci tohoto přístupu neberou v potaz empirické důkazy, podpořené mnoha výzkumy, které hovoří o tom, že ekonomický rozvoj určitého regionu ve střednědobém horizontu emigraci generuje (srovnej s de Haas 2010: 238-239; Stojanov a Novosák 2008).

1.2.7. Teorie migračních systémů

Teorie migračních systémů čerpá z mnoha z teoretických modelů a prvků krátce popsaných výše jako jsou teorie světového systému a teorie kumulativní přičinnosti. Migrační toky vykazují určitou míru stability a jistou strukturu v prostoru a čase, což umožňuje vymezení stabilních systémů mezinárodní migrace. Mezinárodní migrační systém lze chápat jako množinu míst propojených migračními proudy a protiproudů osob, kapitálu, zboží, služeb a informací mezi určitými zeměmi a méně intenzivně využívané migrační kanály s jinými státy. Mezinárodní migrační systém zpravidla zahrnuje jádro – přijímající region, což může být stát nebo skupina států, a specifická množina vysílajících zemí (periferie) propojených neobvykle velkými toky migrantů (Massey a kol. 1993:454).

Fawcett (1989: 678-679) tvrdí, že koncepční rámec této teorie poukazuje na rozličná spojení mezi zeměmi, která souvisí s migračními proudy a protiproudů osob v migračním systému, a zároveň na jejich vnímání jako dynamického procesu spíše než statického fenoménu. V tomto směru Schoorl a kol. (2000: 6) prosazují, aby se výzkum příčin migrace zaměřil jak na jednotlivce, tak na domácnosti (včetně jejich jednání, které se vztahuje k migraci, motivaci, vnímání atd.) a ekonomické, sociální, ekologické a politické okolnosti, které utváří migrační kontext a ovlivňují chování jednotlivců. V rámci systému jsou jednotlivci a domácnosti považováni za aktivní jednotky, rozhodující se mezi migrací (z angl. active decision-makers) a jinými alternativami. Arango (2000: 292) přesto považuje potenciál teorie migračních systémů za nevyužitý a podle něj setrvává v rovině očekávání či příslibů do budoucna.

1.2.8. Koncept dobrovolné a (vy)nucené migrace

Demuth (2000:33-35) jednoduše třídí dobrovolnou migraci na pracovní migraci, ne-imigraci (z angl. non-immigration), řetězovou migraci a migraci za zlepšením životních podmínek (z angl. betterment migration), i přestože existují další možné typologie. Ale zároveň poukazuje na fakt, že v mnoha případech není pracovní migrace zcela dobrovolná, lidé migrují a snaží se najít práci v zahraničí, protože mají omezené možnosti v zemi původu a mnoho z nich musí živit své rodiny. Zasílané remittance mohou být jediný nebo základní finanční zdroj k přežití. V této souvislosti Hugo (1996:106-107) požaduje, aby obdobné případy migrací mohly být označovány jako smíšené dobrovolné a nedobrovolné migrace (srovnej s UNFPA 2006:5-6).

Nucená (nedobrovolná) migrace nastává, když okolnosti, které jí vyvolávají přímo nebo nepřímo nedovolují potenciálním migrantům zůstat v jejich domovech, ale nutí je z nich odejít. Demuth (2000:35) poznamenává, že existují dvě hlavní skupiny takových příčin: příčiny způsobené lidmi (jako je bída, vážné obavy a politická perzekuce nebo brutalita válek), některé zahrnuté v Ženevské konvenci, a přírodní pohromy a katastrofy (př. hlad způsobený suchem, záplavy, erupce sopek atd.).

Koncept nucené migrace je základem oficiální definice uprchlíka. Afolayan (2001:14) varuje, že příčiny masových uprchlických vln jsou různé, přesto se často rozlišuje jen na politické, náboženské, etnické a vojenské konflikty. Ale rozšíření definice by nám umožnilo odlišit další příčiny, které vedou k nucené mobilitě, jako jsou ekologické a ekonomické krize.

Schoorl a kol. (2000:4) připomínají, že politicky motivované pohyby uprchlíků byly původně vnímány jako zcela odlišné od ekonomicky motivované pracovní migrace, v tom smyslu, že uprchlíci migrují nedobrovolně, zatímco pracovní migranti mají možnost svobodné volby. Přesto se v praxi toto třídění na „ekonomické migranty“ a „politické uprchlíky“ jeví jako přehnaně zjednodušující, jelikož politické a ekonomické důvody často vyvolávají migraci souběžně a možnost volby má mnoho nuancí.

Na základě tohoto předpokladu Richmond (1993 v Schoorl a kol. 2000:4-5) vytvořil stupnici migračních pohybů charakterizovanou svobodným rozhodováním a racionálním výběrem („proaktivní“ migrací) na jedné straně

kontinuálního spektra a krizovými okolnostmi a nepřijatelnými hrozbami (vedoucími k „reaktivní“ migraci) na druhé straně. Stupnice rozlišuje mezi základními, predispozičními faktory (jako jsou extrémní nerovnosti mezi státy a politická nestabilita) a strukturálními překážkami (např. hraniční kontroly) ovlivňujícími pravděpodobnost reaktivní migrace, stejně jako náhlé, neočekávané události (např. vypuknutí války, etnický konflikt, porušování lidských práv) a další příčinné okolnostmi (př. individuální dostupnost zdrojů), vedle zpětných efektů. Model krátce popisuje pracovní migraci, vysvětluje proč pracovní migrace vzniká a pokračuje za podmínek nerovnosti mezi pracovními trhy.

1.2.9. Teorie migračních sítí a transnacionálního sociálního prostoru

Přestože se koncept transnacionálních sociálních prostorů (transnacionalismus, transnacionální sociální útvary, transnacionální komunity⁷) objevil v migračních studiích na konci 80. let (Vertovec 2004: 2), nachází se stále mimo hlavní proud politických debat, paralelně s teorií cirkulační migrace, ohledně témat mezinárodní migrace. Faist (2000:191) popisuje koncept jako kombinaci vazeb, pozic v sítích (z angl. network) a organizacích, a sítí organizací (z angl. networks of organizations), které sahají přes hranice více států (srovnej s Faist 2004: 331 nebo Vertovec 2004: 1). Jeho definice nepokrývá žádné příležitostné ani pomíjivé kontakty mezi migranty a relativně nepohyblivou populací v imigračních zemích a zemích emigrace (Faist 2000: 189-190).

Faist (2000:218) zmiňuje faktory, které ovlivňují formování a udržování transnacionálního sociálního prostoru při rozšiřování přes hranice států, jako jsou moderní technologie současného globalizovaného světa (např. komunikační prostředky, doprava), nedokončené formování národních států v mnoho emigračních zemích, diskriminaci a multikulturalismus v imigračních státech. Migranti často spolupracují a identifikují se s více národními státy a/nebo komunitami, jejich postupy přispívají k rozvoji transnacionálních komunit

⁷ Faist (2000: 190) popisuje rozdíly mezi uvedenými koncepty detailněji. Ale pro účely tohoto textu nezmiňujeme jeho rozlišení pojmů transnacionální sociální prostor a transnacionalismus a používáme je jednotně.

(Levitt & Sørensen 2004: 2) nebo nových typů sociálních formací v rámci transnacionálního sociálního prostoru (Faist 2000: 198-200).

Transnacionální sociální prostor není obýván pouze globálními korporacemi, médii a komunikačními sítěmi, sociálními hnutími, kriminálními a teroristickými skupinami (Vertovec 2004: 1-2), ale také politickými stranami a různými dalšími entitami jako jsou transnacionální rodiny, náboženské komunity, sítě propojených nevládních organizací zaměřených na různé problémy a témata (z angl. issue networks of non-governmental organizations), z nichž některé jsou politicky aktivní (Faist 2004: 332). Tento prostor představuje dynamické sociální procesy, ne statické vazby a pozice. Kulturní, politické a ekonomické procesy v transnacionálním sociálním prostoru zahrnují akumulaci, využívání a účinky různých druhů kapitálu (Faist 2000: 191).

Basch a kol. (1994 v Levitt & Sørensen 2004: 2) ukazují, že k teoretizování o transnacionalismu začalo docházet ve chvíli, kdy skupina antropologů z USA zjistila, že si migranti, s kterými pracovali, vytvořili transnacionální praktiky, které běžné migrační teorie přiměřeně nezachycovaly (srovnej s Faist 2004: 334). Tvrdili, že tradiční migrační teorie vnímaly migranty jako jednotlivce, kteří buď odcházejí (emigranti) anebo přicházejí (imigranti). Proto se začaly rozvíjet transnacionální teoretické koncepty, aby překonaly tento rozpor, badatelé navrhli, aby byli migranti chápáni jako formující součást dvou nebo více dynamicky se proplétajících světů a transnacionální migrace jako proces, prostřednictvím kterého migranti vytvářejí a udržují mnohasměrné (z angl. multi-stranded) sociální vztahy, které spojují společnosti jejich původu se společnostmi, ve kterých se usazují. Tak se tedy začali pro budoucí analýzy vysílající a přijímající společnosti chápat jako jeden propojený transnacionální sociální prostor (srovnej s Levitt, Sørensen 2004: 2).

V kontextu rozvoje Faist (2000: 191-192) vyvozuje, že transnacionální sociální prostory podporují udržitelný tok remitencí a investic do země původu. Levitt a Sørensen (2004: 3) poukazují na fakt, že remitence jsou nyní vnímány jako nejviditelnější indikátory a měřítka vazeb mezi migranty a jejich domovskými státy.

Koncept transnacionálního sociálního prostoru (transnacionalismus) není v prostředí migračních studií skutečně přijímán jednomyslně. Vertovec (2004: 3-4) poukazuje na skutečnost, že termín „transnacionalismus“ je často zaměňován za pojmy „mezinárodní“, „nadnárodní“, „globální“ a „diasporický“. Dále není

jasné, zda jsou transnacionální aktivity migrantů nové a pouhým projevem soudobých možností komunikace a levné dopravy či zda se současná schémata transnacionální participace v druhé a dalších generacích migrantů zmenší či zmizí. Další výhrady směřují k výzkumu a teoretickému uchopení, které nedostatečně řeší rozdíl mezi trans(nad)-národními (z angl. trans-national), trans(nad)-státními (z angl. trans-state) a trans(nad)-lokálními (z angl. trans-local) procesy a fenomény.

Baršová, Barša (2005:276) uvádí koncepty migračních sítí a transnacionalismu jejich odlišností od dalších přístupů - zatímco jiné zkoumají „proč“ migrace vzniká, tyto se zaměřují na to, „jak“ migrace probíhá a udržuje se. Ačkoli jak vyplývá z definice níže, efektivně fungující migrační síť může být rovněž vnímána v rovině migračních příčin, například jako výrazný *pull* faktor. Ústředním pojmem, s kterým se zde operuje je „síť“, což jak Baršovi vysvětlují s odkazem na Masseyho je „systém mezosobních vazeb, které propojují (současné) migranty, dřívější migranty a nemigranty ve vysílajících i přijímajících zemích“. Je poukazováno zejména na význam diaspor a formy a rozsah jejich napojení na domovské země, které je významně podmíněno, zrychleno a zjednodušeno globálním rozvojem komunikačních technologií a dopravních spojení. Opět se zdůrazňuje možnost značného snížení nákladů na migraci, prostřednictvím funkční, vlastní komunity v cílové destinaci. Výhodou může být například podpora při příjezdu, zprostředkování vstupu na trh práce, ubytování, kulturní i osobní blízkost lidí obdobného původu a informace o novém prostředí atd. Zahrnuta jsou ovšem i rizika – například koncentrace migrantů v určitých lokalitách nebo povoláních, obtížnější integrace do hostitelské společnosti, anebo přímější cesta do ilegality v případě, že je daná přistěhovalecká skupina například aktivní v nějakém organizované formě kriminality (obchod s drogami, převaděčství aj.).

De Haas (2010:247) konstatuje, že dříve se předpokládalo, že souběžně s včleňováním imigrantů do společnosti přijímajícího státu bude docházet k oslabování jejich vazeb na země původu. Transnacionální teorie staví na faktu, že v současnosti mnoho lidí díky technologickému pokroku migruje opakovaně a někdy třeba každodenně mezi zdrojovou a cílovou zemí (v některých případech i mezi více než dvěma zeměmi) a/nebo dlouhodobě udržuje vazby a kontakty na všechny tyto státy. Hovoří o transmigrantech, lidech žijících v transnacionálním prostoru, „mezi“ více zeměmi, o transnacionálním způsobu života (z angl. transnational livelihoods). Jak podotýká de Haas (2010:249) ze

studií ovšem plyne i skutečnost, že někteří lidé udržují transnacionální vazby, aniž by se nutně museli vracet do domovského státu, takové vazby mohou trvat značnou dobu, i přes více generací (čímž je vyvrácena domněnka, že integrací přistěhovalců v cílové zemi se postupně vždy přeruší kontakty na původní domov, například ustane zasílání remitencí).

Autor kapitoly identifikoval pět z uvedených migračních teorií, které se nejvíce vztahují k rozvoji, resp. paradigmatu rozvoje (viz Tab 1.3).

Tabulka 1.3: Přehled migračních teorií, které mají vztah k rozvoji

<i>Migrační teorie</i>	<i>Vztah k tématu migrace a rozvoj (hlavní body)</i>
Push/pull model a neoklasická ekonomická migrační teorie	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Volný pohyb pracovníků působí dočasný nedostatek pracovních sil v daném sektoru a zvýšené mzdy v zemích původu migrace (což často odporuje realitě), ▪ mezinárodní migrace a návrat migrantů je pozitivní prvek rozvoje, ▪ remitence jsou významný faktor stimulující ekonomický růst, zvýšení příjmů a zlepšení kvality života, ▪ mezinárodní migrace ve velké měřítku přispívá k rychlému, ekonomickému růstu v zemích původu i cílových ekonomikách.
Nová ekonomie pracovní migrace (NELM)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Migrační procesy jsou výsledkem reakce domácností na riziko ztráty či snížení příjmů a snahou o diverzifikaci takového rizika, ▪ remitence slouží jako pojištění pro domácnosti v prostředí, kde neexistuje privátní pojištění (nebo je moc drahé), národní sociální systém či jiné vládní programy, ▪ remitence jsou hlavním důvodem pro migraci a zdrojem pro rozvoj, ▪ remitence jsou mnohem důležitější nástroj rozvoje než samotný návrat migrantů.
Teorie světového systému	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Hlavní příčinou migrace obyvatel je vykořisťování rozvojových zemí (bývalých kolonií) ze strany hospodářsky rozvinutých zemí (bývalých koloniálních velmocí) formou emigrace kvalifikovaných migrantů (brain drain).
Teorie kumulativní	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Migrace je vnímána jako „útěk z bídy“, kterou způsobuje globální expanze kapitalistického systému,

příčinnosti	<ul style="list-style-type: none"> ▪ migraci obyvatel z periferií do center podporuje nemožnost využít ekonomický potenciál (talent) migranta ve zdrojovém regionu, ▪ pozitivní rozvojové efekty migrace nedostatečně vyvažují negativní dopady a rozvojové země tak zažívají dlouhodobou zaostalost (z angl. underdevelopment) namísto rozvoje (z angl. development), ▪ mezinárodní migrace je zdroj lidského kapitálu pro rozvoj industrializovaných zemí, které potřebují levnou pracovní sílu, ▪ rozvojové země se dostávají do stále silnější závislosti na rozvinutých zemích, což stimuluje další migraci (a remitence jsou manifestací tohoto vztahu), ▪ „syndrom migrace“ - migrace prohlubuje zaostalost a ta způsobuje další migraci, tímto se nachází rozvojové země v bludném kruhu, ▪ remitence nepodporují rozvoj, ale jen další migrační pohyby ▪ tzv. „odliv svalů“ (brawn drain) je rozsáhlá emigrace fyzicky schopných a výkonných mladých mužů (zejména) z venkova, kteří zde pak chybí v zemědělství i v řemeslné výrobě, ▪ migrace podporuje nerovnost uvnitř komunit v zemích původu, paradoxně prostřednictvím přínosů, které z ní mohou plynout (př. remitence, kvalitnější vzdělání, větší přehled, získané zkušenosti, kvalifikace) – migrace tak nepřispívá ke snižování chudoby, naopak podporuje deprivaci, ▪ migranti jen zřídka investují své peníze do podnikání v zemích svého původu a remitence slouží především k dobře viditelné spotřebě, výstavbě bydlení, způsobují inflaci v těchto ekonomikách,
-------------	---

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ pozitivní dopady migrace jsou jen dočasné a krátkodobé, ▪ migrace mění socio-kulturní integritu dané komunity (společnosti) a její efekty přispívají ke vzniku „migrační kultury“, kdy budoucnost mladých obyvatel je spatřována primárně v emigraci, migrace se tak stává nutností i statutem zároveň.
<p>Teorie migračních sítí a transnacionálního (sociálního) prostoru</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Migrační procesy v rámci transnacionálního prostoru srovnávají rozdíly mezi regionem původu a cílovou destinací, ▪ v současnosti migrace osob probíhá opakovaně (v periodě několikrát do roka či častěji, mezi zdrojovou a cílovou zemí, v některých případech i mezi více než dvěma zeměmi) s možností dlouhodobého udržování vazeb a kontaktů, ▪ současné způsoby migrace stírají rozdíly mezi kategoriemi permanentní migrace, dočasná migrace, návrat migrantů, ▪ „transmigranti“ jsou lidé žijící v transnacionálním prostoru, „mezi“ více zeměmi, transnacionálním způsobem života (z angl. transnational livelihoods), ▪ migranti mohou udržovat transnacionální vazby, aniž by se nutně museli vracet do domovského státu, a tyto vazby mohou trvat i více než jednu generaci.

Zdroj: podle de Haas (2010), vlastní výzkum

1.3. Rozvojová studia a jejich paradigmatický přístup k migraci

Podle de Haase (2010:227) migrační teorie prošly značně rozporuplným vývojem ve vztahu k paradigmatu rozvoje, který ovšem do značné míry odpovídal proměnám a kontrastním přístupům v sociálních vědách obecně. Přímou píše o „kyvadlových výkyvech“ od optimistického pojetí v 50. a 60. letech, k neo-marxistickému pesimismu v 70., 80. letech a návratu ke spíše

optimistickému pohledu v 90. letech a po roce 2000. Optimismus se v této souvislosti zjednodušeně projevuje jako potvrzování pozitivního vlivu migrace na rozvoj, naopak pesimismus naznačuje, že migrace nejen rozvoji neprospívá, ale dokonce může prohlubovat chudobu a zaostalost.

Z pohledu rozvojových studií je důležité vědět, které teorie nabízejí vysvětlení, proč jsou ekonomicky rozvinuté země atraktivní pro imigranty. Podle Masseyho a kol. (1998: 281) nejdůležitější objasnění nabízí teorie světových systémů rozebírající síly, které podporují emigraci z rozvojových zemí. Kromě této teorie nabízí další vysvětlení ještě teorie segmentovaného pracovního trhu a neoklasická makroekonomie. Teorie sociálního kapitálu a teorie světových systémů se snaží objasnit, jakým způsobem vznikají a fungují strukturální vztahy, které spojují rozvojové a rozvinuté regiony ve vztahu k mezinárodní migraci. Neoklasická ekonomie a nová ekonomie pracovní migrace pracují s volitelností a motivacemi lidí, kteří se stávají mezinárodními migranty, zatímco teorie kumulativní příčinnosti popisuje, jakým způsobem mezinárodní migrace podporuje změny v osobních motivacích a v zdrojových, cílových a jiných zainteresovaných strukturách, které dodávají imigraci dynamické vlastnosti a charakter nikdy nekončících procesů.

Ovšem de Haan (1999) na základě analýz empirických studií upozorňuje na skutečnost, že není možné zobecňovat migrační charakteristiky nebo dopady migrace v širším kontextu rozvoje, nerovnosti nebo chudoby. Uvádí příklad rozvojových studií, která často ignorují migraci jako významný faktor rozvoje venkova či zemědělství a stejně i migraci za prací jako významný zdroj příjmů. Soustředěná pozornost rozvojových studií na migraci z venkova do měst v rozvojových zemích je podle něho příkladem ustáleného („dochovaného“) pojetí, jak se rozvojová studii dívají na danou problematiku. Velká část rozvojové literatury koncentruje svou pozornost na přechod společnosti z venkovské (zemědělské) na městskou (de Haan:1999: 3-4). Tato pozornost však odráží přenos způsobu percepce historického vývoje v Evropě na vnímání vývoje jiných regionů s odlišnou kulturou. De Haan (1999:4) kritizuje fakt, že v Evropě je migrace často vnímána jako výsledek vykořenění venkova v rámci procesů industrializace, ačkoli tato migrace není nejdůležitější, protože procesy migrace byly společnou součástí evropského hospodářství ještě před industrializací. Demuth (2000: 22-24) však uvádí, že evropská civilizace je více či méně usazená od dob starověkého nomádství, snad s výjimkou emigrace do kolonií, a „hluboké zakořenění“ se stalo normou, což znamená, že migrace byla

vnímána jako něco mimořádného a problematického. To však nemění nic na faktu, že v rozvojových zemích největší migrační proudy probíhají v rámci venkova (de Haan 1999: 4), snad s výjimkou Latinské Ameriky (de Haan 2000: 2).

De Haan (1999:9-10) dále uvádí, že migraci obyvatel nelze považovat pouze za ekonomickou reakci na existenci *push* a *pull* faktorů, protože zákonitosti migrace jsou dány sociálním a kulturním prostředím, které je ovlivněno místními zvyky a ideologiemi. Ústředním bodem de Haanových studií je myšlenka o tom, že *migrace nejsou obvykle izolovány od historie dané společnosti* (zvýrazněno autorem). Migrace je obvykle součástí populačních strategií přežití a je také zabudována ve strategiích jednotlivých společností, které slouží pro získání obživy. Specifické formy migracím dávají také socio-kulturní struktury. Migrační možnosti volby nejsou otevřené pro všechny. Jsou limitovány systémy vztahů obyvatel, předchozími migracemi a různými sociálními institucemi, které určují velikost jejich rozsahu, kdo může migrovat, a z které oblasti. To také znamená, že zisky z migrace nejsou distribuovány rovnoměrně (de Haan 1999: 16).

Dobrym příkladem tohoto pojetí je tzv. cirkulační migrace, která představuje poměrně nový výzkumný fenomén (Hugo 2003). Podle současných kritérií se zjednodušeně řečeno jedná o migraci obyvatel, kteří se natrvalo nebo dočasně vrátili do země jejich původu, případně se vrací cyklicky. Migranti tak nejsou pasivními účastníky procesu, ale naopak jakýmsi aktivními agenty jejich vlastní mobility (Agunias a Newland 2007: 1-3).

Podle Huga (2003) je cirkulační migrace spojena s výzvami nejen pro vědce, ale i pro politiky. Podle něj jsme především ve výzkumu konfrontováni se situací, kdy velké množství informací, teorií i většina empirických dat jsou spojeny s migračním paradigmatem stálého osídlení či trvalého pobytu (ke kulturnímu významu této kategorie viz Demuth 2000) a je tak problematické specifikovat některé základní kategorie, jakou je například definice mezinárodního migranta (podrobně viz Stojanov a Novosák 2008). Z tohoto důvodu je podle Huga nutné přehodnotit některé systémy dosavadních dat a informací týkající se migračních proudů, které jsou často mylné, protože nedovedly zachytit nestálé osídlení. Závěry a poznatky mnohých výzkumů založených na stálém osídlení tak dnes už nejsou relevantní, upozorňuje Hugo (2003). Například běžně užívané soubory dat týkající se původu migrantů, jako například sčítání obyvatel v nedávné

minulosti, vylučují dočasné bydliště úplně nebo neumožní zapracování. To platí především v mnoha rozvojových zemích. Z tohoto důvodu je nutné přizpůsobit metodologii výzkumu těmto požadavkům a například ptát se na odlišné věci, které nám do této doby přišly jako nedůležité (př. cykličnost migrace, genderový aspekt, výchovně-pedagogické dopady migrace rodičů, sociálně-politické konsekvence politik podpory emigrace a masového zasílání remitencí).

Právě paradigma rozvojových studií dlouho nedokázalo vstřebat myšlenku cirkulační migrace, když od 60. let minulého století v této sféře dominovala myšlenka jednosměrné migrace z venkova do měst. Teprve o desetiletí později se objevují informace o cirkulační přirozenosti migrace, které narušují jednotné modely rapidní urbanizace. Migrační studia při interpretaci tohoto typu migrace kladla důraz především na její kulturní aspekty, i když podstatných faktorů je mnohem více. Například většina migrantů si zachovává blízký vztah k místu původu, důležitá je i vzdálenost a dopravní možnosti, stejně tak jako poptávka po práci a životní podmínky v místě migrace. Migrace je v tomto pojetí vnímána jako „diversifikační“ strategie, kdy si migrant ponechává vlastnictví zemědělské půdy v místě původu a sezónně se nechá najímat na práci. V tomto kontextu je zajímavým zjištěním fakt, že vlastnictví půdy a práva na půdu je na venkově přirozeně vnímáno stejně důležitě jako poptávka po práci (de Haan 1999: 12-13).

Závěr

Jak je možné vyčíst z dlouhodobých statistických údajů Populační divize OSN (UNPD 2010) v celkových počtech mezinárodních migrantů v letech 2000 až 2010 v tradičních imigračních zemích v rámci OECD velké rozdíly patrné nejsou. Nicméně migrační proudy byly během posledních let v mnoha ohledech poznamenány globální ekonomickou recesí z pohledu kratších časových intervalů a regionálních disparit. Tímto je možné sledovat významné výkyvy především ve struktuře (zejména pracovních) migrantů, a jisté proměny migračních politik, u nichž je nutné najít koherenci s dalšími státními politikami (o tématu podobně v českém kontextu viz Horký 2010)

Sociální vědy nevychází při studiu migrace ze společného paradigmatu, ale z více konkurenčních teoretických pohledů, roztržštěných v různých vědních

oborech, zemích/regionech a ideologiích. Výsledkem je, podle Masseyho a kol. (1994: 700-701), že výzkum tématu bývá úzce vymezen, často je neefektivní a duplicitní, vyznačuje se vzájemnou nepropojeností a opravami, malicherným haštežením o základních věcech. I přes skutečnost, že teorie pojímají příčinné procesy v tak odlišných úrovních analýzy – jednotlivec, domácnost (rodina, komunita), národní a mezinárodní – nelze se o nich apriori domnívat, že jsou z podstaty neslučitelné. Z pohledu problematiky migrace a rozvoje je podstatné konstatování Masseyho a kol. (1997: 258) o tom, že je dost dobře možné, že jednotlivci jednají, aby maximalizovali příjmy na podporu úsilí rodiny (komunity) minimalizovat ekonomická rizika a navýšit kapitál formou remitencí.

Zatímco ekonomické teorie spíše inklinují k upřednostňování výhod svobodného pohybu obyvatel, rozvojová studia mají tendenci vidět migraci jako vynucený proces na základě chudoby obyvatel rozvojových zemí, konfliktů, občanských válek nebo jiné nestability a ekologických problémů odehrávající se v masovém měřítku. Proto je na migraci velmi často nahlíženo (na rozdíl od neoklasických teorií) jako na poslední možnou volbu přežití pro chudé obyvatele, přičemž zvýšený důraz je kladen na nadměrnou exploataci území zdroje i cíle migrace (de Haan 1999: 1-3). Tak je problematika mezinárodní migrace vnímána jako globální problém, který je nutné řešit (např. Martin a Widgren 1996; Martin a Widgren 2002) a národní vlády i mezinárodní agentury ročně vyvíjí velké úsilí a vydávají miliardy amerických dolarů, například v rámci poskytování ODA, ve snaze ji eliminovat (podrobněji na toto téma viz Stojanov a Novosák 2008).

Propojení klasických migračních teorií s tématem migrace a rozvoj je limitováno rozdílným důrazem na hlavní příčiny migrace u jednotlivých teorií. Zatímco u neoklasické ekonomické migrační teorie je možné vysledovat důraz na pozitivní dopady mezinárodní migrace, přílivu remitencí a návratu migrantů, které stimulují ekonomický růst, zvýšení příjmů a zlepšení kvality života v zemích původu, tak nová ekonomie pracovní migrace (NELM) vidí migrační procesy jako reakci domácností na riziko ztráty či snížení příjmů a snahou o diverzifikaci takového rizika. To znamená, že remitence, které jsou považovány za mnohem důležitější nástroj rozvoje než samotný návrat migrantů, jsou využívány ve smyslu pojištění pro domácnosti v prostředí, kde je nedostupné privátní pojištění („fyzicky“ nebo svou cenou), národní sociální, důchodové a zdravotní systémy.

Teorie světového systému v tomto smyslu zdůrazňuje negativní aspekty migrace, především z pohledu zdrojových zemí. Ty jsou postiženy efektem „brain

drain“ze strany hospodářsky rozvinutých zemí (bývalých koloniálních velmocí), tj. emigrací kvalifikovaných obyvatel a tím i ztrátou vlastního lidského kapitálu, který by měl být základem budoucího rozvoje. V tomto směru se teorie kumulativní příčinnosti liší důrazem na předpoklad, že migrace obyvatel z periferií do center podporuje nemožnost využít svůj vlastní ekonomický potenciál (talent) migranta ve zdrojovém regionu a zaslání remitencí do zemí původu paradoxně nepodporuje jejich rozvoj, ale naopak zvyšuje jejich závislost na rozvinutých zemích, což stimuluje další migraci (a vzniká tak „syndrom migrace“). Migrace tak nepřispívá ke snižování chudoby, naopak podporuje společenskou deprivaci tím, že remittance se slouží především k dobře viditelné spotřebě, výstavbě bydlení, čímž způsobují inflaci v těchto ekonomikách, namísto toho aby se investovaly do podnikání. Případné pozitivní dopady migrace jsou jen dočasné a krátkodobé.

Velmi důležitou roli hrají podmínky, za kterých k mezinárodní migraci dochází, třeba jak fungují transferenční (přenosné) sítě (z angl. *transferer's network*), institucionální podpora od nevládních organizací, které se zabývají migrací (např. humanitární pomoci, právní spolupráci) v přijímajících regionech, migrační sítě propojující přistěhovalce, bývalé migranty a místní obyvatelstvo, historický vývoj a mezinárodní vztahy mezi přijímajícími a vysílajícími státy.

Použité zdroje

AFOLAYAN, A. A. (2001): Issues and Challenges of Emigration Dynamics in Developing Countries. *International Migration*, Vol. 39, No. 4, pp. 6-38.

AGUNIAS, D. R.; NEWLAND, K. (2007): *Circular Migration and Development: Trends, Policy Routes, and Ways Forward*. Washington, DC: Migration Information Source, The Migration Policy Institute.

ARANGO, J. (2000): Explaining migration: a critical view. *International Social Science Journal*, Vol. 52, No. 165, pp. 283-296.

BANERJEE, B. (1984): The Probability, Size, and Uses of Remittances from Urban to Rural Areas in India. *Journal of Development Economics*, 16 (3): 293-311.

- BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. (2005): Přistěhovalectví a liberální stát. Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav.
- BAUER, T.; ZIMMERMANN, K. F. (1999): *Assessment of possible migration pressure and its labor market impact following EU enlargement to Central and Eastern Europe*. IZA Research Report No. 3. Bonn: IZA.
- DE HAAN, A. (1999): Livelihoods and Poverty: The Role of Migration – A Critical Review of the Migration Literature. *The Journal of Development Studies*, Vol. 36, No. 2, pp. 1-47.
- DE HAAS, H. (2005): International migration, remittances and development: myths and facts. *Third World Quarterly*, Vol. 26, No. 8, pp. 1269-1284.
- DE HAAS, H. (2010): Migration and Development: A Theoretical Perspective. *International Migration Review*, 44 (I) (Spring 2010): 227-264.
- DEMUTH, A. (2000): Some conceptual thoughts on migration research. In: *Theoretical and methodological issues in migration research*. Aldershot: Ashgate, pp. 21-58. ISBN 0 7546 1273 2
- DOERINGER, P. B.; PIORE, M. J. (1971): *Internal Labor Markets and Manpower Analysis*. Lexington: Heath Lexington Books.
- DRBOHLAV, D. (2001): *Mezinárodní migrace obyvatelstva – pohyb i pobyt (Alenky v kraji divů)*. In: *Menšiny a migranti v České republice: My a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Praha: Portál, pp. 17-30.
- DRBOHLAV, D. A kol. (2010): *Migrace a (i)migranti v Česku. Kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?* Praha: Sociologické nakladatelství.
- DRBOHLAV, D.; UHEREK, Z. (2007): Reflexe migračních teorií. *Geografie*, 112 (2): 125-141.
- FAIST, T. (2000): Transnationalization in international migration: implications for the study of citizenship and culture. *Ethnic and Racial Studies*. Vol. 23, No. 2, pp. 189–222.
- FAWCETT, J. T. (1989): Networks, linkages and migration systems. *International Migration Review*, Vol. 23, No. 3, pp. 671-680.
- HORKÝ, O. (2010): Policy Coherence for Development of the Czech Republic. Case Studies on Migration and trade. In: Hoebink, P.: *European Development*

Cooperation: In Between the Local and the Global. Amsterdam: Amsterdam University Press, pp. 223-258.

HUGO, G. J. (1982): Circular Migration in Indonesia. *Population and Development Review*, Vol. 8, No. 1, pp. 59-83.

HUGO, G. (1996): Environmental Concerns and International Migration. *International Migration Review*, Vol. 30, No. 1, pp.105-131.

HUGO, G. (2003): *Circular Migration: Keeping Development Rolling?* [online]. Washington, DC: The Migration Policy Institute. [cit. 2007-07-17]. Dostupné na <http://www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm?ID=129>

LIPTON, M. (1980): Migration from Rural Areas of Poor Countries: The Impact on Rural Productivity and Income Distribution. *World Development*, 8 (1): 1-24.

LUCAS, R. E. B.; STARK, O (1985): Motivations to Remit: Evidence from Botswana. *Journal of Political Economy*, 93 (5): 901-918.

MASSEY, D. S. (1990): Social Structure, Household Strategies, and the Cumulative Causation of Migration. *Population Index*, Vol. 56, No. 1, pp. 3-26.

MASSEY, D. S. (2001): Theory of Migration. In: *International Encyclopaedia of the Social & Behavioral Sciences*. Oxford: Elsevier, pp. 9828-9834.

MASSEY, D. S. ; AXINN, W.G.; GHIMIRE, D.J. (2007): *Environmental Change and Out-Migration: Evidence from Nepal*. Population Studies Center Research Report 07-615. Ann Arbor: University of Michigan.

MASSEY, D. S. et al. (1993): Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, Vol. 19, No. 3, pp. 431-466.

MASSEY, D. S. et al. (1994): An Evaluation of International Migration Theory: The North American Case. *Population and Development Review*, Vol. 20, No. 4, pp. 699-751.

MASSEY, D. S. et al. (1997): Causes of migration. In: *The Ethnicity Reader. Nationalism, Multiculturalism and Migration*. Cambridge: Polity Press, pp. 257-268. ISBN 0745619231

MASSEY, D. S. et al. (1998): *Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium*, Oxford University Press, Oxford. ISBN 0 19 928276

- PENNINX, R. (1982): A Critical Review of Theory and Practice: The Case of Turkey. *International Migration Review*, 16 (4): 781-818.
- PIORE, M. J. (1986): The Shifting Grounds for Immigration. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 485, No. 1, pp. 23-33.
- PIORE, M. J. (2002): Thirty Years Later: Internal Labor Markets, Flexibility and the New Economy. *Journal of Management and Governance*, Vol. 6, No. 4, pp. 271–279.
- RAVENSTEIN, E. G. (1885): The Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society*, Vol. 48, No. 2, pp. 167-235.
- REUVENY, R. (2005): Environmental Change, Migration and Conflict: Theoretical Analysis and Empirical Explorations. In: Human Security and Climate Change. An International Workshop, Asker, 21–23 June 2005.
- SCHOORL, J. et al. (2000): *Push and pull factors of international migration: a comparative report*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. ISBN 92-828-9721-4
- STARK, O.; BLOOM, D.E. (1985): The New Economics of Labor Migration. *The American Economic Review*, Vol. 75, No. 2, pp. 173-178.
- STARK, O. (1980): On the role of urban to rural remittances in rural development. *The Journal of Development Studies*, 16 (3): 369-374.
- STOJANOV, R. et al. (2008): *Development, Environment and Migration. Analysis of Linkages and Consequences*. Olomouc: Palacký University, s. 222. ISBN 978-80-244-1966-4
- UNFPA (2006): *The State of World Population 2006. A Passage to Hope - Women and International Migration*. New York: United Nations Population Fund. ISBN 0-89714-772-3
- UNITED NATIONS (1996): *Concise report on world population monitoring, 1997: international migration and development*. Report of the Secretary-General. New York: Economic and Social Council, 24 December 1996.
- UNITED NATIONS (2006): *World population monitoring, focusing on international migration and development*. Report of the Secretary-General. New

York: Commission on Population and Development, Economic and Social Council, 25 January 2006

UNPD (2010): *Trends in Total Migrant Stock: The 2010 Revision*. [online]. Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat. New York: United Nations Population Division, 2010. [cit. 2010-06-07]. Dostupné na <http://esa.un.org/migration>

WALLERSTEIN, I. (1974): The Rise and Future Demise of the World Capitalist System: Concepts for Comparative Analysis. *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 16, No. 4, pp. 387-415.

WALLERSTEIN, I. (1976): *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York: Academic Press, pp. 229-233.

WALLERSTEIN, I. (1991): World System versus World-Systems: A Critique. *Critique of Anthropology*, Vol. 11, No. 2, pp. 189-194.

2. Remittance a jejich rozvojový dopad

Robert Stojanov, Jan Schroth, Antonin Mikes

2.1. Vymezení a členění remitencí

Hlavním cílem kapitoly je stručná analýza rozvojových dopadů remitencí, které tvoří jedno z nejvíce citovaných témat v oblasti problematiky migrace a rozvoje. Samotné téma remitencí je velmi široké, ale tato kapitola má sloužit především k představení základních informací a souvislostí týkajících se jejich dopadů na ekonomiky rozvojových zemí. Použitou metodologií je kompilační analýza a syntéza sekundárních odborných zdrojů, především však výsledků výzkumů publikovaných převážně v zahraničních recenzovaných časopisech, zpráv mezinárodních agentur a vědeckých monografií.

Definice remitencí se za posledních několik let výrazně změnila a především zpřesnila, což dokazuje vzestupný zájem ekonomů a dalších specialistů o jejich měření a výzkum. Mezinárodní měnový fond (IMF), jehož vymezení přebírají všechny ostatní instituce a národní banky, odvozuje remittance především ze dvou položek ze struktury bilance plateb (IMF 2009):

- Příjmy získané pracovníky v ekonomikách, kde nemají (trvalé) bydliště („residence“) nebo od zaměstnavatelů, kteří nemají sídlo v zemích původu pracovníka,
- transfery od obyvatel (rezidentů) jedné ekonomiky pro obyvatele (rezidenty) jiné ekonomiky⁸.

Přeshraniční, sezónní a další krátkodobí pracovníci nejsou vnímáni jako obyvatelé (rezidenti) dané ekonomiky, v níž pracují. Jejich hrubý příjem ze

⁸ Obyvatel (rezident) dané ekonomiky je definován jako osoba, která pobývá (nebo zamýšlí pobývat) jeden rok či déle na území dané ekonomiky. Krátké výlety do jiných zemí z důvodu rekreace nebo práce nemají vliv na změnu místa rezidence, s výjimkou pobytů delších než jeden rok (IMF 2009).

zaměstnání je označován jako zaměstnanecké kompenzace („compensation of employees“) (IMF 2009). IMF v současné době rozeznává typologii remitencí uvedenou v Tabulce 1.

Tabulka 2.1: Schéma typu remitencí

<u>Celkové remitence</u>	Osobní remitence	Osobní převody	<i>Remittance v hotovosti</i>
			<i>Remittance v naturáliích</i>
		Zaměstnanecké kompenzace	
		Kapitálové převody mezi domácnostmi	
	Sociální příspěvky		

Zdroj: Stojanov, Strielkowski a Drbohlav (2011)

Celkové remitence⁹ (total remittances) tvoří součet osobních remitencí a sociálních dávek. Celkově se remitence započítávají jako doplňující položka v platební bilanci.

1. **Osobní remitence (personal remittances)** zahrnují běžné a kapitálové převody v hotovosti nebo v naturáliích mezi domácnostmi rezidentů a domácnostmi obývanými nerezidenty¹⁰, v součtu se zaměstnaneckými kompenzacemi.

1.1. **Osobní převody (personal transfers)** se skládají ze všech běžných převodů v hotovosti i v naturáliích zaslaných či obdržených domácnostmi obývanými rezidenty do- nebo z- domácností obývanými nerezidenty. Osobní převody tak v podstatě zahrnují všechny běžné převody mezi rezidenty a nerezidenty.

⁹ Běžně se používá zjednodušený pojem remitence, který využívají i autoři v dalších pasážích této knihy.

¹⁰ Tzv „rezidenční domácnosti“ jsou rodiny s dlouhodobým pobytem v dané zemi, nerezidenční domácnosti jsou rodiny, které nepobývají dlouhodobě v cílové zemi (zpravidla méně než rok).

1.1.1. **Remittance v hotovosti (cash remittances)** jsou peněžní převody (nebo jejich ekvivalent). Měna je přepravena do druhé země a fyzicky doručena remitentem¹¹(nebo v jeho jméně) určenému jednotlivci nebo jeho rodině.

1.1.2. **Remittance v naturáliích (remittances in kind)** jsou převody ve formě (přivezeného) zboží nebo služeb.

1.2. **Zaměstnanecské kompenzace (net compensation of employees)** se týkají příjmů (platy, mzdy a další kompenzace v hotovosti nebo naturáliích, aj.) u přeshraničních, sezónních a dalších krátkodobých pracovníků, kteří pracují v ekonomice, v níž nejsou rezidenty. Dále se jedná o příjmy rezidentních pracovníků, kteří jsou zaměstnání ne-rezidentními osobami.

1.3. **Kapitálové převody mezi domácnostmi (capital transfers between households)** jsou převody peněz v hotovosti nebo naturáliích mezi domácnostmi obývanými rezidenty a domácnostmi obývanými nerezidenty.

2. **Sociální příspěvky (social benefits)** jsou běžné převody (včetně důchodů) obdržené domácnostmi od soukromých společností, vlád a neziskových organizací. Tyto příspěvky jsou svou podstatou určeny pro řešení sociální situace příjemce v době jeho onemocnění, nezaměstnanosti, penze, nebo z důvodu řešení bydlení, vzdělávání, atd.

V minulosti se objevila i řada dalších definic. Například Van Doorn nabídl členění v podobě mezinárodních nebo vnitrostátních; individuálních nebo kolektivních; formálních nebo neformálních; naturálních, v hotovosti nebo jinak finančních. (De Bruyn a Wets 2006: 7)

Dalším způsobem rozlišování mezi jednotlivými typy remitencí je **dělení remitencí na základě typu zasílatelů a příjemců remitencí**. Na základě toho Carling (2005) identifikuje celkem sedm různých forem remitencí:

1. Osobní vklady nebo investice - peněžní transfery určené pro vlastní použití (investiční činnost, spotřebu, obchodní rozvoj, výstavbu domova, zakoupení půdy, úspory a další). Migranti si sami určují využití těchto remitencí.

¹¹ Remitent či remitující je osoba, která zasílá (a přiváží) remittance do země svého původu.

2. Transfery v rámci rodiny - transfery prostředků rodinným příslušníkům nebo přátelům do zemí původu. Ve většině zemí jsou to nejdůležitější toky remitencí. Často se jedná o pravidelně zasílané prostředky (měsíčně nebo při příležitosti svátků, náboženských slavností, atd.). Tyto remitence slouží k zabezpečení základních potřeb, spotřebě, vzdělání, zdravotní péči. O využití těchto zdrojů rozhodují zpravidla jejich příjemci.

3. Charitativní dary - určené pro charitativní účely, kostely a mešity.

4. Kolektivní investice směřující do rozvoje - nejčastěji transfery prostředků pocházejících od organizací migrantů, které by měly směřovat do rozvoje komunity v zemích původu.

5. Daně a odvody - jedná se o povinné odvody vládním a veřejným institucím, jako jsou školy, nemocnice z důvodu zajištění vzdělání či zdravotnické péče pro členy rodiny a přátele v zemích původu. Zároveň se sem započítávají dobrovolné transfery remitencí (např. podpora domácí vlády) a zaplacené daně od emigrantů.

6 + 7. Důchody a transfery sloužící k sociálnímu zabezpečení¹² - sem se počítají regulérní transfery od bývalých zaměstnavatelů, penzijních fondů a vlád zemí, kde byl migrant zaměstnaný.

Remitence v peněžní formě jsou zasílány prostřednictvím velkého množství převodních mechanismů. Zpráva IMF (2009) rozlišuje **základní způsoby transferů remitencí** skrze následující instituce a neformální služby:

1. komerční banky;
2. společnosti specializující se na finanční transfery (převody);
3. úvěrové společnosti;
4. pošty;
5. autobusové a přepravní společnosti;
6. sběrné agentury;
7. využití kontaktních bodů u tzv. neformálních převodních systémů peněz (IVTS);
8. využití přátel a příbuzných.

¹² Protože se často jedná o jejich kombinaci, jsou uvedeny pod stejnou kategorií.

Podobně IMF (2009) rozlišuje **několik druhů transferových mechanismů**, které využívají různé druhy sítí a transferových rozhraní:

1. Odesílání zpráv a infrastruktura přistěhovalců;
2. SWIFT - transfer financí mezi účty v rámci elektronického mezibankovního platebního styku;
3. telegrafický přenos;
4. zpráva telefonem;
5. instrukce prostřednictvím webového rozhraní;
6. fyzický transport peněz v hotovosti nebo zboží.

Například IOM rovněž vyzdvihuje rozvojový význam tzv. „sociálních remitencí“ (social remittances). Tento pojem znamená nepeněžní a nehmotné statky, především dovednosti, know-how, zasíťování a další méně hmatatelné zdroje, které hrají důležitou roli při podpoře inovací, spouštění procesů učení, budování sítí a usnadnění předávání znalostí a technologií do zemí původu.

2.2. Objemy a toky remitencí

Analýzu remitencí a jejich rozvojový dopad výrazně ztěžuje skutečnost, že jsou velmi špatně měřitelné. I když existují jejich odhady, je nutné zdůraznit, že se ve většině případů týkají prostředků zaslaných pouze oficiálními kanály (Skeldon 2005). Přitom na základě výzkumů, které proběhly převážně v 80. letech minulého století se odhaduje, že **v některých ekonomikách tvoří remittance zasílané neformálními kanály 8 - 85 procent celkového proudu oficiálních remitencí** (Ghosh 2006). Tyto finance nejsou zahrnuty ve statistikách vypovídajících o množství zaslaných prostředků, pokud to není explicitně uvedeno.

Neformální převodní systémy peněz - Informal value transfer systems (IVTS) jsou známy v různých částech světa pod různými jmény. Právě mezi ty nejvíce používané patří *hawala* (což v překladu znamená “transfer-převod”) v oblasti Středního východu, *hundi* v Jižní Asii a *xawilad* nebo *hawilad* v

Africkém rohu (Carling 2005: 25). V akademickém či politickém prostředí se pro IVTS používají další výrazy jako ‘alternativní remitenční systémy’; ‘podzemní bankovníctví’; nebo ‘etnické bankovníctví’. (El Qorchi, Maimbo a Wilson 2003: 12). Používání výrazu „neformální“ je zčásti matoucí, protože v některých zemích, jakou je například Velká Británie, byly tyto systémy ve většině případů formalizovány a staly se subjektem státní regulace. I když používání IVTS je stále populární a rozšířené, začínají se v posledních letech stávat relativně méně konkurenceschopné a podíl remitencí proudících těmito kanály klesá (Carling 2005: 25).

Literatura zabývající se problematikou převodu neformálních (neregistrovaných) remitencí dále obecně rozlišuje dva základní druhy těchto prostředků (Puri a Ritzema 2001: 7):

1. Věci osobně dovezené migrujícími pracovníky (případně zboží dovezené migranty, kteří se vrací domů);
2. úspory přivezené při návratu domů (případně úspory ve formě hotovosti nebo cestovních šeků následně převedených na domácí měnu v místních bankách).

Odborníci se shodují v tom, že **neformální (neregistrované) formy převodu remitencí jsou využívány především migranty s nízkými příjmy**. Důvodů pro převod remitencí neformálními způsoby je však celá řada. Kromě různých restrikcí a formálních překážek ze strany států (zdanění, kontrola bankovních účtů, apod.), se často jedná o snahu ušetřit za převod/zaslání peněz přes různé finanční společnosti. I když poplatky za tyto převody financí klesají na základě zvyšující se konkurence a nových technologických řešení (IMF 2005: 83) je zřejmé, že se jedná stále o jisté náklady, kterým je možné se vyhnout za určitých okolností (např. fyzický převoz peněz v případě návratu domů nebo někoho známého). Zpráva IMF (2005, Figure 2.5 - na příkladu zaslání remitencí z USA) odhadovala, že **náklady na převody oficiálních remitencí se nejčastěji pohybují v rozmezí 7-15 procent ze zasláné (zkoumané) částky 200 USD z USA do různých zemí všech kontinentů**.

Mezi další důvody využívání neformálních způsobů transferů remitencí můžeme zařadit nedostupnost finančních institucí v cílových oblastech (nejčastěji na venkově), lepší výměnný kurz na černém trhu, v některých případech větší rychlost (mezi velkými městy 6 -12 hodin, běžně 24 hodin),

cena (rozmezí 2-5 procent mezi významnými velkými městy na mezinárodní úrovni) a pohodlnost, přizpůsobivost (vysoká schopnost adaptovat se na krizové domácí prostředí typu válek, občanských nepokojů, ekonomických blokády, domácí zvláštnosti), kulturní konvence (jazyková bariéra, neznalost prostředí, solidarita mezi migranty, víra ve „své“ lidi, „soukmenovce“) a možnost anonymity (El Qorchi 2003: 15-17). Významnou roli hraje také právní postavení migranta v cílové zemi. Neregulérní imigranti budou z pochopitelných důvodů více inklinovat právě k těmto způsobům transakcí. Celkově se tyto podmínky a možnosti liší stát od státu, stejně tak jako politiky jednotlivých vlád v rámci jedné země vůči tomuto fenoménu.

Ze statistik registrovaných, formálních remitencí vyplývá, že za posledních několik desetiletí došlo k významnému celosvětovému zvýšení objemu zasílaných remitencí, když objemy dosáhly zhruba 440 miliard USD v roce 2010. Individuální remitence v současnosti tvoří největší zdroj zahraniční měny v mnoha domovských zemích a výrazně překračují prostředky poskytované v rámci oficiální rozvojové pomoci. Poměr remitencí vůči prostředkům z rozvojové pomoci činil v roce 2008 "39:1 v Turecku; 34:1 v Mexiku, 24:1 v Kostarice, 15:1 na Jamajce, 8:1 na Filipínách; 7:1 v Nigérii, v 6:1 Indie; 5:1 v Tunisku; a 4:1 v Lesothu (UNFPA 2009: 43).

Stojanov, Strielkowski a Drbohlav (2011) poukazují na fakt, že **z pohledu ekonomického rozložení přílivu remitencí jsou právě rozvojové země jejich dominantním příjemcem** (74 procent v roce 2010 podle Světové banky). Nejedná se však o země s nejnižšími příjmy (pouze dvě z nejméně rozvinutých zemí Bangladéš a Jemen byly mezi dvaceti největšími příjemci v letech 1990-2003), ale o ty se středně vysokým příjmem. Tento poměr se za poslední dekádu nezměnil, jak ukazují data v Tabulce 2.

Tabulka 2.2: Výše remitencí proudících do rozvojových zemí 2001-2010 (v mld. USD)

<i>Remittance do / Rok</i>	2001	02	03	04	05	06	07	08	09	2010
Rozvojové země	95	116	144	164	195	227	278	325	307	325
Země s nízkým příjmem	5	6	7	8	10	13	17	22	22	24
Země se středním příjmem	90	105	130	151	182	214	262	303	285	301
Svět	147	169	204	230	257	268	385	443	416	440

Zdroj: World Bank (2009); Mohapatra et al. (2010)

Geografické rozdělení remitencí dlouhodobě ukazuje na nejhorší postavení subsaharské Afriky a naopak nejlepší postavení Latinské Ameriky s Karibikem a Východní Asií s Tichomořím.

Podle údajů Světové banky (viz Tabulka 3) byla **největším příjemcem oficiálních remitencí** v absolutních číslech v roce 2010 Indie (s 55 miliardami USD), která se drží v popředí dlouhodobě. Dramatický nárůst registrovaných remitencí zažívá Čína s 51 mld., přičemž od roku 2006 došlo ke zdvojnásobení objemu přijatých remitencí. Nejlidnatější stát světa tak přeskočil Mexiko (22,6 mld.).

Tabulka 2.3: Největší příjemci remitencí v roce 2010 (v miliardách USD)

Indie	55,0	Pákistán	9,4
Čína	51,0	Polsko	9,1
Mexiko	22,6	Libanon	8,2
Filipíny	21,3	Egypt	7,7
Francie	15,9	V. Británie	7,4
Německo	11,6	Vietnam	7,2
Bangladéš	11,1	Indonésie	7,1
Belgie	10,4	Maroko	6,4
Španělsko	10,2	Rusko	5,6
Nigérie	10,0	Srbsko	5,6

Zdroj: Světová banka 2011, www.worldbank.org

V mnoha zemích představují remitence podstatnou část HDP a pro ekonomiky některých z těchto států jsou v současnosti nepostradatelné - viz Tabulka 4 (GOSH, 2011). Ve více než 20 zemích remitence tvoří více než 10 procent HDP. Dramaticky vzrostl od roku 2006 tento poměr u Tádžikistánu, pro který je hlavním zdrojem Ruská federace. Naopak u Moldavska činily remitence ještě v roce 2006 téměř 40 procent HDP (GOSH, 2011).

Tabulka 2.4: Největší příjemci remitencí v poměru k HDP v roce 2010 (v procentech)

Tádžikistán	35
Tonga	28
Lesotho	25
Moldavsko	23
Nepál	23
Libanon	22
Samoa	22
Honduras	19
Guyana	17
Salvador	16

Zdroj: Světová banka 2011 www.worldbank.org

Tradičně největším globálním zdrojem remitencí jsou USA, ve kterých se objem odesílaných remitencí ve druhé polovině první dekády tohoto století zvýšil ze 40 na téměř 50 miliard USD. Rovněž z ostatních zemí, které se dlouhodobě pohybují na prvních pěti místech Tabulky 5 množství odesílaných remitencí stoupá, a to především z Ruska.

Tabulka 2.5: Největší poskytovatelé oficiálních remitencí v roce 2010 (v miliardách USD)

Spojené Státy	48,3
Saudská Arábie	26,0
Švýcarsko	19,6
Rusko	18,6
Německo	15,9
Itálie	13,0
Španělsko	12,6
Lucembursko	10,6
Kuvajt	9,9
Nizozemsko	8,1
Malajsie	6,8
Libanon	5,7

Zdroj: Světová banka (2011) www.worldbank.org

Tabulka č. 6 ukazuje, že největší odliv remitencí v poměru k HDP zaznamenávají poměrně malé státy co do počtu obyvatel i rozlohy. Na prvním místě se drží dlouhodobě Lucembursko a Libanon.

Tabulka 2.6: Největší poskytovatelé remitencí v roce 2010 v poměru k HDP (v mld. USD)

Lucembursko	20
Libanon	17
Omán	10
Maledivy	9
Kuvajt	8
Bahrajn	7
Saudská Arábie	6

Zdroj: Světová banka (2011) www.worldbank.org

V tomto kontextu je zajímavý příklad Libanonu, který je jak významným poskytovatelem remitencí, tak jejich příjemcem (22 procent HDP). Příklad Libanonu poukazuje i na fakt, že nejen vyspělé, ale i rozvojové země jsou výrazným zdrojem remitencí. Světová banka odhaduje, že **30 až 45 procent světových remitencí plynoucích do rozvojových zemí přichází z jiných zemí označovaných za rozvojové** (Ghosh 2006: 14-15).

2.3. Remittance, rozvoj a chudoba

Světová banka označuje remittance za významný a stabilní zdroj prostředků pro rozvoj a to na základě dat, která dokazují, že tyto zdroje pomáhají snížit chudobu konkrétních jedinců a rodin (GOSH, 2006, s.63). I další výzkumné zprávy se ve většině případů přiklánějí k výrazně pozitivnímu vlivu remitencí na rozvoj zdrojových zemí a zároveň podporují politiky směřující k otevřenosti národních ekonomik umožňující snadný příchod mezinárodních migrantů a převod remitencí. Například Ellis (2003) uvádí **pět základních způsobů, jak migrace a remittance mohou napomoci snížení zranitelnosti a chudoby obyvatel. Remittance především umožňují:**

1. Investovat do půdy nebo jejího zkvalitnění;

2. nákup zemědělských vstupů v hotovosti (např. nájemná práce, kontrola nemoci) s cílem používat efektivnější kultivační metody a dosáhnout vyšších výnosů;
3. investovat do zemědělských nástrojů a zařízení (např. vodní pumpy, pluh);
4. investovat do vzdělání s vyhlídkou lepší perspektivy pro další generace;
5. investovat do majetku, s cílem generování zisku v místě bydliště, ale mimo zemědělský sektor (např. rikša, drtička, obchod).

Rozsáhlá debata se dlouhodobě vede nad otázkou, zda k rozvoji a snížení chudoby pomáhají nejen remitence investované jedním z pěti výše uvedených způsobů, ale i remitence, které jsou tzv. spotřebovány. Většina odborníků uvádí, že **remitence přirozeně přispívají ke zvýšení prosperity jejich příjemců s určitým rozvojovým dopadem na místní úrovni prostřednictvím klasických multiplikačních efektů, i když jsou určeny „jen na spotřebu“**. Například Skeldon a Hugo (1999: 338) uvádějí na základě studia literatury a analýz dopadů zvýšené spotřeby na sekundární a terciární trhy¹³, které jsou důležité pro vytváření místních pracovních příležitostí, že příjmy remitencí určených na spotřebu by měly být stabilnější, než příjmy remitencí určených na investice.

Analýzy makro-ekonomických dopadů výdajů např. v Řecku, Egyptě, Mexiku a Pákistánu ukázaly, že multiplikační efekty v poměru k HDP mohou činit 1:2 nebo 1:3. Jinými slovy, převod ve výši jednoho milionu amerických dolarů by v takových případech zvýšil HDP o více než dva až tři miliony dolarů (Ghosh 2006).

Rodiny mají obecně tendenci remitence utrácet ke krátkodobé spotřebě v době, kdy je jejich tok stabilní a dlouhodobý. A naopak je investovat, pokud se jedná o výjimečné, jednorázové příjmy. Například v Pákistánu jsou prostředky přicházející ze zahraničí považovány za nadstandardní a většinou domácností jsou ukládány (především do bank, které je dále investují v rámci ekonomiky), na rozdíl od tuzemských převodů, které jsou používány pro spotřebu (Ghosh 2006).

¹³ Za sekundární a terciární trhy lze považovat další využití (investice, nákupy) finančních prostředků získaných z původního (primárního) prodeje služeb a zboží příjemcům remitencí.

Velký potenciál pro rozvoj mají remitence využitě na novou výstavbu infrastruktury, škol, komunitních center, domů atd., čímž umožňují vznik nových podnikatelských subjektů. Ty tak mohou být tím progresivním impulsem, který umožní nastartovat či udržet místní nebo regionální rozvoj. Zkušenosti z Filipín ukazují, že remitence dokonce podporují rozvoj podnikání i u nízko-příjmových domácností, které mají problém získat bankovní úvěr (Ghosh 2006: 66).

Remitence mohou rovněž pomáhat zvyšovat úroveň vzdělání. Například v Mexiku navštěvovaly děti z rodin přijímající remitence o 0,7 až 1,6 roku déle školu oproti dětem bez příbuzných v zahraničí (Ghosh 2006: 52).

Vedle podpory rozvoje mohou remitence přispívat i ke snižování chudoby. Výsledky analytické studie Adamse a Pageho (2005), založené na makroekonomické komparaci dat ze 71 rozvojových zemí, ukázaly, že mezinárodní migrace a remitence významně snižují úroveň chudoby v rozvojových zemích. Podle jejich výpočtů vede desetiprocentní nárůst míry mezinárodních migrantů v populaci zdrojové země v průměru ke snížení míry populace žijící s příjmem menším než jeden dolar na den o 2,1 procenta. Podobně nárůst množství oficiálních remitencí v přepočtu na jednoho obyvatele o deset procent vede v průměru ke snížení míry obyvatel žijících v chudobě o 3,5 procenta (Adams a Page 2005).

Je nutné poznamenat, že výsledky výzkumů mohou být zkresleny množstvím neformálních (neregistrovaných) remitencí, kdy především chudí mezinárodní migranti ze zemí, resp. jejich regionů nacházejících se v blízkosti cílové země, mají tendenci využívat neformální kanály pro zasílání prostředků. Z tohoto důvodu pro úplné a kompletní vyhodnocení dopadu remitencí (oficiálních i neoficiálních) na chudobu v rozvojových regionech je nutné zajistit detailnější a přesnější data, která budou obsahovat právě i dostupné informace o neformálních remitencích (Adams a Page 2005).

Z hlediska rozvojového potenciálu je velmi významná skutečnost, že totiž remitence zůstávají stabilním příjmem zahraniční měny navzdory ekonomickým cyklům. Dokonce dochází i v některých případech k tomu, že do zemí postižených krizí plyne více prostředků než obvykle. To byl případ např. krize mexické měny peso v roce 1994 nebo tzv. Asijské krize v letech 1997-1998 (Ghosh 2006: 72). Zasilatelé remitencí reagují na ekonomické problémy příjemců často vyššími částkami. A platí to ještě výrazněji v případě

solidarity v případech politických a humanitárních katastrof. Například v případě přírodní katastrofy v Karibiku se při jednorázovém poklesu HDP zvýšilo množství remitencí o tři procenta. (Ghosh 2006: 63)

A rovněž **zkušenosti z finanční a ekonomická krize na konci první dekády 21. století potvrdily stálost remitenčních toků**. Zatímco přímé zahraniční investice celosvětově poklesly mezi lety 2009 a 2010 o 57 procent, remittance klesly podle odhadů za stejné období pouze o několik procent (Fix, Papademetriou a Batalova 2008: 84). Zatímco v letech 2001 až 2008 proud remitencí do ekonomik rozvojových zemí každým rokem narůstal, ekonomická recese z konce první dekády tohoto století dokázala tento nárůst pouze krátce zbrzdit. V roce 2008 bylo zasláno do rozvojových zemí celkem 325 miliard USD, o rok později to bylo 307 miliard USD. Meziroční pokles remitencí v roce 2009 byl tedy jen 5,5 procenta ve srovnání s rokem 2008¹⁴ (na globální úrovni 6,1 procenta). Nicméně již pro rok 2010 kvalifikované odhady ukazují stejné množství remitencí zasílaných do rozvojových regionů ve srovnání s rokem 2008. Na globální úrovni je očekáváno stále mírné snížení (o tři miliardy dolarů) ve srovnání s rokem 2008. A pro nejbližší léta experti ze Světové banky opět očekávají nárůst remitencí, i když trend růstu už nebude na takové úrovni, jako před obdobím současné globální ekonomické krize.

2.4. Limity a výzvy pro využití remitencí k rozvoji

Prostředky zasílané ze zahraničí mohou výrazně přispět k rozvoji jednotlivců i celých ekonomik, ale **diskutována jsou i omezení a negativní aspekty remitencí**. Remittance mají své limity dané jejich využitím, množstvím, frekvencí jejich přísunu, etc. Významnou roli také hraje výchozí ekonomická situace příjemců a především jejich sociální konsekvence. Zejména sociálně-rodinné aspekty migrace, kdy v rodině chybí jeden či oba rodiče pracující v zahraničí kvůli remitencím, zatímco o potomky se starají prarodiče, jsou často kritizovány.

¹⁴ Do úvahy je však nutné vzít fakt, že Polsko v tomto období bylo překlasifikováno Světovou bankou ze země se středními příjmy na zemi s vysokými příjmy, což znamená úbytek cca 9 miliard USD pro kategorii rozvojové země (Mohapatra et al. 2010).

Jsou také např. zaznamenány negativní dopady remitencí na domácí ekonomiku díky tomu, že klesá zájem o domácí produkty na úkor importu, což může vést ke stagnaci. Jako příklad je uváděna situace především v Albánii, kde příliv zahraniční měny v podobě remitencí podle některých odborníků přispěl k tzv. Holandské nemoci v podobě nestability měny a poklesu produktivity (UNFPA 2009: 46). Např. remitence zasílané do Moldavska měly vedle nesporného pozitivního významu pro tamní obyvatele také podíl na velmi špatných exportních výsledcích této země. Např. Gammeltoft (2002) dále uvádí, že remitence mohou odsunout nutné strukturální reformy a způsobit nebo zvýšit závislost obyvatel a místní ekonomiky na těchto zdrojích financí.

Jak mimo jiných uvádí i Skeldon (2005: 2-3), remitence nemohou být vnímány jako univerzální všelék na zmírnění chudoby. Důvodem je i fakt, že relativně málo lidí migruje přes mezinárodní hranice, a když se už tito lidé rozhodnou odejít do zahraničí, často pocházejí z určitých nečetných oblastí v dané zemi (neodcházejí rovnoměrně z celé země, ale z některých regionů/měst atd. výrazně více). Proto, podle Skeldona, mezinárodní migrace nemůže být rozhodujícím faktorem v procesu snížení chudoby na národní úrovni. **Vzhledem k tomu, že na světě je mnohem více vnitřních migrantů, větší důraz na vztahy mezi migrací a chudobou by měl být věnován právě tomuto fenoménu a vlivu proudění „vnitrostátních remitencí“ pocházejících právě od vnitřních migrantů na venkov.** Například zpráva čínského Ministerstva zemědělství upozorňuje na fakt, že až 40 procent průměrného příjmu zemědělce v této zemi může pocházet právě z těchto finančních prostředků proudících na venkov z měst. Je tedy velmi pravděpodobné, že vnitřní migrace a z ní pocházející „remitence“ budou mít významný podíl na rychlém snižování chudoby v Číně za poslední období (Skeldon 2005: 2-3).

Růst a rozvojový potenciál remitencí může být limitován nedostatky místního trhu, jakým je například špatný nebo neexistující úvěrový trh na venkově, který neumožňuje vypůjčit si peníze na základě ručení remitencemi, případně dát remitence do zástavy. Takový neefektivní trh je potom překážkou pro soustředění úspor z domácností, pocházejících z remitencí, na investice (Katseli, Lucas a Xenogiani 2006: 26-27).

Pro mnoho domácností jsou remitence nejdůležitější zdroj příjmů a mohou tak být silně postiženy, pokud tyto toky náhle poklesnou (Mutume 2005: 12). V

horším případech mohou tyto domácnosti dokonce spadnout pod hranici chudoby. Na druhou stranu Joly (2005: 35) upozorňuje na možnost vzniku syndromu závislosti na zasílaných remitencích a Taylor (1992: 200-201) na základě měření příjmů mexických farmářů v 80. letech a svých následných výpočtů ukazuje nejednoznačnost pozitivního dopadu těchto vnějších zdrojů na zvýšení jejich příjmů.

Dopad remitencí na rozvoj je do velké míry závislý na jejich nepřerušovaném toku a na jednoduchosti jejich převodu. Navzdory široké škále důmyslných způsobů posílání remitencí je zjevné, že mnohé systémy si za převod peněz účtují příliš vysoké ceny a ta část migrantova výdělků, která se dostane příbuzným v zemi původu, je menší, než by mohla být.

Jak je podrobněji popsáno v první části této kapitoly, tato nadměrná výše odvodů vede často k využívání neformálních forem převodů remitencí.

Výzkumy však potvrzují, že pokud jsou migrantům nabídnuty například bankami efektivní formální kanály, využívají je. Příkladem je např. vysoký zájem o systém tzv. „matricula consular“, kdy zastupitelské úřady USA vydávají imigrantům potvrzení, na jehož základě si následně mohou v USA otevřít bankovní účet (není přitom zjišťováno, zda mají v USA legální status), ze kterého odesílají remittance. V Evropě pak jako příklad může sloužit otevírání poboček Philippine National Bank, které umožňují levnější a rychlejší zasílání remitencí občanům Filipín (Ghosh 2006: 42-43).

Stručně řečeno, rozvojový potenciál remitencí lze zvyšovat jak v zemích cílových tím, že se bude usilovat o maximální snížení ztrát z vydělaných peněz (především snížení poplatků za mezinárodní převod, ale také např. omezení ztrát způsobených vysokými odvody z mezd zprostředkovatelům práce), tak v zemích původu tím, že rodinám migrantů budou zpřístupněny služby umožňující peníze získané formou remitencí výhodně investovat či uložit a netratit kvůli nedostupnosti finančních služeb.

Přestože nelze tvrdit, že remittance pouze zvyšují míru blahobytu v zemích původu (část z nich je určena na splácení dluhu vynaloženého na migraci; remittance navíc přinášejí z makroekonomického hlediska zemím původu i jisté nevýhody), jsou nepopíratelně důležitým aspektem rozvoje.

2.5. Remittance v ČR

Společně s vysokým nárůstem počtu cizinců přicházejících do ČR v polovině první dekády tohoto století se zvýšil zájem o zmapování remitencí odcházejících z ČR. Po vstupu ČR do EU a otevírání pracovních trhů západoevropských zemí začaly být detailněji sledovány i zvyšující se prostředky zasílané do ČR občany ze zahraničí.

Remittance začal sledovat především Český statistický úřad, který ve spolupráci s Českou národní bankou začal pracovat i na nové metodice. Přelomový byl rok 2008, kdy na žádost ministerstva financí (MF) tým Světové banky zpracoval „Zprávu o trhu remitencí v ČR na základě obecných zásad Světové banky (SB) pro mezinárodní služby remitencí (CPSS)“¹⁵. Byl proveden průzkum trhu remitencí prostřednictvím rozhovorů zejména se zástupci ČSÚ, České národní banky (ČNB), Ministerstva vnitra ČR (MV), MF, IOM, České bankovní asociace (ČBA) a Karlovy univerzity (UK) a určil možná opatření ke snížení nákladů na převod remitencí a obecně k bezpečnějšímu a efektivnějšímu posílání.

Skutečnost, že zjišťování informací o příjmech cizinců a převodech remitencí je náročný úkol, se odrazila i v poměrně výrazných rozdílech ve zjištěných datech mezi ČSÚ a Světovou bankou. Například za rok 2009 ČSÚ odhadoval, že množství finančních prostředků odeslaných z ČR dosáhlo 1,7 miliardy USD, zatímco odhad Světové banky předpokládal částku 3,8 miliardy USD. Podle Světové banky tyto částky řadily ČR mezi prvních dvacet zemí světa, ze kterých migranti odesílají do svých domovských zemí nejvíce finančních prostředků (Tolarová, 2010).

Podle statistik je od roku 2006 více remitencí z ČR odváděno než do ní přichází. Podle zprávy Světové banky v roce 2007 představovaly odesílané remittance z ČR kolem 55 mld. Kč, což se rovná 2,0 - 2,4 procentům HDP. Z toho 37 procent remitencí bylo odesláno na Slovensko, 28 procent na Ukrajinu, 11 procent do Vietnamu a zbývajících 24 procent do Polska, Moldávie, Číny, Mongolska a ostatních zemí. Na druhé straně od roku 2004 do roku 2008 narostl o 60 procent (na 25 mld. Kč) příliv remitencí ze zemí EU (Šolcová,

¹⁵ „World Bank report: Review of the market for remittances in the Czech Republic on the basis of the CPSS“

2010).

Statistiky ukázaly významný vliv finanční krize v roce 2009 na výši odesílaných remitencí, přičemž se dopady lišily podle druhu pobytu cizinců. U cizinců s pobytem do jednoho roku klesla částka z více než 4,5 miliard Kč (cca 237 milionů USD) ve čtvrtém čtvrtletí roku 2008 na 3,5 miliard Kč (cca 186 milionů USD) ve třetím čtvrtletí roku 2009. Na druhou stranu se finanční prostředky odeslané migranty s pobytem delším než jeden rok stále zvyšovaly. ČSÚ odhaduje, že migranti s dlouhodobým pobytem odeslali ve třetím čtvrtletí roku 2009 do svých domovských zemí až 5,7 miliardy Kč (cca 303 milionů USD). (Tolarová, 2010) Statistická data, která by mapovala průměrné doprovodné náklady posílání remitencí, nejsou k dispozici. Odhady hovoří o 6 - 18 procentech (Šolcová, 2010).

Použité zdroje:

ADAMS, R. H. - PAGE, J. (2005): Do international migration and remittances reduce poverty in developing countries? *World Development*, 2005, Vol. 33, no. 10, pp. 1645-1669.

BORJAS, G. J. (1999) *Heaven's Door: Immigration Policy and the American Economy* (Princeton University Press)

CARLING, J. (2005): *Migration Remittances and Development Cooperation*. Oslo: International Peace Research Institute, 2005.

De BRUYN, T.; WETS, J. (2006): *Remittances and Development*, in: Conference Report on Migration and Development, International Organization for Migration (IOM), Regional Liaison and Coordination Office to the European Union, Brussels, Belgium.

DRBOHLAV, D.; LACHMANOVÁ, L. (2008): Irregular Activities of Migrants in the Czech Republic: a Delphi Study about Adaptations in a Globalising Economy. In: Dostál, P. (ed.): *Evolution of Geographical Systems and Risk Processes in the Global Context*. Charles University in Prague, Faculty of Science, Prague.

EL QORCHI, M.; MAIMBO, S. M. - WILSON, J. F. (2003): *Informal Funds*

Transfer Systems: An Analysis of the Informal Hawala System. Washington: The International Monetary Fund and The World Bank, March 24, 2003.

ELLIS, F. (2003): A Livelihoods Approach to Migration and Poverty Reduction. Department for International Development (DFID), November 2003.

FIX, M., PAPADEMETRIOU, D., BATALOVA, J. et. al. 2009. Migration and the Global Recession. Washington, DC: Migration Policy Institute. Commissioned by the BBC World Service.

GAMMELTOFT, P. (2002): Remittances and other financial flows to developing countries. *International Migration*, 2002, Vol. 40, no. 5.

GHOSH, B. (2006): Migrants' remittances and development. Myths, rhetoric and realities. Geneva: International Organization for Migration.

IMF (2005): World Economic Outlook 2005. Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2005.

IMF (2009): International transactions in remittances: guide for compilers and users. Washington: International Monetary Fund.

MOHAPATRA, S.; RATHA, D.; SILWAL, A. (2010): Outlook for Remittance Flows 2011-12. Recovery after the crisis, but risks lie ahead. *Migration and Development Brief 13*, Migration and remittances Unit, World Bank, November 8, 2010.

PURI, S. - RITZEMA, T. (2001): Migrant Worker Remittances, Micro-finance and the Informal Economy: Prospects and Issues. Working Paper, 21. Geneva: Social Finance Programme, International Labour Office, 2001.

SKELDON, R. (2005): The Millennium Development Goals and Migration. Workshop on Migration and Development: Mainstreaming Migration into Development Policy Agendas, Geneva, 2-3 February 2005.

SKELDON, R.; HUGO, G. (1999): Of exceptionalism and generalities. In: *Internal and International Migration. Chinese Perspectives*. Richmond: Curzon

STOJANOV, R.; NOVOSÁK, J. (2008): Migrace místo pomoci? Remittance a cirkulace mozků jako nástroje rozvoje. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 43, No. 1,

STOJANOV, R.; STRIELKOWSKI, W.; DRBOHLAV, D. (2011): Pracovní migrace a remittance – současné trendy v době ekonomické recese. *Geografie*, (forthcoming)

STRIELKOWSKI, W.; GLAZAR, O. (): Remitence a charakteristiky remitentů v zemích Střední a Východní Evropy (SVE): případová studie ukrajinských pracovních migrantů v České Republice a jejich rodin na Ukrajině

ŠOLCOVÁ, P. (2009): Co víme o remitencích posílaných z ČR: Dosavadní a plánové výzkumy - Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendlova univerzita v Brně

TOLAROVÁ, B.; ROZUMEK, M. , VALENTOVÁ, E. (2010) Migrace a ekonomická krize: Důsledky pro politiku v Evropské unii, IOM

UNFPA (2009) International Migration and the Millenium Development Goals: Selected Papers of the UNFPA Expert Group Meeting,

UNPD (2010): *Trends in Total Migrant Stock: The 2010 Revision*. [online]. Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat. New York: United Nations Population Division, 2010. [cit. 2010-06-07]. Dostupné na <http://esa.un.org/migration>

WORLD BANK (2009): *Remittances dataset*. [online] Available from http://blogs.worldbank.org/files/peoplemove/file/RemittancesData_March09-Release.xls World Bank staff estimates based on the International Monetary Fund's Balance of Payments Statistics Yearbook 2008.

3. Případová studie ukrajinských pracovních migrantů v ČR a jejich rodin na Ukrajině (se zaměřením na analýzu remitencí)

Wadim Strielkovski, Ondřej Glazar

V roce 2010 byl zahájen tříletý projekt financovaný GAČR s názvem Migrace a rozvoj – ekonomické a sociální dopady migrace na Česko jako cílovou zemi a Ukrajinu jako zemi zdrojovou (se zvláštním zaměřením na analýzu remitencí)¹⁶. Výzkumný tým¹⁷ uskutečnil v červenci a srpnu 2011 případovou studii na Západní Ukrajině. Pro zmapování rozvojového potenciálu remitencí je právě Ukrajina, jako nejdůležitější zdrojová země pracovní síly mimo EU, velmi vhodná. Přesto, že o dopadech pracovních aktivit Ukrajinců na Česko i Ukrajinu existují některé výzkumy, tolik důležitá komplexnější analýza dopadů zahraničních pracovních aktivit na českou ekonomiku (a následně i společnost), stejně jako detailnější výzkum výše a užití remitencí odeslaných z ČR na Ukrajinu před zahájením tohoto projektu chyběly.

Kvůli přetrvávajícím politickým a sociálně-ekonomickým problémům je pracovní emigrace z Ukrajiny dlouhodobě na velmi vysoké úrovni. Podle Světové banky v roce 2005 počet emigrantů pocházejících z Ukrajiny činil přes 6 milionů lidí, což představovalo 13,1 procenta obyvatel. „Top 10“ cílových zemí tvořily: Rusko, USA, Polsko, Izrael, Kazachstán, Moldavsko, Německo, Bělorusko, Španělsko a Kanada. Pokud jde o migraci kvalifikovaných pracovníků, tzv. odliv mozků, tak počet ukrajinských emigrantů s vysokoškolským diplomem představoval kolem šesti procent (odešlo například kolem 1,1 procenta lékařů vyškolených na lékařských fakultách ukrajinských univerzit) (Docqueir a Marfouk, 2004).

¹⁶ Více informací o projektu lze najít na následujících [www stránkách: http://www.isvav.cz/projectDetail.do?rowId=GAP404%2F10%2F0581](http://www.isvav.cz/projectDetail.do?rowId=GAP404%2F10%2F0581) a <http://web.natur.cuni.cz/ksgrsek/geomigrace/projekty.html>

¹⁷ Na projektu se podílí odborníci z Katedry sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecké fakulty UK v Praze, Institutu ekonomických studií Fakulty sociálních věd UK v Praze a Centra Výzkumu Globální Změny AV ČR, v.v.i..

Ačkoliv se po tzv. Oranžové revoluci objevily oficiální pokusy podnítit návrat Ukrajinců zpět do vlasti a omezit další emigraci, v roce 2010 již žilo v zahraničí kolem 14,7 procenta krajanů, tedy ještě více než o pět let dříve. Většina z nich v post-sovětských státech, dále pak v Polsku, Velké Británii, České Republice, Portugalsku a Itálii (UNPD, UNHCR, Development Prospects Group, 2010)¹⁸. Ačkoliv se Česká republika neobjevuje na seznamu „Top 10“ destinací, ukrajinští přistěhovalci představují nejvyšší podíl ze všech migrantů v ČR - na základě statistik služby cizinecké policie ČR mělo v ČR k prosinci 2010 povolený pobyt 124 339 Ukrajinců (z toho 46 840 mělo trvalý a 77 499 dlouhodobý pobyt)¹⁹. Občané Ukrajiny dlouhodobě představují nejpočetnější skupinu cizinců v České republice²⁰, mají nejvyšší podíl na českém pracovním trhu (po občanech Slovenska) a proto reprezentují nejdůležitější zdroj levné pracovní síly v české ekonomice (Český statistický úřad, 2010)²¹.

I proto je důležité zkoumat, jaký má ukrajinská migrace význam pro českou ekonomiku, jaký je objem remitencí a jaké jsou jejich dopady na domácnosti na Ukrajině. Projekt je založen na analýze dat, která ukrajinští respondenti poskytují v rámci longitudinálního šetření (deníkové záznamy), dotazníkového šetření a během interview. Mimo jiné se v projektu zjišťuje, zda se část peněz vydělaných zahraničními pracovníky investuje v ČR a pokud ano, jakým způsobem a v jakých sektorech ekonomiky. Zmapování výdajů ukrajinských migrantů v ČR pomůže pochopit základní podobenství a odlišnosti mezi výdajovou strukturou českých domácností a ukrajinských migrantů a jejich rodin. Data získaná během šetření jsou doplňována příslušnými ekonomickými ukazateli poskytovanými ČSÚ a ČNB.

Podle odhadů světové banky činily za rok 2010 remitence přicházející na Ukrajinu 5,4 miliardy dolarů, což jí řadilo na 21. místo na světě²². Odhad výše remitencí odcházejících z ČR na Ukrajinu není jednoduchý. Z celkového vzorku 359 dotazovaných v rámci projektu GAČR výši remitencí posílaných z ČR na Ukrajinu v roce 2010 uvedlo pouhých 22 procent respondentů a v roce 2011 ještě o pět procent méně. Výše respondenty vykázaných remitencí se

¹⁸ Viz <http://esa.un.org/migration>

¹⁹ Viz <http://www.policie.cz/soubor/tdu-12-2010-pdf.aspx>

²⁰ Viz http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/ciz_pocet_cizincu

²¹ Viz http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/datove_udaje/ciz_zamestnanost

²² Viz <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do?CNO=2&Step=12&id=4>

pohybovala od 100 USD do 5,000 USD v roce 2010 a od 50 USD to 4, 000 USD v roce 2011. Patrné je snížení průměrné hodnoty remitencí posílaných z ČR do Ukrajiny v čase: z průměrných 2,500 USD v roce 2010 na 2,000 USD v roce 2011. Tento pokles můžeme přičíst důsledkům ekonomické krize. Na základě zjištěných zkušeností (byť z nereprezentativního vzorku respondentů) vzhledem k výše uvedenému počtu oficiálně cizineckou policií registrovaných Ukrajinců pobývajících v ČR by se dalo velmi zhruba odhadnout, že výše remitencí, posílaných z ČR na Ukrajinu se může pohybovat mezi 200-250 mil. USD ročně.

Je ale ihned patrné, že oficiální statistiky nezahrnují neoprávněně působící pracovní migranty (zejména z Ukrajiny – viz např. Drbohlav a Lachmanová (2008). Přesto, že data o těchto migrantech oficiálně neexistují, dá se předpokládat, že v Česku může pobývat až kolem dalších 50,000 až 100,000 nelegálních pracovníků z Ukrajiny (MV ČR 2006)²³. Pokud vezmeme do úvahy i tyto pracovníky, náš odhad remitencí, posílaných ukrajinskými pracovníky z ČR na Ukrajinu, může vyšplhat na 450-490 mil. USD.

Důležitou otázkou výzkumu rovněž bylo, zda jednotlivé charakteristiky mají dopad na migrační a remitenční rozhodování jedinců. A pokud ano, o jak velký dopad se jedná. Další podstatnou otázkou je, jaké vlastnosti domácností a jejich členů ovlivňují migrační rozhodování (především kteří členové domácnosti migrují za prací nejčastěji).

K zodpovězení výzkumných otázek bylo provedeno porovnání vlastností respondentů žijících a pracujících v ČR s celým vzorkem respondentů dotazníkového šetření²⁴. Tady je třeba ihned podotknout, že data ze šetření nebyla reprezentativní a tudíž je velmi problematické zobecňovat výsledky šetření pro nějaké kvalitativní závěry. Na druhou stranu je třeba zdůraznit, že

²³ „Např. tehdejší ministr práce a sociálních věcí Nečas se 9. května 2007 vyjádřil, že počet migrantů pracujících v Česku neoprávněně může být totožný s počtem ekonomicky aktivních legálně působících migrantů“ (Nečas 2007 – viz Drbohlav, Lachmanová 2008) – ten mohl být v dané době cca 250 tis.

²⁴ Model byl otestován pomocí údajů získaných z vlastního dotazníkového šetření na Ukrajině zahrnujícího 100 domácnosti a 359 respondentů. Pro úplnost je třeba dodat, že ne všichni respondenti byli migranti – pro kontrolu byl použit vzorek „nemigrantů“ – lidi, kteří nikdy neopustili Ukrajinu. Pro výpočet modelu byl použit statistický balíček eViews.

metoda zvolená k výběru respondentů v projektu GAČR se často používá mnoha dalšími vědci, a proto výsledky šetření obsahují užitečné a důležité informace (viz například studii Fawcetta a Arnolda, 1987).

Výsledky (viz. Tab. č. 1) ukázaly, že individuální charakteristiky členů domácnosti hrají významnou úlohu v migračním rozhodování. Je mnohem pravděpodobnější, že potenciální migrant je ženatý muž ve věku mezi 25 a 54 lety. Potenciální migrant má také obvykle relativně lepší vzdělání (většinou středoškolské), než je tomu u zbytku populace. Lze tedy říci, že jsou to tzv. živitelé rodin, kteří nejčastěji odchází za prací do zahraničí a budou posílat domů peníze.

Tabulka 3.1: Porovnání základních charakteristik migrantů a „nemigrantů“ z vlastního dotazníkového šetření v roce 2010 (Západní Ukrajina)

	<i>Celková populace (vlastní šetření)</i>	<i>Migranti (vlastní šetření)</i>
<u>Věk</u>		
0-14	11.2%	0.0%
15-24	20.7%	3.9%
25-39	28.3%	40.2%
40-54	27.7%	52.0%
54 a více	12.0%	3.9%
<u>Populace 18-54</u>		
Muži	51.0%	67.3%
Ženy	49.0%	32.7%
<u>Úroveň vzdělání</u>		
Základní	28.6%	9.8%
Středoškolské	54.1%	71.6%
Vysokoškolské	17.4%	18.6%
<u>Rodinný stav</u>		
Ženatí	54.0%	75.4%
Svobodní		24.6%

Výsledky modelu tedy částečně potvrdily hlavní hypotézu, která se nejčastěji objevuje ve světové odborné migrační literatuře, která uvádí, že typický migrant je nejčastěji dobře vzdělaný muž. Poněkud v rozporu s ostatními zjištěními

popsanými v migrační literatuře bylo zjištění, že typický ukrajinský imigrant v ČR je muž v manželském svazku. Literatura většinou uvádí, že je typický migrant muž obvykle svobodný a typická migrantka žena je obvykle vdaná.

Co se týká vztahu mezi migrací a vzděláním, literatura nepřináší v tomto směru jasnou odpověď; nicméně odhad daného modelu ukázal, že vzdělání (jak středoškolské, tak i vysokoškolské) je pro rozhodnutí k migraci významné (migranti mají vyšší vzdělání ve srovnání s průměrnými obyvateli-nemigranty). Vzdělávání hraje významnou úlohu pro migrační rozhodování ukrajinských pracovníků i přesto, že většina pracovních míst v ČR, na kterých pracují, je určena pro osoby s nízkou kvalifikací. Zdá se tedy, že v případě ukrajinských pracovních migrantů dobré vzdělání není nezbytným předpokladem pro zajištění dobře placených pracovních míst. Toto zjištění je poněkud v rozporu s některými autory věnující se migraci (například Borjasem (viz Borjas, 1999). Vysvětlením může být, že návratnost lidského kapitálu na Ukrajině není dost vysoká a proto vzdělaní lidé mají menší šance udělat kariéru doma a proto akceptují nekvalifikované práce v zahraničí.

Na odchod má podle analýzy vliv rodinný příjem. To znamená, že čím vyšší příjem má daná domácnost, tím méně migrantů odchází. Toto zjištění může znamenat, že příznivý hospodářský a politický vývoj na Ukrajině by nevyhnutelně mohl vést ke klesajícímu počtu migrantů z této země, a to i do ČR.

Naopak se nepotvrdilo, že by pro migrační rozhodování byla signifikantní velikost rodiny, tedy, že by z rodin s více členy odcházelo více migrantů.

Celkově je tedy možné předpovídat, že příznivý hospodářský a politický vývoj na Ukrajině by mohl pravděpodobně vést ke klesajícímu počtu emigrantů z Ukrajiny do ČR a tudíž i ke klesajícímu počtu remitenčních převodů. V této souvislosti se ale dá prohlásit, že pokud jde o českou migrační politiku, všechno naznačuje, že ze strany České republiky zatím nebylo vyvinuto dostatečné úsilí pro účinně ovlivňování ukrajinské pracovní migrace. ČR by se přitom mohla pokusit využít zkušeností z projektu Výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků nebo lépe nastavit a zatraktivnit pro kvalifikované Ukrajince systém Zelených karet.

Pokud by byl zájem ČR podpořit ekonomický rozvoj Ukrajiny, tak lze konstatovat, že by k tomu mohlo mimo jiné přispět omezení restrikcí pro vstup do země a na pracovní trh a následně podpora efektivních forem převodu remitencí. Remitence zasílané na Ukrajinu přispějí ke zvýšení životní úrovně,

což nepochybně povede k poklesu příchozí migrace do ČR. Studie v rámci projektu GAČR ukazuje, že příchozí migrace by mohla být odvrácena zvyšováním blahobytu domácnosti, převážně žijících z remitencí, a remitence představují nejlepší prostředek, jak tohoto dosáhnout, a to s nízkými náklady pro český stát.

Použité zdroje:

BORJAS G. J. (1999): *Heaven's Door*. Princeton University Press.

DOCQUEIR, F. – MARFOUK, A. (2004): *Measuring the International Mobility of skilled workers: 1990-2000*. The World Bank, WPS3381.

DRBOHLAV, D., LACHMANOVÁ, L. (2008): *Irregular Activities of Migrants in the Czech Republic: a Delphi Study about Adaptations in a Globalising Economy*. In: Dostál, P. (ed.): *Evolution of Geographical Systems and Risk Processes in the Global Context*. Charles University in Prague, Faculty of Science, Prague, s. 129–156.

FAWCETT J. T. – ARNOLD F. (1987): *The Role of Surveys in the Study of International migration: An Appraisal*. *International Migration Review* 21(4): 1524-1540

4. Brain drain / Brain gain / Brain circulation

Jan Schroth, Robert Stojanov

Cílem kapitoly je seznámit čtenáře s pracovní mezinárodní migrací a s ní spojenými procesy "ztráty/získání/cirkulací mozků", tj. odchodu kvalifikovaných migrantů, návratu migrantů s nově nabytými zkušenostmi a dovednostmi, a jejich cirkulaci mezi zemí původu a cílovou destinací. Text je založen na analýze a syntéze sekundárních zdrojů dat a informací z článků a studií převážně zahraničních odborných časopisů, zpráv mezinárodních agentur a vědeckých monografií.

4.1. Pracovní migrace v globalizovaném světě a její rozvojový potenciál

Ekonomicky motivovaná migrace, tedy primárně pracovní migrace, je globálně hlavní částí migračních toků – daleko přesahuje počty migrantů z politických, humanitárních, náboženských a dalších důvodů, které zakládají možnost podat žádost o mezinárodní ochranu.²⁵ Z odhadovaných 214 milionů světových migrantů jich je zhruba polovina tzv. pracovních migrantů (IOM 2010). Debata o využití migrace k rozvoji méně bohatých částí světa se proto logicky zaměřuje právě na migraci pracovní. Přitom **jsou diskutovány především otázky ztrát a zisků na straně zemí zdrojových i zemí cílových – fenomény označované jako brain drain, brain gain nebo brain circulation.**

V kontextu debaty o ziscích a ztrátách států je třeba konstatovat, že „**migrují lidé, nikoli státy**“. To je podstatné si uvědomit, pokud vyjdeme z předpokladu, že by měla být pozornost věnována osobnímu rozvoji a prospěchu jednotlivců a jejich rodin a až následně rozvoji národních států, ekonomik. Pokud některé státy, jejich představitelé, ať demokraticky zvolení či nikoli, nedokáží dlouhodobě zajistit základní potřeby a osobní rozvoj svých obyvatel (zdravotní péči, potraviny, zaměstnání), nelze se divit odchodům jejich obyvatel. A nelze

²⁵ Počet azylantů tvořil v roce 2008 necelých osm procent (UN DESA 2009) z celkového počtu migrantů ve světě

migranty nebo cílové země vinit z odchodu a poškozování zdrojových zemí tzv. odlivem mozků. Vysoké počty kvalifikovaných migrantů pracujících v zahraničí bez uvedení patřičného kontextu nemají téměř žádnou vypovídací hodnotu o fenoménu „brain drain“, protože z těchto údajů není patrné, kde migranti tuto kvalifikaci získali, z jakých finančních zdrojů a ani to, zda by ji mohli ve své zemi původu dostatečně (či vůbec) využít.

Migrace za prací je historicky součástí lidské civilizace. A teprve vytvoření systémů kontroly státních hranic a omezení přeshraničních pohybů a vstupu na pracovní trhy především ve 20. století volný pohyb za zaměstnáním výrazně ztížily. V posledních desetiletích v rámci ekonomické a komunikační globalizace se výrazně snížily náklady na dopravu a technologie usnadnily emigrantům být v kontaktu se zeměmi původu (internet, levné volání, satelitní televize). I proto je mnohem snadnější volit dočasnou migraci za prací i do vzdálenějších míst než je vedlejší město nebo kraj, namísto migrace trvalé. Například podle Huga mohou mezinárodní migranti "získat to nejlepší z obou světů". To znamená, že mohou mít vysoké příjmy ve vyspělých zemích a zároveň tyto příjmy "utratit" v zemích s nízkými cenami (Hugo 2003).

Jak ukázala i celosvětová ekonomická krize v letech 2009 a 2010, vyspělé ekonomiky budou i přes relativně vysokou nezaměstnanost potřebovat zahraniční pracovníky v mnohých sektorech. Jedná se o náročné, manuální, špatně placené práce, jež místní obyvatelé nejsou ochotni zastávat. Další podobné profese souvisí se sezónními pracemi. Současně se ale stále zvyšuje poptávka po vysoce kvalifikovaných odbornících v technologických, vědeckých nebo lékařských pozicích.²⁶

Při úvahách o potenciálu pracovní migrace pro rozvoj je třeba vzít v úvahu, že existují výrazné rozdíly v migračních strategiích mezi tzv. nízkou a vysoce kvalifikovanými pracovníky. Tzv. vysoce kvalifikovaní (tedy obecně ti s vyšším vzděláním a vyššími mzdami) projevují, oproti lidem s nižší kvalifikací, větší ochotu trávit dlouhé pracovní pobyty v zahraničí a střídát lokality, ve kterých pracují. Do zahraničí odcházejí zejména proto, že hledají co nejlepší

²⁶ Například podle Evropské komise bude evropská ekonomika do roku 2015 potřebovat mezi 384,000 a 700,000 počítačových expertů a mezi milionem až dvěma pracovníky ve zdravotnictví do roku 2020 - www.europeanvoice.com/article/imported/eu-must-remain-open-to-migration/69669.aspx

možnosti uplatnění svého vzdělanostního kapitálu na světovém trhu práce. Důvodem může být i fakt, že v zemi původu nemohou najít odpovídající pracovní pozice, nebo protože v zahraničí jsou podobné pozice lépe placeny. Například Mahroum (2001) však upozorňuje, že tzv. migrující odborníci tvoří heterogenní skupinu. Zvláštní skupinu tvoří akademici a vědci, kteří jsou při migraci mnohem více ovlivněni kvalitou jednotlivých výzkumných pracovišť a jejich týmů než ekonomickými podmínkami. Mahroum (2000) rovněž upozorňuje, že rozhodující část migrace akademiků a vědců je vázána na poměrně malý počet tzv. center excellence, která se díky své prestiži stávají magnetem pro mezinárodní vědeckou komunitu (Bernard 2008).

Docquier - Marfouk (2006: 167-168) odhadují, že se mezi roky 1990 a 2000 zvýšil podíl kvalifikovaných osob v celosvětové populaci migrantů z 29,8 na 34,6 procent. Tento podíl z přelomu tisíciletí byl zároveň mnohem vyšší než 11,3 procenta světové pracovní síly s vysokoškolským vzděláním. Toto zjištění je i v souladu se závěry Carringtona - Detragiache (1999: 165-166), podle kterého bylo v USA více než 75 procent indických imigrantů řazeno do kategorie kvalifikovaných, u Korejců to bylo 53 procent (u Mexičanů pouze 13 procent).

Dále Docquier a Marfouk (2006: 168) uvádějí, že na přelomu tisíciletí **kolem 90 procent kvalifikovaných migrantů žilo v zemích OECD** - v USA cca padesát procent, v Kanadě asi třináct procent, v Austrálii zhruba osm procent, ve Velké Británii asi šest procent, v Německu cca pět procent a ve Francii čtyři procenta. Vedle zemí OECD patří k významným cílovým destinacím migrace kvalifikovaných osob země Perského zálivu (Bahrajn, Kuvajt, Omán, Katar, Saudská Arábie a Spojené arabské emiráty), Jihoafrická republika, Malajsie, Hong Kong, Singapur a Tchaj-wan.

Tyto statistiky potvrzují fakt, že **nejchudší vrstvy obyvatel s nízkým vzděláním migrují z ekonomických důvodů výrazně méně, protože si to „nemohou dovolit“, nemají k tomu prostředky ani schopnosti.** V rámci výzkumu v indických domácnostech v roce 2004 bylo zjištěno, že téměř 40 procent z těch, co z rodin odešli, mělo alespoň středoškolské vzdělání. V Indii přitom měla takové vzdělání asi jen 3,3 procenta obyvatel starších 25 let (Kapur 2010). Podle odhadů jsou např. dvě třetiny vysokoškolsky vzdělaných občanů Kapverd v zahraničí (Batista, Lacuesta, Vicenze 2010).

K převaze vysoce kvalifikovaných migrantů přispívá i skutečnost, že **vyspělé země se spíše brání dlouhodobé migraci nízko kvalifikovaných lidí**, protože mohou být podle jejich názoru méně schopní si dlouhodobě udržet práci a mohou se stát, společně se svými rodinnými příslušníky, spíše zátěží sociálního systému. Dostávají se rovněž častěji do neregulérního postavení. Ať již dobrovolně, když například nemohou najít legálně zaměstnání, ale jejich rodina je závislá na jejich remitencích a nemohou se tedy vrátit, nebo jsou k tomu donuceni zaměstnavateli nebo prostředníky, protože se na rozdíl od více kvalifikovaných a vzdělaných nedokáží efektivně bránit. Navíc méně kvalifikovaní migranti jsou často vnímáni v cílových destinacích jako konkurenti už tak znevýhodněným skupinám domácích obyvatel, jako jsou různé menšiny a především nezaměstnaní. A to i přesto, že ve většině případů vykonávají práci, kterou majoritní společnost vykonávat nechce, případně ne za tak nízkou odměnu.

Na druhou stranu je většina rozvinutých zemí mnohem méně restriktivní k migraci vysoce kvalifikovaných pracovníků a řada z nich naopak vytváří speciálních pobídky pro jejich přilákání. Stále častěji se hovoří o soutěži o nejlepší "mozky" mezi vyspělými zeměmi. Jako nástroje slouží zjednodušování administrativních bariér při zaměstnávání kvalifikovaných cizinců, různá marketingová a náborová opatření (specializované internetové portály, aktivní „head hunting“ politika atd.), nabídka speciálních výzkumných grantů nebo stipendií atd. Z hlediska migrace a rozvoje je třeba vnímat, že **vyspělé státy většinou lákají vysoce kvalifikované k trvalému usazení nebo jim v tom alespoň nebrání.**²⁷ Ukazuje se tedy, že je v těchto politikách a programech rozvojový aspekt (brain gain v podobě návratu) opomíjen.

Preferováním vysoce kvalifikovaných imigrantů vyspělé země se při plánování projektů aktivní imigrační politiky snaží poučit z minulosti, kdy realizovaly projekty dočasné pracovní migrace především pro nekvalifikované migranty (tzv. guest workers programy). Například podle Castlese (2006) státy jako Německo, Francie, nebo USA importovaly pracovní sílu a nikoli "lidi" – když bylo plánováno, že pracovníci přijedou pouze na přesně omezenou dobu, bez

²⁷ Například Česko nabízelo v rámci jednoho z náborových programů v letech 2003-2010 cizincům s minimálně středoškolským vzděláním z vybraných zemí trvalý pobyt ve zkrácené lhůtě. Více na www.imigracecz.org.

svých rodin a není třeba jim dávat žádná práva, protože se budou vracet. Mzdy a pracovní podmínky byly přitom často pod úrovní domácích zaměstnanců. Z hlediska současné debaty je přitom zajímavé si uvědomit, že skutečnost, že se část migrantů nevrátila, nebyla předmětem větší kritiky až do doby, kdy se například v Německu objevily ekonomické problémy (nezaměstnanost) a především sociální tenze spojené s tím, že se část především turecké komunity dostatečně neintegrovala. Diskuze se vedou nad tím, zda bylo větší chybou to, že Německo nedokázalo zajistit návrat pozvaných cizinců nebo to, že nedokázalo včas zajistit jejich úspěšnou integraci, když bylo zřejmé, že neodejdou. Odborná diskuse se vede rovněž nad otázkou, zda lze do budoucna nastavit ve vyspělých státech, kde má velký vliv na politiku ekonomický sektor – tedy zaměstnavatelé – systém dočasného zaměstnávání zahraničních pracovníků. V mnoha oborech, především těch vyžadujících vyšší kvalifikaci, zaměstnavatelé totiž preferují zaměstnávání dlouhodobé, aby nemuseli neustále zaškoloval nové pracovníky na místo těch, kteří jsou již dostatečně zaškolení a zkušení. Třebaže jsou zase profese, kde zaměstnavatelé preferují větší flexibilitu namísto zkušeností a vyšší kvalifikace. Tyto otázky se promítají do diskuse o tzv. cirkulární migraci, popisované ve třetí části této kapitoly.

4.2. „Brain Drain“ versus „Brain Gain“

Z hlediska rozvoje ekonomicky méně vyspělých zemí je téma mezinárodní migrace pracovní síly zásadním tématem, kterému se věnuje stále větší pozornost výzkumníků i politiků. **Mnohé rozvojové země vidí v mezinárodní migraci ohrožení v podobě tzv. „odlivu mozků“ (brain drain).** Zejména od 60. let 20. století je možné zaznamenat poměrně intenzivní debatu na toto téma podpořenou rychle rostoucím počtem kvalifikovaných migrantů z rozvojových. Existuje řada studií zkoumajících ekonomické dopady odlivu lidského kapitálu, které se snažily ověřit tuto obecně přijímanou hypotézu o tom, že odchod kvalifikovaných migrantů působí negativně na rozvoj rozvojových zemí. Výsledky analýz ovšem nejsou jednoznačné a řada otázek tak zůstává stále nezodpovězena s ohledem na nedostatek spolehlivých dat. Především novější studie naznačují, že **ztráty způsobené odlivem lidského kapitálu do zahraničí mohou být v některých případech vyváženy zisky v podobě finančních a**

sociálních remitencí, rostoucí motivací ke studiu a dalšími jevy, popsanými níže v textu.

Na zisky a ztráty z pohledu zemí má zásadní vliv podoba, resp. charakter samotné migrace. Problémovou se může stát dlouhodobá jednosměrná (e)migrace, obzvláště z chudších zemí, kde je vzdělání a další základní služby hrazeny z veřejných prostředků (Docquier a Marfouk 2006: 151). Dochází-li v jedné zemi (regionu) k odlivu domácích odborníků do zahraničí a zároveň k přílivu jiných zahraničních odborníků, dá se potom hovořit o tzv. "brain exchange" (Bernard 2008). Pokud se migranti opakovaně vrací do země původu a zase zpět do cílové destinace, může být označována jako "brain circulation" (Saxenian 2005: 50), která je popsána detailně níže. Při dočasných nebo trvalých návratech do zdrojové země může dojít až k níže popsanému jevu zvanému "brain gain" znamenajícím zisky v podobě nabitě kvalifikace a zkušeností.

Jako příklady fenoménu „brain drain“ jsou obecně popisovány především migrace odborníků, například lékařů z rozvojových zemí, pracujících a poté usazených v zahraničí. Například 75 procent doktorů z Mozambiku nebo 81 procent zdravotních sester z Libérie pracuje ve vyspělých zemích (IOM 2010). Podle statistik UNDP ztrácí Indie odchodem počítačových expertů do USA ročně dvě miliardy dolarů. Odhaduje se, že z bývalého Sovětského svazu odešlo v 90. letech minulého století přes půl milionu vysokoškolsky vzdělaných lidí²⁸. Některé rozvojové země proto volají kvůli odchodu svých obyvatel po protekcionistickém přístupu redukce, resp. též kompenzace ztrát z „brain drain“ migračních pohybů (např. podíl na zdanění příjmu migranta v cizině). K pozitivní reakci na takové návrhy ze strany rozvinutých zemí však doposud nedošlo.

Cílové země vyspělého světa v reakci na kritiku argumentují, že vzdělání pracovníci odchází dobrovolně, protože nemohli adekvátně využít své schopnosti v zemi původu. Nedávné studie skutečně ukázaly, že například v Maroku nebo Tunisku je nezaměstnanost středoškoláků a vysokoškoláků výrazně vyšší než nezaměstnanost obyvatel s nižším vzděláním (Kapur 2010). Jejich uplatněním v zahraničí tak z globální perspektivy dochází ke zvýšení efektivity alokace lidského kapitálu. Námitky vztažené k nerovnému rozložení zisků a ztrát mezi zdrojové a cílové země jsou dále odmítány tvrzením, že

²⁸ Nejedná se však jen o fenomén tzv. rozvojových zemí, ale k brain drain dochází i ve vyspělém světě (mezi Evropou a USA nebo Východem a Západem Německa).

migrace vzdělaných osob sice může snížit makroekonomické ukazatele jako např. průměrný příjem či HDP, ale individuální příjem zůstává stejný. Tato argumentace ze strany ekonomicky rozvinutých zemí však nevyvrací zmiňované ztráty rozvojových zemí způsobené ztrátou investic do lidského kapitálu mladých lidí, především do jejich veřejného vzdělání, případně zdravotnictví v případě veřejně placené dětské zdravotní péče nebo jiného sociálního systému.

Například podle Vinokurova (2006: 12) však „**tyto ztráty z veřejných nákladů mohou být kompenzovány remitencemi, zpětnou migrací a vznikem nových obchodních sítí.**“ Celkové remittance zaslané zpět do Ghany jedním migrantem více než pětkrát překročí částku investovanou do jeho vzdělání (Nyarko 2011).

Podle dalších odborníků může samotná emigrace spustit spontánní tvorbu lidského kapitálu ve zdrojové zemi na bázi očekávání, která plynou z potenciálních zisků z migrace vzdělaných osob. Předpokládaná migrace pracovníků z ekonomicky chudých zemí rovněž příznivě upravuje motivaci investovat do tvorby lidského kapitálu. Například studie mezi obyvateli Kapverdu ukázala, že desetiprocentní zvýšení šancí pro migraci do zahraničí, zvýšil pravděpodobnost dokončení střední školy o osm procent (Batista, Lacuesta, Vicenze 2010).

Celkově tak uvedené zisky z emigrace mohou převážit její ztráty, a „brain drain“ se tak může změnit v „brain gain“ s pozitivními dopady na zdrojovou i cílovou zemi. Efekt „brain gain“ byl empiricky zaznamenán v rámci výzkumů například v Ghaně, Fidži, Indii a Rumunsku (Economists 2011). I když např. Schiff (2006: 220) varuje před zveličováním významu myšlenky „brain gain“, mj. s ohledem na nejistotu spojenou s využitím kvalifikace v zahraničí (podřadná práce migrantů vzhledem k jejich kvalifikaci), tento argument nemá příliš velkou oporu v reálné praxi - migranti si sami dokáží „spočítat“ vlastní užitek a ztrátu přicházejících z procesu migrace, často už v procesu rozhodování zda migrovat či nikoliv.

V úvahu je však nutné vzít fakt větší zranitelnosti zemí s malou populací (např. malé ostrovní státy jako právě Kapverdy nebo Mauricius), kde tvorba lidského kapitálu je přirozeně omezena. Pokud z těchto zemí odchází větší míra kvalifikovaných pracovníků, než je daná země schopna kapacitně pokrýt, může se jednat o významnou ekonomickou ztrátu, bez ohledu na jiné přínosy takové migrace. Podobně je možné argumentovat v případě intenzivní emigrace lidí vybraných profesí (neschopnost dané společnosti pokrýt jejich odliv).

Diskuse o omezení „brain drain“ se ve vyspělých zemích vede především v souvislosti s odchodem lékařů a zdravotnického personálu. Například Velká Británie zavedla závazná Pravidla pro nábor zdravotnického personálu, obsahující i etický kód, jimiž je regulován nábor z rozvojových zemí.²⁹ Více o snaze Evropské komise omezit „brain drain“ ze zemí, odkud přicházejí imigranti do EU, je popsáno rovněž v kapitole 8.

O tom, že na emigraci vlastních obyvatel existují různé pohledy, vypovídá, že **zatímco některé země vnímají emigraci negativně, v případě jiných zemí jde o jednu z významných rozvojových strategií.** To ve vztahu k otázce emigrace zdravotních sester dokládá příklad některých afrických zemí na jedné a Filipín na straně druhé. Zatímco africké země vnímají odchod sester kriticky a negativně, na Filipínách školy nabízí vzdělávání zaměřené na rozvoj schopností pro práci sester v zahraničí, zejména v USA. Vzdělání proto probíhá v anglickém jazyce a zkoušky jsou standardizovány podle vzorů USA. Současně jsou nabízeny půjčky pro financování vzdělání, které jsou následně spláceny např. prostřednictvím remitencí v případě nalezení pracovního uplatnění v USA. Další soukromé firmy aktivně vyhledávají pracovní příležitosti v zahraničí a veřejný sektor plní roli kontrolní.

Vedle Filipín jsou politikami podporujícími odchod občanů za zaměstnáním do zahraničí známé například Jižní Korea, Indonésie, Srí Lanka, Bangladéš, Indie, Pákistán, Čína nebo Vietnam.³⁰ Tyto a další země zavedly programy řízené emigrace s vidinou zisku z remitencí a zahraniční měny a snížení nezaměstnanosti. Stále častěji se také zapojují do diskuse na téma návratu svých obyvatel v rámci tzv. cirkulární migrace, popsané v další části.

²⁹ National Health System Code of practice for the international recruitment of healthcare professionals (2004)

³⁰ V některých zemích je emigrace přímo v gesci zvláštních ministerstev a státních institucí, například: „Ministry of Overseas Indian Affairs , Sri Lanka Bureau of Foreign Employment nebo Bangladesh Overseas Employment and Services Limited.“

4.3. Cirkulární migrace a rozvoj

V posledních letech se stále intenzivněji rozvíjí debata o tom, jaké formy migrace nabude či jaké podoby by měla nabýt – zda půjde o migraci trvalou anebo dočasnou, opakovanou a tedy cirkulární³¹. Tradice cirkulární migrace sahá do historie, avšak až zveřejnění zprávy Globální komise pro mezinárodní migraci (Global Commission for International Migration, GCIM 2005: 31) vyvolalo zájem o rozvojový potenciál tohoto typu migrace³².

Nejen podle GCIM ale i například IOM nebo Evropské komise může mít **cirkulární migrace pro země původu s nízkými příjmy větší rozvojový přínos a efektivněji zmírňuje chudobu než trvalé přesídlení**. Dočasní migranti mají pevnější vazby na zdrojové země, jelikož tam často zanechali svou rodinu a majetek. Mají tak i tendenci posílat větší část svých příjmů formou remitencí. Častěji se rovněž vrací, ať již na čas nebo nastálo, a předávají tak své zkušenosti.

Doposud však neexistuje formální jednotná definice cirkulární migrace. Jedna z možných definic zní, že se jedná o migraci obyvatel, kteří se natrvalo nebo dočasně vrátili do země svého původu, případně se vrací cyklicky. Zásadní je, že migranti nejsou pouze pasivními účastníky migračního procesu, ale naopak jakýmsi aktivními agenty své vlastní mobility. "Cirkulární migrace nemá být zaměňována s tradičně vnímanou dočasnou migrací, která nedovoluje plně využít potenciál migranta v cílové i zdrojové zemi. V rámci cirkulace by obě země měly profitovat z toho, že migranti zvyšují svou kvalifikaci a produktivitu (Agunias a Newland 2007: 1, 3).

Dále například Zelinsky (1971: 225-26) rozlišuje mezi konvenční migrací jakožto „jakoukoli trvalou anebo částečně trvalou (semi-permanent) změnou

³¹ Autoři se rozhodli používat výraz cirkulární namísto rovněž možného výrazu cirkulační. Podporu pro své rozhodnutí shledali i na elektronickém slovníku cizích slov <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/>. Někdy se v literatuře a médiích objevuje i doslovný český překlad "kruhová migrace"

³² „Komise došla k závěru, že staré paradigma trvalé migrace, jejímž cílem bylo usazování migrantů v zemi původu, postupně ustupuje dočasné a cirkulární migraci ... Komise zdůrazňuje potřebu chopit se rozvojových příležitostí, které tento důležitý posun v migračních vzorcích nabízí zemím původu.“

bydliště“, a cirkulací jakožto „širokou škálou převážně krátkodobých pohybů opakujícího se anebo cyklického charakteru, které nejsou doprovázeny úmyslem trvale anebo dlouhodobě změnit bydliště“. Od dojíždění se pak cirkulární migrace odlišuje tím, že cirkulární migrant musí mimo domov setrvat déle než jeden den.

Podle Huga (1978) je cirkulace ovlivněna vzdáleností mezi domovem a cílovou destinací, výší cestovních nákladů, charakterem práce migranta a kulturními faktory. Studie na příkladu Indonésie ukázala, že vzorce cirkulární migrace jsou různé. Doba setrvání migrantů mimo domov se pohybovala v rozmezí jeden týden, několik týdnů, jeden rok nebo i dva roky v případě, že místo výkonu práce se nacházelo na některém ze vzdálených ostrovů indonéského souostroví. Mezinárodní migranti mají tendenci setrvat mimo domov obecně déle, ale pokud se jejich domov nachází v blízkosti hranic, může cirkulace vykazovat vyšší frekvenci. Příkladem mohou být i migranti z jižního Thajska, kteří pracují v severní Malajsii (Klanarong 2003).

Výzkum cirkulární migrace je ztěžován nedostatkem dat o jejím rozsahu, skladbě a důsledcích. Již před více než třemi desetiletími Mitchell (1978: 6-7) v souvislosti s mezinárodní cirkulární migrací upozornil na „nedostatečnou analýzu tohoto jevu, způsobenou i potížemi při získávání vhodných dat pro odvození adekvátních teoretických formulací“. Ani z nedávno vydaných studií (Agunias a Newland 2007; Agunias 2006; Hugo 2003) však není možné získat informace o jejím globálním rozsahu. Jak Agunias a Newland (2007: 17) poznamenávají, transnacionální pohyby obyvatel vyžadují data, která by měla být získána jak ze zemí původu, tak i nových destinací. I když mnoho cílových zemí migrace má různé registrační procedury, které dovolují odhady počtu imigrantů, odhady obyvatel přeshraničních regionů jsou méně zřetelné.

Autoři odborných studií teprve začínají sbírat informace a data a první výsledky těchto prací naznačují příslib právě tak jako rizika (Agunias a Newland 2007: 6-7). V souladu s výše poznamenaným, **výzkumy v Číně a Indii ukazují pozitivní výsledky cirkulární migrace, ale i některá negativa.** Například Čína od roku 1999 zaznamenala výrazný nárůst množství navrátilců ze zahraničí s progresivními technickými znalostmi. Výzkum z roku 2002 mezi 154 navrátilci a místními obyvateli v „hi-tech“ zónách v šesti městech ukázal, že 48 procent těchto navrátilců se migrantů v soukromém sektoru s sebou zpět přineslo znalosti zahraničních technologií ve srovnání s 21 procenty místních obyvatel

(Agunias, 2006: 9-10). Podobné výsledky byly zaznamenány i v Indii v oblasti softwarového průmyslu, kdy 30-40 procent vysoce kvalifikovaných indických zaměstnanců mělo relevantní pracovní zkušenosti v některé z ekonomicky rozvinutých zemí (Commander et al. 2004).

Ovšem je tu i příklad výsledků výzkumu v provincii Kerale v jiho-západní Indii (Nair 1999), kde navrátilivší se migranti jsou většinou osoby středního věku s nízkým vzděláním, se znalostmi a zkušenostmi na nízké úrovni. Polovina z nich nenašla po návratu zaměstnání (Nair 1999: 209).

V rámci diskuse o možném využití cirkulární migrace pro rozvoj existuje i řada skeptických názorů. Kritici především upozorňují na zkušenosti s programy pro dělníky ze zahraničí v Evropě v 50. a 60. letech 20. století (Castles 2006a, b), když tvrdí, že programy cirkulární migrace mohou mít negativní dopad na země původu i migranty samotné. Je nesporné, že **existuje mnoho faktorů, kterými je skutečně využití cirkulace v praxi podmíněno**. Například Vertovec (2006: 43) poukázal na problémy, které je potřeba zohlednit při přípravě programů cirkulární pracovní migrace. Nejvýznamnějším kritickým argumentem je, že ve skutečnosti tyto programy migranty uzavírají do vztahů závislosti a vykořisťování a nabízejí jim minimální příležitost pro vertikální mobilitu a zvýšení kvalifikace. Častokrát nejsou zajištěna práva pracovníků i podmínky pro úspěšnou integraci, což může vést k sociálnímu vyloučení.

Podle Huga (2009) se například v asijsko-tichomořské oblasti dočasná pracovní migrace nízce kvalifikovaných pracovníků stala zdrojem hlasité kritiky jakožto „nová forma nucené práce“. Některé nevládní organizace v regionu ji dokonce ztotožňují s obchodem s lidmi kvůli vykořisťování migrantů, které je pro tento migrační pohyb charakteristické. Dále jsou jedním z často přehlížených negativních aspektů mezinárodní dočasné pracovní migrace tzv. společenské náklady, které migrant a jeho rodina nesou v souvislosti s dlouhodobějším odloučením (Hugo 2004).

Abella (2006: 53) tvrdí, že není možné navrhnout dobrou praxi v oblasti cirkulární migrace, která by byla použitelná ve všech případech (anebo alespoň ve většině případů) zemí a migračních systémů. Lze však podle něj definovat a dodržovat několik základních prvků, jež jsou předpokladem úspěšného migračního programu.

Žádoucí je vytvoření vyvážených systémů, které by ochraňovaly zájmy komunit v hostitelské zemi a zároveň by migrantům garantovaly:

- dostupnost práce,
- ochranu práv,
- možnost zasílat bez vysokých nákladů remitence,
- možnost návratu domů.

Podle Agunias a Newland (2007: 7-8) dopady cirkulární migrace na rozvoj mohou být pozitivní tehdy, když se socioekonomické podmínky pracovníků v cílových zemích migrace zlepšily nebo se výrazně očekává, že se tak stane (migrace tímto splnila jeden ze svých hlavních účelů); návrat migrantů, bez ohledu na to, zda se jedná o dočasný nebo stálý, byl dobrovolný a plánovaný; a navráťivší se migranti získali znalosti, dovednosti a úspory během pobytu v zahraničí.

Cílem by obecně mělo být snížení tzv. transakčních nákladů spojených s odchodem a prací mimo svůj domov a následným návratem. Diskutováno či realizováno je několik způsobů jak tomu napomoci: například poskytováním přesných a komplexních informací, zajištěním průpravy migrantů před odchodem, efektivním řízením a kontrolou zprostředkovatelů zaměstnání v cílové zemi, poskytováním relativně levných půjček na financování cesty do zahraničí, zapojením zaměstnavatelů do výběrového procesu, usnadněním zasílání/přijímání remitencí tvorbou méně nákladných, efektivních a bezpečných finančních kanálů. Důležitou součástí dobré praxe pro hostitelskou zemi by měla být důsledná kontrola zaměstnavatelů cirkulárních migrantů. A zásadní je podle Abelly (2006: 53) vhodné řízení poptávky po práci v cílové zemi. To znamená, že cirkulární migrace musí být odpovědí na reálný nedostatek pracovní síly a zaměstnavatelé ji nesmějí zneužívat ke zhoršování podmínek pro místní pracovní sílu.

Některé země původu se snaží zajistit výhodné nastavení programů pro své obyvatele prostřednictvím bilaterálních dohod s cílovými státy, jež stanovují podmínky práce vykonávané migranty. Cílové země však nejsou vždy takovým

smlouvám nakloněny, především pokud z nich vyplývají povinnosti se zajištěním práv cizinců a převzetí odpovědnosti za jejich zaměstnání a návrat.³³

Klíčovým faktorem při určování rozsahu rozvojového dopadu cirkulární migrace je způsob návratu do země původu a využití nabytého potenciálu pracovníků. Cílová země je do procesu návratu migranta zapojena tím, že může zajistit, aby ukončení výkonu práce a cesta domů proběhla co nejbezpečněji a nejlevněji. Například v Indonésii jsou legální pracovní migranti nuceni vracet se domů přes neslavný Terminál 3 letiště v Jakartě, kde jim je naučtováno několik oficiálních i neoficiálních poplatků. K návratu jsou nuceni využít předem stanovené letadlo, přičemž cena za letenku je přemrštěná. Tyto praktiky jsou odsouzeníhodné. Zavedení dobré praxe by namísto toho mělo umožnit rychlý a bezpečný návrat domů (Hugo 2009). Neméně významný je však přístup zdrojové země, která by měla nastavit podmínky tak, aby navráťivší se občan mohl využít svůj potenciál (zaměstnání, možnost investic atd.)

Zásadní dopady má rovněž omezení počtu návratů do cílové země a umožnění cirkulace. Většina pracovních programů stanovuje maximální dobu, po kterou může migrant na základě smlouvy v hostitelské zemi pracovat. Některé programy umožňují jedno opětovné obnovení smlouvy bez možnosti návratu, ale většina počítá s návratem migranta do země původu poté, co počáteční smlouva vyprší. Zákony tedy mohou vést k tomu, že pracovní migranti od zaměstnavatelů „utíkají“ a vstupují do ilegality, protože se obávají, že v budoucnu v hostitelské zemi nenajdou práci. Na druhé straně se mohou projevit i pozitivní důsledky v oblasti dodržování zákonů. Dobrá praxe snižuje počet útěků do neregulérního postavení, jelikož pracovní migrant má zajištěný zákonný přístup k práci v hostitelské zemi na delší dobu.

Například podle výpovědí mongolských pracovníků, kteří odešli do Jižní Koreje v rámci EPS programu³⁴ často po několika měsících zvolili neregulérní postavení, ve kterém si mohli vydělat více peněz a navíc po delší dobu, než bylo nastaveno v rámci programu.

³³ Množství bilaterálních dohod mají např. podepsány bohaté státy Perského zálivu se zdrojovými zeměmi Asie v rámci tzv. Colombo procesu www.colomboprocess.org. Dále například Jižní Korea podepsala „Memorandum of Understanding“, ošetřující podmínky zaměstnanců s více než desítkou asijských zemí, ze kterých přicházejí pracovníci v rámci EPS („Employment Permit System“) www.eps.go.kr.

³⁴ Employment Permit System www.eps.go.kr

Kritici rovněž poukazují na skutečnost, že **dosavadní programy cirkulární migrace vyspělých zemí s plánovaným rozvojovým záměrem jsou co do počtu zapojených migrantů v celkovém objemu migrace nevýznamné.** Nemohou tedy významněji přispět k rozvoji zapojených zdrojových zemí. Například nizozemský pilotní projekt cirkulární migrace zahájený v prosinci 2009 nabízí pouze 160 míst pro pracovní migranty z Jihoafrické republiky a Indonésie³⁵. Z Mauricia odchází od roku 2006 na 300 pracovníků ročně do Kanady 850 do Francie. Na realizaci tohoto projektu iniciovaného vládou této ostrovní země úzce spolupracuje IOM řízením databáze potenciálních kandidátů. Projekt zahrnuje nejen zaměstnání občanů Mauricia, ale rovněž jejich vzdělávání a zvyšování kvalifikace, které mohou uplatnit po návratu³⁶.

Větší počty cizinců jsou zapojeny do „The Canadian Seasonal Agricultural Workers Programme“, v rámci kterého již od 70. let odcházejí ročně tisíce pracovníků ze zemí Střední Ameriky pracovat do kanadských farem a potravinářských výroben. Od roku 2007 se do projektu zapojila IOM, která se program snaží využít k rozvoji zemí původu. Podílí se např. na tzv. kulturně orientačním tréninku pracovníků, zvyšování jejich kvalifikace, ale i na jejich reintegraci po návratu a pomáhá s poradenstvím s převodem a investováním remitencí.³⁷

Další projekty, které lze zařadit do kategorie cirkulárních, zavedly postupně od roku 2007 například Austrálie a Nový Zéland (pro občany tichomořských ostrovů), Švédsko (v roce 2009 zřídilo parlamentní komisi, která se zaměřuje na rozvojový potenciál dočasných pracovníků)³⁸, Španělsko (např. se Marokem nebo Kolumbií)³⁹ a například GDMF uvádí jako významný cirkulární projekt „Development in Africa (MIDA) Programme“, realizovaný IOM⁴⁰.

I v řadě dalších projektů dočasné/sezónní pracovní migrace, v rámci které odchází na předem danou dobu za zaměstnáním milióny lidí (Jižní Korea,

³⁵ Více na <http://hitfoundation.eu/bluebirds/>

³⁶ Více například na <http://www.iom.int/jahia/Jahia/mauritius>

³⁷ Více například na <http://www.hrsdc.gc.ca>

³⁸ www.sweden.gov.se

³⁹ Přehled projektů je například na <http://www.migration4development.org/content/project-database>

⁴⁰ Detailně popsán v kapitole 6.

Německo, USA, státy Perského zálivu a další) po celém světě, by se daly nalézt prvky společné s principem využití cirkulace pro rozvoj. Rozvojový prvek v nich však není implicitně plánován a pravidla těchto projektů a praxe (špatné pracovní podmínky a nízké mzdy, nemožnost opakovaných návratů) často brání dostatečnému využití jejich potenciálu.

Závěr

Diskuse o výhodách cirkulární migrace proti trvalému usazování se obvykle zaměřuje na srovnávání přínosů těchto typů migrace pro zemi původu. Diskutována jsou ale i **pozitiva pro přijímající zemi**. Dočasná migrace umožňuje ve vyspělých zemích větší flexibilitu pracovního trhu. To je výhodné např. v sektoru zemědělství a dalších subodvětvích kde se využívá sezónních prací. Výhodná může být i z hlediska penzijních systémů vyspělých zemí - dočasní migranti do nich přispívají, ale nebudou z něj po odchodu čerpat (v rámci spravedlivého nastavení cirkulárních „rozvojových“ projektů by však většina odvodů a daní měla být vracejícím se cizincům vrácena). Například Abella (2006: 2) rovněž uvádí, že ve srovnání s trvalou imigrací se dočasná migrace a její liberalizace politicky snadněji vysvětluje domácím obyvatelům - voličům, kteří se zpravidla cítí být trvalým usazením cizinců ohroženi. A například Evropský Pakt o migraci a azylu⁴¹ potvrdil již dříve deklarovanou strategii především Francie a Německa, v rámci které je cirkulární migrace vnímána jako prostředek kontroly migrace ze zdrojových zemí a způsob omezení jejich neregulérních forem. Kritici proto z těchto důvodů vnímají záměr EU a dalších vyspělých zemí podporovat cirkulární migraci jako snahu získat především vlastní výhody.

⁴¹ Schválen představiteli států EU na summitu v Bruselu 15. a 16. října 2008 v rámci předsednictví Francie, která jej iniciovala. Více o Paktu rovněž v kapitole 2

Použité zdroje

ABELLA, M. (2006): Policies and Best Practices for Management of Temporary Migration. International Symposium on International Migration and Development, UN Population Division, Turin, Italy, 28-30 June.

AGUNIAS, D. R. (2006): From a Zero-Sum to a Win-Win Scenario? Literature Review on Circular Migration. Washington, DC: Migration Information Source, The Migration Policy Institute, 2006.

AGUNIAS, D. R. - NEWLAND, K. (2007): Circular Migration and Development: Trends, Policy Routes, and Ways Forward. Washington, DC: Migration Information Source, The Migration Policy Institute, April 2007.

BATISTA, C., LACUESTA, A., VICENTE, P. (2010): Testing the 'Brain Gain' Hypothesis: Micro Evidence from Cape Verde, IZA DP No. 5048

BERNARD, J. (2008): Mezinárodní migrace profesionálů – brain drain, brain exchange, brain circulation -

<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=319&lst=116>

CARRINGTON, W. J. - DETRAGIACHE, E. (1999): International migration and the "brain drain". The Journal of Social, Political and Economic Studies, Vol. 24, no. 2, pp. 163-171.

CASTLES, S., (2006a): Back to the Future? Can Europe Meet Its Labour Needs Through Temporary Migration? International Migration Institute Working Paper No. 1, Oxford.

CASTLES, S., (2006b): Guestworkers in Europe: A Resurrection?, International Migration Review, 40, 4: 741-766.

CHISWICK, B. R. (2005): High Skilled Immigration in the International Arena. IZA Discussion Paper No. 1782 Bonn: Institute for the Study of Labor (IZA).

COMMANDER, S.; CHANDA, R.; KANGASMIENI, M.; WINTERS, A. L. (2004): Who Gains from Skilled Migration? Evidence from the Software Industry. [online]. Manuscript, Center for Economic Performance, London School of Economics, 2004. [cit. 2007 10 27]. Dostupný z http://www.london.edu/assets/documents/PDF/commander_3.pdf

De HAAN, A., (1999): 'Livelihoods and Poverty: The Role of Migration - A Critical Review of the Migration Literature, Journal of Development Studies Vol-36

De HAAS, H. (2005): International migration, remittances and development: myths and fact, Technical report, Global Commission on International Migration.

DOCQUIER, F. – MARFOUK, A. (2006): International migration by education attainment, 1990-2000. In International migration, remittances and brain drain. New York: Palgrave Macmillan, pp. 151-199. ISBN 0-8213-6372-7.

THE ECONOMIST: Drain or gain? Poor countries can end up benefiting when their brightest citizens emigrate. May 26th 2011. Dostupné na: <http://www.economist.com/node/18741763>. Navštíveno 13.8.2011.

EUROPEAN COMMISSION: Circular Migration and Mobility Partnerships Between European Union and Third Countries. Memorandum 07/197, 16 May 2007.

McLOUGHLIN A KOL. (2011): Temporary and circular migration: opportunities and challenges. Working paper no. 35. Dostupné na: http://www.epc.eu/prog_forum_details.php?cat_id=1&pub_id=1237&forum_id=23&prog_id=6. Navštíveno 10.8.2011.

GHAI, D. (2005): Diasporas and development: the case of Kenya. Technical report, Global Commission on International Migration. Dostupné na: <http://www.gcim.org/attachements/GMP%20No%2010.pdf>. Navštíveno 1.8.2011.

GLOBAL COMMISSION ON INTERNATIONAL MIGRATION, GCIM (2005): Migration in an Interconnected World: New Directions for Action, Report of the GCIM, Switzerland. Dostupné na: <http://www.gcim.org/attachements/gcim-complete-report-2005.pdf>. Navštíveno 1.8.2011.

GLOBAL COMMISSION ON INTERNATIONAL MIGRATION, GCIM (2007): Circular Migration and Mobility Partnerships Between the European Union and Third Countries. Dostupné na: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=Memo/07/197>. Navštíveno 7.7.2011.

HUGO, G. J. (1994): *The Economic Implications of Emigration from Australia*. Canberra: AGPS.

HUGO, G. J. (2003): *Circular Migration: Keeping Development Rolling?* [online]. Washington, DC: Migration Information Source, The Migration Policy Institute, June 2003. [cit.2007-07-17]. Dostupné na <http://www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm?ID=129>.

HUGO, G. J. (2004): *International Labour Migration and Village Dynamics: A Study of Flores, East Nusa Tenggara*, pp. 103-133 in T. R. Leinbach (ed.), *The Indonesian Rural Economy: Mobility, Work and Enterprise*, Institute of South East Asian Studies, Singapore.

HUGO, G. J. (2009): *Best Practice in Temporary Labour Migration for Development: A Perspective from Asia and the Pacific*, International Migration, accepted for publication on 9 March 2009. Český překlad na <http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2192266>

IOM (2010): *World Migration Report 2010*. Dostupné na: <http://www.iom.int/jahia/Jahia/world-migration-report-2010>.

KAPUR, D. (2010): *Diaspora, Democracy and Development*, Princeton University Press.

KLANARONG, N. (2003): *Female International Labour Migration from Southern Thailand*. Unpublished PhD Thesis, Population and Human Resources, Department of Geographical and Environmental Studies, University of Adelaide

MAHROUM, S. (2000): *Scientific mobility. An Agent of Scientific Expansion and Institutional Empowerment*, *Science Communication*. 21: 368:378.

MAHROUM ,S. (2001): *Highly skilled globetrotters: the international migration of human capital*. In: *Innovative People: Mobility of Skilled Personnel in National Innovation Systems*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development: 168-185.

NAIR, P. R. (1999): *Return of Overseas Contract Workers and their Rehabilitation and Development in Kerala (India): A Critical Account of Policies, Performance and Prospects*. *International Migration*, Vol. 37, No. 1 (1999): 209-242.

- NEWLAND, K. - AGUNIAS, D.R. - TERRAZOR, A. (2008): Learning by Doing: Experiences of Circular Migration, Insight
- NYARKO, YAW (2011): The Returns to the brain drain and brain circulation in sub-Saharan Africa: Some computations using data from Ghana (<http://www.nber.org/papers/w16813>); NBER Working Paper 16813
- RATHA, D. (2003): Worker's Remittances: An important and stable source of external Finance. In: Global Development Finance 2003: Striving for Stability in Development Finance. Washington, DC: The World Bank, 2003. pp. 157-175. ISBN 0-8213-5429-9
- RUHS, M. - MARTIN, P. (2008): Numbers vs Rights: Trade-Offs and Guest Worker Programs, *International Migration Review*, 42, 1: 249-265.
- SAXENIAN, A. (2005): From brain drain to brain circulation: Transnational communities and regional upgrading in India and China. *Studies in Comparative International Development*, Vol. 40, no. 2, pp. 35-61.
- SCHIFF, M. (2006): Brain gain: Claims about its size and impact on welfare and growth are greatly exaggerated. In *International migration, remittances and brain drain*. New York: Palgrave Macmillan, pp. 201-225.
- STOJANOV, R.; NOVOSÁK, J. (2008): Migrace místo pomoci? Remitence a cirkulace mozků jako nástroje rozvoje. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 43, No. 1, str. 38-77. ISSN 0323-1844
- VERTOVEC, S. (2004): Migrant Transnationalism and Modes of Transformation, *International Migration Review*, 38, 3: 970-1001.
- VINOKUR, A. (2006): Brain migration revisited. *Globalisation, Societies and Education*, Vol. 4, no. 1, pp. 7-24.
- ZELINSKY, W. (1971): The Hypothesis of the Mobility Transition, *The Geographical Review*, LXI, 2: 219-249.
- WICKRAMASEKARA, P. (2011): Circular Migration: A Triple Win or a Dead End; The Global Union Research Network (GURN)

5. Případová studie I. – Moldavsko: migrace a rozvoj v nejchudší zemi Evropy. Problematika opuštěných dětí v důsledku migrace.

Marie Říhová, Jan Černík

Následující případová studie se zabývá Moldavskem z hlediska problematiky jak migrace, tak i rozvoje, které se vzájemně prolínají. Na této nejchudší zemi Evropy se ukazuje, jak rozvojové politiky musí brát do úvahy migrační situaci v dané zemi a na druhou stranu jak migrace může být přínosná pro rozvoj. Speciální pozornost je věnována problematice opuštěných dětí v důsledku migrace z Moldavska, a to i v kontextu české Zahraniční rozvojové spolupráce.

5.1. Situace v Moldavsku z hlediska migrace a rozvoje

Ekonomická a sociální situace Moldavska je poznamenána dlouhodobým úpadkem průmyslové výroby, nezaměstnaností a odchodem značné části průběžně schopného obyvatelstva do ciziny. Podle indexu lidského rozvoje OSN (UN Human Development Index - HDI) (UNDP 2010), používaného pro měření sociální prosperity v hodnoceních Rozvojového programu OSN (UNDP), je Moldavsko na 99. místě ze 169 zemí. Moldavsko je tak nejchudší zemí Evropy (MZV 2010).

Moldavsko je zároveň zemí emigrační, přičemž vystěhovalectví má v posledních letech již trvalý charakter. Podle oficiálních statistik Ministerstva ekonomiky a obchodu a Národního statistického úřadu pracuje v zahraničí asi 350 000 Moldavanů z celkového počtu 4,1 miliónu občanů Moldavska, což je 25% obyvatelstva v produktivním věku. Některé výzkumy naznačují, že pobyt těchto moldavských občanů žijících v zahraničí se stává pobytem trvalým (IOM 2008a: 6).⁴² Jedná se přitom právě o obyvatelstvo v produktivním věku. IOM

⁴² Průzkum domácností IOM z let 2006 - 2008 naznačuje, že až sto tisíc lidí opustilo natrvalo Moldavsko od roku 2006, z čehož přibližně 60 tisíc lidí byli členové celých

v Moldavsku přitom varuje, že právě trvalá migrace je pro Moldavsko potenciálně nejnebezpečnější, a to právě kvůli svému trvalému charakteru a postupnému ztracení kontaktu těchto migrantů s domovskou zemí.

Nedostatek pracovních příležitostí a neschopnost uplatnit se na místním trhu práce způsobuje, že značné počty Moldavanů odchází za prací do zahraničí. Moldavsko trpí obdobným problémem jako mnoho zemí v období transformace, kdy se potřeby na trhu práce rychle mění vlivem ekonomických trendů. V důsledku toho nejsou v nabídce lidských zdrojů náležitě zastoupeni kvalifikovaní pracovníci. Navíc školský systém reaguje na ekonomické změny opožděně a chybí mu zdroje na úpravy vzdělávacího systému, který by pružně reagoval na potřeby trhu práce. Podle moldavské vlády je toto způsobeno i neefektivní distribucí veřejných financí ve vzdělávání, která funguje ještě na principech vybudovaných v dobách Sovětského svazu. Nedostatečné je odborné formální vzdělávání včetně různých dalších programů zvyšování kvalifikace, které by umožnily vyplnit poptávku na trhu práce a podpořit ekonomickou soběstačnost nezaměstnaných. Zpráva ke střednědobým prioritám rozvoje v Moldavsku dále uvádí, že pracovní síla je velice rigidní a že migrace je často preferovanou volbou před rekvalifikací (Government of Moldova 2010).

Dalším faktorem přispívajícím dnes ke špatné situaci byla a je současná ekonomická krize, která vedla v Moldavsku ke zhoršení stavu chudoby a lidského rozvoje, a to zejména ve venkovských oblastech. Je nutné zmínit, že celá třetina nezaměstnaných je ve věkové kategorii do 29 let. Tento fakt je důsledkem omezených pracovních příležitostí, ale také nekompatibility dosaženého vzdělávání a odbornosti s možnostmi nabízenými na trhu práce. Obdobně jako v dalších státech procházejících transformací čelí i Moldavsko problému, že mnoho mladých lidí studuje na vysokých školách namísto odborného vzdělávání, které by vedlo k větší uplatnitelnosti na trhu práce.

Migrace z Moldavska má i závažné sociální dopady, a to zejména na zvyšující se počty dětí, které zůstávají bez odpovídající péče, zatímco rodiče odjíždí za prací do zahraničí, někdy natrvalo. Obdobným sociálním problémem je i opouštění starých lidí, kteří zůstávají bez pomoci svých rodin. Pracovní migranti, a to jak ženy, tak i muži, se stávají často obětmi obchodování s lidmi, včetně nucené práce a vykořisťování. Pracovníci se v zahraničí uplatňují na nízko kvalifikovaných pozicích, na kterých nezhodnocují svoji dosaženou kvalifikaci.

rodin, které odešly z Moldavska.

Velkým tématem v Moldavsku jsou také remitence, tj. zjednodušeně osobní finanční prostředky zasílané pracovními migranty zpět do svého domovského státu rodinným příslušníkům. Moldavsko je jednou ze zemí s nejvyšším poměrem příjmu z remitencí vůči hrubému domácímu produktu. V roce 2008 tento podíl představoval 31% (Ghosh 2011), což bylo jedno z nejvyšších procent na světě. Podle moldavské Národní banky poslali v roce 2008 Moldavané ze zahraničí 1,65 miliard USD zpět do Moldavska, a to prostřednictvím oficiálních kanálů. Celkový objem remitencí, i mimo oficiální kanály, je pak odhadován na 2 miliardy USD (Ghosh 2011). Podle IOM studie z roku 2008 a 2009 přes 30% obyvatel Moldavska žije v rodinách, které jsou příjemci remitencí. Většina z těchto finančních toků je využívána na pokrytí základních domácích potřeb, koupi zboží dlouhodobé spotřeby, zaplacení nákladů na bydlení, splátky dluhů apod. Velké množství migrantů stále využívá neformálních cest k převodu remitencí. Tato situace je důsledkem nízké finanční gramotnosti a nedostatku informací (IOM 2008a). Remitence v Moldavsku tak na jednu stranu podporují produktivitu a ekonomický rozvoj v zemi, snižují chudobu, ale na druhou stranu vytvářejí závislost rodin na remitencích, zvyšují nerovnosti a mohou podpořit i další migraci aj. (IOM 2008a). Jedná se tedy o problematiku, která je z hlediska rozvoje i migrace charakteristická komplexitou svých podmínek i dopadů. Navíc, remitence do Moldavska nemusí plynout trvale, ale mohou klesat a ustávat tak, jak se Moldavané v zahraničí začnou natrvalo usazovat a začnou investovat ve své hostitelské zemi.

V úvahu je rovněž třeba vzít početnou diasporu žijící trvale v zahraničí a snažit se využít efektivně její potenciál pro rozvoj Moldavska. Vláda však zatím nemá dostatečně vybudované kontakty na diasporu žijící dlouhodobě nebo trvale v zahraničí. Ačkoliv je udržování kontaktů s diasporou jednou z hlavních priorit vlády, neměly státní instituce dlouho kapacity k efektivnímu managementu aktivit s diasporou, udržování vztahů a propagaci možností jejího angažování se pro rozvoj Moldavska. V poslední době však vláda podnikla konkrétní kroky k navázání kontaktů s moldavskou diasporou v zahraničí, a to prostřednictvím konzulárních úřadů v zahraničí (Government of Moldova 2008a).

V září 2008 přijala moldavská vláda Národní návratový akční plán, který má podpořit návraty a reintegraci moldavských migrantů. Aktivita zahrnují jak podporu vazeb s moldavskými občany v zahraničí, tak i garanci speciálních reintegračních služeb navracejícím se migrantům. Dále pak plán počítá se zajištěním přístupu k mailovým a telekomunikačním službám pracovních

migrantů a s podporou toku remitencí do národní ekonomiky prostřednictvím podpory příležitostí investovat do podnikání v Moldavsku a poskytováním asistence a konzultací v oblasti řízení vlastního podnikání.

IOM Kišiněv dlouhodobě a efektivně spolupracuje s Ministerstvem ekonomiky a obchodu (MET) a Národní agenturou zaměstnanosti (NEA), která je součástí Ministerstva. IOM v Moldavsku podpořila založení Národní reintegrační sítě, která poskytuje komplex reintegračních služeb navracejícím se migrantům, včetně těch, kteří se vrací v rámci programu Asistovaných dobrovolných návratů a reintegrací (AVRR)⁴³. Reintegrační služby jsou poskytované na lokální úrovni prostřednictvím lokálních poboček Národní agentury zaměstnanosti, zatímco program je spravován a monitorován IOM Kišiněv a Národním reintegračním koordinátorem v uvedené agentuře.

Přes uvedené snahy však migrace zůstane atraktivní příležitostí pro mnoho Moldavanů, dokud její výhody budou převažovat nad možnostmi nabízenými v Moldavsku. Jedinou možností jak omezit tlaky k trvalé pracovní emigraci je vytvoření dostatečného ekonomického a sociálního zázemí v zemi. Poskytování příležitostí k zaměstnání a podnikání jak vracějící se populaci ze zahraničí, tak i místnímu obyvatelstvu, může pomoci zamezit migraci a dalším následným sociálním dopadům. Podpora udržitelnosti pracovních příležitostí s odpovídající sociální péčí a vzděláváním tak může pomoci zvrátit současné trendy.

Z výše uvedených důvodů doporučuje IOM v Moldavsku financovat aktivity, které podpoří potenciální přínosy migrace a zároveň omezí její neblahé sociální

⁴³ Program Asistovaných dobrovolných návratů a reintegrací („Assisted Voluntary Return and Reintegration Program - AVRR) je celosvětový program IOM, prostřednictvím kterého IOM vrací a reintegruje migranty, kteří nemohou nebo nechtějí zůstat v hostitelské zemi a chtějí se dobrovolně vrátit do své země původu. Pro migranty, kteří se potřebují vrátit domů, ale nemají dostatečné finanční prostředky jsou programy AVRR často jedinou možností jak řešit svou situaci. Beneficienty AVRR programů jsou lidé, kteří dostali zamítavé stanovisko ke své žádosti o azyl nebo jim pravděpodobně bude zamítnuta, nebo sami tuto žádost stáhli. Dále jsou pak klienty programu neregulérní migranti, uvíznuvší migranti, oběti obchodování s lidmi a další zranitelné skupiny včetně nedoprovázených dětí („unaccompanied minors – UAMs“), starší lidé nebo ti, kteří mají speciální zdravotní potřeby.

důsledky. Jsou to zejména podpora reintegrace na pracovní trh především mladých nezaměstnaných Moldavanů, navrátilců; speciální programy pro podporu zranitelných skupin obyvatelstva, které zamezí odlivu další produktivní síly do zahraničí a rozvratu rodin. Nezbytná je podpora provázání udržitelné integrace na trhu práce se sociálním a odborně vzdělávacím systémem. Důležitým tématem je lepší propojení systému vzdělávání s potřebami trhu práce tak, aby mladí absolventi škol mohli nalézt uplatnění v moldavské ekonomice. Cílem opatření je prevence sociálně patologických jevů, jako je zvyšující se počet opuštěných dětí v Moldavsku a podpora starých lidí zůstávajících bez podpory rodin. Kromě rozvoje lidských zdrojů je významným tématem také rozvoj kapacit v oblasti prevence a péče o oběti obchodování s lidmi a nucené práce. Preventivní opatření zacílená na mladistvé a mladé potenciální migranty by měla být nedílnou součástí sociálních programů moldavské vlády, samospráv i neziskových organizací (IOM 2010b).

5.2. Program české Zahraniční rozvojové spolupráce (ZRS) a Moldavsko

Moldavsko patří v souladu s Konceptí zahraniční rozvojové spolupráce mezi prioritní partnerské země České republiky s programem spolupráce. Česká republika v Moldavsku financuje dlouhodobě projekty zahraniční rozvojové pomoci již od roku 2001 (projekty Ministerstva vnitra na podporu informovanosti migrantů a prevenci neregulérní migrace). Podle Ministerstva zahraničních věcí se Česká republika snaží přispívat k budování kapacit partnerských zemí v oblasti migračního managementu, tak i k řešení negativních dopadů migrace. Specifické projekty i dílčí podpůrné aktivity probíhají v tzv. programových zemích české rozvojové spolupráce, zejména v Moldavsku a Mongolsku, ale také v zemích Východního partnerství (např. na Ukrajině a v Gruzii). ČR podporuje vznik nových, udržitelných pracovních příležitostí na venkově i ve městech (včetně podpory lidí přesídlených, handicapovaných a sociálně marginalizovaných), přispívá k rozvoji státní správy a sociálních systémů daných zemí, včetně jejich migrační architektury, rozvíjí studijní i zájmové možnosti dětí a mladých lidí, jejichž rodiče odešli za prací do zahraničí. I po transformaci systému rozvojové spolupráce v letech 2007 - 2010 a jeho sjednocení pod Ministerstvo zahraničních věcí zůstaly v gesci Ministerstva vnitra rozvojové projekty orientované specificky na migraci (MZV 2011).

V roce 2011 byl vytvořen nový Program rozvojové spolupráce na období 2011 - 2017 mezi Českou a Moldavskou republikou. Na základě tohoto programu se rozvojová spolupráce v následujícím období soustředí především na sektor vzdělávání, sektor zásobování vodou a sanitace, sektor státní správy a občanské společnosti, sektor ostatní sociální infrastruktury a služeb, sektor zemědělství, lesnictví a rybolovu a sektor všeobecné ochrany životního prostředí (MZV 2010). Z hlediska migrace a rozvoje se pak soustředí především na omezování neblahých vlivů migrace na rozvoj a omezování sociálních dopadů emigrace z Moldavska.

V konkrétních projektových aktivitách se však Česká republika neomezuje pouze na dopady migrace na rozvoj Moldavska. Ministerstvo vnitra ČR (Odbor azylové a migrační politiky) financovalo například v letech 2009 - 2010 aktivity IOM Praha a IOM Kišiněv zaměřené na návraty moldavských občanů, které byly propojené s cílenými reintegračními individuálními plány. V rámci tohoto projektu vznikly i tištěné informační materiály k remitencím, konkrétně k finančně nejvýhodnějším způsobům zaslání peněz rodinám do Moldavska, možnostem ukládání peněz na bankovní účty v Moldavsku, možnostem úvěrů poskytovaných moldavskými bankami, apod. Projekt navazoval na výzkumy IOM Kišiněv v oblasti remitencí. Jednou z aktivit IOM v rámci tohoto projektu byla i spolupráce s moldavskou diasporou v České republice.

Další dlouhodobá aktivita IOM Praha a IOM Kišiněv financovaná OAMP MVČR v rámci ZRS se věnovala posilování reintegračních mechanismů moldavské Národní agentury zaměstnanosti (ANOFM) formou výměny zkušeností s českým MPSV, úřady práce, ale i formou nákupu vybavení informačních technologií⁴⁴ pro lepší propojenost zaměstnavatelů a uchazečů o zaměstnání na moldavském trhu práce. Tyto aktivity byly financované v rámci několika projektů od roku 2008 do roku 2010 a tvořily jakýsi pomyslný vrchol projektů ZRS financovaných ministerstvem vnitra v Moldavsku.

Tyto aktivity financované MVČR, ač pod hlavičkou budování migračních kapacit, resp. prevence nelegální migrace, byly tzv. migračně rozvojové, protože reagovaly jak na migrační situaci v zemi (z hlediska navrátilců, ale i populace

⁴⁴ Bylo zakoupeno technické řešení pro mailový server agentury ANOFM a jeho ochranu, který umožní lepší online propojenost mezi agenturou, zaměstnavateli a uchazeči o zaměstnání a pracovních nabídek.

ohrožené migrací), tak měly i rozvojový potenciál z hlediska budování kapacit státu v oblasti zaměstnanosti, remitencí a kontaktů s diasporou.

Po dobu čtyř let MVČR také financovalo projekty IOM pro opuštěné děti, jejichž rodiče migrovali za prací a jejich děti zůstaly buď samy, nebo v péči prarodičů (projekty v letech 2003 a 2005 - 2007). Stejně tak Charita Česká republika v Moldavsku realizuje českou vládou financované projekty zabývající se opuštěnými dětmi.

Sociální péči o opuštěné děti je věnována ve výše uvedeném Programu ZRS pro Moldavsko poměrně velká pozornost, stejně tak jako dalším instrumentům napomáhajícím bojovat proti neblahým důsledkům nebo příčinám migrace (podpora rozvoje trhu práce, tvorba pracovních míst, zejména na venkově, zlepšení vazby mezi vzděláváním a potřebami trhu práce, podpora sociálně vyloučených a obtížně umístitelných skupin na trhu práce aj.). Česká republika je jakožto donorský stát v Moldavsku poměrně význačná z hlediska objemu finančních prostředků. Pozitivně vnímána je kontinuita pomoci Moldavsku zejména v posledních 10 letech. Potenciál České republiky a jejích projektů v Moldavsku je však mnohem větší, než je oficiálně uváděno.

5.3. Partnerství pro mobilitu pro Moldavsko

Partnerství pro mobilitu je jakýsi zastřešující výraz pro celkový politický rámec se záměrem rozvinout vyrovnané partnerství se třetími zeměmi, přizpůsobené specifickým potřebám na trhu práce v EU členských zemích⁴⁵. Koncept mobility je pak jedním z klíčových migračních strategií EU. Dle českého Ministerstva vnitra lze spolupráci se třetími zeměmi v oblasti migrace a rozvoje velmi úspěšně rozvíjet právě v rámci Partnerství pro mobilitu, které jako jeden z nástrojů Globálního přístupu k migraci (tzv. „Global Approach to Migration – GAM“) tuto problematiku zahrnuje. V souvislosti s Partnerstvím pro mobilitu s Moldavskem se Ministerstvo vnitra podílí na projektech zaměřených na

⁴⁵ Mezi Moldavskem a EU byla podepsána Společná deklarace k Partnerství pro mobilitu v červnu 2008. Celkový rámec obsahuje prvky oboustranného zájmu jak pro Moldavsko, tak i pro EU a spočívá zejména v podpoře legální migrace, boji proti neregulérní migraci, využití migrace pro rozvoj a cirkulární migrace.

pracovní migraci v rámci širšího partnerství států působících v této tématice v Moldavsku.⁴⁶ (Rozhovor 1)

V rámci tohoto partnerství se státy EU navzájem informují a koordinují aktivity v Moldavsku a ve spolupráci s moldavskou vládou se tak snaže identifikují oblasti, které nebyly doposud pokryty žádným financováním, a které jsou potřebné. Do partnerství pro mobilitu jsou zahrnuty jak projekty financované Evropskou komisí s kofinancováním národními státy, tak i projekty jednotlivých vlád. Obsahová škála programů je velmi široká: jedná se o monitoring migračních toků, konsolidaci národních migračních systémů, informace o legální migraci, asistenci navracejícím se migrantům, pracovně migrační programy, konsolidaci diaspory pro rozvoj, sociální ochranu migrantů a jejich rodin, rozvoj moldavského trhu práce, víza a readmise, spolupráci na hraničním managementu, kontrole cestovních dokladů, boji proti neregulární migraci a obchodování s lidmi. Na projektech se podílí Evropská komise, jednotlivé vlády, moldavská vláda, mezinárodní organizace (Mezinárodní organizace pro migraci - IOM, Program pro rozvoj Organizace spojených národů - UNDP, Mezinárodní organizace práce - ILO, švédská Veřejná služba zaměstnanosti - SPES aj.), neziskoví partneři i akademické instituce.

Dle vyjádření OAMP MVČR bylo partnerství pro mobilitu s Moldavskem “pilotním využitím tohoto nástroje Evropské unie v rámci Globálního přístupu k migraci a i proto si jeho plné uvedení do praxe vyžádalo téměř dva roky. Svou roli sehrály i volby v Moldavsku v roce 2009, které znamenaly velké změny ve státní správě.” Expertka ministerstva vnitra ČR dále shrnuje, že se “s nynějším časovým odstupem dá říci, že Partnerství pro mobilitu přispělo ke koordinaci jak uvnitř moldavské státní správy, tak uvnitř jednotlivých členských států a v neposlední řadě i mezi členskými státy. Rovněž Evropská komise jako jeden z hlavních donorů rozvojové spolupráce v Moldavsku přijala vyšší míru zodpovědnosti za efektivní využívání investovaných prostředků a nezřídka podmiňuje své kontrakty spoluprací jednotlivých aktérů mezi sebou.” Díky tomuto rámcovému partnerství tak došlo k zásadní mobilizaci informačních kanálů (např. vznik Meziresortní migrační komise v Moldavsku, pravidelná

⁴⁶ Kromě Moldavska se MVČR angažuje také v Gruzii, kde MV ČR vede tříletou cílenou iniciativu EK zaměřenou na podporu reintegračních kapacit země. V jejím rámci bylo na jaře 2011 otevřeno mobilitní centrum EU nabízející reintegrační služby i asistenci migrantům před jejich odjezdem z Gruzie do EU.

setkávání zainteresovaných členských států jak v Bruselu tak v Kišiněvě, vznik meziresortní pracovní skupiny v ČR k partnerství mobility), které omezují duplicitu a napomáhají účelnějšímu využívání poskytovaných prostředků. Je však příliš brzy na hodnocení, do jaké míry tento nástroj pomůže rozvoji této stále nejchudší evropské země.

5.4. Problematika opuštěných dětí v důsledku migrace v Moldavsku

Problematika opuštěných dětí v důsledku migrace v Moldavsku je jednou z palčivých sociálních otázek přímo souvisejících s ohromnou vlnou pracovní migrace z Moldavska. Je jednou z problematik, které se v Moldavsku řeší v rámci propojování témat migrace a rozvoje.

V květnu 2009 žilo v moldavských internátních školách, které jsou obdobou českých dětských domovů 8 042 dětí (UNICEF 2009: 98). Množství dětí v internátních školách se v posledních letech zvýšilo v důsledku špatných sociálních poměrů mnoha rodin a obecně chudoby určitých vrstev moldavské společnosti. Další příčinou existujícího neblahého stavu je i značná míra migrace rodičů za prací do zahraničí. Někteří z rodičů, zejména žen, se pak v důsledku obchodování s lidmi již nikdy pro děti nevrátí. Otcové zase často ztrácí v zahraničí zájem o to, aby se finančně starali o svou původní rodinu, takže mnoho dětí v důsledku migrace osiří. Počty dětí v těchto internátních typech škol jsou však jen vrcholem ledovce, protože ve většině případů žijí děti migrujících rodičů v neúplných rodinách, nebo u svých prarodičů. Podle odhadů a průzkumu UNICEF a UNDP z roku 2006 mělo přibližně 150 až 170 tisíc dětí v Moldavsku jednoho nebo oba rodiče pracující v zahraničí. Z těchto dětí žije 20 procent v domácnostech bez podpory dospělých. Ve 14% rodin, z nichž odešla za prací matka, se o děti nikdo nestará. Z toho 10% dětí žijících v institucích jsou děti rodičů, kteří odešli za prací. Přitom méně než 6% dětí, jejichž rodiče pracují v zahraničí, je evidováno na příslušných úřadech a využívá jakýkoli druh služeb státní péče, tj. má poručníka nebo je umístěno v institucích. Zbytek dětí stojí mimo státní systém – žijí s příbuznými nebo staršími členy rodiny, žijí samy nebo v domácnostech, kde je „hlavou rodiny“ také dítě (UNICEF, UNDP 2006).

Děti v internátních školách jsou zároveň velice zranitelnou skupinou z hlediska jejich vlastní migrace v důsledku nízkých schopností integrace na trh práce a do společnosti. Dle studie UNDP vyrůstalo v roce 2005 až 10% moldavských obětí obchodu s lidmi v institucionální péči jako jsou právě internátní školy (UNDP 2005). Nezletilí, kteří dostudují tento typ škol, jsou tedy desetkrát náchylnější k tomu, aby skončili jako oběti obchodu s lidmi, v porovnání s dětmi, které vyrůstají v normálním rodinném prostředí. Podmínky v těchto zařízeních o kapacitě až několik set dětí v jednom komplexu jsou často velmi špatné, školám chybí prostředky na základní hygienické potřeby pro děti a základní opravy ubytovacích a sociálních prostor.

Mezinárodní organizace působící v Moldavsku jako je IOM, La Strada a další proto věnují zvýšenou pozornost prevenci obchodování s lidmi u této zranitelné skupiny. Došlo k zapojení dobrovolnické sítě IOM Kišiněv v internátních školách a v těchto institucích byla zorganizována série diskuzí a informativních seminářů o migraci a rizicích migrace. Použité výukové materiály byly odpovídající věku studentů, takže bylo hojně využíváno audiovizuálních prostředků – CD verze úspěšné divadelní hry “Abandoned People” (v překladu „Opuštění lidé“), MTV film “Exit” apod.

5.4.1. České projekty podporující opuštěné děti v důsledku migrace v Moldavsku

Projekt IOM „Pomoc při stabilizaci potenciálních migrantů a prevence neregulární migrace nezletilých – Moldávie“ 2003, 2005 - 2007

V roce 2007 ukončila IOM Praha dva tříleté projekty v Arménii a v Moldavsku, které byly financovány OAMP MVČR z prostředků Zahraniční rozvojové spolupráce. Cílem obou projektů bylo snížení neregulární migrace pomocí podpory ekonomické integrace a vytvářením pracovních příležitostí pro sociálně slabé studenty, kteří ukončují arménské a moldavské internátní školy.

V Moldavsku navazoval projekt na pilotní aktivity realizované v roce 2003 a zaměřoval se na odborné kurzy šití, tkalcovství a tradiční rukodělné výroby, ale také na počítačové kurzy. V roce 2007 prošlo odbornou výukou 304 žáků z 10

vybraných partnerských internátních škol z celého Moldavska a přes 500 sociálně nejslabších studentů obdrželo materiální pomoc. Studenti vyšších ročníků procházeli každým rokem marketingovým školením, které bylo vedeno přímo zaměstnanci místních a národních úřadů práce. Tato školení se zaměřovala na znalosti lokálního trhu práce, psaní životopisu, hledání si zaměstnání, techniky vedení interview se zaměstnavatelem a jiné praktické dovednosti. V moldavské škole v Leova byl mimo jiné proto otevřen počítačový klub, do kterého chodí kromě žáků internátu také místní školáci.

Díky projektu byla posílena i kapacita internátních škol a udržitelnost odborné výuky. Vyrobené výrobky či poskytnuté služby by měly přinášet školám nezbytné finanční prostředky na zakoupení surovin a materiálu i v dalších letech po skončení vlastního projektu.

Projekty Charity Česká republika

Na výše popsany projekt realizovaný IOM volně navázal projekt „Podpora mimoškolních aktivit a integrace dětí z internátních škol v Moldavsku I“ , v gesci MŠMT ČR uskutečňovaný Charitou ČR v letech 2007 a 2008. V roce 2008 byl souběžně zahájený projekt „Podpora mimoškolních aktivit a integrace dětí z internátních škol v Moldavsku II“ v gesci MZV ČR, který realizovala Charita ČR do konce roku 2010.

Plánované vládní reformy residenční péče („deinstitucionalizace“) o děti bez trvalé péče rodičů v Moldavsku již v roce 2007 předpokládaly postupné rušení internátních škol a jejich nahrazení pěstounskou péčí. Cílem reformy bylo zavést moderní způsoby sociální péče a vzdělávání a tím se zbavit nákladných a neefektivních internátních škol. Na tento plánovaný posun reagoval první i druhý projekt Charity ČR.

Přes všechny dosažené reformy v rámci ochrany dětí, státní ústavy (internáty), zůstávají pro široké okolí místem, kam lidé z venku mají jen omezený přístup. U zástupců komunity tak vznikají stereotypy vůči dětem z internátů (špatně se učí, neumí se chovat atd.). Kontakt s ostatními dětmi z obce je umožněn jen díky volnočasovým aktivitám, které sdružují obě tyto skupiny, a které dětem z ústavní péče umožňují, byť jen částečně, pravidelný kontakt s vnějším světem. Projekt měl podpořit (re)integraci chovanců internátních škol do běžného prostředí

místních komunit, připravit absolventy těchto škol pro samostatný život a pomoci při výběru budoucího povolání a vzdělání.

Ústřední aktivitou projektu bylo podobně jako u projektů IOM pořádání volnočasových aktivit zaměřených na sport, rukodělné kurzy, divadlo, základy počítačové gramotnosti apod. Děti navštěvovaly zájmové kroužky v několika variantách jako například o víkendu a v týdnu nebo ve školách či mimo školy. Za dobu realizace prošlo kroužky přibližně 1500 dětí v 8 lokalitách včetně Podněstří.

V rámci přípravné fáze byla zpracovaná metodika, v rámci které byli vychovatelé a dobrovolníci nově proškoleni. V průběhu realizace projektu bylo proškoleny asi 118 učitelů a vychovatelů a dalších pracovníků vzdělávacích institucí. Zorganizovaná školení umožnila účastníkům získat nové znalosti nejen z širokého tématu práce s dětmi a mládeží neformálními technikami vzdělávání, ale dala jim i základy v psaní projektu. Účastníci byli informováni o možných zdrojích financování projektu a zahájili drobný „fundraising“ na místní úrovni. Z praktického hlediska byli koordinátoři kroužků vybaveni spoustou her, zajímavých cvičení a nejnovějších metod práce s dětmi.

Letní tábor pro děti a pořádání školení sociálních dovedností (tzv. „life skills“) pro absolventy internátních škol byly dílčí aktivity projektu. Kurzy sociálních dovedností a profesní orientace určené pro žáky 8. a 9. tříd měly za cíl naučit je, jak obstat při výběrovém řízení, jak sepsat motivační dopis - životopis, jak vystupovat na veřejnosti a bojovat o svá práva.

Většinu aktivit zajišťovala partnerská organizace Child Rights Information Center (CIDDC) a jejich síť dobrovolnických center. Na aktivitách zacílených na prevenci problémů spojených s neregulární migrací se podílel IOM Kišiněv.

Myšlenka projektu a jeho záměr a koncept byly v Moldavsku poměrně nové a korespondovaly s vládní politikou deinstitucionalizace a sociální integrace dětí z institucionálních zařízení.

Systemové opatření v oblasti opuštěných dětí v Moldavsku

Projekty podporující problematiku opuštěných dětí se v průběhu let vyvíjely, a to včetně různých zdrojů financování. Jakýmsi systémovým završením česko-

moldavské spolupráce řešení problémů dětské rezidenční péče je v současnosti projekt „Podpora tvorby národní koncepce pro práci s opuštěnými dětmi“ připravený Českou rozvojovou agenturou (ČRA). Na tomto projektu se podílí Charita ČR jako hlavní realizátor za humanitární a rozvojový sektor, Státní universita v Kišiněvě za akademickou půdu, CIDDC za sociální sektor a IOM Kišiněv jako migrační agentura. Díky této široké spolupráci se daří dosáhnout efektivní výsledky na více úrovních. Projekt byl zahájený na konci roku 2010 a bude ukončený na konci roku 2012.

Projekt je těsně napojený na reformní kroky moldavské vlády. Cíle projektu jsou stanovené v rámci národní strategie reformy residenční péče o děti a jejího akčního plánu (Government of Moldova 2006). Další významný institucionální krok směrem k efektivnímu řešení problémů a potřeb opuštěných dětí a dalších ohrožených skupin je rozhodnutí moldavské vlády o vybudování integrovaného systému sociálních služeb (Government of Moldova 2008b), jehož součástí budou sociální služby poskytované podle potřeb komunit a jednotlivců. Služby sociální pomoci budou poskytovány různým sociálním skupinám včetně opuštěných dětí na základě zmapovaných potřeb. Systém bude fungovat pomocí modulů, určených podle cílových skupin. Česká republika pomáhá vybudovat modul sociální péče o opuštěné děti.⁴⁷ Hlavním donorem budování systému integrované sociální péče je Světová banka, která poskytuje informační technologie pro integrovanou sociální péči.

Projekt „Podpora tvorby národní koncepce pro práci s opuštěnými dětmi“ je postavený na třech pilířích: a) Výzkum zahrnující zjištění problémů, potřeb a stávajících služeb pro opuštěné děti, celonárodní census opuštěných dětí, vypracování monitorovacího systému a metodiky hodnocení dat; b) komunikační kampaň zacílená na děti, rodiče, pečovatele o opuštěné děti; c) budování kapacit institucí. Pověření pracovníci Ministerstva práce, sociální ochrany a rodiny budou vyškolení na udržování databáze a analýzu dat.

Záměrem projektu je veřejně diskutovat o fenoménu opuštěných dětí a docílit pozitivní systémové změny na úrovni veřejné správy Moldavska. Budování kapacit Ministerstva práce, sociální ochrany a rodiny Moldavska je principiálním cílem projektu, který napomáhá splnit vlastní závazky moldavské vlády.

⁴⁷ Cílová skupina zahrnuje opuštěné děti i z jiných důvodů než emigrace rodičů - jako např. nemoci, úmrtí nebo uvěznění rodičů.

Dalšími přínosy projektu bude vybudovaná databáze opuštěných dětí včetně metodologie sběru dat, zaškolení sociálních pracovníků na udržování databáze a analýzu dat; strategický dokument sociální péče o opuštěné děti a výstupy komunikační kampaně.

Dopady projektu „Podpora tvorby národní koncepce pro práci s opuštěnými dětmi“ bude možné hodnotit nejdříve na konci roku 2012. Nicméně jistý předpoklad udržitelnosti umožňuje v realitě těsná spolupráce více aktérů na přípravě projektu, na kterém se vedle ČRA účastnila Státní univerzita v Kišiněvě, Ministerstvo práce, sociální ochrany a rodiny, IOM Kišiněv a nezisková organizace Sociopolis.

Závěr

Moldavsko je velice zajímavou zemí z pohledu intenzivního propojení problematiky migrace s rozvojovou problematikou. Jednotlivé problémy se vzájemně podmiňují a prolínají. Migrace obyvatel je v Moldavsku všudypřítomná a v mnoha ohledech determinuje řadu aspektů moldavské společnosti, od zdravotní péče přes ekonomiku až po vzdělávání. Z této skutečnosti musí nutně vycházet tvorba politik šitých na míru současnému Moldavsku. V důsledku ekonomické a sociální situace v zemi odešla až čtvrtina populace v produktivním věku za prací do zahraničí. Tento fakt má velké sociální dopady na rodiny v Moldavsku, a to nejenom opuštěné děti, ale i staré lidi, o které se nemá kdo starat⁴⁸. Na druhou stranu plyne do moldavské ekonomiky velké množství remitencí, které ačkoliv putují často do spotřebních výdajů, přináší ekonomický rozvoj a snižují chudobu.

Moldavsko je jednou ze zemí, kde komplex problematiky migrace a rozvoje vyžaduje velmi koordinovaný přístup na mezinárodní i národní úrovni, tedy koordinaci aktivit Evropské unie, jednotlivých zainteresovaných vlád (ať už jako hostitelských států moldavské migrace, nebo donorských států), mezinárodních a nestátních organizací, ale i moldavské vlády a jednotlivých jejích resortů. Bez

⁴⁸ Dva projekty ZRS CR zavádějí v Moldavsku koncept domácí péče pomocí tří pilotních provozů pečovatelských center (Cahul, Dorotskaia, Kišiněv), vypracování standardů domácí péče a školením pečovatelů. Klienti domácí péče jsou senioři bez péče příbuzných.

koherence politik by nebylo možné v Moldavsku efektivně a flexibilně reagovat na vznikající problémy.

V kontextu české zahraniční rozvojové politiky a realizovaných projektů v zemi byla moldavská vláda od počátku velice pro-aktivním příjemcem pomoci. Díky kontinuitě českých zahraničně rozvojových projektů se také podařilo v mnoha oblastech migrace a rozvoje podpořit systematické změny, a to jak v oblasti migračního managementu, zaměstnanosti, ale i problematiky opuštěných dětí.

Dosavadním vrcholem aktivit v migrační oblasti v Moldavsku jsou projekty koordinované v rámci partnerství mobility Evropské unie. Koordinovaný přístup může přinést výsledky pro tuto nejhudší zemi Evropy, které pozitivně ovlivní i rozvoj v Moldavsku.

Použité zdroje:

GHOSH, B. (2011). *The Global Economic Crisis and Migration: Where Do We Go From Here?* International Organization for Migration, 2011.

IOM. (2008a): *Labour Migration and Remittances in Moldova: Is the Boom Over? Trends and Preliminary Findings from the IOM-CBSAXA Panel Household Survey 2006-2008*, International Organization for Migration, 2008.

IOM. (2008b): *Migration in Moldova: A Country Profile*, International Organization for Migration, 2008.

IOM. (2010a): *Mainstreaming Migration into Development Planning. A handbook for policy-makers and practitioners*. International Organization for Migration, 2010.

IOM. (2010b): *Připomínky IOM Praha v rámci FORS – Českého fóra pro rozvojovou spolupráci k Programu ZRS ČR a Moldavska*. Praha: České fórum pro rozvojovou spolupráci.

UNDP (2005): *Trafficking in Human Beings in South Eastern Europe. 2004 – Focus on Prevention in: Albania, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, The former Yugoslav Republic of Macedonia, Moldova, Romania, Serbia and*

Montenegro, The UN Administered Province of Kosovo. United Nations Development Program, 2005.

UNICEF, UNDP (2006): Dopad migrace a remitencí na komunitu, rodiny a děti. Průzkum UNICEF-UNDP-CBS AXA Survey, 2006.

UNDP (2010): Human Development Index. Dostupné z: <http://hdr.undp.org/en/statistics/hdi/> [cit. 2011-07-03]

UNICEF (2009): Report on Child Protection System in Moldova.

THE AMERICAN CHAMBER OF COMMERCE IN MOLDOVA (2011): The Impact of Emigration on Moldova's Economy. *Business Review. A publication of the American Chamber of Commerce in Moldova*, 1st Edition. Dostupné z: http://www.amcham.md/docs/BR_I_2011.pdf [cit. 2011-07-03]

Dokumenty:

GOVERNMENT OF MOLDOVA (2006): *National Strategy on Reform of Residential Care System for Children 2007–12*.

GOVERNMENT OF MOLDOVA (2008a): Plán opatření ke stimulaci návratů moldavských pracovních migrantů ze zahraničí, schválený Usnesením vlády č. 1133 z 09.10.2008.

GOVERNMENT OF MOLDOVA (2008b): *National Programme on the Development of an integrated system of social services*, 31.12.2008.

GOVERNMENT OF MOLDOVA (2010): *Rethink Moldova. Priorities for Medium Term Development*. Report for the Consultative Group Meeting in Brussels, 24.3. 2010.

MZV (2010): *Program rozvojové spolupráce na období 2011-2017 mezi Českou a Moldavskou republikou*.

Rozhovory

- Rozhovor 1. Zdeněk Bělonožník, OAMP MVČR, odborník na migraci a rozvoj. Vedla Marie Říhová 29.6.2011.
- Rozhovor 2. Jana Zacios, odbornice OAMP MVČR na partnerství pro mobilitu za Českou republiku. Vedla Marie Říhová 16.5.2011.

Další zdroje

- Ministerstvo zahraničních věcí, vyjádření k migraci a rozvoji ze dne 29.6.2011.

6. Případová studie: Program Migrace pro rozvoj v Africe (MIDA)

Marie Říhová

V tomto krátkém textu bude nastíněn program migrace pro rozvoj v Africe, který je založen na spolupráci s diasporou, návratech kvalifikovaných odborníků a přenosu know-how, dovedností a zkušeností africkým zemím, které jsou zeměmi původu migrantů. Text vychází z materiálů IOM k tomuto programu.

Program Migrace pro rozvoj (Migration for Development in Africa – MIDA) navazuje na dřívější program IOM s názvem RQAN – návraty kvalifikovaných občanů Afriky („Return of Qualified African Nationals“), v rámci kterého se vrátilo více než dva tisíce kvalifikovaných občanů do čtyřiceti jedna afrických zemí od roku 1983. Koncept programu MIDA, který navázal na RQAN, byl vyvinut IOM na konci 90. let 20. století a v roce 2001 začala realizace této nové fáze podpory rozvoje v Africe.

Oba dva programy byly reakcí na odchod kvalifikovaných lidí z afrického kontinentu, ať už se jednalo o doktory, zdravotní sestry, učitele, inženýry aj. Odhaduje se, že ročně opustí Afriku tisíce těchto odborníků s cílem zlepšit si své životní podmínky v zahraničí, zvýšit si svou kvalifikaci, nebo i z důvodu nízké bezpečnosti a špatné politické situace.⁴⁹ V důsledku jsou pak v mnoha ekonomických sektorech afrických zemí najímáni zahraniční odborníci, jejichž služby jsou finančně velmi náročné a africké ekonomiky se na nich stávají závislé. Země afrického kontinentu totiž nejsou samy o sobě atraktivními zeměmi pro pracovní migranty z jiných kontinentů. Uvedený problém se týká nejen státního, ale i soukromého sektoru, který je motorem ekonomiky (IOM 2004).

MIDA je komplexní program zvyšování kapacit, jehož primárním cílem je přinést zpět expertízu, know-how, dovednosti Afričanů žijících v Evropě nebo

⁴⁹ Kolem 1 miliónu občanů původem z Afriky žije v současnosti v USA, přes 1 milión žije v zemích Evropské unie. Z toho nejvíce ve Francii, Velké Británii, Německu, Itálii, Portugalsku (IOM 2004).

severní Americe. Lidské zdroje představují obrovský rozvojový potenciál, který je možné vrátit zpět africkým zemím prostřednictvím dočasných, dlouhodobých, nebo i virtuálních (prostřednictvím internetu) návratů. V rámci programu MIDA jde nejenom o lidské zdroje, ale i možnou finanční podporu diaspory svým zemím původu.

Organizace africké jednoty program MIDA přijala v Lusace v roce 2001 na úrovni hlav států Africké unie. Uznala tak potřebu strategického rámce migrační politiky v Africe. Deklarace vyzývá vlády k začlenění migrace do národních a regionálních agend pro bezpečnost, stabilitu, rozvoj a spolupráci. Státy se usnesly na podpoře takových podmínek ve svých zemích, aby byl zastaven tzv. „brain drain“ a naopak aby byly podporovány diaspory v investování ve svých zemích původu.

Svůj zájem o program MIDA projevily i mezinárodní organizace a vlády jednotlivých hostitelských států. V roce 2006 zorganizovala belgická vláda společně se Světovou bankou a IOM mezinárodní konferenci se záměrem nastavit MIDA tak, aby státy, asociace migrantů a další aktéři mohli podporovat komplexněji rozvoj v Africe. V současnosti je MIDA založena na širokém partnerství zejména s Organizací africké jednoty, Africkou rozvojovou bankou, mezinárodními organizacemi a dárcovskými státy.

Programy MIDA fungují v různých afrických zemích: Benin, Burkina Faso, Burundi, Demokratická republika Kongo, Etiopie, Ghana, Guinea, Mali, Mauretánie, Maroko, Nigérie, Rwanda, Senegal, Sierra Leone, Somálsko, projekty byly realizované i v Tanzánii a Ugandě.

Z hlediska české Zahraniční rozvojové pomoci je zajímavá zejména Etiopie patřící dlouhodobě k prioritním zemím pomoci České republiky. Země se potýká s komplexem migračních problémů a výzev, které jsou důležité z hlediska rozvojových projektů realizovaných v zemi. Velkým problémem je obchodování s lidmi, včetně dětí, a výzvami jsou i reintegrace obětí – navrátilců, začlenění na trh práce a sociální začlenění v rámci komunity a k tomu odpovídající programy budování kapacit státních struktur.

V některých státech byl přijat regionální postoj jako například v oblasti Velkých jezer, kde se spojily vlády Burundi, Demokratické republiky Kongo a Rwandy. Donorským státem je zde zejména Belgie se svým programem rozvojové pomoci, která podporuje kapacity přibližně třiceti institucí v regionu pomocí expertů v rámci diaspory. Expertní podpora probíhá na základě databáze

vytvořených kontaktů a podporovaných projektů v oblasti zdraví, vzdělávání a zemědělství. Od roku 2001 bylo zorganizováno více než čtyři sta krátkodobých výměnných stáží expertů původem z Afriky do více než sto padesáti institucí. Do oblasti Velkých jezer se podařilo zorganizovat také trvalé návraty⁵⁰, kdy odborníci vracející se zpět do své země původu dostali jednorázovou finanční podporu k přesídlení a podporu jejich měsíčního platu po dobu šesti měsíců od návratu. Dále fungují virtuální návraty především prostřednictvím e-learningových kurzů v univerzitním prostředí.

V Ghaně a Senegalů bylo podpořeno dvanáct projektů, které napomohly rozvoji v obou zemích a vytvořily stovky pracovních příležitostí dočasného, ale i trvalého charakteru pro místní populaci. V oblasti zdravotnictví pak v Ghaně využilo programu více než osm tisíc doktorů, zdravotnického personálu a studentů oboru medicíny. V této oblasti je velmi aktivní italská vláda a místní samospráva. Italské město Modena a tamní ghanská diaspora uzavřela partnerství s ghanským městem Gomoa Simbrofo, kde vznikla 250 akrů rozsáhlá farma pěstující ananasy. Tento model se často uvádí jako příklad dobré praxe na komunitní úrovni v rámci migrace a rozvoje (IOM 2009b). V Somálsku se angažovalo v oblasti zdravotnického sektoru zase významně Finsko, které hostí přibližně deset tisíc obyvatel původně ze Somálska, polovina z nich už jsou finští občané. V rámci této diaspory je velmi malá skupina asi dvou set zdravotnických odborníků, kteří jsou nicméně velice aktivní v pomoci své zemi původu (IOM 2009a). Obdobně jako Somálsko trpí i Ghana velkým problémem nedostatku kvalifikovaného zdravotnického personálu. Kromě jiných se zde výrazně angažuje nizozemská vláda aktivitami podporujícími pravidelné cirkulární návraty zpět do Ghany (IOM 2009b).

Velmi zajímavou součástí programu MIDA v Guinei je například podpora místních žen s nízkými příjmy formou drobného podnikání pomocí mikro kreditů a školení vedeného ženami z guinejské diaspory žijícími v jiných afrických zemích. V rámci projektu bylo podpořeno 56 podnikatelských plánů formou půjčky (IOM 2007).

Program MIDA je založený na národních strategiích, sektorových akčních plánech, rozvojových indikátorech, Rozvojových cílech tisíciletí a národních programech realizovaných v kontextu bilaterální spolupráce. Nejprve jsou identifikovány potřeby ve veřejném a soukromém sektoru, a to z hlediska jak

⁵⁰ Mezi lety 2005 a 2008 celkem 15 trvalých návratů.

chybějících lidských, tak finančních zdrojů. Na základě identifikovaných potřeb jsou vytvořeny víceleté strategické plány pro různé sektory. Následně je zahájena registrace zainteresovaných zástupců z diaspory žijících v zahraničí. Například v regionu Velkých jezer měla MIDA v roce 2008 zaregistrovaných téměř 1 400 odborníků původem z tohoto afrického regionu, v rámci programu v Ghaně to bylo 700 lidí v roce 2009 (IOM 2009b).

Proto, aby byl program MIDA opravdu funkční doporučuje IOM integrovaný přístup k migraci, jehož základem je zařazení možných pozitivních přínosů migrace do rozvojových programů zemí. Jedná se zejména o vytvoření odborů ve státní správě, které se budou systematicky věnovat zahraničním pracovníkům a integraci diaspory do národních plánů (IOM 2006). Současně je potřeba, aby vlády afrických zemí samy iniciovaly rozvojové aktivity a cítily se za ně zodpovědné (tzv. „ownership“). IOM proto začala podporovat vznik kontaktních osob pro program MIDA v cílových institucích tak, aby existovala zodpovědnost za realizované aktivity a jejich kontinuita (IOM 2009b).

Smyslem různých programů MIDA je vytvoření prostředí důvěry mezi zahraniční diasporou a vládami zemí původu. Jedním z hlavních diskutovaných témat je vytvoření odpovídajících podmínek zaměstnání a profesního rozvoje v zemích původu tak, aby africké státy nepřicházely o své odborníky. S tímto souvisí celá řada dalších problémů, jako je mobilita pracovníků (i v rámci širších regionů a sousedních zemí), možnosti zakládání soukromých podniků a celková ekonomická a sociální politika (IOM 2006).

IOM dosáhla pozitivních výsledků v procesu spolupráce afrických odborníků v zahraničí s národními institucemi a ve zdrojových zemích. Jedním z nich je například postupné uznání pozitivního vlivu migrantů žijících v zahraničí na posilování kapacit zemí původu zejména v oblasti Velkých jezer, nebo posílení a vytvoření pozitivnějších vazeb se zeměmi původu. Vznikly ovšem i vazby a výměna zkušeností mezi různými vzdělávacími institucemi hostitelských zemí a zemí původu, jako například se Svobodnou univerzitou v Bruselu a Lovani. Důležitými jsou i vazby soukromého sektoru a podpora obchodu, jako například soukromých společností v Burundi a diasporou žijící v Belgii aj. (IOM 2006).

Ačkoliv je proces získávání důvěry diaspory v instituce svých zemí původu velmi pozvolný a problematický, existuje již řada dobrých příkladů spolupráce. Stejně tak navazování spolupráce s diasporou probíhá spíše na úrovni soukromých či částečně soukromých struktur jako jsou obchodní komory apod.

Téma migrace by se potřebovalo dostat v afrických zemích mnohem více do povědomí různých ministerstev tak, aby potenciál migrace a migrantů bylo možné ještě efektivněji využít (IOM 2006).

Použité zdroje:

IOM (2004): MIDA. Mobilizing the African diasporas for the development of Africa. Geneva.

IOM (2006): A global strategy of migration for development beyond the MIDA approach to mobilizing and sharing of human and financial resources of the overseas African community 2006-2010. Geneva.

IOM (2007): Mobilizing the African diasporas for the development of Africa. Geneva.

IOM (2009a): Migration for Development in the Horn of Africa. Health expertise from the Somali diaspora in Finland. Helsinki.

IOM (2009b): The MIDA Experience and Beyond. Geneva.

Internetové zdroje:

<http://www.iom.int>

<http://mida.belgium.iom.int>

7. Odvrácená strana migrace a rozvoje

Věra - Karin Brázová

Cílem této kapitoly – založené převážně na zahraničních odborných studiích k jednotlivým tématům – je poskytnout přehled o aspektech, které problematizují harmonický vztah mezi migrací a rozvojem. Ačkoliv je migrace pro rozvoj zdrojových i přijímajících zemí zpravidla přínosem⁵¹, v praxi lze identifikovat řadu překážek, které zmíněnému rozvojovému potenciálu migrace buď brání, nebo jej dokonce zcela obrací a vedou ke zhoršování podmínek migrantů či jejich vysílajících komunit. Tato kapitola se proto blíže soustřeďuje na tři, podle mínění autorky nejzávažnější fenomény, při nichž migrace k rozvoji nevede vůbec, anebo pouze ve značně omezené míře. Za tyto jevy lze považovat tzv. sekuritizaci migrace⁵², obchod s lidmi a migraci v důsledku rozvojových projektů⁵³.

Kromě poskytnutí přehledu o těchto třech zmíněných jevech, si kapitola klade za cíl nastínit jejich provázanost s rozvojem. Činí tak přesto, či spíše právě proto, že uvedené fenomény zpravidla nejsou – až na výjimku posledního zmíněného – dávány s rozvojem do přímé souvislosti. Kapitola začíná nastíněním soudobého fenoménu tzv. sekuritizace migrace (vč. tzv. sekuritizace rozvoje), jehož negativní důsledky lze ve výsledku spatřovat jak v dopadu na formy migrace (zejména migrace neregulérní), tak v (nepřímém) negativním dopadu na rozvoj. Druhá část kapitoly je pak věnována problematice obchodování s lidmi – jakožto negativnímu migračnímu fenoménu *sui generis* – z rozvojové perspektivy. Naopak negativní aspekty rozvoje, na příkladu velkých rozvojových projektů,

⁵¹ Viz např. kapitoly věnované remitencím či diasporám v této publikaci.

⁵² Pozn.: byt' se jedná o pojem v podstatě plně přejatý z angličtiny, v prostředí české odborné literatury tento termín relativně zdomácněl (viz např. český překlad Buzan, Wæver, de Wilde, 2005). Pokud bychom hledali adekvátní český výraz, museli bychom se spokojit s opisem „bezpečnostní zarámování témat“ či eventuelně „radikální politizace problémů a jejich prezentace jako bezpečnostní hrozby“ (viz např. Kovács 2008: 34).

⁵³ Zde je pozornost věnována především situaci osob, vysídlených rozvojovými projekty. Blíže viz třetí část této kapitoly.

jsou nastíněny v závěrečné třetí části.

7.1. Sekuritizace migrace

Jak v odborné literatuře, tak v politickém diskursu na národní i nadnárodní úrovni se lze setkat s propojováním migrační a bezpečnostní problematiky. Souvislost mezi mezinárodní migrací a bezpečností (tzv. „*migration-security nexus*“) přitom nabývá tří základních podob (dle Kicinger 2004: 3):

1. Mezinárodní migrace je chápána jako důsledek (jiných) bezpečnostních hrozeb, jakými jsou etnické konflikty, války či porušování lidských práv.
2. Mezinárodní migrace je sama chápána jako bezpečnostní hrozba pro přijímající státy, zejména v její intenzivní a nekontrolované podobě.⁵⁴
3. Mezinárodní migrace je chápána jako příčina (dalších) bezpečnostních hrozeb, jakými jsou xenofobie či rasismus.^{55,56}

Zejména druhého z výše uvedených bodů se týká tzv. sekuritizace migrace⁵⁷. V

⁵⁴ Např. podle Chalka (Chalk 2000: 115) je rozsáhlá migrace výzvou pro integritu jak vysílajících, tak přijímajících států.

⁵⁵ Obzvláště je toto asociováno s obdobími zvýšené nezaměstnanosti, kdy jsou migranti vykreslováni jako (nekalá) konkurence na trhu práce, eventuálně i jako nelegitimní příjemci při distribuci veřejných statků. (Huysmans 2000: 767)

⁵⁶ Obecně lze v této souvislosti říci, že se migrace stala meta-problémem, tj. různí aktéři se na ni dovolávají jako na příčinu celé řady sociálních problémů (Huysmans 2000: 761-762).

⁵⁷ Koncept sekuritizace, vycházející ze sociálního konstruktivismu, pochází od tzv. Kodaňské školy (Barry Buzan, Ole Wæver, Jaap de Wilde, ad.). Pracuje s rozšířením pojetí bezpečnosti, nově zahrnujícím i jiné referenční objekty než stát (např. společnost) a jiné zdroje ohrožení než čistě vojenské (např. sociální, kulturní nebo ekonomické). Pro chápání určitého tématu jako bezpečnostní hrozby přitom není důležitá objektivita této hrozby, nýbrž to, že je téma jakožto hrozba prezentováno a tato prezentace je cílovým publikem přijata. Na rozdíl od politizace, sekuritizaci provází (resp. následuje) změna „pravidel hry“ (tj. přijetí nových, mimořádných či nestandardních opatření) (Buzan, Wæver, de Wilde, 2005).

analytické rovině slouží tento koncept k „popsání procesu narůstající provázanosti mezi migrační a bezpečnostní problematikou“ (Blažek 2010: 2). Na praktické úrovni pak lze tuto sekuritizaci chápat jako převládnutí bezpečnostní optiky při řešení otázek souvisejících s migrací. Zahrnout sem přitom lze i přijímání migračních politik a opatření výrazně restriktivního rázu⁵⁸ (Watson 2009: 12).

Řada autorů (např. Marchand 2008) upozorňuje na narůstající sekuritizaci migrační problematiky v tzv. Západních zemích v důsledku teroristických útoků na USA 11. září 2001. Se sekuritizací (i)migrace se lze nicméně setkat (zejména ve státech západní Evropy) již dříve:

V mnoha evropských zemích – např. ve Francii (obdobně jako i v Německu, Velké Británii či Nizozemsku) byla migrace v padesátých a šedesátých letech minulého století politicky nezajímavým tématem. Kvůli nedostatku lidských zdrojů zcela převládal ekonomistický přístup k migraci – jako k jednomu ze zdrojů potřebných pro rozvoj poválečné Evropy. Na rozdíl od současnosti nebyl v této době ani legální status pracovních migrantů politicky nikterak důležitým tématem. Stejně tak pro potřeby pracovního trhu byl legální status irelevantní. Migrantů byli (alespoň v případě Francie) často nabíráni v zemích původu specializovanými agenturami, aniž by pak následovala regularizace jejich statusu v hostitelské zemi (Huysmans 2000: 753-754).

Od konce 60. let – a zvláště v souvislosti s krizí počátku 70. let – docházelo k postupné politizaci migrace a ke snaze o její výraznější regulaci, včetně snahy o zastavení pracovní migrace. Počínaje 80. lety pak začíná být migrace intenzivněji spojována s bezpečností, což doprovází i přijímání patřičných legislativních a exekutivních opatření⁵⁹, jak na úrovni zmíněných států, tak později i na úrovni EU⁶⁰. Migrace začíná být nahlížena jako hrozba pro

⁵⁸ Podle Watsona (2009: 12) představuje sekuritizační akt v případě migračních politik např. i legislativní změna, která zavádí více restrikcí.

⁵⁹ Pro konkrétní příklady těchto opatření viz např. (Baršová, Barša 2005: 100-104).

⁶⁰ Jef Huysmans (2000: 752-753) poukazuje v souvislosti s Evropským společenstvím, resp. EU na explicitní zvýhodňování občanů členských států, kontrastující s paralelně rostoucími regulacemi, které jsou aplikovány na občany tzv. třetích států. Tato praxe dle Huysmanse ve svém důsledku delegitimizuje přítomnost migrantů na území EU. Za přelomovou v tomto směru spatřuje směrnici 1612/68 (z října 1968), která začala rozlišovat mezi volným pohybem občanů členských států a volným pohybem občanů

společnost hostitelských zemí, včetně ohrožení sociálního státu. Stejně tak v této době dochází k politizaci azylu, jakožto alternativního kanálu pracovní migrace. Případy zneužití azylového řízení pro účely pracovní migrace tak v mnoha případech vedly k tomu, že žadatelé o azyl obecně začali být již předem nahlíženi v první řadě jako pracovní migranti, usilující o zneužití institutu mezinárodní ochrany (Watson 2009). Jako zásadní příklad sekuritizujícího přístupu té doby lze uvést Úmluvu k provedení Schengenské dohody⁶¹, která migraci zasazuje do institucionálního rámce v oblasti ochrany vnitřní bezpečnosti (Blažek 2010; Huysmans 2000; Watson 2009).⁶²

Percepce migrace převážně v perspektivě bezpečnostní hrozby je pak dále podporována nejen převládajícím příslušným diskursem, nýbrž i institucionálním rámcem a do jisté míry i disponibilními technologickými možnostmi. Na straně jedné spadá migrace ze své velké části pod ministerstva vnitra a orgány policie, které, z logiky svého fungování, mají tendenci nahlížet problematiku převážně z bezpečnostní perspektivy (Huysmans 2000: 757). Tak byl například i restriktivní charakter imigračních politik EU (včetně boje proti nelegální migraci) podle některých autorů „předstrukturován“ již v rámci neformálních mezinárodních platforem⁶³ policejních důstojníků a bezpečnostních expertů, fungujících od 70. let, v rámci kterých „postupně docházelo k úzkému provázání problematiky boje proti zločinu či terorismu s migrační problematikou“ (Bigo 1996 cit. podle Blažek 2010: 10-11). Na straně druhé pak technické nástroje (např. biometrické snímače) nejsou vždy nezbytně pouze implementací politických rozhodnutí (vyplývajících z úspěšné sekuritizace tématu). Existence určitých technologických možností naopak může „předstrukturovat“ řešení problémů a posunout dané téma dále do sféry bezpečnosti (Blažek 2010: 10).

V současné době patří mezi častá témata na politické úrovni debaty o přístupu ke státu (a jeho sociálním službám) a o legalitě vstupu a pobytu na území. Jedním z klíčových termínů se proto nyní stává potřeba kontroly migrace (Watson 2009:

třetích zemí, a kterou lze považovat za budoucí základ tzv. konceptu „pevnosti Evropa“ (ibid.: 754).

⁶¹ Úmluva byla podepsána 19.6.1990.

⁶² Na toto ukotvení migrační politiky pak v praxi naráží politiky spojující migraci s rozvojem, formulované v posledních deseti letech (viz dále).

⁶³ Např. Bernský klub, skupina Trevi, Vídeňský klub, atd.

6). Vzhledem ke své nekontrolova(tel)né podobě je proto zejména neregulérní migrace vnímána jako nejproblematictější část migračních toků z hlediska bezpečnosti. V politickém a mediálním diskursu je tato zpravidla vykreslena⁶⁴ jako hrozba pro státní suverenitu, v extrémnějším případě i pro bezpečnost státu jako takovou (Kicinger 2004: 3). Z toho vyplývá i adekvátní reakce na bezpečnostní hrozbu, tj. větší důraz na restriktivní prvky migračních politik, včetně militarizace kontrol na vnějších hranicích⁶⁵. Význam připisovaný neregulérní migraci v politickém (a mediálním) diskursu přitom obvykle předčí reálný (číselně vyjádřený) význam tohoto fenoménu (Koser 2005: 10).

Evropa zároveň v praxi není svými vnějšími hranicemi “opevněna” vůči všem občanům třetích zemí stejnou měrou. Vnější hranice EU je tak např. více hmatatelnou pro většinu občanů zemí, ležících mimo oblast OECD. (Huysmans 2000: 763) Obdobně podle Watsona (Watson 2009: 7) je imigrační politika skrytě diskriminující vůči původu a sociální třídě migranta. Politicky legitimní zájem států EU – ve snaze o ekonomický rozvoj a zajištění konkurenceschopnosti na globální úrovni – o vysoce kvalifikovanou zahraniční pracovní sílu (v posledních letech artikulovaný např. v zavádění tzv. modrých karet⁶⁶) přesunuje zaměření restriktivních migračních politik na migranty nekvalifikované a níže kvalifikované (Huysmans 2000: 764).⁶⁷ Druzí zmínění

⁶⁴ Nutno podotknout, že tato prezentace je přehnaná a případné negativní důsledky neregulérní migrace značně nadsazuje.

⁶⁵ Narůstající militarizace kontroly migrace je zvláště patrná na jižní hranici EU v oblasti Středomoří, kde jsou k prevenci imigrace po moři nasazovány polovojenské a vojenské síly a výzbroj (včetně policejních sil s vojenským statutem, jako je italská *Guardia di Finanza* – obdoba celní policie – formálně sice odpovídající Ministerstvu financí, avšak organizovaná vojenským způsobem a považovaná za vojenskou jednotku, jejíž hlavní náplní je boj s neregulérní migrací a převaděčstvím) (Lutterbeck 2006). Dalším, dnes již v podstatě klasickým příkladem, je militarizace hraniční kontroly na jihu USA.

⁶⁶ Blíže viz text příslušné směrnice (2009/50/EC), dostupný na: http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/free_movement_of_persons_asylum_immigration/114573_en.htm

⁶⁷ Historicky nicméně vedla k ekonomickému rozvoji společnosti jak migrace kvalifikované, tak i nekvalifikované pracovní síly (Ureta-Vaquero 2008: 5). Rovněž tak lze předpokládat, že k rozvoji společnosti vysílající přispívají svou měrou oba tyto proudy, tj. migrace kvalifikované i nekvalifikované pracovní síly.

jsou proto ve snaze získat práci disproporčně více nuceni porušovat předpisy, včetně nelegálního překročení hranice či (ve větším počtu případů) porušení pobytového režimu.⁶⁸ Tato situace je pak zpětně reflektována v politické rovině, přičemž ústí v další kolo sekuritizace neregulární migrace ze třetích zemí.

Prosazování výrazně restriktivního přístupu k migraci ze strany ekonomicky vyspělých zemí lze na základě dostupných zkušeností považovat za kontraproduktivní ve dvou hlavních směrech:

1. Migrace je ovlivňována tržními mechanismy – ze zemí původu přichází množství lidí, kteří sní o lepším životě a o materiálním zabezpečení sebe a své rodiny doma. Hostitelské země naopak charakterizuje poptávka po levné pracovní síle⁶⁹, kterou mohou migranti poskytnout. I přes ztížení možnosti vstupu na pracovní trh vyspělých zemí, těch, kdo jsou ochotni riskovat, aby naplnili své migrační plány, není nikdy nedostatek. Značně komplexní procesy fungování ekonomik tak spojují nabídku s poptávkou, a to i přes restriktce ze strany vyspělých zemí (Arnonowitz 2009: 25). Čím jsou státy atraktivnější pro migraci a čím jsou jejich hranice uzavřenější a možnosti legální pracovní migrace obtížnější, tím větší prostor se otevírá pro nelegální praktiky, jakými jsou obchod s lidmi či převaděčství⁷⁰ (Väyrynen 2003). Zatímco zejména ekonomické a demografické faktory v chudších státech tlačí mnoho lidí k migraci, aby zlepšili své postavení, bohatší společnosti se imigraci z chudších oblastí intenzivně brání.⁷¹ Dochází tak k otevření niky pro více či méně organizované prostředníky,

⁶⁸ Typicky po vypršení platnosti turistického víza.

⁶⁹ Podle některých autorů se tato poptávka (resp. potřeba velmi levné a flexibilní pracovní síly) již stala integrální součástí fungování vyspělých ekonomik, resp. současného moderního kapitalismu (viz např. McNevin 2007: 659-660).

⁷⁰ Převaděčství (ekvivalent anglického pojmu „*smuggling*“) lze zjednodušeně charakterizovat jako „nelegální akt přechodu migranta přes státní hranici“ (Drbohlav 2008; 23). Obchod s lidmi (ekvivalent anglického termínu „*trafficking*“) pak zahrnuje vykořisťování pašovaných osob. Blíže k této problematice, včetně bližší specifikace obou uvedených pojmů, viz další část této kapitoly.

⁷¹ Zde lze nicméně upozornit na tzv. **hypotézu o mezeře** (*gap hypothesis*) mezi skutečnými zájmy státu (tj. zajištění levné pracovní síly pro průmysl či služby) a mezi zájmy proklamativními (namířenými proti pracovní imigraci), sloužícími k uspokojení voličů. (Boswell, Straubhaar 2004; Orrenius 2001: 4).

kteří dokáží spojit nabídku (těch, kdo nemohou migrovat legálně⁷²) s poptávkou (zejména po velmi levné práci) (Shelley 2010: 28). Další zvyšování restrikcí, ve snaze o eliminaci nelegální migrace, pak migranty tlačí k využití více organizovaných a nebezpečnějších forem migrace⁷³.

2. Restriktivní imigrační opatření posledních několika dekád vedla, jako jeden z vedlejších účinků, k narušení vzorců cirkulační migrace. Na jednu stranu zde byl nezamýšlený důsledek nárůstu neregulární migrace, na stranu druhou pak byli migranti okolnostmi tlačeni k tomu, aby na území hostitelské země zůstali, neboť případný opětovný návrat by jim již nemusel být umožněn, anebo, v případě neregulární migrace, by se nemusel vydařit (de Haas 2006: 9-11). V západní Evropě, například v případě migrantů z Maroka a Turecka v 70. letech, měla implementace restriktivních politik v mnoha případech zánásledek, že tito migranti přijali migrační strategii „teď anebo nikdy“, neboť ta se jevila jako nejracionálnější ve světle rostoucích migračních bariér. Paradoxně tak dokonce došlo k navýšení imigrace (ibid.: 9-10).⁷⁴

Soudobý trend sekuritizace migrace v ekonomicky vyspělých zemích a s ním související sledování restriktivních migračních politik „brání jak ekonomicky vyspělým, tak i rozvojovým zemím využít rozvojový potenciál mezinárodní migrace v plné míře“ (Stojanov, Novosák 2008: 70). Cílem zde přitom rozhodně není tvrdit, že by státy měly upustit od kontroly svých hranic a rezignovat na migrační politiku. Cílem je pouze poukázat na vedlejší – a často kontraproduktivní – účinky zintenzivňujícího se restriktivního přístupu.

⁷² Ať již z jakéhokoliv důvodu, včetně absence informací o možnostech legální migrace.

⁷³ Nabízí se (poněkud nadnesená) paralela s prohibicí alkoholu ve Spojených státech dvacátých let. I zde v reakci na restrikce došlo k rozvoji nelegálních aktivit a organizovaného zločinu.

⁷⁴ Obdoba platí i pro mexickou migraci do USA, která pozbyla svůj původní, převážně cirkulační charakter i kvůli novému restriktivnímu směru americké politiky hraničních kontrol počátkem 90. let, kdy byly implementovány např. operace „Gatekeeper“ či „Hold the Line“, zaměřené proti imigraci z jihu (Marchand 2008: 1377).

7.1.1. Rozvoj jako alternativní strategie „boje“ s neregulární migrací

Schopnost účinné kontroly migrace se poněkud paradoxně snižuje společně se zvyšujícím se úsilím o její regulaci. Hranice vyspělých zemí se tak, podle profesora Jagdishe Bhagwatiho z Kolumbijské university, částečně ocitly „mimo kontrolu“, přičemž snahy těchto států o opětovné nabytí větší míry kontroly, za pomoci často i velmi nákladných opatření, nezbytně končí neúspěchem⁷⁵ (Bhagwati 2003: 99-102).

Podle Heina de Haase, vzhledem k této nemožnosti dosáhnout kontroly nad migrací pouze represivní cestou, se cílové země začínají více orientovat i na alternativní politiky zamezení imigrace. Ve snaze o redukci (nelegální) migrace ze třetích zemí se lze stále častěji setkat, kromě narůstajících kontrolních a bezpečnostních opatření, s politikami podpory rozvoje vysílajících zemí. Doposud se nejčastěji jednalo o politiky rozvojové pomoci⁷⁶, nověji pak také o koncept cirkulační (či spíše dočasné) migrace. Rozvoj je zde přitom chápán jako antiteze migrace, tj. jako prostředek vedoucí k redukci migrace ze třetích zemí (de Haas 2006: 4-5). Myšlenkové východisko tohoto přístupu je tak obdobné jako např. v případě militarizace hraničních kontrol, neboť cílem obou je především zabránit (neregulární) migraci z méně rozvinutých třetích zemí.⁷⁷

V literatuře se lze v posledních letech setkat s termínem „sekuritizace rozvoje“⁷⁸: Rozvojová agenda ekonomicky vyspělých států stále častěji sleduje specifické

⁷⁵ Bhagwati v této souvislosti upozorňuje na nezbytnost (dramatického) posunu v migrační politice: od snah o omezení migrace k jejímu přijetí a zvládnutí k užítku všech zúčastněných. (Bhagwati 2003: 99)

⁷⁶ Např. v roce 2002 navrhla Evropská komise propojit rozvojovou pomoc EU s ochotou příslušných států podepsat readmisní dohody, podle nichž by mohli být neregulární migranti vráceni zpět (Bhagwati 2003: 98). Vlády afrických států rovněž souhlasily s evropskými námořními patrolami ve svých teritoriálních vodách, zaměřenými na potírání nelegální migrace do EU po moři, výměnou za rozvojové programy či obchodní dohody. (Gibert 2009: 625).

⁷⁷ Jako příklad lze uvést program ekonomické a finanční spolupráce EU se zeměmi kolem Středozemního moře (MEDA), jehož jedním z cílů je – např. v případě Maroka – redukce migrace. Z celkového rozpočtu programu šlo v letech 2000-2006 na tyto účely celých 27% (de Haas 2006: 15).

⁷⁸ Nejedná se zde nicméně o sekuritizaci *strictu sensu*, jak ji chápe Kodaňská škola,

bezpečnostní zájmy donora (viz např. Gibert 2009; Brown 2008). Např. ve vnímání Afriky došlo z pohledu evropské rozvojové pomoci k posunu od 90. let, kdy byl nedostatek rozvoje vnímán primárně jako hrozba pro samotné obyvatele Afriky, a novým tisíciletím, kdy začal být tento nedostatek rozvoje definován ve svých důsledcích jako hrozba pro stabilitu a prosperitu zbytku světa. (Gibert 2009: 623).

Hlavní úskalí stávající praxe rozvojových politik s cílem zamezit migraci jsou pak následující: (podle Gibert 2009; de Haas 2006)

- Rozvoj je často chápán velmi úzce a soustředí se především na návrat nechtěných migrantů.
- Představa (implicitně stojící za prosazováním rozvoje), že míra migrace klesá společně s rostoucím rozvojem, nereflektuje realitu. Součástí ekonomického rozvoje je nárůst (nikoli pokles) migrace v jeho počáteční fázi, tj. v krátkodobém až střednědobém horizontu. Teprve po delším období vytrvalého růstu, se snižujícími se rozdíly v příjmech mezi přijímající a vysílající zemí, se míra pracovní migrace snižuje. Její křivka má tedy tvar obráceného písmene „U“, protože se pro ni v literatuře vžil termín „migrační hrb“ (*migration hump*).
- Schází koordinovaný a holistický přístup k rozvoji, reflektující specifika jednotlivých zemí a stavící na adekvátním množství ekonomických, politických a lidských zdrojů.

7.2. Odvrácená strana migrace

Ačkoliv je podle většiny dostupných analýz mezinárodní migrace přínosem pro rozvoj jak přijímajících, tak vysílajících zemí, přesto ji nelze s rozvojem asociovat vždy a zcela bezvýhradně.

Za pozornost stojí nově vzniklý pojem, tzv. *neetická pracovní migrace*, který vystihuje to, že postavení migrantů je různými způsoby zneužíváno. Zejména v

nýbrž spíše o propojování rozvoje s bezpečnostní problematikou, kdy je rozvoj chápán jako lék na celou řadu globálních bezpečnostních problémů, včetně terorismu či migrace.

případě neregulární migrace jsou cizinci z titulu svého postavení nezřídka vykořisťováni. Rovněž tak v případě migrace regulární se lze setkat s případy obcházení norem ze strany zaměstnavatelů a s nerovným postavením zaměstnanců-cizinců, obzvláště u méně kvalifikovaných profesí: Migrující pracovníci často dostávají velmi nízké mzdy, za něž se domácí pracovní síle (ani v období vyšší nezaměstnanosti) nevyplatí pracovat. Stejně tak pracovní-právní předpisy bývají v jejich případě ze strany zaměstnavatelů nezřídka porušovány (Väyrynen 2003: 4; Drbohlav 2008).

Z hlediska rozvoje je problematická především neregulární pracovní migrace, která nejen že je pro své účastníky nebezpečná⁷⁹ a ve srovnání s regulární migrací i nevýhodná, nýbrž ji lze spojovat i s řadou dalších faktorů negativně ovlivňujících rozvoj, jakými jsou např. zdravotní rizika⁸⁰ (Shelley 2010). Odhlédneme-li od lidskoprávního hlediska, neregulární migrace – byť staví migranty do nevýhodného a často překerního postavení – nemusí vždy snižovat rozvojový potenciál zdrojové země či komunity.⁸¹ Stejně tak i hostitelské země z levné (i nelegální) práce migrantů ve výsledku spíše profitují (Boswell, Straubhaar 2004).

Krajního výrazu nicméně nabývá fenomén neetické pracovní migrace v případě tzv. „traffickingu“⁸², u něhož je negativní vázanost na rozvoj obzvláště patrná.

⁷⁹ V této souvislosti se lze na akademické rovině setkat s problematizací výše nastíněného spojení migrace-bezpečnost. Zejména autoři vycházející z tzv. Velšské školy bezpečnostních studií (nazvané podle university ve Walesu, prosazující kritický přístup ideově vycházející z Frankfurtské školy – např. Ken Booth, Richard Wyn Jones, ad.) oproti zažitému státocentristu bezpečnosti nastolují otázku: „bezpečnost koho?“ Právě v souvislosti s migrací lze v tomto ohledu poukázat na celou řadu rizik a nebezpečí, která migrace představuje, a to nikoliv pro cílové země, nýbrž mnohem více pro migranty samotné.

⁸⁰ Např. nákaza TBC během přepravy (viz např. Shelley 2010).

⁸¹ Např. remitence posílají domů i cizinci pracující a pobývajících v hostitelských zemích bez příslušných povolení.

⁸² První jednoznačná a univerzálně přijímaná definice pojmu byla formulována v tzv. Palermském protokolu v roce 2000. Trafficking je Palermským protokolem definován jako „najímaní, přeprava, převoz, přechovávání nebo přijetí osob za účelem zneužívání za pomoci hrozby, použití síly nebo jiných forem donucení, za pomoci únosu, podvodu, uvedení v omyl nebo zneužití moci či stavu bezbrannosti nebo pomoci předání nebo přijetí plateb či výhod, a to za účelem získání souhlasu

Zatímco neregulární migrace jako taková negativní dopad na rozvoj komunity mít nezbytně nemusí, “trafficking” má tento negativní dopad téměř vždy⁸³. Rovněž v tomto případě nelze tvrdit, že by jakákoli ze stran (s výjimkou organizátorů samotných) profitovala. Ačkoliv je mnoho příčin “traffickingu” shodných s příčinami neregulární migrace obecně, figurují zde i další příčiny a důsledky, které z něj činí v rámci migrace fenomén *sui generis*.

7.2.1. Trafficking jako součást problematiky rozvoje (development issue)

Migranti nezdávka představují velmi zranitelnou skupinu tváří v tvář různým formám vykořisťování. Za nejzávažnější podobu tohoto zneužívání pak lze považovat *human trafficking*, neboli obchod s lidmi. V literatuře bývá “trafficking” asociován s takovými atributy jako “moderní forma otroctví” či “temná strana globalizace” (např. Jones et al., 2007). Právě globalizace, která napomohla tokům zboží a služeb přispěla podle některých autorů i k výraznému zvýšení obchodu s lidmi (Friman, Reich, 2007).

Rozvojová problematika, stejně jako i problematika traffickingu jsou široké multidimenzionální koncepty propojené komplexními vztahy příčin a následků. Proto bude dále pozornost věnována jejich vzájemnému vlivu, který na sebe tyto dva fenomény navzájem mají.

Vymezení pojmu

Pro porozumění problematice je „trafficking“ potřeba odlišit od dalších – často souvisejících – fenoménů, kterými jsou “smuggling” (neboli převaděčství lidí) a prostituce:

- “Smuggling”, zjednodušeně řečeno, představuje porušování práv (suverénního) státu, neboť jsou nelegálně překračovány jeho hranice. Trafficking oproti tomu lze nejlépe charakterizovat jako porušování práv

osoby mající kontrolu nad jinou osobou“ (MVČR 2008).

⁸³ Lze samozřejmě uvažovat situace, kdy se migrantům podaří z područí agentů brzy uniknout, nicméně zde se jedná spíše o šťastné výjimky než o běžné pravidlo.

lidských. Zatímco smuggling představuje pro své organizátory zejména bezprostřední zisk (generovaný před přepravou či během ní), obvykle založený na dobrovolném kontraktu s převáděnými migranty, trafficking obvykle zahrnuje dlouhodobé vykořisťování s výhledem na zisky v delším horizontu, tj. zejména po přepravě do cílové země, a to již bez souhlasu migrantů (Aronowitz 2009: 25; Drbohlav 2008: 24). V praxi je nicméně striktní rozlišování těchto dvou značně obtížné, neboť převáděné osoby mohou být rovněž vystaveny zneužití či vykořisťování během přepravy, případně i následně po přepravě, aby “splatily” svoji cestu (Laczko 2002).

- Ačkoliv prostituce, v kombinaci s donucením, je jednou z nejčastějších forem obchodu s lidmi (podle ILO představuje komerční sexuální zneužívání 43% a v kombinaci s dalšími formami nucené práce pak 68% ze všech forem, kterých „trafficking“ nabývá), přesto nelze tento fenomén s prostitucí asociovat zcela bezvýhradně. Byly by tak opomenuty další formy, jako nucená práce v zemědělství, stavebnictví, průmyslové výrobě, ve službách či v domácnostech (ILO 2005; Aronowitz 2009).

Obchodování s lidmi představuje značně komplexní fenomén, týkající se lidských práv (jejichž porušování je jak příčinou, tak důsledkem traffickingu); genderových nerovností (neboť se disproporcionálně více týká žen a dívek); migrace (jak mezinárodní, tak i vnitrostátní) a kriminálních aktivit (včetně organizovaného zločinu a napojení na další organizovanou trestnou činnost, jako praní špinavých peněz) (Konečná 2009). Kromě toho lze na obchodování s lidmi nahlížet z ekonomického hlediska, a to jako na důsledek chudoby a nedostatečného rozvoje zdrojových komunit. V dosavadních národních i regionálních iniciativách a akčních plánech nicméně zcela převládá konceptualizace “traffickingu” jako otázky neregulérní migrace na jedné straně a jako otázky kriminality a organizovaného zločinu na straně druhé (Fiman, Reich 2007: 148).

Byť nelze trafficking chápat výlučně jako rozvojovou problematiku, přesto s rozvojem přímo souvisí mnoho dimenzí tohoto fenoménu. Patrně nejdůležitější z nich je dimenze ekonomická, neboť velká část obětí je obchodníky lákána pod falešnými přísliby dobrého výdělků či jiného materiálního zisku. Neméně

důležité jsou však i např. dimenze zdravotní či genderová, kdy v případě sexuálního vykořisťování, nerovné mocenské vztahy posilují nižší status žen ve společnosti (Danailova-Trainor, Laczko 2010: 40-41). Obchod s lidmi se přizpůsobuje, jako každý jiný ilegální obchod, tržní poptávce a slabým stránkám v legislativních úpravách a jejich dodržování. Významným způsobem nicméně také reaguje na ekonomické a rozvojové rozdíly mezi zeměmi a regiony (US Report 2010: 5).

Jak již bylo uvedeno výše, tradičně byl (a stále je) trafficking chápán především jako otázka kriminality a organizovaného zločinu či jako problém lidskoprávní. Zejména širší, socioekonomický kontext bývá v této souvislosti přehlížen, ve prospěch předešlých dvou zmíněných pohledů (Chuang 2006). Oboustranné vázanosti traffickingu na rozvoj nebylo donedávna věnováno příliš pozornosti ani v odborné literatuře, ani v politickém diskursu. Mnoho zemí sice přijalo legislativní opatření a programy zaměřené proti obchodu s lidmi, zahrnující prevenci, stíhání organizátorů a ochranu obětí⁸⁴, avšak propojení politik potírání traffickingu s rozvojovými iniciativami ve většině případů absentuje. Určitou výjimku z tohoto pravidla představuje Velká Británie, kde tato provázanost příslušných politik existuje⁸⁵ (GFMD 2008).

V užším smyslu lze rozvoj chápat jako součást politiky prevence, která ze své podstaty představuje nejdouhodobější složku strategie boje proti traffickingu – zatímco druhé dvě složky (stíhání organizátorů a ochrana obětí) jsou opatřeními spíše krátkodobého charakteru. Prevence je nicméně v tomto směru pojímána v politikách spíše úžeji, jakožto poskytování osobám či skupinám náchylným

⁸⁴ V anglicky psané literatuře se často používá termínu tzv. 3P („*prevention, prosecution, protection*“).

⁸⁵ Za pozornost stojí v tomto směru britský Akční plán k zastavení obchodu s lidmi („*UK Action Plan on Tackling Human Trafficking*“), který explicitně zmiňuje důležitou roli rozvojových příležitostí (Home Office and The Scottish Executive 2007: 23). Institucionálně zde pak existuje v této oblasti propojení s Odborem pro mezinárodní rozvoj („*Department for International Development*“) při prevenci obchodu s lidmi, konkrétně skrze dlouhodobé rozvojové programy zaměřené na snižování chudoby a sociálních nespravedlností. Do agendy tohoto odboru spadá řada programů realizovaných ve zdrojových zemích, zacílených na informovanost, na faktory, které činí chudé lidi zranitelnějšími a v neposlední řadě na budování kapacit ve zdrojových a tranzitních zemích (ibid.: 8-22). Pro bližší informace o některých z těchto programů viz např. (Coker 2007: 14-19).

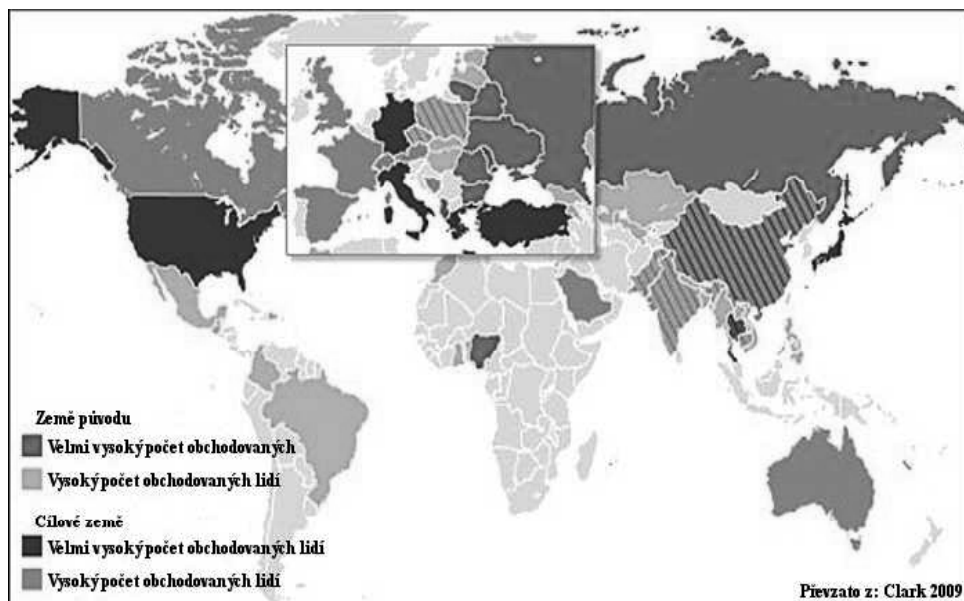
k tomu stát se obětmi obchodování takových nástrojů, „které povedou ke zlepšení životních a pracovních podmínek a k posilování práv a zvyšování kontroly nad vlastním životem“ (Linhartová 2008).

Problém lze však nahlížet i ze širší perspektivy, neboť k provázanosti a ke vzájemnému ovlivňování mezi traffickingem a rozvojem dochází i na makroúrovni. Komplexnějším vazbám mezi neregulární migrací a rozvojem - včetně vztahu mezi traffickingem a rozvojem - začíná být v posledních letech postupně věnováno více pozornosti. Jako příklad lze uvést globální úroveň, na níž se uvedené vztahy staly předmětem diskuse v rámci druhého Globálního fóra o migraci a rozvoji, konaného v Manile v roce 2008 (GFMD 2008)⁸⁶.

Byť se způsoby a typy obchodování s lidmi v různých částech světa od sebe značně liší⁸⁷, jedná se o globální fenomén. Trafficking se přitom běžně odehrává ve směru z chudších zemí či oblastí do těch lépe ekonomicky prosperujících. Přitom se však vždy nemusí jednat o zcela chudé regiony či nejchudší země (Cameron, Newman 2008), jak ostatně ilustruje i níže prezentovaná mapa hlavních zdrojových a cílových zemí. Přestože země nacházející se na samém konci světového žebříčku HDP jsou postiženy traffickingem relativně méně, i zde tento fenomén existuje. Například ženy a děti z Demokratické republiky Kongo jsou obchodovány do sousední Ugandy a do Jižní Afriky většinou za účelem sexuálního zneužívání (Aronowitz 2009: 170); Somálsko je jednou ze zdrojových zemí, z nichž jsou obchodováni muži pro práci ve státech Perského zálivu (ibid.: 168), atd.

⁸⁶ Viz kapitola věnovaná globální úrovni migrace a rozvoje v této publikaci.

⁸⁷ Detailně k tomuto viz. např. Aronowitz 2009: 77-102.

I v rámci Evropy představuje typické zdrojové země řada relativně chudších států východní evropy (jako Albánie, Moldavsko či Ukrajina). Naopak cílovou destinací je především tzv. stará Evropa (EU 15). Figurují zde nicméně i smíšené typy zemí, kombinující charakteristiky zdrojových, tranzitních i cílových destinací, mezi něž patří např. Česko⁸⁸ a Polsko.

Ze samotné podstaty traffickingu (jakožto nelegální činnosti) vyplývá nemožnost přesného určení jeho rozsahu. Odhady počtu obchodovaných osob se značně různí.⁸⁹ Jeden z nejcitovanějších zdrojů, Mezinárodní organizace práce,

⁸⁸ V Česku se lze často setkat v souvislosti s obchodem s lidmi s tzv. klientským systémem – termín „klient“ zde označuje „člověka, který organizuje (...) pracovní sílu a za účelem vlastního výtěžku ji nabízí na českém pracovním trhu“ (Nekorjak 2009: 2). Označení klientský systém tak vychází ze vztahu mafie – klienti (tj. prostředníci), nikoliv ze vztahu prostřenci – migranti (ibid.). Pracovní vykořisťování migrantů zde přitom probíhá v „systému nelegálního zaměstnávání, jehož obecná funkční schémata jsou takřka nezávislá na etnickém původu (...) organizátorů a subjektů, které využívají pracovní sílu migrantů zprostředkovanou těmito organizátory, a také nezávislá na etnickém původu obětí“ (Vintr 2005: 56). Podrobněji k tomuto tématu vykořisťování ukrajinských pracovních migrantů např. viz studie (Nekorjak 2009).

⁸⁹ V tomto směru se jeví jako velmi perspektivní rozvoj projektu UNESCO *Trafficking*

uvádí 2,4 milionu lidí (ILO 2005). I zde platí, že ačkoliv se trafficking více či méně dotýká všech částí světa, ne všechny regiony jsou postiženy stejnou měrou. Regionální rozdělení, včetně rozdělení odhadovaných zisků z obchodování s lidmi, ukazuje následující tabulka.

Tabulka 7.1: Obchodované osoby (regionální distribuce)		
REGION	OBCHODOVANÉ OSOBY	ZISKY Z OBCHODU S LIDMI (v miliardách USD)
Asie a Pacifik	1 360 000	9,7
Tzv. industrializované země (Evropa a USA)	270 000	15,5
Latinská Amerika a Karibská oblast	250 000	1,3
Střední východ a Severní Afrika	230 000	1,5
Státy střední a východní Evropy ⁹⁰	200 000	3,4
Subsaharská Afrika	130 000	0,16

Zdroj: data podle ILO 2005

Statistics Project, usilující o systematizaci dat týkajících se traffickingu. Stránky projektu: <http://www.unescobkk.org/index.php?id=1022>.

⁹⁰ Pozn.: v originále ILO *transition countries*.

7.2.2. Rozvojový deficit jako příčina traffickingu¹

Za příčinu traffickingu bývá často označována chudoba, kvůli níž se velké množství (zejména) mladých lidí zoufale snaží o zlepšení svých životních podmínek skrze často velmi riskantní migrační projekty. Chudobu lze přitom chápat i v širším než pouze úzce ekonomickém smyslu – jako nedostatek přístupu ke vzdělání, pracovním příležitostem či zdravotní péči (UNDP 2007: 9). Vztahy mezi chudobou, rozvojem a obchodem s lidmi jsou nicméně značně komplexní a bylo by zavádějící hledat zde jasný, přímý kauzální mechanismus.

Ačkoliv mnoho obětí pochází z velmi chudých zemí a ze zranitelných skupin, charakterizovaných sociální deprivací, nedostatečnými příjmy a nedostatkem vzdělání, přesto se zdaleka vždy nejedná o nejchudší osoby v dané zemi původu (Aronowitz 2009: 24). Uskutečnění migračního plánu totiž vyžaduje investice (např. platba zprostředkovatelům), které si ti zcela nejchudší zpravidla nemohou dovolit. Na druhou stranu však nelze tvrdit, že chudoba jako taková je irelevantní. Naopak, právě chudoba nezřídka zapříčiňuje upadnutí obětí do dlužního otroctví, kdy je zadlužení obětí zneužíváno k dlouhodobému vykořisťování (Surtees 2008: 32). Stejně tak má chudoba i nepřímý negativní dopad v podobě neschopnosti či nemožnosti ověřit si dostupné informace, které bývají pouze kusé či zavádějící (Thanh-Dam Truong cit. podle Danailova-Trainor, Laczko 2010: 48).

Tzv. *push faktorem* je dle řady autorů představa lepších životních podmínek jinde, společně s nedostatkem příležitostí v zemi či regionu původu. Spíše než o absolutní chudobu se zde proto jedná o relativní chudobu², kterou lze považovat za příčinu traffickingu (Danailova-Trainor, Laczko 2010: 45). Spojitost mezi relativní chudobou a traffickingem dokládají i výzkumy (Molland 2005: 30; Surtees 2008: 33), avšak ani relativní chudoba sama o sobě zcela nevyčerpává důvody, proč miliony lidí po celém světě končí jako oběti traffickingu.

¹ Pojednání příčin na straně poptávky (tj. „klientů“ - zprostředkovatelů ovládajících pracovníky - a „zaměstnavatelů“ v cílových zemích), stejně jako i dalších s rozvojem nesouvisejících faktorů, by si vyžádalo samostatnou kapitolu. Vzhledem k tematickému zaměření této práce se bude tato pasáž věnovat pouze takovým faktorům, které souvisejí s rozvojovou problematikou.

² Na rozdíl od chudoby absolutní, která souvisí s uspokojením základních životních potřeb, relativní chudoba je definována ve vztahu k mediánovému příjmu.

Mezi další příčiny rozmachu traffickingu – relevantními z hlediska rozvoje – patří zejména nízká kvalita vládnutí⁹³, genderové nerovnosti, přístup ke vzdělání a k informacím a kvalita veřejného zdraví:

- Jedním z klíčových příznaků nízké kvality vládnutí je korupce. Rozsáhlá korupce nejen že podvazuje ekonomiku zdrojových zemí (a stává se tak nepřímou příčinou traffickingu), nýbrž i přímo činí jeho organizaci snazší a vynucování trestní odpovědnosti pachatelů naopak obtížnější.⁹⁴ Na nižší úrovni státní zaměstnanci (včetně policie či celních úředníků) nezřídká napomáhají traffickingu, neboť úplatky takto získané výrazně vylepšují jejich jinak velmi nízké příjmy. Na vysoké úrovni by pak trafficking nemohl fungovat bez korupce soudců, vysokých úředníků a státních zástupců (Shelley 2010: 47).⁹⁵
- Z genderové perspektivy je trafficking podporován diskriminací žen v přístupu ke vzdělání a pracovním příležitostem. Někteří autoři v této souvislosti hovoří o traffickingu (zejména pro komerční sexuální zneužívání) jako o jednom z důsledků feminizace chudoby (Chuang 2006: 141).⁹⁶ Genderové nerovnosti⁹⁷, kulturní stereotypy a s nimi spojená chudoba a závislost jsou tak jedněmi z faktorů, které staví ženy a děti do nevýhodných, často bezmocných pozic.⁹⁸ Nedostatek investic do dívek a

⁹³ Jedná se o volný, leč v současné době již poměrně ustálený překlad anglického „*governance*“.

⁹⁴ V mnoha zdrojových zemích, jako například v Nigérii, jakákoliv úsilí o řešení problému obchodu s lidmi nezřídká v praxi narážejí na korupci, jak na vysokých, tak na nízkých postech (nejen) státního aparátu (viz např. Agbu 2003: 10).

⁹⁵ Stejně tak i v případě států východní Evropy je korupce jedním ze zásadních faktorů umožňujících fungování obchodu s lidmi. (Väyrynen 2003: 14)

⁹⁶ Rovněž tak lze podle některých autorů sledovat vztah mezi počtem obětí obchodu s lidmi a mírou nezaměstnanosti mladých žen v dané zemi (Danailova- Trainor, Laczko 2010: 54).

⁹⁷ Problematika genderových nerovností v souvislosti s traffickingem je v literatuře spojována zejména s oblastmi Subsaharské Afriky a Jižní a Jihovýchodní Asie.

⁹⁸ Pravděpodobnost obchodování s ženami a dívkami narůstá společně s tím, jak jsou v dané oblasti ženám upírána majetková práva, přístup ke vzdělání a participace v politice (Shelley 2010: 16-17).

jejich *a priori* nízké postavení je pak obchodníky s lidmi snadno dále využíváno (Shelley 2010: 16-17).

- Nedostatek vzdělání a s ním související nedostatek povědomí o možných rizicích a nebezpečí, stejně jako i nedostatek přístupu k informacím, týkajícím se migrační reality, často znemožňují lidem přijímat správná rozhodnutí⁹⁹ ohledně uskutečnění jejich migračního plánu (Odigie 2008: 69). Informačního vakuu pak obchodníci s lidmi umně využívají.¹⁰⁰ Ačkoliv je informovanost z hlediska traffickingu zásadní, přesto musí být spojena s existencí alternativních strategií – samotný dostatek informací (tj. např. bez možnosti zvolit legální cestu) jen obtížně zabrání lidem sledovat jejich potenciálně značně riskantní migrační plány (USDOL 2005: 7).
- Špatná kvalita veřejného zdraví, resp. (ne)dostupnost zdravotní péče taktéž svou měrou přispívá k obchodování s lidmi. Pokud se nedostává prostředků na zajištění zdravotní péče pro některého člena rodiny, ženy ve snaze po finančním řešení situace často končí v rukou obchodníků.¹⁰¹ (Shelley 2010: 56) Se zdravím dále souvisí i onemocnění HIV-AIDS. Ačkoliv je tato nemoc běžně chápána jako následek traffickingu, jedná se v některých případech paradoxně i o jednu z jeho příčin: Děti¹⁰², které nemají zdravé rodiče, kteří by je podporovali, a které jsou zároveň z téhož důvodu stigmatizovány, představují jednu z nejzranitelnějších skupin pro obchod s lidmi (ibid.).

Ačkoliv prokazatelně existuje souvislost mezi nedostatkem rozvoje a traffickingem¹⁰³, rozhodně ji nelze považovat za přímočarou. Naopak určitá míra rozvoje může – poněkud paradoxně – přispět k (alespoň dočasněmu) zhoršení

⁹⁹ Svoji roli zde rovněž sehrává nedostatek vzdělání, kvůli němuž oběti nejsou schopny dostupné informace kriticky zhodnotit. (Fiman, Reich 2007: 149-150)

¹⁰⁰ Většina obětí traffickingu je lákána falešnými přísliby legální práce, přičemž i nábor běžně imituje praktiky (semi-) legální pracovní migrace (Surtees 2008: 10).

¹⁰¹ V jihovýchodní Asii jsou například někdy dívky na určitou dobu prodány, aby takto pomohly zajistit peníze na zdravotní péči pro starší členy rodiny (Shelley 2010: 56).

¹⁰² V oblastech s velkým výskytem AIDS má sociální stigma spojované s touto nemocí za následek ostrakizaci sirotků po obětech AIDS a jejich odsun na okraj komunity. (Shelley 2010: 56)

¹⁰³ Téměř výlučně jsou obchodovány osoby z chudších zemí do zemí bohatších.

problému. Počáteční rozvoj a jistá míra zvýšení životní úrovně, obzvláště těch nejhudších zemí či regionů, totiž ve svém výsledku vede ke zvýšení migračních aspirací a k rozvoji traffickingu (Danailova-Trainor, Laczko 2010: 47-60).

V souvislosti s obchodem s lidmi by proto rozvoj neměl být pojímán v úzkém (čistě ekonomickém) smyslu a neměl by se zaměřovat pouze na redukci chudoby. Pozornost by zde naopak měla být věnována širšímu konceptu rozvoje tak, jak jej např. chápe Rozvojový program OSN, tj. včetně eliminace korupce, podpory rovnosti příležitostí, apod.

7.2.3. Trafficking a jeho negativní dopad na rozvoj

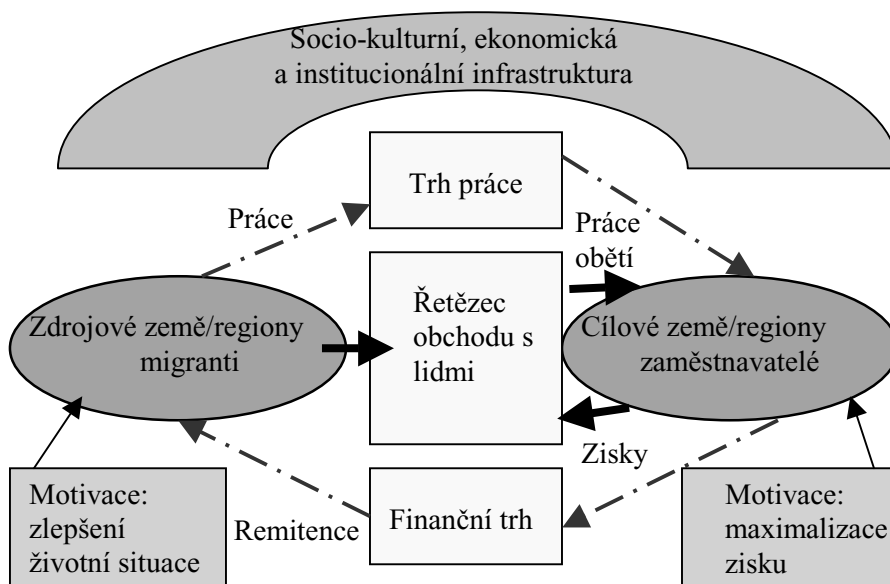
Vztah mezi obchodem s lidmi a rozvojem je oboustranný. Jak uvádí předchozí část, nedostatek rozvoje lze v mnoha ohledech chápat jako příčinu traffickingu; trafficking však také zpětně negativně ovlivňuje rozvoj zdrojových komunit (US Department of State, 2008).

Ekonomické dopady

Z úzce ekonomického hlediska trafficking představuje absolutní popření výhod pracovní migrace. Pomineme-li lidskoprávní a další aspekty tohoto problému, pak jedním z důležitých ekonomických negativ je ztráta (potenciálních) remitencí, ke které při traffickingu dochází, a které by migranti posílali zpět domů v případě, že by neskončili v rukou obchodníků s lidmi. Jak znázorňuje schéma níže, v tomto ohledu se trafficking zásadním způsobem liší od legální, ale i od nelegální pracovní migrace, kdy migranti (za lepších či horších podmínek) vydělají peníze, se kterými dále volně disponují a z nichž velká část jde často zpět do oblasti původu v podobě remitencí. Na rozdíl od toho při obchodu s lidmi oběti většinou buď splácejí dluhy, vyplývající z jejich dlužného otroctví a/nebo je jim vyplácena pouze malá část toho, kolik skutečně vydělají. Zisky zde končí u organizátorů, kteří je využívají jak dále k traffickingu, tak i

nezřídka k dalším nezákonným aktivitám¹⁰⁴ (např. smuggling, praní špinavých peněz, obchod s narkotiky, atd.). Tímto způsobem jsou ztráty ušlých remitencí odhadovány až ve výši 20% (Danailova- Trainor, Laczko 2010: 45-56).

Schéma 7.1: Obchod s lidmi z perspektivy práce a remitencí

Zdroj: převzato podle Danailova-Trainor, Laczko 2010; 44.

¹⁰⁴ Překupníci nemusí být zcela vždy motivováni dosahováním vlastního ekonomického zisku. Trafficking tak v některých případech slouží k financování teroristických či povstaleckých skupin; dokumentovány jsou i případy, kdy byly obchodovány děti za účelem sebevražedných bombových útoků (Shelley 2010: 3).

Sociální dopady

Přímý negativní dopad traffickingu na zdrojovou komunitu v sociální oblasti rovněž zasluhuje pozornost. Někteří autoři hovoří v této souvislosti o „deficitu péče“¹⁰⁵, který vzniká jako důsledek obchodu se ženami. Odhady počtu obchodovaných žen, které mají doma své děti se pohybují kolem 30%, v některých zemích, např. v Moldavsku, je to však až 50% (Prohnițchi, nedatováno: 27; Danailova- Trainor, Laczko 2010: 58).

Rovněž tak trafficking připravuje zdrojové oblasti o lidský kapitál, který by jinak mohl být využit při rozvoji (Jones et al 2007). Na rozdíl od legální (cirkulační) migrace, reintegrace obchodovaných osob je značně problematická, a to jak kvůli stigmatizaci (vyplývající z toho, že daná osoba byla obchodována), tak kvůli špatnému psychickému a zdravotnímu stavu obětí (viz např. Shelley 2010: 72-79).

Negativním dopadem, ohrožujícím společnost zemí zdrojových i přijímajících, je v důsledku traffickingu sílící pozice organizovaného zločinu. Všude na světě, kde se obchodníkům s lidmi daří fungovat, dochází k oslabení právního řádu. Trafficking tak na makro úrovni ohrožuje společnost a omezuje rozvoj všech zúčastněných zemí (Jones et al 2007).

Zdravotní dopady

K nejzávažnějším a nejdiskutovanějším zdravotním dopadům obchodu s lidmi (v tomto případě za účelem sexuálního vykořisťování) patří šíření HIV-AIDS. To vyžaduje nejen velké nároky na lékařskou péči, nýbrž má to i zásadní demografické dopady v řadě zemí Afriky a jihovýchodní Asie. (Shelley 2010: 76).

Na rozdíl od běžné prostituce nemívají oběti traffickingu možnost ochrany před

¹⁰⁵ Deficit péče lze nicméně pojímat jako jeden z negativních dopadů, které má migrace obecně, na zdrojovou komunitu. I v případě legální pracovní migrace zůstávají doma děti a staří lidé, o které není postaráno. Blíže viz např. koncept tzv. sociálních sirotků (např. Montefusco 2008).

touto infekcí, ani před dalšími pohlavními chorobami. Navíc v okamžiku, kdy příznaky těchto nemocí začnou být zřejmé, stávají se pro své „zaměstnavatele“ nepotřebnými. Ti pak dále hledají nové oběti jako náhradu stávajících. V důsledku tak v řadě oblastí (zejména Asie) dochází k šíření obchodu s lidmi z míst, která původně nebyla problémem tolik dotčena (Shelley 2010: 57).

Je nicméně třeba poznamenat, že vztah mezi HIV-AIDS a obchodem s lidmi by neměl být přijímán neuváženě. Nezamýšleným důsledkem řady osvětových kampaní bylo vykreslení HIV jako (univerzálního) následku traffickingu, což vedlo jen k další stigmatizaci obchodovaných žen, které se vrátily do původních komunit (Danailova- Trainor, Laczko 2010: 58-59).

Jak podotýká Molland (Molland 2005), pro eliminaci negativních aspektů migrace, jakými jsou zejména smuggling a trafficking, jsou státům k dispozici v zásadě dvě možnosti směrování politiky: bránění migraci na straně jedné a podpora bezpečné migrace na straně druhé. Boj s traffickingem skrze pouhou redukci chudoby pak staví na první ze zmíněných strategií. Politiky namířené na podporu legální a bezpečné migrace jsou přitom pravděpodobně účinnější strategií, jak při redukci chudoby, tak i traffickingu (Molland 2005: 27-33).

Ani zde však nelze nesporná pozitiva legální migrace absolutizovat, neboť neřeší např. situaci obchodovaných dětí a dětské práce nebo legální migraci s následným nelegálním či polo-legálním zaměstnáváním, nezřídka za srovnatelně špatných podmínek. Řada autorů se proto přiklání k alespoň částečnému řešení problému skrze liberální schémata cirkulační migrace, zvláště v oblasti ošetrovatelství, domácích prací a péče o děti a seniory (Fiman, Reich 2007: 35).

7.3. Odvrácená strana rozvoje

Na závěr je třeba podotknout, že ani rozvoj – ve vztahu k migraci – nelze chápat vždy výlučně pozitivně. V této souvislosti jsou v literatuře uváděny především rozsáhlé rozvojové projekty (tj. výstavba vodních děl a přehrad, silniční infrastruktury, projekty urbanistického rozvoje, atd.), součástí jejichž realizace je přemístění části obyvatel. Na jednu stranu lze sice tyto projekty vidět ve světle nezbytnosti zajištění základních materiálních potřeb (např. zásobování vodou) pro rychle rostoucí populaci. Na straně druhé nicméně dochází tímto způsobem

k nucené¹⁰⁶ (především vnitřní) migraci¹⁰⁷ obyvatel, včetně řady negativních důsledků, které tato migrace pro své účastníky má¹⁰⁸.

Podle odhadů Světové banky se vysídlení v důsledku rozvojových projektů ročně dotkne až 10 milionů lidí na celém světě (Stanley 2004: 2). Byť se lze s tímto fenoménem setkat na všech kontinentech, nejmarkantnější podoby nabývá v Asii a Africe. Obzvláště Indie a Čína mají světově nejvyšší počet vysídlených osob – mezi lety 1950 a 2000 tak bylo v Číně v důsledku rozvojových projektů vysídleno více než 45 milionů lidí¹⁰⁹, v Indii pak za stejné období 25 milionů (Robinson 2004). Zatímco asijské státy dosahují absolutně nejvyšších čísel vnitřně vysídlených osob v důsledku rozvoje (dále jen DIDPs), řada afrických zemí dosahuje naopak relativně nejvyššího počtu DIDPs vzhledem k velikosti populace¹¹⁰ (Stanley 2004: 6).

Na negativní aspekty velkých rozvojových projektů lze přitom nahlížet, tak jako to činí velká část autorů odborné literatury, ze tří hlavních perspektiv (podle Barutciski 2006; de Wet 2006; Muggah 2003; Escobar 2004):

Lidskoprávní - kromě *prima facie* porušování lidských práv, včetně svobodného pohybu a vlastnictví, zde dochází na úrovni státu k porušování principu rovnosti občanů – lidé, kteří jsou rozvojovými projekty vysídleni, nesou

¹⁰⁶ Někteří autoři (např. Turton 2006) však v této souvislosti poněkud polemizují s termínem „nucená migrace“, neboť takovéto pojetí migrantům zcela upírá možnosti volby, byť jsou tyto jakkoli limitované (ibid.: 23).

¹⁰⁷ Z důvodu, že se zpravidla jedná o migraci v rámci hranic daného státu, je v této souvislosti častěji používaným termínem „vnitřně vysídlená osoba“, resp. „**vysídlené osoby v důsledku rozvoje**“ (*development-induced displaced persons*). Dále se v literatuře – poněkud zaměnitelně s vysídlením – používá termín „nucené přesídlení“, který implikuje existenci stanoveného nového místa pobytu. Některé z rozvojových projektů přitom konkrétní nové místo pro usazení poskytují, jiné nikoliv (vše je v tomto případě řešeno pouze finanční kompenzací). Druhých zmíněných je přitom většina (Muggah 2003: 6).

¹⁰⁸ Například Robert Muggah upozorňuje na řadu shodných negativních rysů, které mají vysídlení v důsledku rozvoje a vysídlení v důsledku násilného konfliktu (Muggah 2003).

¹⁰⁹ Z toho např. pouze v 90. letech 13,5 milionu.

¹¹⁰ Např. výstavba přehrady Akosombo v Ghaně vedla k vysídlení 80 tisíc lidí, což činilo zhruba celé 1% obyvatel země (Stanley 2004: 6).

náklady nového kolektivního statku (tj. celkový přínos je vyvážen zhoršením situace části obyvatel).

Veřejně-politické - jako svého druhu selhání veřejné politiky, vyplývající z problémů tvorby, implementace a kontroly rozvojového projektu na různých úrovních vládnutí. Tato perspektiva rozvojové projekty zcela neodsuzuje, pouze usiluje o jejich lepší a vůči DIDPs šetrnější řízení.

Kritické - polemizuje se samotným principem ekonomického a sociálního rozvoje, zakotveném v evropocentrickém pojetí modernity. Autoři zastávající toto hledisko upozorňují na státem prováděné násilí (v širším chápání tohoto pojmu), které je s rozvojovými projekty nedílně spjato.

Ačkoliv jsou již řadu let přijímány směrnice¹¹¹, které vedly (zejména u některých rozvojových projektů v Číně) k určitému zlepšení stávající praxe, přesto naprostá většina vysídlených osob končí ve výrazně horší situaci, než kdyby k realizaci rozvojového projektu nedošlo (de Wet 2006). K běžným důsledkům¹¹² tak zpravidla patří chudoba, nezaměstnanost, bezdomovectví či marginalizace vysídlených osob¹¹³ (Cernea 1996 cit. podle Stanley 2004: 13). Vysídlení se rovněž netýká všech skupin obyvatel stejnou měrou. Jak vyplývá z celé řady studií, již tak marginalizované skupiny (včetně původního

¹¹¹ První institucí, která navrhla komplexnější a citlivější přístup k přesídlování v rámci rozvojových projektů, byla Světová banka v roce 1980. Asijská, Inter-Americká a později i Africká rozvojová banka tuto praxi posléze následovaly a vytvářely vlastní politiky řešící nedobrovolné přesídlování v rámci financování a podpory rozvojových projektů. Vlády příslušných států tak byly tlačeny k většímu zohlednění vysídlovaných obyvatel (Stanley 2004: 16-18).

¹¹² Vysídlení v důsledku rozvoje v sobě rovněž zahrnuje několik souběžných, vzájemně provázaných procesů, jakými jsou, kromě vynucené změny lokality, náhlé přeskupení sociálních vztahů, změna (obvykle výrazné snížení) přístupu ke zdrojům, zahrnutí pod širší administrativní a politické struktury (obvykle vedoucí ke snížení autonomie) a inkorporace do většího a heterogennějšího osídlení (obvykle vedoucí ke konfliktům o zdroje) (de Wet 2006: 8-9).

¹¹³ Podrobně k výčtu jednotlivých negativních dopadů také viz (Penz, Drydyk, Bose 2011: 54-56).

domorodého obyvatelstva) jsou postiženy rozvojovými projekty disproporčně více¹¹⁴ (Colchester 2000; Downing 2002; Escobar 2003).

Vedlejší (nezamýšlené) důsledky velkých rozvojových projektů z hlediska migrace pak lze ilustrovat i na konceptu tzv. nepřímého vysídlení. Zejména kvůli regulaci vodních toků a výstavbě přehrad došlo na některých místech nejen k zatopení obdělávatelné půdy, nýbrž např. i k postupné erozi a degradaci půdy¹¹⁵ dále po proudu. Environmentální důsledky tohoto typu pak měly za následek migraci dalších skupin lidí, se kterými rozvojové projekty již nepočítaly¹¹⁶ (Stanley 2004; Penz, Drydyk, Bose 2011). Někteří autoři pak dále řadí pod kategorii nepřímého vysídlení i migraci vynucenou širšími environmentálními dopady rozvoje, jakými jsou např. klimatické změny (Penz, Drydyk, Bose 2011: 49).¹¹⁷

Byť byly doposud zmíněny rozvojové projekty realizované pouze státem, do budoucna lze patrně počítat s nárůstem „rozvojových“ projektů, realizovaných soukromými investory (Downing 2002). Zároveň lze předpokládat, že těmito projekty bude zasaženo ještě více lidí, neboť, např. v případě těžby surovin, se naleziště často nacházejí v relativně hustě zalidněných oblastech s nízkou výkupní cenou půdy (ibid.).¹¹⁸

¹¹⁴ Například v Indii tvoří Adivasiové (původní obyvatelé pralesní oblasti) pouhých 8% celkové populace. Jejich zastoupení mezi DIDPs je nicméně odhadováno na 40-50% (Colchester 2000).

¹¹⁵ Díky zachycování úrodného sedimentu přehradou.

¹¹⁶ Např. v rámci projektu Asuánské přehradou bylo v Egyptě a Súdánu vysídleno téměř sto tisíc lidí. Kromě toho se však projekt nepřímo dotkl dalších několika tisíc núbijských pastevců, jejichž vysídlení již nebylo v rámci projektu zohledněno a tito nebyli ani později odškodněni (Fahim 1981, cit. podle Stanley 2004).

¹¹⁷ Penz, Drydyk a Bose (2011) upozorňují i na extrémní příklad nezamýšlených důsledků, kdy v Bangladéši vysídlování (resp. přesídlování) v důsledku rozvoje přispělo k občanskému konfliktu v 80. a 90. letech minulého století, v jehož důsledku pak opět došlo k dalšímu vysídlování (tentokrátě však již v důsledku konfliktu) (ibid.: 49).

¹¹⁸ Vysídlení v souvislosti se soukromými projekty se v literatuře často považuje za dobrovolné, neboť lidé svobodně akceptovali určitý finanční obnos výměnou za svůj pozemek (např. de Wet 2006: 144).

Zvyšující se účast soukromého kapitálu zároveň posunuje cíle rozvojových projektů – od zlepšování sociálních a ekonomických podmínek, k prosté tvorbě zisku. I takto dosahovaný hospodářský růst bývá nicméně stále vnímán jako prostředek k rozvoji společnosti, resp. jako jeden z hlavních atributů tohoto rozvoje (de Wet 2006: 144). Regulace privátního sektoru se v době globální ekonomiky přitom nezřídka ukazuje jako problematičtější, než tomu bylo v případě státních rozvojových projektů¹¹⁹ (Stanley 2004).

Použité zdroje:

AGBU, O.: Corruption and Human Trafficking: The Nigerian Case. *West Africa Reivew*. 2003. Vol. 4, No. 1, pp. 1-13. ISSN: 1094-2254.

ARONOWITZ, A. (2009): Human Trafficking, Human Misery: The Global Trade in Human Beings. Westport: Praeger Publishers. ISBN: ISBN 978-0-275-99481-5.

BARUTCISKI, M.: International Law and Development-induced Displacement and Resettlement. In: de Wet, C. (Ed.) (2006): Development-induced displacement: Problems, policies, and people. New York: Berghahn Books. ISBN: 1-84545-095-7. Pp. 71-104.

BHAGWATI, J.: Borders Beyond Control. *Foreign Affairs*. January/February 2003. Vol. 82, No. 1, pp. 98-104.

BLAŽEK, T. (2010): Sekuritizace migrace: Od jazyka práv k jazyku bezpečnostních hrozeb. In *Dny práva – 2010 – Days of Law, 4. ročník mezinárodní konference pořádané Právnickou fakultou Masarykovy univerzity, The conference proceedings*. ISBN 978-80-210-5305-2.

BOSWELL, Ch., STRAUBHAAR, T. (nedatováno): The Back Door: Temporary Migration and Illegal Employment of Workers. Dostupné na:

¹¹⁹ OECD například vytvořila směrnice pro korporace, které v členských státech OECD působí anebo zde mají sídlo a působí v nečlenských státech OECD. Žádný z vytvořených dokumentů nicméně není právně závazný.

<http://www.ilo.org/public/english/bureau/inst/download/boswell.pdf>. Navštíveno 12.4.2009.

BROWN, S.: CIDA under the Gun: Reduced Autonomy and the Securitization of Development in Canada. ISA's 49th ANNUAL CONVENTION. Dostupné na: http://www.allacademic.com/meta/p254339_index.html. Navštíveno 5.6.2011.

BUZAN, B., WÆVER, O., de WILDE, J. (2005): Bezpečnost: Nový rámec pro analýzu. Brno: Centrum strategických studií. ISBN 80-903333-6-2.

CAMERON, S, NEWMAN, E. (2008): Trafficking in Humans: Social, Cultural and Political Dimensions. Tokyo: United Nations University Press. ISBN 978-92-808-1146-9.

CLARK, M. A.: Human Trafficking Casts Shadow on Globalization. *YaleGlobal Online*. April 23, 2003. Dostupné na: file:///C:/Documents%20and%20Settings/XXX/Plocha/MIGRACE%20A%20ROZVOJ/MaD%20skripta/traff/feature_detail.asp.htm. Navštíveno 2.5.2011.

COAKER, V.: Government's Response to Human Trafficking. Příspěvek přednesený na konferenci Modern Day Slavery of African Children in the UK: Addressing the Demand and Supply Nexus (25 – 26 July 2007). S. 14-19. Dostupné na: <http://www.afruca.org/documents/modern%20day%20slavery%20report.pdf>. Navštíveno 2.8.2011.

COLCHESTER, M. (2000): Dams, Indigenous Peoples and Ethnic Minorities. Thematic Review 1.2 prepared as an input to the World Commission on Dams, Cape Town. Dostupné na: <http://www.adb.org/water/topics/dams/pdf/tr12main.pdf>. Navštíveno 30.6.2011.

DANAİLOVA- TRAINOR, G., LACZKO, F.: Trafficking in Persons and Development: Towards Greater Policy Coherence. *International Migration*. 2010. Vol. 48, No. 4., pp. 38-83.

DE HAAS, H. (2008): Turning the tide? Why 'development instead of migration' policies are bound to fail. International Migration Institute Working papers. Dostupné na: <http://www.heindehaas.com/Publications/de%20Haas%202006%20-%20IMI%20WP%20-%20Development%20Instead%20of%20Migration.pdf>

HOME OFFICE AND THE SCOTTISH EXECUTIVE (2007): UK Action Plan on Tackling Human Trafficking. Dostupné na http://www.ungift.org/doc/knowledgehub/resource-centre/Governments/UK_Action_Plan_to_Combat_Human_Trafficking_en.pdf. Navštíveno 3.8.2011.

HUYSMANS, J.: The European Union and the Securitization of Migration. *Journal of Common Market Studies*. December 2000. Vol. 38, No. 5, pp. 751-77.

CHALK, P. (2000): Non-Military Security and Global Order: The Impact of Extremism, Violence and Chaos on National and International Security. New York: St. Martin's Press. ISBN: 0-312-23167-9.

CHUANG, J.: Beyond a Snapshot: Human Trafficking and the Politics of Labor Migration in a Globalized Economy. *Indiana Journal of Global Legal Studies*. Winter 2006. Vol. 13, Issue 1, pp. 137-163.

ILO (2005): Forced Labour Statistics. Dostupné na: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_decl_fs_20_en.pdf. Navštíveno 23.4.2011.

JONES, L., ENGSTROM, D. W., HILLIARD, T., DIAZ, M.: Globalization and human trafficking. *Journal of Sociology and Social Welfare*. Vol. 34, No. 2, June 2007, pp. 107-122

KICINGER, A. (2004): International migration as a non-traditional security threat and the EU responses to this phenomenon. Central European Forum for Migration Research Working Paper 2/2004. Dostupné na: http://www.cefmr.pan.pl/docs/cefmr_wp_2004-02.pdf. Navštíveno 15.6.2011.

KONEČNÁ, I. (2009): Trafficking in Persons. Prezentace v rámci *IOM Letní školy migračních studií*. 3.9.2009.

KOSER, K. (2005): Irregular migration, state security and human security. Dostupné na: http://iom.int/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/policy_and_research/gcim/tp/TP5.pdf. Navštíveno 15.6.2011.

KOVÁCS, G. (2008): Potenciální rizika evropského procesu kontroly zbrojení v kontextu rusko-gruzinského konfliktu. *Obrana a strategie* 2/2008, pp. 31-66.

Dostupné na:

<http://www.defenceandstrategy.eu/filemanager/files/file.php?file=16570>.

LACZKO, F. (2002): Human Trafficking: The Need for Better Data. Dostupné z: <http://www.migrationinformation.org/feature/display.cfm?ID=66>. Navštíveno 23.5.2011.

LINHARTOVÁ, K. (2008): Proces obchodování s lidmi: Kde, jak a proč k těmto zločinům dochází. Dostupné z: <http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2120352>. Navštíveno 23.5.2011.

LUTTERBECK, D.: Policing Migration in the Mediterranean. *Mediterranean Politics*. March 2006. Vol. 11, No. 1, pp. 59-82.

MARCHAND, M. H.: The Violence of Development and the Migration/Insecurities Nexus: labour migration in a North American context. *Third World Quarterly*. 2008. Vol. 29, No. 7, pp. 1375-1388.

MC NEVIN, A. (2007): Irregular migrants, neoliberal geographies and spatial frontiers of „the political“. *Review of International Studies*, Vol. 33, No. 4, pp. 655 – 674

MOLLAND, S.: Human Trafficking and Poverty Reduction. Two Sides of the Same Coin? *Juth Pakai*. 2005. Issue 4, pp. 27-37. ISSN 1813-3622.

MONTEFUSCO, C.: Ukrainian Migration to Italy. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*. Vol. 6, Issue 3, 2008, pp. 344 – 355.

MUGGAH, R.: A Tale of Two Solitudes: Comparing Conflict and Development-induced Internal Displacement and Involuntary Resettlement. *International Migration*. 2003. Vol. 41, No. 5, pp. 5-31.

MINISTERSTVO VNITRA ČR (2008): Definice obchodování s lidmi.

Dostupné na:

http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/rs_atlantic/mvcr/prevence/lidiobchod/5531.html. Navštíveno 3.5.2011.

MINISTERSTVO VNITRA ČR (2008): Národní strategie boje proti obchodování s lidmi pro období let 2008-2011. Dostupné na: http://www.ungift.org/doc/knowledgehub/resource-centre/Governments/Czech_Republic_National_Strategy_of_the_Fight_against_Trafficking_cs_2008_2011.pdf. Navštíveno 25.5.2011.

NEKORJAK, M. (2009): Klientský systém a ukrajinská pracovní migrace do České republiky. *Migraceonline.cz*. Dostupné na: http://aa.ecn.cz/img_upload/224c0704b7b7746e8a07df9a8b20c098/MNekorjak_KlientskySystemAUkrajinskaPracovniMigrace_1.pdf. Navštíveno 3.8.2011

ODIGIE, D., CHINENYE, P.: Human Trafficking Trends in Nigeria and Strategies for Combating the Crime. *Peace Studies Journal*. Fall 2008. Vol. 1 Issue 1, pp. 63-75.

OLIVER-SMITH, A.: Displacement, Resistance and the Critique of Development: From the Grass Roots to the Global. In: DE WET, C. (Ed.) (2006): *Development-induced displacement: Problems, policies, and people*. New York: Berghahn Books. ISBN: 1-84545-095-7. Pp. 141-171.

ORRENIUS, P. M.: Illegal Immigration and Enforcement Along the U.S.-Mexico Border: An Overview. Federal Reserve Bank of Dallas *Economic and Financial Review* (1st quarter 2000), pp. 2-11. Dostupné na: <http://www.libertyparkusafd.org/lp/Hamilton/Insourcing%20Jobs%5CGeneral%5CIllegal%20Immigration%20and%20Enforcement%20Along%20the%20US%20-%20Mexico%20Border.pdf>. Navštíveno 13.4.2011.

PALING, D.: Development-induced forced migration: a practical example. *Development in Practice*. May 2000. Vol. 10, No. 2, pp. 232-236.

PENZ, P., DRYDYK, J., BOSE, P. S. (2011): *Displacement by Development: Ethics, Rights and Responsibilities*. New York: Cambridge University Press. ISBN: 978-0-521-19882-0.

PROHNITCHI, V. (nedatováno): Poverty of the children of the Moldovan migrants. Dostupné na: http://www.expert-grup.org/library_upld/d2.doc. Navštíveno 15.6.2011.

ROBINSON, W., C. (2004): *Minimizing Development-Induced Displacement*. Migration Policy Institute. Dostupné na: <http://www.migrationinformation.org/feature/display.cfm?ID=194>. Navštíveno 30.6.2011.

SHELLEY, L. (2010): *Human Trafficking: A Global Perspective*. New York: Cambridge University Press. ISBN-13 978-0-511-78988-5

STANLEY, J. (2004): *Development-induced displacement and resettlement*. Dostupné na:

<http://law.wustl.edu/Library/cdroms/refugee/data/FMO%20Research%20Guides%5Cdidr.pdf>. Navštíveno 27.6.2011.

STOJANOV, R., NOVOSÁK, J.: Migrace namísto pomoci? Remittance a cirkulace mozků jako nástroje rozvoje. *Mezinárodní vztahy*. Vol. 43 (2008), No. 1. ISSN 0323-1844.

SURTEES, R. (2008): Trafficking of men – a trend less considered: The case of Belarus and Ukraine. IOM Global Database: Thematic Research Series. Geneva: IOM. ISSN 1607-338X.

TURTON, D.: Who is a Forced Migrant? In: DE WET, C. (Ed.) (2006): Development-induced displacement: Problems, policies, and people. New York: Berghahn Books. ISBN: 1-84545-095-7. Pp. 13-37.

UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (2007): Human Development Report. Dostupné na: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_20072008_EN_Complete.pdf. Navštíveno 3.4.2009.

URETA-VAQUERO, I. U. (2008): Migration, security and development in the Euro-Mediterranean area. EuroMeSCo's 2008 Annual Conference. Dostupné na: http://www.euromesco.net/images/ac08_vaquero_migration.pdf. Navštíveno 10.6.2011.

US DEPARTMENT OF LABOR (2005): Comparative Assessment of ILO-IPEC Evaluation Reports Since 1995. Dostupné na: http://cge.aed.org/Projects/Global/upload/Final_USDOL-Report_April-15-2005.pdf. Navštíveno 2.5.2011.

US DEPARTMENT OF STATE (2010): Trafficking in Persons Report. 10th Edition. Dostupné na: <http://www.state.gov/g/tip/rls/tiprpt/2010/>. Navštíveno 23.5.2011.

VÄYRYNEN, R.(2003): Illegal Immigration, Human Trafficking, and Organized Crime. World Institute for Development Economics Research. Working paper No. 2003/72. ISBN: 9291905313.

VINTR, V.: Vyhodnocení získaných kazuistik. In: Černík a kol. (2005): Pilotní výzkum prostředí obchodu s lidmi na území České republiky. Pp. 54-63. Praha: IOM. Dostupné na: <http://aplikace.mver.cz/archiv2008/2003/odbor/obp/iom.pdf>. Navštíveno 3.8.2011.

WATSON, S. (2009): The Securitization of Humanitarian Migration: Digging moats and sinking boats. Taylor & Francis e-Library. ISBN 0-203-87679-2.

8. Legislativní a institucionální rámec

Petra Levrincová

Globální přístup k migraci lze definovat jako vnější rozměr migrační politiky Evropské unie (EU). Touto koncepcí (přijatou v roce 2005) se evropská migrační politika posouvá od koncentrace na v první řadě bezpečnost a snižování migračních tlaků k více vyváženému a mezioborovému přístupu. Vychází ze skutečného partnerství se třetími zeměmi, migrační politika je plně integrována do ostatních vnějších politik EU a zabývá se všemi aspekty, jež s migrací souvisejí – usiluje o vyšší kvalitu doprovodných opatření k řízení migračních toků, snaží se využít migrace a mobility jako pozitivních sil pro rozvoj a v politikách zaměřených na lepší řízení hospodářské migrace klade větší důraz na aspekty důstojných podmínek pro práci (KOM(2008) 611 v konečném znění).

Mnohorozměrnost, vzájemná propojenost a novátorství globálního přístupu k migraci znamenají, že legislativní rámec, do kterého by tato koncepce mohla být včleněna, se na úrovni Evropské unie teprve vytváří a v České republice v podstatě stojíme na samém začátku jeho vývoje. Tato kapitola nastíní základní komunitární a českou legislativu, která tvoří rámec pro migrační politiku obecně jako celkový kontext, do kterého je téma vztahu migrace a rozvoje zasazeno,¹²⁰ a dále se bude věnovat popisu legislativního rámce pro úzce související témata jako je ekonomická migrace, integrace, nelegální migrace, a rozvojová spolupráce¹²¹.

Kapitola je psána metodou právního výzkumu, který je založen především na práci s primárními zdroji. Jak již v právních studiích bývá zvykem, největším

¹²⁰ Studie se zabývá legislativním rámcem pro přistěhovalce do Evropské unie/České republiky pouze občanů tzv. třetích zemí (tedy nikoli občanů EU/EHP a Švýcarska a jejich rodinných příslušníků).

¹²¹ Ačkoli je důležitým tématem v rámci přístupu Evropské unie k migraci i posilování vnějších aspektů azylu a ochrany uprchlíků, stojí azylová legislativa (jako obšírné samostatné téma) mimo rámec kapitoly, i když se jí autorka na některých místech přímo či nepřímo dotýká.

úskalím je neustálý legislativní vývoj, autorka si je vědoma, že některé části studie se mohou i v krátkém časovém horizontu stát překonanými.

8.1. Migrační politika

EVROPSKÁ UNIE

I přes restriktivní imigrační politiky, které od sedmdesátých let dvacátého století v Evropě zaujímaly dominantní postavení, došlo v rámci EU v posledních dekádách minulého století k zvyšování počtu přistěhovalců. Současně si představitelé členských států EU uvědomovali, že Evropa naléhavě potřebuje kvalifikované migranty. Členské státy EU se proto dohodly vytvořit **společnou imigrační politiku**, jejímž hlavním cílem bylo lépe a koordinovaně řídit migrační toky v souladu s ekonomickou a demografickou situací v EU. Společná imigrační politika se zaměřuje především na potírání nelegálních forem migrace a jejich negativních důsledků a současně si klade za cíl těžit z pozitivních aspektů migrace legální. S pomocí řízené legální migrace by EU mohla snížit nedostatek vlastních pracovních sil v některých odvětvích a regionech, a posílit tak svůj hospodářský růst a konkurenceschopnost. Bude-li migrace, především ta pracovní, dobře řízena, měly by se její pozitivní dopady promítnout do rozvoje celé Evropské unie stejně jako do rozvoje třetích zemí (Portál českého předsednictví EU. *Migrační a azylová politika* 2008).

Migrační politika se postupně stala plnohodnotnou **součástí práva Evropských společenství. Amsterodamskou smlouvou**, která vstoupila v platnost 1. května 1999, došlo k přesunu vízové, migrační a azylové politiky z III. do I. pilíře. Evropská rada se zavázala přijmout do pěti let od vstupu Amsterodamské smlouvy v platnost opatření týkající se azylu, nelegální imigrace a politiky navrácení nelegálních přistěhovalců. Vedeni nutností zavést nové metody řízení migrace, přistoupili představitelé států EU k prvním krokům ke společné imigrační politice¹²², které byly potvrzeny v roce 2004 přijetím tzv. **Haagského**

¹²² Společné imigrační politiky EU se neúčastní Dánsko. Velká Británie a Irsko se o svém zapojení do společné imigrační politiky EU rozhodují v jednotlivých případech.

programu¹²³, jež stanovil postupy směřující k posilování prostoru svobody, bezpečnosti a spravedlnosti v EU pro období let 2005-2010 (Europa. *Towards a Common European Immigration Policy* 2011). V prosinci roku 2009 byl pak přijat nový víceletý program Evropské unie pro oblast justice a vnitřních věcí pro období let 2010-2014 tzv. **Stockholmský program – otevřená a bezpečná Evropa, která slouží svým občanům a chrání je**. Hlavní prioritou Stockholmského programu je zaměření se na zájmy a potřeby občanů a osob, za které EU nese zodpovědnost. Program klade zejména důraz na respekt k základním právům, zdůrazňuje význam evropské spolupráce v boji proti organizovanému zločinu a potvrzuje cíl dobudovat společný evropský azylový systém do roku 2012 (Ministerstvo vnitra. *Víceletý program pro oblast spravedlnosti a vnitřních věcí* 2010).

Rok 2006 byl v Evropské unii rokem vytváření agendy pro jednání s Afrikou. Ministerská konference EU-Afrika o migraci a rozvoji, která se konala v listopadu 2006 v Tripolisu, vůbec poprvé stanovila priority spolupráce v oblasti migrace mezi EU a Afrikou a přijala ambiciózní deklaraci, na základě které, byla EU a její členské státy mimo jiné vyzvány, aby ve spolupráci s třetími zeměmi zvážily možnost zavedení programů týkajících se cirkulární migrace. Výsledkem bylo představení tzv. balíčků mobility – možných dohod s určitým počtem zainteresovaných třetích zemí, které by zajistily jejich státním příslušníkům snazší přístup do EU (KOM(2006) 735: 3-4, 7). Tyto balíčky byly v roce 2007 přejmenovány na **Partnerství pro mobilitu** a staly se jedním z nástrojů politiky Globálního přístupu k migraci. Programy v rámci Partnerství pro mobilitu se zaměřují především na minimalizaci nelegální migrace a podporu migrace legální. V praktické rovině se jedná hlavně o koordinaci rozvojových projektů na evropské úrovni, zabránění duplikace a umožnění vzájemného doplňování projektových aktivit. Česká republika se k této iniciativě připojila v roce 2008 a zaměřuje se především na východní a jihovýchodní rozměr partnerství (Epravo.cz. 59908. *Program Partnerství pro mobilitu bude koordinovat zvláštní expertní skupina* 2010).

Za francouzského předsednictví byl v říjnu roku 2008 na summitu představitelů zemí EU v Bruselu přijat tzv. **Evropský pakt o migraci a azylu**, který obsahuje

¹²³ První kroky směrem ke společné azylové a imigrační politice EU byly učiněny na summitu ve finském **Tampere** 15. – 16. října 1999. Na Program z Tampere navázal v roce 2004 tzv. **Haagský program**.

komplexní plán harmonizace pravidel azylové a migrační politiky členských států EU. Dokument poukazuje na rozporuplnost fenoménu globální migrace, kdy se migrace na jedné straně může stát pobídkou rozvoje, na straně druhé však může v hostitelských společnostech vést k velkému sociálnímu napětí. Pakt byl přijat v době, kdy EU již učinila určitý pokrok směrem ke sjednocené politice v oblasti přistěhovalectví, včetně přijetí společné vízové politiky, harmonizace azylových standardů a vytvoření agentury Frontex. Členské státy nicméně v preambuli Paktu znovu zdůrazňují, že tyto kroky nejsou dostatečné a v textu představují závazky¹²⁴, jejichž splnění by mělo vést ke komplexní migrační a azylové politice EU (EurActive. *The European Pact on Migration and Asylum* 2008). Snaha o harmonizaci migrační a azylové politiky v rámci Evropské unie je jistě přínosná, nicméně je nutné zdůraznit, že v legislativě i praxi jednotlivých členských států stále přetrvávají značné rozdíly.

V březnu roku 2009 schválila Evropská rada původně polsko-švédskou iniciativu nazvanou „**Východní partnerství**“. Cílem této iniciativy bylo vytvořit společnou politiku Evropské unie k šesti postsovětským republikám na východ od hranic EU (Ukrajíně, Moldavsku, Bělorusku, Arménii, Gruzii a Ázerbajdžánu), prohloubit s nimi bilaterální vztahy a vytvořit multilaterální rozměr spolupráce, který by odrážel potřeby a ambice jednotlivých zemí. Evropská unie tak východním partnerům nabídla uzavření nových dohod o přidružení, širší hospodářskou integraci s EU, nových programů, které by východním partnerům pomohly řešit jejich hospodářské a sociální problémy, ale i posílit pohyb osob (zjednodušením vízové procedury a uzavřením dohod o navrácení nelegálních migrantů). (Euractiv. *Východní partnerství posílí vazby EU s postsovětskými sousedy* 2009).

ČESKÁ REPUBLIKA

Prioritou České republiky v oblasti migrace je „podporovat řízenou legální migraci a zároveň minimalizovat nelegální migraci. S tímto cílem také souvisí

¹²⁴ Pět hlavních závazků představovalo: 1. Organizovat legální migraci; 2. bojovat proti nelegální migraci; 3. zefektivnit kontrolu na hranicích; 4. sjednotit azylovou politiku; a 5. zabývat se zeměmi původu imigrantů.

snaha zajistit účinnou ochranu státních hranic v rámci schengenského prostoru“ (Ministerstvo vnitra. *Migrační a azylová politika České republiky* 2010).

Počátkem roku 2003 bylo přijato **Usnesení vlády ČR ze dne 13. ledna 2003 č. 55 k účinnosti Koncepce integrace cizinců na území České republiky a další rozvoj této koncepce po vstupu České republiky do Evropské unie**, kterým vláda stanovila **Zásady politiky vlády v oblasti migrace cizinců**:

1. **Zásada:** Česká republika s ohledem na mezinárodní závazky, které pro ni vyplynou z členství v Evropské unii, důsledně prosazuje řídicí roli státu v oblasti migrace.
2. **Zásada:** Migrační politika státu je založena na koordinovaném postupu všech státních orgánů, orgánů územní a zájmové samosprávy a na podpoře ze strany dalších subjektů zabývajících se migrací.
3. **Zásada:** Migrační politika státu je zaměřena na odstraňování všech forem nelegální migrace a jiných nelegálních aktivit, a to jak opatřeními na poli mezinárodní spolupráce, tak i opatřeními národními.
4. **Zásada:** Migrační politika státu neklade překážky legální migraci a podporuje imigraci, která je pro stát a společnost v dlouhodobé perspektivě přínosná.
5. **Zásada:** Realizace migrační politiky státu předpokládá široké zapojení nevládních a dalších organizací občanské společnosti.
6. **Zásada:** Česká republika se spolupodílí na úsilí světového a evropského společenství na řešení migračních důsledků humanitárních krizí a na odstraňování příčin těchto jevů (Usnesení vlády ČR ze dne 13. ledna 2003 č. 55).

Pobyt cizinců na území České republiky se řídí především **zákonem č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky** a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů (tzv. „**cizinecký zákon**“, často také jen „zákon o pobytu cizinců“), který nabyl účinnosti 1. ledna 2000 a který upravuje podmínky vstupu cizince na území České republiky, vycestování cizince z tohoto území, dále stanovuje podmínky pobytu cizince na území České republiky, a vymezuje působnost Ministerstva vnitra, Ministerstva zahraničních věcí a Policie České

republiky v této oblasti státní správy.¹²⁵ Zákon prošel podstatnou změnou po vstupu České republiky do Evropské unie. V souvislosti s komunitárním právem v oblasti volného pohybu osob došlo v zákoně k vymezení nových dvou kategorií cizinců – občané EU vs. občané zemí mimo EU/občané třetích zemí – a s tím spojeným novým vymezením různých pobytových režimů pro tyto kategorie.

Gestorem migrační politiky ČR je Ministerstvo vnitra. Jelikož však jde o průřezové téma, musí Ministerstvo vnitra úzce spolupracovat s dalšími ministerstvy, státními a nevládními organizacemi i organizacemi mezinárodními.

Český legislativní rámec se tématem přímo propojujícím migraci a rozvoj prozatím nezabýval, částečně i proto, že samotné téma je nové a legislativa na něj ještě nezareagovala.

8.2. Ekonomická migrace

EVROPSKÁ UNIE

Již v červenci roku 2001 předložila Evropská Komise návrh směrnice o podmínkách vstupu a pobytu státních příslušníků třetích zemí za účelem výdělečného zaměstnání a samostatného podnikání. Avšak z důvodu rozcházejících se postojů členských států k tomuto tématu, nevedla jednání k závěrům, které by mohly vyústit v přijetí legislativy (Evropa. *Towards a Common European Immigration Policy* 2011).

¹²⁵ Cizinecký zákon se nevztahuje na cizince který „a) požádal Českou republiku o mezinárodní ochranu formou azylu nebo doplňkové ochrany, a azylanta nebo osobu požívající doplňkové ochrany, pokud tento zákon nebo zvláštní právní předpis nestanoví jinak, b) pobývá na území na základě zvláštního právního předpisu upravujícího přechodný pobyt cizích ozbrojených sil na území, c) požádal Českou republiku o udělení oprávnění k pobytu za účelem poskytnutí dočasné ochrany na území, a cizince, který pobývá na území na základě uděleného oprávnění k pobytu za účelem dočasné ochrany, pokud tento zákon nebo zvláštní právní předpis nestanoví jinak“ (cizinecký zákon, §2).

Vědoma si demografického vývoje v Evropě (úbytku a stárnutí obyvatelstva) a jeho dopadu na evropské hospodářství, vrátila se v roce 2005 Komise k diskusi o potřebě společných pravidel pro přijímání ekonomických migrantů. Debaty pak vyústily v přijetí tzv. **Zelené knihy o přístupu EU k řízení ekonomické migrace**, ve které Komise poukázala na potřebu z dlouhodobého hlediska revidovat opatření v oblasti přistěhovalectví, především s důrazem na důsledky, které by strategie ekonomické migrace mohla mít na konkurenceschopnost EU (KOM(2004) 811).

V prosinci roku 2005 vedly snahy Komise ke schválení **Plánu politiky v oblasti legální migrace**, který obsahuje výčet aktivit a legislativních iniciativ, které Komise plánuje přijmout tak, aby mohla usilovat o důsledné prosazování politiky EU v oblasti legální migrace. V rámci realizace Plánu politiky v oblasti legální migrace bylo zamýšleno samostatnými směrnici upravit podmínky vstupu a pobytu na území EU konkrétních kategorií pracovníků ze třetích zemí (*vysoce kvalifikovaní pracovníci, sezónní pracovníci, vnitropodnikově převádění pracovníci a stážisté odměňováni mzdou*) a také vydání jedné rámcové směrnice, která by měla souhrnně upravovat *soubor práv pracovníků ze třetích zemí* (KOM(2005) 669).

Vysoce kvalifikovaní pracovníci: Na zasedání Evropské rady v Lisabonu v březnu roku 2000 byl pro Evropské společenství stanoven cíl stát se do roku 2010 nejkonkurenceschopnější a nejdynamičtější ekonomikou založenou na znalostech na světě, schopnou udržitelného hospodářského růstu při zvýšení počtu a kvality pracovních míst a větší sociální soudržnosti. Za tímto účelem a v návaznosti na Plán politiky v oblasti legální migrace byla přijata **Směrnice Rady 2009/50/ES ze dne 25. května 2009 o podmínkách pro vstup a pobyt státních příslušníků třetích zemí za účelem výkonu zaměstnání vyžadujícího vysokou kvalifikaci** (tzv. „směrnice o modrých kartách“), která má zvýšit atraktivitu Společenství pro vysoce kvalifikované pracovníky ze třetích zemí tím, že jim a jejich rodinným příslušníkům usnadní proces přijímání a mobility, a v řadě oblastí jim poskytne sociální a hospodářská práva rovnocenná s právy státních příslušníků hostitelského členského státu. Směrnice stanovuje podmínky vstupu a pobytu delšího než tři měsíce na území členských států pro státní příslušníky třetích zemí za účelem výkonu zaměstnání vyžadujícího vysokou kvalifikaci, coby držitele modré karty EU, a pro jejich rodinné příslušníky; a podmínky pro vstup výše uvedených osob do jiných členských států, než je první členský stát, a pro pobyt v nich. Žadateli, který splní veškeré požadavky uvedené

ve směrnici se vydá tzv. „Modrá kartu EU“ (modrá barva v názvu reflektuje barvu vlajky EU), která držitele opravňuje pobývat a pracovat na území členského státu. První dva roky je přístup držitele modré karty na trh práce v daném státě omezen na výkon placeného zaměstnání za dodržení podmínek pro jeho přijetí stanovených ve směrnici, případné změny podléhají schválení příslušných orgánů. Držitelé modrých karet EU mají dále možnost snadněji získat status dlouhodobě pobývajících rezidenta dle Směrnice Rady 2003/109/ES ze dne 25.11.2003. Po osmnácti měsících oprávněného pobytu v prvním členském státě se za účelem výkonu vysoce kvalifikované práce může držitel modré karty EU (a jeho rodinní příslušníci) za podmínek stanovených ve směrnici přestěhovat do jiného členského státu. Členské státy měly povinnost transponovat tuto směrnici do 19. června 2011 (více k projektu modrých karet v České republice níže).

Sezónní pracovníci: Členské státy Evropské unie čelí potřebě sezónní práce. V návaznosti na Plán politiky v oblasti legální migrace z roku 2005 a Stockholmský program z roku 2009 předložila v roce 2010 Evropská komise **Návrh směrnice zavádějící společné podmínky pro vstup a pobyt sezónních pracovníků ze třetích zemí** (tzv. „návrh směrnice o sezónním zaměstnání“).

Návrh stanovuje společný postup pro vstup a pobyt sezónních pracovníků ze třetích zemí na území Evropské unie a vymezuje jejich práva. Sezónními pracovníky se rozumí občané třetích zemí, kteří přicházejí na území Evropské unie za účelem zaměstnání v sektoru, který je závislý na sezóně (typickými příklady jsou zemědělství, zahradnictví nebo cestovní ruch) a kteří budou vykonávat tuto práci na základě jedné nebo více pracovních smluv uzavřených na dobu určitou se zaměstnavatelem se sídlem v EU. Návrh směrnice zavádí zejména jednodušší postupy pro vstup sezónních pracovníků ze třetích zemí v souladu se společnou definicí a kritérii, jako je existence pracovní smlouvy nebo závazná pracovní nabídka, která specifikuje plat; stanoví, že sezónní pracovník je oprávněn pracovat maximálně 6 měsíců v kalendářním roce; umožňuje prodloužení smlouvy nebo změnu zaměstnavatele během výše stanovené doby; a jasně vymezuje právní ustanovení týkající se pracovních podmínek. Za účelem podpory cirkulární migrace zavádí návrh možnosti vystavení vícesezónního povolení nebo zjednodušený postup pro opětovný vstup v následující sezóně. Tato opatření by měla umožnit spolehlivý tok remitencí, přenos dovedností a investic do třetích zemí, a přispět tak k omezování chudoby a k rozvojové politice Evropské unie. Návrh směrnice neupravuje právo vstupu,

naopak ponechává členským státům svobodu rozhodování, kolika sezónním pracovníkům umožní vstup na svůj trh práce (KOM (2010) 379 v konečném znění).

Vnitropodnikově převádění pracovníci: V roce 2010 představila Komise **Návrh směrnice o podmínkách vstupu a pobytu státních příslušníků třetích zemí na základě převedení v rámci společnosti**, jejímž účelem je zavedení zvláštního postupu pro vstup a pobyt státních příslušníků třetích zemí, kteří žádají o pobyt v EU pro účel převedení v rámci společnosti, a norem pro vydávání povolení k pobytu těmto osobám členskými státy. Druhým účelem pak je vymezit práva těchto osob, které legálně pobývají v členském státě, a stanovit podmínky, za kterých mohou pobývat v jiných členských státech (KOM (2010) 378 v konečném znění).

Soubor práv pracovníků ze třetích zemí: V roce 2007 předložila Komise **návrh směrnice Rady o sjednoceném postupu vyřizování žádostí státních příslušníků třetích zemí o jediné povolení k pobytu a k výkonu práce na území členského státu a o společném souboru práv pro pracovníky z třetích zemí, kteří oprávněně pobývají v členském státě**. Účelem směrnice je stanovit jednotný postup vydávání jednotného povolení k pobytu a pracovního povolení státním příslušníkům třetích zemí k práci na území členského státu Evropské unie; a stanovit souhrn práv pracovníků ze třetích zemí, kteří legálně pobývají na území členských států (KOM (2007) 638 v konečném znění).

Zcela specifickou formou migrace je pohyb vědců a výzkumných pracovníků. V roce 2002 ve svém šestém rámcovém programu pro výzkum, technický rozvoj a demonstrační činnosti přispívajícím k vytvoření Evropského výzkumného prostoru a k inovacím (2002-2006) Evropské společenství uznalo, že globalizace ekonomiky vyžaduje větší mobilitu výzkumných pracovníků (Úřední věstník L 232, 29. 8. 2002, s. 1). Za účelem naplnění cíle zvýšit přitažlivost Společenství pro výzkumné pracovníky z celého světa a posílit jeho postavení jako mezinárodního centra výzkumu byla přijata **Směrnice Rady 2005/71/ES ze dne 12. října 2005 o zvláštním postupu pro přijímání státních příslušníků třetích zemí pro účely vědeckého výzkumu**, která podporuje přijímání státních příslušníků třetích zemí pro výzkumné účely a jejich mobilitu na dobu pobytu delší než tři měsíce. Samotná směrnice uvádí, že jejím účelem není odliv mozků z transformujících se nebo rozvojových zemí a zdůrazňuje, že ve spolupráci se zeměmi původu by měla být přijata podpůrná opatření pro usnadnění zpětného

začlenění výzkumných pracovníků v jejich zemích původu a pro usnadnění pohybu výzkumných pracovníků, s cílem vytvořit komplexní migrační politiku. Směrnice uvádí, že ke zvýšení přitažlivosti Společenství pro výzkumné pracovníky ze třetích zemí by těmto pracovníkům měla být během jejich pobytu v řadě oblastí přiznána stejná sociální a hospodářská práva, jakých požívají státní příslušníci hostitelského členského státu, a možnost vyučovat na institucích vyššího vzdělávání.

ČESKÁ REPUBLIKA

Z hlediska případné podpory rozvoje zemí původu je stěžejní ekonomická aktivita cizinců, což jsou v České republice cizinci zaměstnaní nebo podnikající.

Pracovněprávní vztah mezi tuzemským zaměstnavatelem a cizincem se řídí především **zákonem č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů** (dále jen „**zákoník práce**“) a souvisejícími právními předpisy. Zákoník práce rovněž umožňuje pracovněprávní vztahy mezi tuzemským zaměstnavatelem a cizincem upravit odchylně v souladu s předpisy mezinárodního práva soukromého. Zaměstná-li zaměstnavatel cizince, má povinnost cizinci nabídnout pracovní a mzdové podmínky obvyklé pro české občany, kteří jsou ve stejném pracovním zařazení jako cizinec dle platných právních předpisů, případně v souladu s kolektivními a pracovními smlouvami.

Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „**zákon o zaměstnanosti**“) pak stanovuje podmínky zaměstnání cizince tuzemským zaměstnavatelem. Cizincem se pro účely zákona o zaměstnanosti rozumí fyzická osoba, která není státním občanem České republiky, občanem Evropské unie, Evropského hospodářského prostoru či Švýcarska, ani jeho rodinným příslušníkem. Za cizince je rovněž považována osoba bez státní příslušnosti.

Tuzemští zaměstnavatelé mají možnost cizince zaměstnávat pouze na volná pracovní místa, která není možné s ohledem na požadovanou kvalifikaci nebo na nedostatek volných pracovních sil obsadit jinak¹²⁶. Zaměstnavatel má povinnost

¹²⁶ Cizinci s trvalým pobytem na území České republiky mají z hlediska zaměstnávání stejné právní postavení jako občané ČR. Nevztahují se na ně omezení s výjimkou

projednat svůj záměr zaměstnat cizince s úřadem práce. **Povolení k zaměstnání** vydává cizinci ve správním řízení místně příslušný úřad práce nejdéle na dobu dvou let.¹²⁷ Ve většině případů cizinec písemně žádá o povolení k zaměstnání ještě před svým příchodem na území České republiky, případně na základě plné moci prostřednictvím zaměstnavatele, u kterého má být zaměstnán, nebo i jiné osoby. Cizinec může požádat o prodloužení povolení k zaměstnání nejdříve tři měsíce a nejpozději 30 dnů před uplynutím doby platnosti vydaného povolení k zaměstnání. Cizinec musí rovněž dodat vyjádření zaměstnavatele, že jej i nadále zaměstná. Úřad práce může žádosti vyhovět, a to i opakovaně, a vydat rozhodnutí o prodloužení platnosti povolení k zaměstnání, a to vždy maximálně na další dva roky.

Zaměstnavatel může cizince zaměstnat teprve tehdy pokud má cizinec:

- platné povolení k zaměstnání od místně příslušného úřadu práce,
- platné vízum k pobytu za účelem zaměstnání, případně povolení ke krátkodobému nebo dlouhodobému pobytu za účelem zaměstnání,
- se zaměstnavatelem uzavřenou pracovní smlouvu na dobu, po kterou by mělo být zaměstnání vykonáváno, příp. dohodu o pracovní činnosti nebo dohodu o provedení práce (ve všech případech se vyžaduje písemná forma),
- a pokud byl cizinec zaměstnavatelem přihlášen k platbě dávek sociálního a zdravotního pojištění.

některých povolání, u kterých se dle platných právních předpisů vyžaduje státní občanství. Stejně postavení mají i cizinci, kteří jsou pod dočasnou ochranou podle zvláštního zákona.

¹²⁷ Povinnost oznámit a projednat s úřadem práce záměr zaměstnat cizince se nevztahuje na případy, kdy je cizinci vydáno povolení k zaměstnání bez ohledu na situaci na trhu práce; v případě, kdy se u cizince nevyžaduje povolení k zaměstnání; a v případech zaměstnání držitelů modré či zelené karty. Samostatným případem je rovněž vztah mezi tuzemským zaměstnavatelem a cizincem vyslaným na území České republiky zahraničním zaměstnavatelem, kdy se jejich vztahy řídí obvykle právem země, kde má zahraniční zaměstnavatel sídlo, i vyslaný cizinec však musí obdržet povolení k pobytu a povolení k zaměstnání v České republice.

Systém vydávání povolení k zaměstnání a víz k pobytu nad 90 dní za účelem zaměstnání neumožňuje zaměstnavatelům v České republice dostatečně flexibilně pokrýt jejich okamžité potřeby. Požadované kroky před samotným nástupem do zaměstnání jsou poměrně zdlouhavé a administrativně náročné. Proto, aby zaměstnavatelům umožnila získat potřebnou pracovní sílu z třetích zemí, schválila vláda ČR svým **usnesením ze dne 22. října 2007 č. 1174 o zjednodušení podmínek zaměstnávání kvalifikovaných zahraničních pracovníků** projekt „Zelené karty“, který začal fungovat od 1. ledna 2009.

Zelená karta je povolení k dlouhodobému pobytu¹²⁸ za účelem zaměstnání na území České republiky ve zvláštních případech. Jejím účelem je usnadnit přístup na trh práce v České republice cizincům, kteří mají kvalifikaci, po které je v České republice poptávka. Projekt zelených karet umožňuje zaměstnavatelům flexibilně reagovat na jejich aktuální potřebu pracovní síly a zároveň snižuje pro obě strany (zaměstnavatele i zaměstnance/občana jedné z uvedených zemí) administrativní zatížení.

Institut tzv. modré karty zavedla v České republice s účinností od 1. 1. 2011 **novela cizineckého zákona v návaznosti na směrnici Rady č. 2009/50/ES. Modrá karta (viz též výše)** je povolení k dlouhodobému pobytu za účelem zaměstnání na území České republiky spojeném s výkonem vysoce kvalifikované práce (§ 42i, cizinecký zákon). Jejím účelem je usnadnit vstup na trh práce České republiky cizincům, kteří mají vyšší kvalifikaci, po které je v České republice poptávka. Tato karta se vydává pracovníkům s ukončeným vysokoškolským vzděláním nebo vyšším odborným vzděláním, trvalo-li minimálně tři roky, kteří mají pracovní smlouvu nejméně na dobu jednoho roku na zákonem stanovenou týdenní pracovní dobu a se zaměstnavatelem mají sjednanou hrubou měsíční nebo roční mzdu, jejíž výše odpovídá alespoň 1,5násobku průměrné hrubé roční mzdy v České republice vyhlášené sdělením Ministerstva práce a sociálních věcí. O vydání modré karty rozhoduje ministerstvo vnitra ve lhůtě 90 dnů.

¹²⁸ V současné době (rok 2011) určena pro občany z Australského společenství, Černé Hory, Chorvatské republiky, Japonska, Kanady, Korejské republiky, Nového Zélandu, Republiky Bosna a Hercegovina, Republiky Makedonie, Spojených států amerických, Srbska a Ukrajiny. Občané členských států Evropské unie, Islandu, Lichtenštejnska, Norska a Švýcarska a jejich rodinní příslušníci nepotřebují pro práci v České republice ani povolení k zaměstnání ani zelenou či modrou kartu.

Co se týče legislativního rámce druhé hlavní ekonomické aktivity cizinců v ČR, tak cizinec může podnikat jako fyzická osoba, nejčastěji jako živnostník, což upravuje především **zákon č. 455/1991 b., o živnostenském podnikání, v platném znění**. Pro provozování živnosti na území České republiky potřebuje cizinec jak živnostenské oprávnění tak povolení k pobytu.¹²⁹ Cizinec může podnikat také prostřednictvím právnických osob a obchodních společností, příp. družstev, založených dle **zákona č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, v platném znění**. Cizinec může takovouto společnost přímo založit nebo se stát jejím podílníkem, to však neznamená, že se může na území ČR fyzicky zdržovat. Cizinecký režim na území ČR upravuje zákon č. 326/1999 Sb. o pobytu cizinců na území České republiky (viz výše). Cizinec ze třetích zemí tak může být na území České republiky zaměstnán nebo podnikat pouze na základě víza k pobytu nad 90 dní, povolení k dlouhodobému pobytu nebo povolení k trvalému pobytu. Další variantou je možnost podnikání prostřednictvím zahraniční osoby, což detailně upravuje hlava II. obchodního zákoníku.

Za podnikání cizinců obecně a především za živnostenské podnikání je odpovědné Ministerstvo průmyslu a obchodu, které řídí živnostenské úřady, jinak součásti obecních a krajských úřadů, které vydávají živnostenská oprávnění a provozují kontrolní činnost.

Co se týče dalších institucí, do jejichž gesce spadá ekonomická migrace cizinců, tak ministerstvu práce a sociálních věcí jsou pak podřízeny úřady práce, které rozhodují o povoleních k zaměstnání, evidují ostatní cizince a pomáhají hledat zaměstnání nezaměstnaným cizincům. Správy sociálního zabezpečení pak od zaměstnaných i samostatně výdělečně činných cizinců vybírají pojistné na sociální pojištění a kontrolují jejich povinnosti. Ministerstvo zahraničních věcí pak řídí zastupitelské úřady, které vydávají víza, bez nichž cizinci ze třetích zemí nemohou do České republiky legálně přicestovat a Ministerstvo financí řídí finanční úřady, které vykonávají daňovou kontrolu a celní úřady, které jsou oprávněny kontrolovat, zda cizinci nevykonávají nelegální práci (Čížinský 2009). Hlavním gestorem a koordinátorem migračních politik je pak

¹²⁹ Obdobně platí pro osoby podnikající na základě jiného než živnostenského oprávnění podle zvláštních právních předpisů (tzv. svobodná povolání a další činnosti), kteří musejí pro výkon povolání získat příslušné povolení; a pro zemědělce, kteří musejí být evidováni.

ministerstvo vnitra, v jehož rámci působí odbor azylové a migrační politiky (OAMP).

8.3. Integrace

EVROPSKÁ UNIE

Evropská komise je toho názoru, že důležitým aspektem migrace je integrace cizinců do hostitelské společnosti. Státy Evropské unie jsou konfrontovány s nárůstem počtu cizinců a čelí výzvám, které jim přináší proces jejich integrace. Komise si je vědoma značných rozdílů v historii a tradici imigrace do jednotlivých členských států stejně jako rozdílů, které panují ve způsobech integrace cizinců. V oblasti začleňování cizinců do společnosti se EU proto angažuje způsobem, který především staví na hledání společných integračních přístupů a podporuje mezi členskými státy výměnu nejlepší praxe (Evropa. *A Common Framework for the Integration of Third-Country Nationals* 2010).

I přesto, že integrační aktivity spadají téměř výhradně do kompetence členských států EU, problematika týkající se začleňování cizinců do společností členských států se skrze snahy o koordinaci národních přístupů stala nedílnou součástí unijní migrační politiky. EU se za tímto účelem snaží především o mezikulturní dialog, který je nutností pro vzájemné pochopení mnohdy velmi odlišných kultur a hodnot, a s tím související boj proti rasismu a xenofobii (Ministerstvo vnitra. *Obecně k agendám EU* 2011).

Právní předpisy týkající se přistěhovalectví a mající přímý vztah k úspěšné integraci státních příslušníků ze třetích zemí zahrnují: směrnice Rady 2003/86/ES ze dne 22. září 2003 o právu na sloučení rodiny (Úřední věstník L 251, 3.10.2003), 2003/109/ES ze dne 25. listopadu 2003 o právním postavení příslušníků třetích zemí, kteří jsou dlouhodobě pobývajícími rezidenty (Úř. věst. L 16, 23. 1. 2004), 2000/43/ES ze dne 29. června 2000, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ (Úř. věst. L 180, 19. 7. 2000) a 2000/78/ES ze dne 27. listopadu 2000, kterou se stanoví obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání a povolání (Úř. věst. L 303, 2. 12. 2000).

V září roku 2007 představila Komise svoji, prozatím poslední, tj. **Třetí výroční zprávu o migraci a integraci** (KOM (2007) 512). Komise tak pokračovala ve sledování vývoje politiky přijímání a integrace občanů třetích zemí v Evropské unii. Komise ve zprávě předkládá informace související s ustanovováním integračního rámce EU do června roku 2007 a dále uvádí specifické informace týkající se jednotlivých dimenzí integračního procesu v členských státech v kalendářním roce 2005 a v první polovině roku 2006.

Na návrh Komise byl na období 1. ledna 2007 až 31. prosince 2013 zřízen **Evropský fond pro integraci státních příslušníků třetích zemí**, jehož obecným cílem je podpořit snahy členských států umožnit státním příslušníkům třetích zemí z různých kulturních, náboženských, jazykových a etnických prostředí usadit se a aktivně se zapojit do všech aspektů evropských společností co se týče vstupních procedur, základních úvodních programů a aktivit, účasti v občanském a politickém životě a úcty k různorodosti a občanství (KOM (2005) 0123 v konečném znění); a dále v roce 2009 zřízeno **Fórum integrace** k usnadnění výměny osvědčených postupů, zejména pokud jde o politiky, v nichž má EU omezenou roli (EUROPA. *A Common Agenda for Integration*).

ČESKÁ REPUBLIKA

Na konci roku 2000 přijala vláda České republiky svým **usnesením ze dne 11. prosince 2000 č. 1266 o realizaci Zásad koncepce integrace cizinců na území České republiky a o návrhu Koncepce integrace cizinců na území České republiky** Koncepci integrace cizinců, která vycházela ze Zásad koncepce integrace cizinců na území České republiky¹³⁰, z mezinárodních dokumentů¹³¹ a ze současné vnitrostátní úpravy postavení cizinců na území České republiky. Tato koncepce byla aktualizovaná v roce 2006.¹³² O dva roky později pak vláda

¹³⁰ Tyto zásady byly přijaty Usnesením vlády ČR ze dne 7. července 1999 č. 689 o Zásadách koncepce integrace cizinců na území České republiky a o přípravě a realizaci této koncepce.

¹³¹ Např. materiály Rady Evropy. *Diversity and Cohesion: New Challenges for the Integration of Immigrants and Minorities a Framework of Integration Policies*.

¹³² Viz Usnesení vlády České republiky ze dne 8. února 2006 č. 126 ke Koncepci integrace cizinců v roce 2005.

schválila převod agendy spojené s koordinací realizace Konceptce integrace cizinců na území České republiky z Ministerstva práce a sociálních věcí na Ministerstvo vnitra (usnesení vlády ČR ze dne 23. července 2008 č. 979). Vláda se rovněž každoročně zabývá Zprávou o realizaci konceptce integrace cizinců za minulý rok.

Naposledy v roce 2010 pak vláda přistoupila k **Aktualizované koncepci integrace cizinců – Společné soužití**, kterou schválila usnesením ze dne 9. února 2011 č. 99. Tento materiál obsahuje jak „*Analýzu aktuální situace v oblasti integrace cizinců*“, která detailněji popisuje populace cizinců pobývajících na území České republiky s ohledem na potřeby integrace cizinců, tak „*Aktualizovanou Koncepci integrace cizinců – Společné soužití*“, která definuje postup České republiky v oblasti integrace cizinců a která se snaží zohlednit vývoj, nové trendy a aktuální potřeby, které Česká republika v souvislosti s integrační (i obecně cizineckou problematikou) zaznamenává; a také „*Postup při realizaci aktualizované Konceptce integrace cizinců v roce 2011*“, který obsahuje návrhy konkrétních opatření, kterými by příslušná ministerstva zodpovědná za realizaci integrační politiky měla v roce 2011 podpořit úspěšnou integraci cizinců v České republice.

Cílovou skupinou integrační politiky tvoří tzv. občané třetích zemí, kteří legálně pobývají na území České republiky (na základě povolení k trvalému pobytu nebo na vízum k pobytu nad 90 dnů, povolení k dlouhodobému pobytu a povolení k přechodnému pobytu). Cílovou skupinou této integrační politiky nejsou občané Evropské unie/Evropského hospodářského prostoru a Švýcarska; žadatelé o mezinárodní ochranu a osoby s uděleným azylem či doplňkovou ochranou¹³³.

Aktualizovaná konceptce integrace cizinců považuje za svůj hlavní cíl dosáhnout samostatnosti a soběstačnosti cizince tak, aby byl schopen se plně zapojit do života společnosti a řešit svoji vlastní životní situaci, včetně situace osob, které jsou na něm závislé. Je tedy nutné zajisti, aby cizinci:

- 1) znali svá práva a byli schopni dostát svým povinnostem,
- 2) orientovali se v prostředí, zvyklostech a způsobu života v nové zemi,

¹³³ Integrace žadatelů o mezinárodní ochranu a osob s uděleným azylem či doplňkovou ochranou je zajišťována prostřednictvím Státního integračního programu.

- 3) rozuměli a byli schopni komunikovat v českém jazyce,
- 4) byli samostatnými a soběstačnými po sociální i ekonomické stránce,
- 5) měli dostatek informací o tom, kde v případě potřeby naleznou pomoc a podporu (usnesení vlády České republiky ze dne 9. února 2011 č. 99: str. 17)

Vláda se shodla, že v této souvislosti existují čtyři oblasti, které jsou naprosto klíčové pro úspěšnou integraci cizinců, a to: 1) znalost českého jazyka, 2) ekonomická soběstačnost, 3) orientace ve společnosti, a 4) vztahy mezi komunitami (usnesení vlády České republiky ze dne 9. února 2011 č. 99: str. 24) a právě v rámci těchto oblastí budou podporována konkrétní opatření.

Ve vztahu k tématu rozvoj a migrace je významná především druhá výše uvedená oblast (samostatnost a soběstačnost po sociální a ekonomické stránce). Budou-li cizinci především ekonomicky soběstační, budou mít potenciál napomáhat rozvoji i v zemích původu.

Česká republika se od devadesátých let dvacátého století stala primárně imigrační zemí. Je zřejmé, že úspěšná integrace je podmínkou efektivního využití kladů migrace. **Politika integrace cizinců** do společnosti se tak nutně stala **komplementární součástí politiky státu v oblasti legální migrace**.

8.4. Nelegální migrace

EVROPSKÁ UNIE

Boj proti nelegálnímu vstupu a pobytu cizinců na území Evropské unie a obavy z důsledků nelegální migrace zůstávají již roky jedním z hlavních témat v rámci migračních politik jak na unijní úrovni, tak u samotných členských států. Úspěšnost politiky a opatření v boji proti nelegální migraci je klíčová pro zavádění souvisejících aktivních imigračních politik. Na úrovni Evropské unie je tak na potírání nelegální migrace vynakládáno značné úsilí a nemalé finanční prostředky.

V této souvislosti byla v roce 2005 zřízena **Evropská agentura pro řízení operativní spolupráce na vnějších hranicích členských států Evropské Unie**

(FRONTEX), která koordinuje operativní spolupráci mezi členskými státy v oblasti řízení vnějších hranic; napomáhá členským státům při odborné přípravě vnitrostátní pohraniční stráže, včetně vypracovávání společných standardů odborné přípravy; provádí analýzu rizik; pokračuje v rozvoji výzkumu souvisejícího s kontrolou a ostrahou vnějších hranic; napomáhá členským státům v situacích, které vyžadují zvýšenou technickou a operativní pomoc na vnějších hranicích; poskytuje členským státům nezbytnou podporu při organizaci společných návratových operací. FRONTEX úzce spolupracuje s ostatními partnery Společenství a EU odpovědnými za bezpečnost vnějších hranic, např. EUROPOL¹³⁴, CEPOL¹³⁵ nebo OLAF¹³⁶. Pro zvýšení bezpečnosti hranic FRONTEX rovněž zajišťuje koordinaci jednotlivých akcí členských států při provádění opatření Společenství týkajících se řízení kontroly vnějších hranic (Evropa. *Evropská agentura pro řízení operativní spolupráce na vnějších hranicích členských států EU*).

Komise v červenci roku 2006 vydala **Sdělení o prioritách boje proti nelegálnímu přistěhovalectví státních příslušníků třetích zemí** (KOM (2006) 402), které staví na základních principech a dosavadních činech Evropské unie a zároveň rozvíjí nové priority. Sdělení je nedílnou součástí komplexního a strukturovaného přístupu Evropské unie k účinnému řízení migrace a doplňuje nedávné politické iniciativy v této oblasti, jako je například plán politiky v oblasti legální migrace (KOM (2005) 669), sdělení o migraci a rozvoji (KOM (2005) 390) a sdělení navrhuující společný program pro integraci (KOM (2005) 389). Představuje přístup, který se snaží udržet v rovnováze bezpečnostní principy a základní práva jednotlivců a zabývá se tak opatřeními na všech stupních procesu nelegálního přistěhovalectví (Evropa. *Towards A Common European Union Immigration Policy 2011*).

Klíčovým legislativním dokumentem v oblasti potírání nelegální migrace je **Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2008/115/ES ze dne 16. prosince 2008 o společných normách a postupech v členských státech při navrácení neoprávněně pobývajících státních příslušníků třetích zemí** (tzv. „návratová směrnice“). Členským státům bylo přikázáno do 24. prosince 2010 uvést v účinnost vlastní právní a správní předpisy tak, aby bylo dosaženo plného

¹³⁴ Evropský policejní úřad.

¹³⁵ Evropská policejní akademie.

¹³⁶ Evropský úřad pro boj proti podvodům.

souladu s návratovou směrnicí, a to především v případech postupu při uskutečňování návratu státních příslušníků třetích zemí a v dalších s tím souvisejících oblastech jako je vyhoštění, dočasné zajištění, užití donucovacích prostředků a zákaz vstupu, ve všech případech s úmyslem plného zaručení lidských práv.

V červnu roku 2009 byla přijata **směrnice Evropského parlamentu a Rady 2009/52/ES o minimálních normách pro sankce a opatření vůči zaměstnavatelům neoprávněně pobývajících státních příslušníků třetích zemí** (tzv. „**sankční směrnice**“). Směrnice zakazuje zaměstnávání neoprávněně pobývajících státních příslušníků třetích zemí a stanovuje minimální společné normy pro sankce a opatření, jež mají být v členských státech uplatňovány vůči zaměstnavatelům, kteří tento zákaz porušují. Směrnice je součástí boje Evropské unie proti nelegálnímu přistěhovalectví, se kterým je úzce spojeno i neoprávněně zaměstnávání (Úř. věst. L 168, 30.6.2009).

Výše uvedená řešení se zaměřují především na *potírání* nelegální migrace. Některé státy (např. Itálie, Španělsko, Francie, Belgie) přistupují na *ad hoc* bázi k řešení situace s vysokými počty nelegálně pobývajících a pracujících cizinců k tzv. *regularizacím*.¹³⁷ U většiny vlád států EU, včetně ČR, se však regularizace doposud neseťkává s příliš velkou odezvou a odmítají jejich realizaci.

ČESKÁ REPUBLIKA

Nelegální migrací přes státní hranice České republiky jsou míněny případy, kdy osoby nedovoleným způsobem překročí státní hranice České republiky. Jde o případy, kdy osoby nedovoleným způsobem vstupují na území České republiky i případy, kdy jej nedovoleným způsobem opouštějí nebo se o to prokazatelně pokoušejí.

¹³⁷ Opatření, jímž stát uděluje povolení k pobytu na svém území cizincům, kteří se nacházejí na jeho území nelegálně (jinak taky *legalizace*, *amnestie* nebo *normalizace* pobytu), původně z francouzského *irregulier* nebo anglického *irregular*, v této souvislosti především ve spojení *irregular migration*, kdy jde o popis právního postavení migranta, jehož pobyt nebo práce jsou v rozporu s právním řádem daného státu. Více například na

<http://www.migraceonline.cz/temata/regularizace/>.

Nelegálním pobytem/porušováním pobytového režimu se pak rozumí případy nelegálního pobytu (pobytu v rozporu s právními předpisy) cizinců na území České republiky (Český statistický úřad. *Nelegální migrace – Metodika, legislativa* 2008). Teoreticky lze rozlišovat mezi nelegální situací (ilegalitou), kdy cizinec nemá práva na území pobývat, příp. toto právo vůbec nemůže získat (např. vyhoštěný cizinec, odmítnutý žadatel o azyl, apod.) a neregulérní situaci, kdy by cizinec v principu mohl na území pobývat, avšak nemá vyřízeno povolení k pobytu (např. situace, kdy cizinci propadne vízum, ale může si zažádat o jeho prodloužení) (NROS. *Regularizace nelegální migrace v České republice* 2005).¹³⁸

Základním dokumentem v České republice pro **potírání nelegální migrace** je tzv. **Akční plán boje s nelegální migrací** (dále jen „Akční plán“) schválený usnesením vlády č. 108 ze dne 4. února 2004. Akční plán vychází z jedné ze zásad politiky vlády v oblasti migrace cizinců: „Migrační politika státu je zaměřena na odstraňování všech forem nelegální migrace a jiných nelegálních aktivit, a to jak opatřeními na poli mezinárodní spolupráce, tak i opatřeními národními“ (zásada č. 3, usnesení vlády ČR ze dne 13. ledna 2003 č. 55). Jeho hlavním cílem je nalézat a uskutečňovat taková řešení a opatření, která by mohla minimalizovat nelegální migraci a zároveň motivovat cizince k legálnímu vstupu a pobytu na území České republiky (Ministerstvo vnitra. *Migrace* 2010). Usnesení obsahuje harmonogram plnění plánu opatření k boji s nelegální migrací, původně v těchto oblastech: prevence, kontrola a postihy, legislativní oblast¹³⁹, mezirezortní a mezinárodní spolupráce, vše s udaným časovým limitem a s uvedením úřadu zodpovědného za plnění konkrétního opatření. Harmonogram je každoročně aktualizován. Mezinárodní migrace je průřezovým tématem a tak je k plnění plánu třeba spolupráce více ministerstev, a to minimálně Ministerstva vnitra, Ministerstva práce a sociálních věcí, Ministerstva financí, Ministerstva zahraničních věcí, Ministerstva průmyslu a obchodu (Ministerstvo vnitra. *Migrace* 2010) i Ministerstva spravedlnosti

Jedním z ústředních témat v oblasti opatření týkajících se potírání nelegální migrace v souvislosti s organizovaným zločinem jsou snahy států čelit

¹³⁸ Literatura uvádí další způsoby dělení a definic, viz. např. Drbohlav ed. 2008

¹³⁹ Opatření v legislativní oblasti byla splněna v roce 2005 a dále již nebyla zařazována do aktualizovaných verzí harmonogramu.

nelegálnímu zaměstnávání cizinců. Z tohoto důvodu byl v České republice v souladu s usnesením vlády č. 1044 ze dne 23. října 2000 k Aktualizované koncepci boje proti organizovanému zločinu zřízen **Mezirezortní orgán pro potírání nelegálního zaměstnávání cizinců (MOPNZC)**. Usnesení uložilo věcně příslušným ústavním činitelům¹⁴⁰ do 31. prosince 2000 zřídit mezirezortní orgán pro potírání nelegálního zaměstnávání cizinců v České republice, který by koordinoval činnost příslušných institucí i dílčí legislativní kroky k řešení nelegální práce a vytvářel koncepci řešení tohoto problému. Gestorem činnosti MOPNZC bylo stanoveno Ministerstvo práce a sociálních věcí.

8.5. Migrace a rozvojová spolupráce

EVROPSKÁ UNIE

Komise je toho názoru, že vzájemným propojením migrace a rozvoje je možné výrazně podpořit rozvojové cíle, aniž by bylo nutné vytvářet alternativu oficiální rozvojové spolupráce. V této souvislosti přijala v září roku 2005 Komise sdělení **Vzájemné souvislosti migrace a rozvoje: Některé konkrétní pokyny (KOM (2005) 390)**. Po zvážení zásadních problémů celosvětové debaty o migraci a rozvoji a v souladu se závěry Rady z května 2003, vytyčila Komise konkrétní směry zlepšování účinku migrace na rozvoj se zaměřením na „jihoseverní“ migraci. Sdělení obsahuje přehled opatření a iniciativ, které mohou vést ke konkrétnímu pokroku, a to především v těchto oblastech: 1) remitence, 2) diaspora jako činitel v rozvoji domovské země, 3) cirkulární migrace a mobilita kvalifikovaných sil, a 4) zmírnění nepříznivého účinku odlivu kvalifikovaných sil.

1) **Remitence:** Dle názoru Komise by rostoucí objem registrovaných peněžních zášek a převodů od migrantů mohl přispět k naplňování rozvojových cílů jejich zemí původu. Opatření související s převody těchto peněz by se měla týkat a)

¹⁴⁰ Provedením byli pověřeni: 1. místopředseda vlády a ministr práce a sociálních věcí ve spolupráci s místopředsedou vlády a ministrem financí a ministry vnitra, průmyslu a obchodu a ředitelem Bezpečnostní informační služby.

snížení poplatků, zrychlení převodů a zajištění jejich bezpečnosti; b) zvýšení účinků remitencí na země původu migrantů (KOM (2005) 390: 2.1.)

V souvislosti s návrhy opatření k podpoře zavedení levných, rychlých a bezpečných možností převodu peněz plánuje Komise projednat s členskými státy možnost předkládání údajů o převodech finančních prostředků migrantů členěných dle jednotlivých zemí, příp. dle regionů. Komise taktéž navrhla přijetí směrnice o platebních službách, ve které uloží poskytovatelům platebních služeb, aby svým klientům zpřístupnili transparentní informace o svých podmínkách a nákladech, včetně poplatků za směnárenské kurzy. Komise rovněž zamýšlí uložit členským státům EU, aby zřídily rejstřík všech autorizovaných platebních ústavů (včetně společností nabízejících převody finančních prostředků), který bude pravidelně aktualizován a bude veřejně přístupný s možností do něj nahlížet „online“. Komise by tímto podpořila hospodářskou soutěž a zvýšila průhlednost poskytování zmíněných služeb. Komise také zváží podporu zřízení celoevropské internetové stránky, která bude obsahovat informace o cenách a podmínkách poskytování převodů peněz a převodních kanálů. V rámci legislativních opatření má dále Komise v úmyslu podpořit na celounijní úrovni vytvoření jednotných podmínek poskytování služeb týkajících se převodu finančních prostředků i jednotných licenčních podmínek pro poskytovatele těchto služeb (KOM (2005) 390: 2.1.1.).

Návrhy opatření, které by měly zvýšit účinky remitencí na země původu migrantů, vycházejí z předpokladu, že převáděné soukromé finanční prostředky budou efektivně investovány tehdy, když se jejich příjemci budou moci informovaně rozhodnout, jak tyto prostředky použít, a to za současné existence vhodných ekonomických pobídek. Komise tedy podpoří vytváření vhodných pobídek a rozšíření výběru možností v přijímajících zemích. Za tímto účelem přezkoumá Komise za účasti přijímajících zemí a Evropské investiční banky možnosti např. posílení bankovníctví v rozvojových zemích (např. usnadněním partnerství mezi mikrofinančními institucemi a tradičními peněžními ústavy); nebo možnosti poskytnutí finančních prostředků k financování společných projektů organizací v diaspoře a místních organizací v přijímajících zemích za účelem podpory místního rozvoje (KOM (2005): 2.1.2.).

2) **Diaspora:** Diaspora představuje jeden z významných činitelů v rozvoji zemí původu migrantů. Komise mj. plánuje pomoci rozvojovým zemím lokalizovat své diaspory a zprostředkovávat kontakty s jejich příslušníky, např. formou

vytváření databází, do nichž se mohou dobrovolně zapsat příslušníci diaspor, kteří mají zájem podílet se na rozvoji svých zemí původu. Komise má také v úmyslu podporovat výměnné programy pro mládež, které by byly zaměřeny především na společenství migrantů a vycházely ze zkušeností již existujících podobných programů uvnitř Evropské unie (KOM (2005) 390: 2.2.).

3) Cirkulární migrace a mobilita kvalifikovaných sil: Komise sdílí názor, že podpora cirkulární migrace může hrát důležitou roli při přenosu znalostí a dovedností do rozvojových zemí. Předestírá, že prioritou by v tomto směru mělo být uzavírání pracovních smluv na dobu určitou s pracovníky, kteří již byli zaměstnáni v konkrétních programech a po skončení platnosti smlouvy se vrátili do zemí svého původu, společně s nabídkou přiměřené odměny za jejich práci. Komise rovněž zváží možnost stanovení obecného rámce pro přicestování a krátkodobý pobyt sezónních pracovních sil v prostoru EU. V souvislosti s usnadňováním zpětné migrace Komise zváží navržené opatření v oblastech jako např. převoditelnost nároku na důchod, uznávání kvalifikace, umožnění zachování kontaktů mezi vědci či jinými vysoce kvalifikovanými pracovníky, kteří vykonávali své povolání v prostoru Evropské unie a jejich někdejšími kolegy v EU, apod. (KOM (2005) 390: 2.3.).

4) Zmírnění nepříznivého účinku odlivu příslušníků inteligence: Komise si je vědoma, že problém odlivu příslušníků inteligence (obecně se používá spíše termíny „odliv kvalifikovaných pracovníků“ nebo „odliv mozků“, tzv. brain drain – pozn. autorky) nepostihuje stejně všechny rozvojové země a všechna odvětví a opatření tak musí být přizpůsobena konkrétním problémům a potřebám jednotlivých zemí, které zmíněnému problému čelí. Komise zamýšlí podpořit snahy rozvojových zemí získat lepší informace o trzích práce v těchto zemích, včetně informovanosti o případném nedostatku či přebytku pracovních sil v různých odvětvích. V této souvislosti vyzývá členské státy, aby do svých politik včlenily nástroje jako např. kodexy chování, k omezení aktivního náboru pracovníků v případech, kdy by takovýto nábor mohl mít negativní vliv na rozvojové země. Komise podporuje i zavádění opatření, která by vytvářela partnerství mezi vědeckými institucemi, univerzitními pracovišti, nemocnicemi apod. v rozvojových zemích a v EU za účelem provádění společného výzkumu; případně zavádění tzv. „programů dělené práce“, v jejichž rámci by vědci, lékaři, technici apod. dělili svůj pracovní úvazek mezi instituci v zemi svého původu a partnerskou instituci v EU. Komise rovněž považuje za užitečné, aby i samotná rozvojová spolupráce byla vnímána jako zdroj pracovních příležitostí pro

kvalifikované odborné pracovníky v rozvojových zemích (KOM (2005) 390: 2.4.).

V návaznosti na pokyny Komise v oblasti migrace a rozvoje začala na evropské úrovni probíhat řada iniciativ, které se ukázaly být úspěšné. Jako příklad lze uvést iniciativy zaměřené na to, aby převody finančních prostředků migrantů a snižování nákladů na tyto převody měly příznivý dopad na rozvoj. Další iniciativy mají umožnit členům diaspor přispívat svým domovským zemím a umožnit dočasný návrat migrantům s vysokou kvalifikací či iniciativy v oblasti cirkulární migrace a opatření, která se zaměřují na odliv mozků a na dodržování etických zásad při nábore pracovníků. Důležitá jsou rovněž opatření týkající se přímých zahraničních investic a obchodu (KOM (2008) 611 v konečném znění).

Jako rámec pro spolupráci s africkými zeměmi slouží partnerství mezi Evropskou unií a Afrikou pro migraci, mobilitu a zaměstnanost, které bylo zřízeno v roce 2007. Potenciál pro spolupráci s regiony jako je východní Evropa či Asie skýtají iniciativy jako např. Východní partnerství (viz výše k Migrační politice).

Nicméně stále je potřeba provázat migrační politiky strukturovaným způsobem s politikami v oblastech jako je zdravotnictví, vzdělávání a lidský kapitál a se strategiemi, které se týkají společenského a hospodářského rozvoje. Reprezentanti Komise jsou rovněž toho názoru, že by se politiky v oblasti migrace a rozvoje měly více zaměřit na hospodářskou reformu a vytváření pracovních míst a na zlepšování pracovních podmínek a také na sociálněekonomickou situaci v zemích s nízkými a středními příjmy a v regionech, které podléhají velkým emigračním tlakům. Součástí migračně-rozvojové politiky by rovněž měla být podpora přístupu ke kvalitnímu vzdělání pro všechny, rozvoj a zlepšování odborného vzdělávání a posilování manažerských dovedností a další rozvoj úlohy oficiálních pracovních trhů. Mimo to, by podle Komise, měla Evropská unie připravit politiku reagující na nové trendy jako je např. vzrůstající dopad změny klimatu na migrační pohyby (KOM (2008) 611 v konečném znění).

Rozvojovou politiku a poskytování rozvojové pomoci do zahraničí má v rámci Evropské unie na starosti Úřad pro rozvoj a spolupráci EuropaAid, což je generální ředitelství Evropské komise, které vzniklo sloučením generálního ředitelství pro rozvoj a úřadu pro spolupráci. V rámci strategických programů rozvojové spolupráce byl na půdě úřadu EuropaAid připraven **Tématický**

program „Spolupráce s třetími zeměmi v oblastech migrace a azylu“, víceletý strategický dokument pro období 2011-2013¹⁴¹, který si klade za cíl pomoci třetím zemím komplexně zajistit řízení migračních toků. Program se dotýká mnoha důležitých aspektů fenoménu migrace (mimo jiné migrace a rozvoje, pracovní migrace, práv migrantů, obchodu s lidmi, azylu, poskytování mezinárodní ochrany atd.). Strategie v oblasti migrace a rozvoje pro léta 2011-2013 by měla být založena na dalším zesílení vztahu mezi migrací a rozvojem. Podporovány by měly být především ty aktivity, které podníká, aby diaspora více přispívaly k rozvoji svých zemí původu, které posílí hodnotu návratu migrantů do zemí jejich původu, sníží „brain-drain“ a podpoří cirkulární migraci kvalifikovaných migrantů, dále usnadní finanční transfery do zemí původu, podpoří dobrovolný návrat a reintegraci migrantů, zajistí budování kapacit migračních managementů, pomohou státům při přípravě migračních politik vstřícných k rozvoji a podpoří kapacity pro společné řízení migračních toků (*Tematický program „Spolupráce s třetími zeměmi v oblastech migrace a azylu“, víceletý strategický dokument pro období 2011-2013*: 10).

ČESKÁ REPUBLIKA

Zahraniční rozvojová spolupráce (dále jen „ZRS“) je plnohodnotnou a nedílnou součástí zahraniční politiky České republiky a přispívá k naplňování jejích cílů. ZRS České republiky, stejně jako rozvojová politika Evropské unie, vychází z tzv. **Rozvojových cílů tisíciletí** (*Millenium Development Goals, MDGs*)¹⁴² a

¹⁴¹ Program je dostupný online na http://ec.europa.eu/europeaid/what/migration-asylum/documents/strategy_2011-2013_en.pdf

¹⁴² Program snižování chudoby sestavený ze závazků přijatých na mezinárodních konferencích a summitech během devadesátých let dvacátého století. Milléniová deklarace, která byla přijata na tzv. Summitu tisíciletí v září 2000 v New Yorku, stanovuje konkrétní cíle v oblasti rozvoje a odstraňování chudoby. Jedná se o soubor osmi základních cílů a 18 dílčích úkolů, které by měly být splněny do roku 2015: 1. Odstranit chudobu a hlad; 2. dosáhnout základního vzdělání pro všechny; 3. prosazovat rovnost pohlaví a posílit roli žen ve společnosti; 4. snížit dětskou úmrtnost; 5. zlepšit zdraví matek; 6. bojovat s HIV/AIDS, malárií a dalšími nemocemi; 7. zajistit udržitelný stav životního prostředí; 8. budovat světové partnerství pro rozvoj.

jejím hlavním smyslem je odstraňovat chudobu a podporovat bezpečnost a prosperitu prostřednictvím efektivního partnerství tak, aby chudé a málo rozvinuté země mohly uskutečnit své vlastní rozvojové cíle. ČR věří, že rozvojová spolupráce rovněž přispívá k zajištění světové bezpečnosti a stability, i k předcházení regionálních a místních konfliktů (včetně omezení nežádoucí migrace a bezpečnosti v oblasti životního prostředí), podpoře demokracie, dodržování lidských práv a základních svobod a posilování právního státu (Koncepte zahraniční rozvojové spolupráce České republiky na období 2010-2017: 3.1, str. 6.).

Česká ZRS je postavena na principech uvedených v Evropském konsensu o rozvoji (2005), Pařížské deklaraci o efektivnosti pomoci (2005) a Akční agendě z Akkry (2008). Tyto principy zahrnují: partnerství s přijímajícími zeměmi, čímž se rozumí kladení důrazu na poptávku ze strany partnerských zemí a jejich potřeby; posilování systémů a kapacit partnerských zemí tak, aby byla podpořena jejich aktivní role při vyjádření a uskutečňování vlastních rozvojových politik; vzájemná odpovědnost, kdy Česká republika v pozici dárce stejně jako samotné partnerské země mají odpovědnost za výsledky i dopady rozvojových programů vůči svým občanům i sobě navzájem; harmonizace rozvojových aktivit na teritoriální i sektorové úrovni v rámci celé dárcovské komunity; transparentnost české rozvojové politiky a její otevřenost veřejné diskusi, kdy je podstatné, aby se mohl vyjádřit nestátní neziskový sektor, podnikatelská sféra, akademická obec stejně jako další složky občanské společnosti (Koncepte zahraniční rozvojové spolupráce České republiky na období 2010-2017).

V návaznosti na rostoucí objem finančních prostředků určených pro zahraniční rozvojovou spolupráci, rozšířené poskytování ZRS v minulých letech a tím i nutnost vyjasnit role jednotlivých aktérů a zvýšit transparentnost a hospodárnost systému byl přijat **zákon č. 151/2010 Sb., o zahraniční rozvojové spolupráci a humanitární pomoci poskytované do zahraničí a o změně souvisejících zákonů**, (dále jen „zákon o ZRS a HP“). Zákon o ZRS a HP je prvním, v současné době jediným, obecně závazným právním předpisem vymezujícím legislativní rámec pro danou oblast.

Zákon o ZRS a HP stanovuje podmínky pro uskutečňování zahraniční rozvojové spolupráce a poskytování humanitární pomoci do zahraničí hrazených ze státního rozpočtu České republiky a působnost orgánů státní správy a České

rozvojové agentury v této oblasti. Zahraniční rozvojovou spoluprací se rozumí souhrn činností hrazených ze státního rozpočtu, jejichž cílem je přispět k odstraňování chudoby v kontextu udržitelného rozvoje, včetně plnění rozvojových cílů tisíciletí (Evropský konsensus 2006/C 46/01), dále pak k ekonomickému a sociálnímu rozvoji, k ochraně životního prostředí, i k podpoře demokracie, dodržování lidských práv a řádné správy věcí veřejných v rozvojových zemích. Orgány státní správy uskutečňují rozvojovou spolupráci v souladu s koncepcí a zásadami vlády ČR.

Ministerstvo zahraničních věcí předkládá vládě ČR návrh koncepce a zásad zahraniční rozvojové spolupráce a její zhodnocení; každoročně připravuje plán zahraniční rozvojové spolupráce a předkládá jej vládě ke schválení; do výše limitu stanoveného vládou rozhoduje o poskytnutí peněžních darů do zahraničí; poskytuje příspěvky zahraničním institucím podle zásad zahraniční rozvojové spolupráce; koordinuje činnosti ostatních orgánů státní správy, které uskutečňují zahraniční rozvojovou pomoc; v souladu s právem Evropské unie podporuje české subjekty usilující o zapojení do realizace projektů v rámci zahraniční rozvojové spolupráce ostatních dárců; a zajišťuje hodnocení projektů zahraniční rozvojové spolupráce.

Zákon o ZRS a HP zřídil Českou rozvojovou agenturu (dále jen „ČRA“) jako organizační složku státu a funkcí zřizovatele ČRA pověřil Ministerstvo zahraničních věcí, z jehož rozpočtové kapitoly je činnost ČRA hrazena. V souvislosti se zahraniční rozvojovou spoluprací a v souladu s plánem zahraniční rozvojové spolupráce zajišťuje ČRA její realizaci a poskytuje dotace subjektům v České republice¹⁴³. Zákon pro své potřeby oddělil a jasně definoval rozvojovou spolupráci a humanitární pomoc. V oblasti humanitární pomoci rozdělil kompetence mezi Ministerstvem zahraničních věcí a Ministerstvem vnitra a také sladil humanitární pomoc s integrovaným záchranným systémem. V oblasti rozvojové spolupráce zákon právně zakotvil ČRA jako implementační organizaci české ZRS a rozdělil kompetence mezi ni a Ministerstvo zahraničních věcí, avšak působnost Ministerstva vnitra na tomto poli nerozpracoval. Zapojení Ministerstva vnitra do systému zahraniční rozvojové spolupráce, především v oblasti migrace, je však v současné době nesporné (viz níže).

¹⁴³ Jiné dotace může ČRA poskytnout pouze se souhlasem Ministerstva zahraničních věcí.

Na základě usnesení vlády ČR č. 1439 ze dne 19. prosince 2007 byla zřízena Rada pro zahraniční rozvojovou spolupráci jako mezirezortní koordinací orgán v oblasti ZRS České republiky a byl schválen její Statut, který nabyl účinnosti dne 1. ledna 2008. Rada má patnáct členů a mimo předsedu, jímž zpravidla je věcně příslušný náměstek ministra zahraničních věcí, jsou jimi zástupci ostatních vyjmenovaných ministerstev (vč. Ministerstva vnitra), Úřadu vlády, Státního úřadu pro jadernou bezpečnost a Českého statistického úřadu. Rada má především zajišťovat koordinaci a koherenci¹⁴⁴ zahraniční rozvojové spolupráce a dává doporučení ministru zahraničních věcí (který je za oblast zahraniční rozvojové spolupráce na základě zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, kterým se určují jednotlivé ústřední orgány a upravuje jejich působnost, v platném znění (tzv. „kompetenční zákon“) zodpovědný vůči vládě ČR) související s koncepčním řízením a realizací ZRS. Rada rovněž projednává zásadní dokumenty v oblasti zahraniční rozvojové spolupráce, které jsou ve Statutu vyjmenované¹⁴⁵ a plní funkce v souvislosti s realizací ZRS, kterou zajišťuje Ministerstvo zahraničních věcí a ČRA.¹⁴⁶

Vláda ČR schválila svým usnesením č. 366 ze dne 24. května 2010 **Koncepci zahraniční rozvojové spolupráce ČR na období 2010-2017** (dále jen „koncepte“), ve které předestírá směřování české ZRS ve střednědobém výhledu. Uvedená koncepte nahradila obdobný dokument z roku 2002 a staví na změnách v kontextu zahraničněpolitickém, ekonomickém, bezpečnostním, sociálním i environmentálním a nových závazcích ČR v rámci Evropské unie a dalších mezinárodních fórech (např. OSN či OECD) a odráží obecné trendy a priority v oblasti rozvojové politiky, včetně Rozvojových cílů tisíciletí. Koncepte předestírá základní cíle české ZRS, principy jejího uskutečňování a stanovuje aktuální teritoriální a sektorové priority (Koncepte zahraniční rozvojové spolupráce České republiky na období 2010-2017). Samostatné téma

¹⁴⁴ Koherenci mezi cíly a prioritami a ostatními nástroji vládní politiky, které mají nebo mohou mít přímý či nepřímý dopad na rozvojové země.

¹⁴⁵ Např. koncepci ZRS, včetně stanovení teritoriálních a sektorových priorit; programy ZRS s prioritními zeměmi; sektorové strategie ZRS; strategie mnohostranné ZRS; plán dvoustranné ZRS na následující rok, včetně střednědobého výhledu na následující dva roky; vyhodnocení realizace ZRS v předchozím roce atd.

¹⁴⁶ Např. projednává plán činností a zprávu o činnosti ČRA; projednává identifikaci témat ZRS apod.

týkající se migrace, příp. stavění na migračním potenciálu, se však v nově definovaných sektorových prioritách neobjevuje. Nutno však zmínit, že koncepce na několika místech na aspekt migrace jako součást rozvojové politiky či oblast přímo související s rozvojem odkazuje: např. uvádí migraci jako jednu z mnoha politik, která je – společně s dalšími – v rámci koordinované globální akce (míněno v rámci mnohostranné/multilaterální spolupráce) nezbytná pro zásadní a dlouhodobé zlepšení situace v chudých zemích (Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce České republiky na období 2010-2017: str. 19); nebo např. v souvislosti s nutností klást důraz na tzv. koherenci politik pro rozvoj („*Policy Coherence for Development*“ – *PCD*), jako nutný předpoklad pro naplnění Rozvojových cílů tisíciletí, kdy jde především o to, aby vnější dopady jednotlivých resortních politik nepodkopávaly záměry a cíle politiky rozvojové (především v oblasti obchodu, zemědělství, migrace, životního prostředí a bezpečnosti) (Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce České republiky na období 2010-2017: str. 20). Koncepce rovněž uvádí, že mimo odstraňování chudoby v méně vyspělých částech světa cestou udržitelného socioekonomického rozvoje, přispívá Česká republika prostřednictvím rozvojové spolupráce mimo jiné k „zajištění bezpečnosti a stability na globální úrovni i k předcházení konfliktů na regionální a lokální úrovni (včetně omezení nežádoucí migrace a bezpečnosti v oblasti životního prostředí“ (Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce České republiky na období 2010-2017: str. 6).

Ministerstvo vnitra skrze odbor azylové a migrační politiky vykonává svoji působnost v oblasti mezinárodní ochrany, uprchlictví, vstupu a pobytu cizinců na území České republiky, koncepce integrace cizinců, státního integračního programu a schengenské spolupráce. Zmíněný odbor řídí organizační složku státu - Správa uprchlických zařízení Ministerstva vnitra a předkládá návrhy na zřízení či změnu charakteru azylových zařízení nebo zařízení pro zajištění cizinců (Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce České republiky na období 2010-2017: str. 6). Ministerstvo vnitra je v praktické rovině zapojeno do systému zahraniční rozvojové spolupráce a podílí se na aktivitách, které si kladou za cíl snižovat chudobu v méně vyspělých oblastech světa. Ministerstvo vnitra se zaměřuje především na ty aspekty rozvojové spolupráce, které by měly předcházet negativním jevům jako např. šíření ozbrojených konfliktů, bujení nelegální migrace a organizovaného zločinu spojeného s pašováním zbraní, lidí či drog.

Koncepce zahraniční spolupráce v gesci Ministerstva vnitra předkládá sektorové a teritoriální priority pro ZRS. V současném systému rozvojové spolupráce je Ministerstvo vnitra gestorem sektoru migrace a bezpečnost a soustředí se tak na implementaci projektů ZRS, které odrážejí současné migrační a bezpečnostní potřeby České republiky. Projekty Ministerstva vnitra, které jsou koordinovány odborem azylové a migrační politiky, jsou v souvislosti s výše uvedeným soustředěny především v těch zemích, z nichž do České republiky směřují významnější migrační proudy, tedy hlavně v zemích východní Evropy, především v Moldavsku, v zemích jižního Kavkazu a západního Balkánu. V rámci ZRS usiluje Ministerstvo vnitra o prevenci nelegální migrace, stabilizaci potenciálních migrantů, pomoc při vytváření azylové infrastruktury a budování kapacit veřejné správy partnerských zemí (Ministerstvo vnitra. Mezinárodní spolupráce 2010). Ministerstvo vnitra chápe svoji roli v systému ZRS jako možnost ovlivnit rozvoj vybraných zemí nejen díky svým aktivitám na poli migrace, ale také díky aktivitám na poli dobré správy věcí veřejných a bezpečnostní politiky. Ministerstvo vnitra zdůrazňuje, že veškeré projektové aktivity, vedené v rámci výše zmíněného přístupu, *„zahrnují prohlubování politického dialogu a rozvíjení konceptu migrace a rozvoje, a to s přihlédnutím ke stěžejním okruhům současné diskuse na poli Evropské komise, které se týkají remitencí, diaspor, odlivu mozků a cirkulární migrace. ZRS je taktéž jedním z úkolů odboru azylové a migrační politiky, vyplývajících z národní strategie boje proti obchodování s lidmi a z akčního plánu boje proti nelegální migraci“* (Ministerstvo vnitra. Mezinárodní spolupráce 2010).

Odbor azylové a migrační politiky Ministerstva vnitra každoročně vyhláší pro oblast zahraniční rozvojové spolupráce dotační výběrová řízení. Oprávněné subjekty (příjemci dotace) navrhnou projekty naplňující vyhlášené tématické okruhy. Jde především o hledání shody s vyhlášeným záměrem a cíly projektu v rámci stanoveného časového a finančního limitu. Finanční prostředky na realizaci vybraných projektů jsou každoročně uvolňovány na základě usnesení vlády k zahraniční rozvojové spolupráci v daném roce a ke střednědobému výhledu jejího financování v následujících dvou letech (pro rok 2011 jde například o usnesení vlády České republiky ze dne 7. června 2010 č. 440 k zahraniční rozvojové spolupráci v roce 2011 a ke střednědobému výhledu jejího financování do roku 2013).¹⁴⁷

¹⁴⁷ Přehled témat/projektů zahraniční rozvojové spolupráce dle sektorů pro rok 2011 a

Použité zdroje:¹⁴⁸

COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS. THIRD ANNUAL REPORT ON MIGRATION AND INTEGRATION (KOM (2007) 512, 11. září 2007). http://ec.europa.eu/home-affairs/policies/immigration/docs/com_2007_512_en.pdf

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2008): *Nelegální migrace – Metodika, legislativa*. http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/o/ciz_nelegalni_migrace-metodika_legislativa

ČIŽINSKÝ, P. (2009): *Kdo má řídit migraci? Stručná analýza kompetencí úřadů*. <http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2196792>

EPRAVO.CZ (2010): 59908. *Program Partnerství pro mobilitu bude koordinovat zvláštní expertní skupina*. <http://www.epravo.cz/zpravodajstvi/program-partnerstvi-pro-mobilitu-bude-koordinovat-zvlastni-expertni-skupina-59908.html>

EURACTIV (2008): *The European Pact on Migration and Asylum*. <http://www.euractiv.com/en/socialeurope/european-pact-immigration-asylum/article-175489>

EURACTIV (2009): *Východní partnerství posílí vazby EU s postsovětskými sousedy*. <http://www.euractiv.cz/vnejsi-vztahy/clanek/vychodni-partnerstvi-posili-vazby-eu-s-postsovetskymi-sousedy-005979>

EUROPA: *A Common Agenda for Integration*. http://ec.europa.eu/ewsi/en/about_us.cfm

EUROPA (2010): *A Common Framework for the Integration of Third-Country Nationals*. http://ec.europa.eu/home-affairs/policies/immigration/immigration_integration_en.htm

výhled jejich financování v letech 2012 a 2013 je ke stažení na: <http://www.czda.cz/editor/filestore/File/Temata-projekty%20ZRS%20v%20roce%202011%20a%20vyhled%20pro%202012-2013.xls>

¹⁴⁸ Všechny uvedené internetové zdroje byly naposledy staženy 1. června 2011.

EUROPA: *Evropská agentura pro řízení operativní spolupráce na vnějších hranicích členských států EU (FRONTEX).*

http://europa.eu/agencies/community_agencies/frontex/index_cs.htm

EUROPA (2011): *Towards a Common European Immigration Policy.*

http://ec.europa.eu/home-affairs/policies/immigration/immigration_intro_en.htm#part_2

JEDNACÍ ŘÁD MEZIRESORTNÍHO ORGÁNU PRO POTÍRÁNÍ NELEGÁLNÍHO ZAMĚSTNÁVÁNÍ CIZINCŮ.

http://www.mpsv.cz/files/clanky/5521/Statut_MOPNZC.pdf

KONZENSUS“ (2006/C 46/01).VZÁJEMNÉ SOUVISLOSTI MIGRACE A ROZVOJE: NĚKTERÉ KONKRÉTNÍ POKYNY (KOM(2005) 390, 1. září 2005) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0390:FIN:CS:HTML>

LEVRINCOVÁ, P. et al. (2007): *Zpráva z evaluace projektu ZRS s Gruzii (leden 2007)*

MINISTERSTVO VNITRA (2010): *Mezinárodní spolupráce.*

<http://www.mvcr.cz/clanek/mezinarodni-spoluprace-843025.aspx?q=Y2hudW09Mg%3d%3d>

MINISTERSTVO VNITRA (2010): *Migrace.* <http://www.mvcr.cz/clanek/migrace-novy-clanek-890951.aspx?q=Y2hudW09NQ%3d%3d>

MINISTERSTVO VNITRA (2010): *Migrační a azylová politika České republiky.*

<http://www.mvcr.cz/clanek/migracni-a-azylova-politika-ceske-republiky-470144.aspx?q=Y2hudW09MQ%3d%3d>

MINISTERSTVO VNITRA (2011): *Obecně k agendám EU.*

<http://www.mvcr.cz/clanek/obecne-k-agendam-eu-461106.aspx>

MINISTERSTVO VNITRA (2010): *Víceletý program pro oblast spravedlnosti a vnitřních věcí .*

<http://www.mvcr.cz/clanek/agenda-eu-na-mv-vicelety-program-pro-oblast-spravedlnosti-a-vnitrnich-veci.aspx>

NÁVRH SMĚRNICE EVROPSKÉHO PARLAMENU A RADY O SJEDNOCENÉM POSTUPU VYŘIZOVÁNÍ ŽÁDOSTÍ STÁTNÍCH PŘÍSLUŠNÍKŮ TŘETÍCH ZEMÍ O JEDINÉ POVOLENÍ K POBYTU A K VÝKONU PRÁCE NA ÚZEMÍ ČLENSKÉHO STÁTU A O SPOLEČNÉM SOUBORU PRÁV PRO PRACOVNÍKY Z TŘETÍCH ZEMÍ, KTEŘÍ OPRÁVNĚNĚ POBÝVAJÍ V ČLENSKÉM STÁTĚ (KOM(2007) 638 final, 23.10.2007)

NÁVRH SMĚRNICE EVROPSKÉHO PARLAMENTU A RADY O PODMÍNKÁCH VSTUPU A POBYTU STÁTNÍCH PŘÍSLUŠNÍKŮ TŘETÍCH ZEMÍ NA ZÁKLADĚ PŘEVEDENÍ V RÁMCI SPOLEČNOSTI (KOM(2010) 378 v konečném znění, 13.7.2010)

NÁVRH SMĚRNICE EVROPSKÉHO PARLAMENTU A RADY O PODMÍNKÁCH VSTUPU A POBYTU STÁTNÍCH PŘÍSLUŠNÍKŮ TŘETÍCH ZEMÍ ZA ÚČELEM SEZÓNÍHO ZAMĚSTNÁNÍ (KOM(2010) 379 v konečném znění, 13.7.2010).

NROS (2005): *Regularizace nelegální migrace v České republice*.
http://www.uprchlici.cz/ppu/docs/regularizace-nelegalni-migrace-v-cr_20060613143500.pdf

PLÁN POLITIKY V OBLASTI LEGÁLNÍ MIGRACE (KOM(2005) 669, 21. prosince 2005).
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0669:FIN:CS:PDF>

PORTÁL ČESKÉHO PŘEDSEDNICTVÍ EU (2008): *Migrační a azylová politika*.
<http://www.eu2009.cz/cz/eu-policies/justice-and-home-affairs/migration-and-asylum-policy/migracni-a-azylova-politika-642/>

PROPOSAL FOR A COUNCIL DIRECTIVE ON THE CONDITIONS OF ENTRY AND RESIDENCE OF THIRD-COUNTRY NATIONALS FOR THE PURPOSE OF PAID EMPLOYMENT AND SELF-EMPLOYED ECONOMIC ACTIVITIES. (*OJ C 332E*, 27.11.2001).
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52001PC0386:EN:NOT>

SDĚLENÍ NAVRHUJÍCÍ SPOLEČNÝ PROGRAM PRO INTEGRACI (KOM(2005) 389, 1. září 2005)

SDĚLENÍ O MIGRACI A ROZVOJI (KOM(2005) 390, 1. září 2005)

SDĚLENÍ O PRIORITYCH BOJE PROTI NELEGÁLNÍMU PŘISTĚHOVALECTVÍ STÁTNÍCH PŘÍSLUŠNÍKŮ TŘETÍCH ZEMÍ (KOM(2006) 402 ze dne 19. července 2006).
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0402:FIN:CS:HTML>

SDĚLENÍ KOMISE RADĚ A EVROPSKÉMU PARLAMENTU O ZŘÍZENÍ RÁMCOVÉHO PROGRAMU TÝKAJÍCÍHO SE SOLIDARITY A ŘÍZENÍ MIGRAČNÍCH TOKŮ PRO OBDOBÍ 2007–2013 (KOM(2005) 0123 v konečném znění ze dne 6. dubna 2005)
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0123:FIN:CS:PDF>

SDĚLENÍ KOMISE RADĚ A EVROPSKÉMU PARLAMENTU. GLOBÁLNÍ PŘÍSTUP K MIGRACI ROK POTÉ: SMĚREM KE KOMPLEXNÍ EVROPSKÉ POLITICE MIGRACE (KOM(2006) 735, 30. listopadu 2006) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0735:FIN:CS:PDF>

SDĚLENÍ KOMISE EVROPSKÉMU PARLAMENTU, RADĚ, EVROPSKÉMU HOSPODÁŘSKÉMU A SOCIÁLNÍMU VÝBORU A VÝBORU REGIONŮ. POSÍLENÍ GLOBÁLNÍHO PŘÍSTUPU K MIGRACI: VĚTŠÍ KOORDINACE A SOUDRŽNOST S VYUŽITÍM SYNERGIÍ (KOM(2008) 611 v konečném znění ze dne 8. října 2008) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0611:FIN:CS:PDF>

SMĚRNICE RADY 2003/109/ES ZE DNE 25.11.2003 O PRÁVNÍM POSTAVENÍ STÁTNÍCH PŘÍSLUŠNÍKŮ TŘETÍCH ZEMÍ, KTERÍ JSOU DLOUHODOBĚ POBÝVAJÍCÍMI REZIDENTY (Úř. věst. L 116, 23.1.2004)

SMĚRNICE RADY 2005/71/ES ZE DNE 12. ŘÍJNA 2005 O ZVLÁŠTNÍM POSTUPU PRO PŘIJÍMÁNÍ STÁTNÍCH PŘÍSLUŠNÍKŮ TŘETÍCH ZEMÍ PRO ÚČELY VĚDECKÉHO VÝZKUMU (Úř. věst. L 289, 3.11.2005).

SMĚRNICE EVROPSKÉHO PARLAMENTU A RADY 2008/115/ES ZE DNE 16. PROSINCE 2008 O SPOLEČNÝCH NORMÁCH A POSTUPECH V ČLENSKÝCH STÁTECH PŘI NAVRACENÍ NEOPRÁVNĚNĚ POBÝVAJÍCÍCH STÁTNÍCH PŘÍSLUŠNÍKŮ TŘETÍCH ZEMÍ (Úř. věst. L 348 , 24.12.2008)

SMĚRNICE RADY 2009/50/ES ZE DNE 25. KVĚTNA 2009 O PODMÍNKÁCH PRO VSTUP A POBYT STÁTNÍCH PŘÍSLUŠNÍKŮ TŘETÍCH ZEMÍ ZA ÚČELEM VÝKONU ZAMĚSTNÁNÍ VYŽADUJÍCÍHO VYSOKOU KVALIFIKACI (Úř. věst. L 155, 18.6.2009)

SMĚRNICE EVROPSKÉHO PARLAMENTU A RADY 2009/52/ES ZE DNE 18. ČERVNA 2009 O MINIMÁLNÍCH NORMÁCH PRO SANKCE A OPATŘENÍ VŮČI ZAMĚSTNAVATELŮM NEOPRÁVNĚNĚ POBÝVAJÍCÍCH STÁTNÍCH PŘÍSLUŠNÍKŮ TŘETÍCH ZEMÍ (Úř. Věst. L 168, 30.6.2009)

SPOLEČNÉ PROHLÁŠENÍ RADY A ZÁSTUPCŮ VLÁD ČLENSKÝCH STÁTŮ ZASEDAJÍCÍCH V RADĚ, EVROPSKÉHO PARLAMENTU A KOMISE O ROZVOJOVÉ POLITICE EVROPSKÉ UNIE: „EVROPSKÝ KONSENSUS“ (2006/C 46/01 ze dne 24. února 2006) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:046:0001:0001:CS:PDF>

STATUT MEZIRESORTNÍHO ORGÁNU PRO POTÍRÁNÍ NELEGÁLNÍHO ZAMĚSTNÁVÁNÍ CIZINCŮ.

http://www.mpsv.cz/files/clanky/5521/Statut_MOPNZC.pdf

TÉMATICKÝ PROGRAM „SPOLUPRÁCE S TŘETÍMI ZEMĚMI V OBLASTECH MIGRACE A AZYLU“, VÍCELETÝ STRATEGICKÝ DOKUMENT PRO OBDOBÍ 2011-2013 http://ec.europa.eu/europeaid/what/migration-asylum/documents/strategy_2011-2013_en.pdf

USNESENÍ VLÁDY ČR ZE DNE 7. ČERVENCE 1999 Č. 689 O ZÁSADÁCH KONCEPCE INTEGRACE CIZINCŮ NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY A O PŘÍPRAVĚ A REALIZACI TÉTO KONCEPCE.

http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/C0665259AEE14CA4C12571B6006D8A70

USNESENÍ VLÁDY ČR ZE DNE 23. ŘÍJNA 2000 Č. 1044 K AKTUALIZOVANÉ KONCEPCI BOJE PROTI NELEGÁLNÍMU ZAMĚSTNÁVÁNÍ CIZINCŮ. http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/868189A02E6E9C64C12571B6006C5707

USNESENÍ VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY ZE DNE 23. LEDNA 2002 Č. 91 O KONCEPCI ZAHRANIČNÍ ROZVOJOVÉ POMOCI ČESKÉ REPUBLIKY NA OBDOBÍ LET 2002-2007. http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/eu_hodnoceni_rozvojove_politiky_od_a_34727.html

USNESENÍ VLÁDY ČR ZE DNE 11. PROSINCE 2000 Č.1266 O REALIZACI ZÁSAD KONCEPCE INTEGRACE CIZINCŮ NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY A O NÁVRHU KONCEPCE INTEGRACE CIZINCŮ NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY. http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/92EB0C1957A6DAECC12571B600709317

USNESENÍ VLÁDY ČR ZE DNE 13. LEDNA 2003 Č. 55 K ÚČINNOSTI KONCEPCE INTEGRACE CIZINCŮ NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY A DALŠÍ ROZVOJ TÉTO KONCEPCE PO VSTUPU ČESKÉ REPUBLIKY DO EVROPSKÉ UNIE. http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/D376DFB23057E7E6C12571B60070F3BF3

USNESENÍ VLÁDY ČR ZE DNE 4. ÚNORA 2004 Č. 108 O AKČNÍM PLÁNU BOJE S NELEGÁLNÍ MIGRACÍ. http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/ABF17A44EF9AEBD9C12571B6006E39E5

USNESENÍ VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY ZE DNE 8. ÚNORA 2006 Č. 126 KE
KONCEPCI INTEGRACE CIZINCŮ V ROCE 2005.

[http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/3887E3315B30AFE0C12571B6006BE5DA/\\$FILE/uv060208.0126.doc](http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/3887E3315B30AFE0C12571B6006BE5DA/$FILE/uv060208.0126.doc)

USNESENÍ VLÁDY ČR ZE DNE 22. ŘÍJNA 2007 Č. 1174 O ZJEDNODUŠENÍ
PODMÍNEK PRO ZAMĚSTNÁVÁNÍ KVALIFIKOVANÝCH ZAHRANIČNÍCH
PRACOVNÍKŮ.

[http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/6F92D8044A0D1195C125756700272CB7/\\$FILE/1174%20uv071022.1174.pdf](http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/6F92D8044A0D1195C125756700272CB7/$FILE/1174%20uv071022.1174.pdf)

USNESENÍ VLÁDY ČR ZE DNE 23. ČERVENCE 2008 Č. 979 O PŘEVODU
NĚKTERÝCH ČINNOSTÍ VYKONÁVANÝCH MINISTERSTVEM PRÁCE A SOCIÁLNÍCH
VĚCÍ NA MINISTERSTVO VNITRA.

[http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/C264BAE43C0A86D2C125748E00450FBE/\\$FILE/979%20uv080723.0979.pdf](http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/C264BAE43C0A86D2C125748E00450FBE/$FILE/979%20uv080723.0979.pdf)

USNESENÍ VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY ZE DNE 7. ČERVNA 2010 Č. 440
K ZAHRANIČNÍ ROZVOJOVÉ SPOLUPRÁCI V ROCE 2011 A KE STŘEDNĚDOBÉMU
VÝHLEDU JEJÍHO FINANCOVÁNÍ DO ROKU 2013.

[http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/web_file/uv100607.0440.doc/\\$File/uv100607.0440.doc](http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/web_file/uv100607.0440.doc/$File/uv100607.0440.doc)

USNESENÍ VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY ZE DNE 9. ÚNORA 2011 Č. 99
K AKTUALIZOVANÉ KONCEPCI INTEGRACE CIZINCŮ – SPOLEČNÉ SOUŽITÍ.

<http://www.mvcr.cz/clanek/integrace.aspx>

ZÁKON Č. 2/1969 SB., O ZŘÍZENÍ MINISTERSTEV A JINÝCH ÚSTŘEDNÍCH ORGÁNŮ
STÁTNÍ SPRÁVY ČESKÉ REPUBLIKY, KTERÝM SE URČUJÍ JEDNOTLIVÉ ÚSTŘEDNÍ
ORGÁNY A UPRAVUJE JEJICH PŮSOBNOST, V PLATNÉM ZNĚNÍ

ZÁKON Č. 326/1999 SB., O POBYTU CIZINCŮ NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY A O
ZMĚNĚ NĚKTERÝCH ZÁKONŮ, VE ZNĚNÍ POZDĚJŠÍCH PŘEDPISŮ

ZÁKON Č. 455/1991 SB., O ŽIVNOSTENSKÉM PODNIKÁNÍ, V PLATNÉM ZNĚNÍ

ZÁKONA Č. 513/1991 SB., OBCHODNÍ ZÁKONÍK, V PLATNÉM ZNĚNÍ

ZÁKON Č. 435/2004 SB., O ZAMĚSTNANOSTI, VE ZNĚNÍ POZDĚJŠÍCH PŘEDPISŮ

ZÁKON Č. 262/2006 SB., ZÁKONÍK PRÁCE, VE ZNĚNÍ POZDĚJŠÍCH PŘEDPISŮ

ZÁKON Č. 151/2010 SB., O ZAHRANIČNÍ ROZVOJOVÉ SPOLUPRÁCI A HUMANITÁRNÍ POMOCI POSKYTOVANÉ DO ZAHRANIČÍ A O ZMĚNĚ SOUVISEJÍCÍCH ZÁKONŮ

ZELENÁ KNIHA O PŘÍSTUPU EU K ŘÍZENÍ EKONOMICKÉ MIGRACE (KOM(2004) 811, 11. ledna 2005). http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/cs/com/2004/com2004_0811cs01.pdf

9. Globální přístup k migraci a rozvoji a postoj vybraných mezinárodních organizací

Marie Říhová

Kapitola ke globálnímu přístupu k migraci a rozvoji nastíní vývoj debaty k migraci a rozvoji v posledních letech na poli OSN, v rámci Dialogu na nejvyšší úrovni k mezinárodní migraci a rozvoji a dále pak Globálního fóra k migraci a rozvoji. Do kapitoly je stručně zahrnut i přístup České republiky k tématu. V rámci kapitoly budou také popsány politiky a aktivity vybraných významných mezinárodních organizací jako je IOM – Mezinárodní organizace pro migraci, ILO – Mezinárodní organizace práce, Světová banka a UNDP – Program pro rozvoj Organizace spojených národů. Postoj Evropské komise k migraci a rozvoji je popsán v kapitole k legislativnímu přístupu k tématu. Postoji jednotlivých vlád (vyjma české), jejich rozvojových agentur a významných neziskových mezinárodních organizací se vzhledem k rozsáhlosti tématu blíže věnovat nelze.

9.1. Dialog na nejvyšší úrovni k mezinárodní migraci a rozvoji (HLD) a vznik Globálního fóra k migraci a rozvoji (GFMD)

Do roku 2006 se na poli OSN nekonala žádná významnější akce věnovaná migraci a rozvoji. V tomto roce bylo vytvořeno Kompendium doporučení k mezinárodní migraci a rozvoji (United Nations 2006), které shrnovalo dosavadní závazky a doporučení členským státům v oblasti mezinárodní migrace a pozici nezávislé Globální komise k mezinárodní migraci (GCIM) (blíže viz níže). Tato doporučení byla jedním z příspěvků k Dialogu na nejvyšší úrovni k mezinárodní migraci a rozvoji (tzv. „High-level Dialogue on International Migration and Development - HLD“), který se konal ve dnech 14. až 15. září 2006 na poli Valného shromáždění v New Yorku. HLD bylo prvním, které předznamenalo řadu následných aktivit. Zúčastnilo se jej 132 členských států. Na tomto shromáždění zaznělo, že mezinárodní migrace by mohla pozitivně

přispět k rozvoji v zemích původu a v cílových zemích, pokud tyto migrační toky budou usměrněny správnou politikou. Byla také zdůrazněna potřeba respektu základních práv a svobod migrantů tak, aby opravdu mohlo být využito pozitivních aspektů mezinárodní migrace. Představitelé zúčastněných států se shodli, že je potřebné posílit mezinárodní spolupráci bilaterálně, regionálně, i globálně. Bylo doporučeno, aby se mezinárodní migrace stala integrální součástí rozvojové agendy a národních rozvojových strategií. Přesto však bylo zdůrazněno, že ačkoliv může mezinárodní migrace přispět k rozvoji, nemůže rozvoj nahradit (United Nations 2008b:4). V současné době se připravuje druhý Dialog na nejvyšší úrovni k mezinárodní migraci a rozvoji v roce 2013 (United Nations 2011).

Z tohoto Dialogu také vzešla potřeba zástupců jednotlivých vlád k systematickému přístupu a pravidelným konzultacím v oblasti migrace a rozvoje. Zástupci členských států se vyjádřili pro to, aby společné fórum pro setkávání bylo spíše neformální, dobrovolné a vedené vládami. Belgická vláda proto navrhla, že se ujme organizace prvního takového fóra. Byl tak dán předpoklad pro pravidelné setkávání na úrovni vlád a občanského sektoru v rámci Globálního fóra k migraci a rozvoji (tzv. „Global Forum on Migration and Development - GFMD“), které se poprvé uskutečnilo v červenci 2007 v Bruselu. Globální fórum vyvstalo z Dialogu v rámci OSN a bylo podpořeno rezolucemi Valného shromáždění (United Nations 2008a), nicméně převedlo diskuzi na praktickou úroveň a osamostatnilo se ve svém vývoji.

Hlavním cílem Globálního fóra je zejména dosažení koherence politik národních vlád jak v oblasti migrační, tak i v rozvojové politice, ale i koherence aktivit v rámci Organizace spojených národů a příslušných agentur. Vlády delegovaly své zástupce, kteří se stali národními kontaktními osobami pro oblast migrace a rozvoje. Vlády jsou v rámci GFMD hlavními partnery a zainteresovanými stranami celého procesu.

Historicky prvního GFMD fóra v Bruselu se zúčastnilo přes 200 zástupců organizací občanské společnosti, reprezentujících neziskové organizace působící v oblasti migrace, rozvoje, lidských práv, církevních organizací, diaspor, akademické obce, zástupců odborů, soukromého sektoru zabývajícího se remitencemi aj. Agenda občanského sektoru byla zrcadlem programu zástupců vlád. Za 156 členských států OSN se sešlo celkem 800 delegátů, včetně více než

20 zástupců mezinárodních organizací jako je IOM, ILO, Světová banka, a také Evropská komise.

Tématy kulatých stolů byl rozvoj lidských zdrojů a pracovní mobility, remitence a potenciál diaspor, politická a institucionální koherence. Každé z témat bylo připraveno a prezentováno dobrovolnými týmy sestávajícími ze zástupců vlád s obdobnými zájmy v daném tématu a zastupujícími jak dárcovské vlády, tak i rozvojové země.

Závěry tohoto Globálního fóra vyzdvihly, že k mezinárodní migraci je nutné zaujmout nový přístup a zařadit debatu o rozvoji do centra debat o mezinárodní migraci. Zároveň nastolily opačný diskurz, a to na místo hrozby v podobě migrace využít legální migraci jako příležitost pro rozvoj zemí původu i zemí cílových. Opětovně však bylo zdůrazněno, že ačkoliv se rozvojová témata posunula do centra debaty o mezinárodní migraci, nemělo by například využívání potenciálu migrace nahrazovat národní rozvojové strategie. Stejně tak ani remitence nemohou nikdy tvořit náhradu za oficiální rozvojovou pomoc (tzv. „Official Development Assistance - ODA“) (GFMD 2007).

Speciální pozornost pak byla věnována také koherenci politik a institucí působících v migraci i rozvoji. Mezi rozvojovými politikami a migračními politikami jsou jak synergie, tak tenze a je potřeba zlepšit koherenci politik v těchto oblastech bez přizpůsobování si nebo nadřazování jednoho tématu nad druhé (GFMD 2007:12). Poprvé výrazně zazněl fakt, že pokud má být efektivní koherence politik, tak migraci je potřeba nasměrovat (tzv. „mainstreamovat“) do národních rozvojových rámcových programů snižování chudoby (tzv. „Poverty Reduction Strategy Papers - PRSPs“). V roce 2010 byla k tomuto tématu koherence politik publikována pracovní kniha IOM v rámci Globální migrační skupiny (IOM 2010a).

V rámci prvního společného GFMD byl kladen důraz na sdílení zodpovědnosti jak zemí původu, tak i hostitelských států. Vlády společně s nestátními aktéry apelovaly na řešení příčin migrace tak, aby mezinárodní migrace byla volbou spíše než nutností. V odůvodněných případech by měly být proto i rozvojové politiky zaměřeny do oblastí potýkajících se s velkou mírou emigrace.¹⁴⁹ V této

¹⁴⁹ Česká Zahraniční rozvojová spolupráce se například vhodně zaměřuje na Republiku Moldavsko, která je nejchudší země Evropy a zároveň se potýká s obrovskou mírou emigrace (více viz případová studie v této knize).

souvislosti byla opět zdůrazněna koherence politik, které mají dopad na rozvoj v zemích, odkud pochází velké množství migrantů. Zejména se jedná o podporu dobrého vládnutí (tzv. "good governance") v rozvojových zemích, podporu využívání místních zdrojů a strategie vytvářející pracovních míst na lokálním trhu práce tak, aby byla omezena nutnost ekonomické migrace.

Závěry fóra dále doporučily optimalizovat příspěvky migrantů k rozvoji své domovské země prostřednictvím udržování kontaktů a partnerství mezi diasporami, zeměmi původu a hostitelskými státy a vytváření podpůrného prostředí pro aktivity diaspor. To by vše však mělo být pouze na základě svobodné vůle migrantů angažovat se v rozvojových aktivitách.

Účastníci fóra se dále shodli na potřebě výzkumu, zejména s ohledem na příčiny a důsledky migračních toků a dopady integrace diaspor v hostitelských státech na jejich rozvojové aktivity ve zdrojových státech. Důležitým aspektem, zdůrazňovaným zejména účastníky občanského sektoru, byly aktivity podporující integraci migrantů včetně boje proti rasismu a xenofobii a podpory práv pracovních migrantů a členů jejich rodin na základě mezinárodních konvencí. Předpokladem úspěšné integrace jsou však také výchozí podmínky, za kterých migranti odjíždí do nové země, zejména pak dostatek informací, kulturně orientační programy, práce odpovídající kvalifikaci a možnost flexibilních návratů do hostitelského státu. V neposlední řadě je z hlediska remitencí důležitý i přístup k bankovním službám a finančním nástrojům. Stejně jako v dalších oblastech bylo účastníky fóra zdůrazněno téma genderu a podpory rovnosti mužů a žen v integračních projektech hostitelských států. V tomto kontextu je zajímavé, že ženy mohou hrát velmi důležitou roli v rámci diaspor a podpory rozvojových aktivit v zemích původu. Podpora legální migrace zároveň omezí neblahé důsledky pohybu neinformovaných migrantů, který může vyústit až k obchodování s lidmi za účelem sexuálního nebo pracovního vykořisťování.

V podobném duchu se odvíjely i následující fóra GFMD. V říjnu 2008 převzaly štafetu Filipíny a Manila hostila toto globální fórum k migraci a rozvoji. Jednalo se o první globální setkání v Asii k obdobnému tématu. Sešlo se na něm 1 130 delegátů ze 163 států OSN a 33 mezinárodních organizací. Občanský sektor zastupovalo 220 účastníků. Hlavním mottem GFMD v Manile byla „ochrana práv a podpora přínosu migrantů pro rozvojové země původu“ (GFMD 2008).

Témata se rozvíjela v rámci tří kulatých stolů: migrace, rozvoj a lidská práva; bezpečná a legální migrace pro efektivnější rozvojové dopady a koherence

politik. Témata druhého GFMD šla více do hloubky a na úrovni jednotlivých stolů odrážela pokročilejší výzkum a studium migrace a rozvoje v jednotlivých částech světa. Ve spojení s diasporou přišly návrhy i na využití technologických inovací (např. komunikace s diasporou), modelů sociální integrace do hostitelské společnosti a dalších znalostí a nových způsobů osvojených v hostitelských státech (tzv. sociální remitence). Nejednalo se tedy jen o remitence, ale i další přínosy diaspory pro země původu. Významnou otázkou byla i politická práva, právo volit a dvojí občanství, které udržuje spojení jak se zemí původu, tak jej posiluje i s hostitelskou zemí. Jako příklady dobré praxe byly uváděny programy reintegračních center na Filipínách, spolupráce mezi Ghanou a Itálií v zakládání zemědělských družstev, imigrační rada v Oslu, která umožňuje migrantům ovlivnit svým hlasem dění na lokální úrovni nebo chilský projekt registrace občanů žijících v zahraničí pro zlepšení vztahů mezi chilskou vládou a diasporou a vytvoření potenciálu pro případné projekty. Velmi diskutovaným tématem pak byla bezpečná legální migrace a rizika migrace neregulérní (GFMD 2008).

V dalším roce se uskutečnilo GFMD v Aténách v listopadu 2009. Stejně jako v Manile byly dva dny věnovány setkáním občanského sektoru za účasti 300 zástupců ze 100 států a dva dny pro vládní jednání za účasti 530 delegátů ze 142 členských států OSN. Hlavním tématem tohoto GFMD byla „integrace migračních politik do rozvojových strategií ku prospěchu všech“ a podpora migrace pro dosažení Rozvojových cílů tisíciletí (tzv. „Millenium Development Goals – MDGs“). Národní a mezinárodní rozvojové snahy by se dle tehdejšího řeckého předsednictví GFMD měly zaměřit na lidský rozvoj a zlepšení životních standardů tak, aby mezinárodní migrace mohla být volbou a ne strategií přežití. Neformální průzkum mezi reprezentanty účastnických států naznačil, že politika a přístup některých států se vlivem nových informací začal měnit, že migrační politika bere více ohledů na rozvojové aspekty a že např. začíná komunikace s diasporami v hostitelských státech (GFMD 2009).

Opětovně bylo v závěrech kulatého stolu věnovanému mainstreamingu migrace do rozvojového plánování doporučeno integrovat migraci do národních rozvojových plánů, ale i do strategií omezení chudoby. Tyto plány a strategie musí pak být doplněny odpovídající národní politikou, konkrétními akcemi a programy na všech úrovních. V případě koherentní a odpovědné politiky pak může dojít k situaci „win-win-win“, tj. že z přístupu může těžit jak země původu, cílová země, tak i migranti samotní. Za tímto účelem je však potřebná koordinace mezi jednotlivými ministerstvy a agenturami na národní úrovni.

Efektivnost a koherence může být zvýšena díky bilaterálním smlouvám a regionálním iniciativám. Dalším efektivním nástrojem podporujícím koherenci politik pak mohou být tzv. migrační profily („migration profiles“) navržené Evropskou Unií v roce 2005 za účelem sjednocení a komparace migračních dat v jednotlivých zemích. Migrační profily obsahují informace a data o jednotlivých zemích z hlediska jejich sociálního, ekonomického a politického vývoje, ale i informace o migrační situaci v zemi, tocích migrace do zahraničí a nejčastějších cílových zemích migrantů. Migrační profily jsou vlastnictvím jednotlivých vlád a mezinárodní organizace jako například IOM pomohla tyto migrační profily vytvořit v několika desítkách států latinské Ameriky, Afriky, východní Evropy (IOM 2010b). Jako na každém fóru byla opět zdůrazněna potřeba informovat migranty ve všech stádiích migrace, stejně tak jako bylo zmiňováno, jak je důležité informování veřejnosti v hostitelských státech o tom, jak migranti přispívají nové společnosti (GFMD 2009a).

GFMD v Aténách v roce 2009 již začalo reflektovat také přicházející globální ekonomickou krizi, v rámci které byli migranti velice zranitelnou skupinou. Byly předpokládány rozsáhlé návraty migrantů z hostitelských států zpět do země původu. Některé hostitelské vlády podporovaly tyto návraty finančními pobídkami, které měly zabránit pádu cizinců do neregulérního postavení. Například česká vláda vytvořila „Projekt dobrovolných návratů legálně pobývajících státních příslušníků třetích zemí“. Projekt byl realizován v roce 2009 a byl připraven jako jedno z opatření v souvislosti s probíhající ekonomickou krizí, kdy řada zahraničních pracovníků přicházela v dřívějších letech do ČR jako velmi poptávaná, povětšinou nekvalifikovaná, pracovní síla. Při poklesu výroby pak byli právě tito pracovníci prvními, kteří byli v důsledku ekonomické krize propouštěni, často bez řádných výpovědních lhůt a s okamžitou ztrátou nejen výdělečné činnosti, ale také ubytování, které bylo při zaměstnání poskytováno. Ministerstvo vnitra ČR pro tyto cizince zajišťovalo nouzové ubytování ve spolupráci se Správou uprchlických zařízení, právní a sociální poradenství ve spolupráci s neziskovými organizacemi, návrat včetně úhrady nákladů na vycestování ve spolupráci s IOM a finanční příspěvek 500 EUR pro dospělé osoby a 250 EUR pro děti do 15 let (ve druhé fázi projektu byl příspěvek 300 EUR a 150 EUR). Projekt využilo v první fázi 1 871 cizinců a ve druhé 2 089 lidí převážně z Mongolska, Uzbekistánu, Vietnamu, kteří se kvůli dražším výdajům spojeným s vycestováním do Evropy dostávali do složité finanční pasti. Česká vláda navíc připravila projekt i pro nelegálně pobývajících

cizince, kteří dostali typ správního vyhoštění dle délky neoprávněného pobytu v ČR a dle možnosti podílet se sami finančně na vycestování (IOM Praha 2009). Podobné programy realizovalo například také Španělsko nebo Japonsko.

Dle závěrů kulatého stolu GFMD v Aténách měly být návratové balíčky pro migranty v rámci ekonomické krize více zaměřené na rozvoj, nikoliv jen na návrat samotný. Ty země, které se rozhodly poskytnout podporu návratům migrantů v těžké situaci, vyplácely v této akutní situaci navrátilcům peníze v hotovosti, které jim měly umožnit návrat a zajištění nejdůležitějších potřeb po příletu. Komplexněji lze však pojmout spíše běžné návratové a reintegrační programy pro navrátilce, které opravdu mohou v dlouhodobém horizontu dobře reagovat na rozvojové potřeby země navrátilce. Reintegrační programy v rámci návratových politik států jsou obecně považovány za efektivní nástroj udržitelného návratu. Účastníci GFMD vyzvali zainteresované instituce ke zkoumání reintegrační pomoci z hlediska rozvoje tak, aby tato pomoc mohla být vyhodnocována z hlediska své účelnosti.

Poslední zatím organizované Globální fórum k migraci a rozvoji formou velké konference se konalo v Mexiku v listopadu 2010 za účasti reprezentantů 131 států světa a 38 mezinárodních organizací. Mexiko jako země původu, tranzitu i cílová destinace bylo vhodným hostitelským místem pro globální debaty o migraci a rozvoji. Tématem čtvrtého GFMD bylo „partnerství pro migraci a lidský rozvoj, sdílená prosperita i zodpovědnost“. Novinkou z hlediska struktury bylo vytvoření tzv. „Common Space“, společného prostoru, kde se potkaly do té doby oddělené skupiny vlád a občanského sektoru (GFMD 2010).

Jedním z témat diskutovaných na tomto fóru byl i tzv. „brain drain“, neboli odliv kvalifikovaných sil. Nicméně všichni účastníci se shodli na tom, že paralelně existuje i tzv. „brain gain“, neboli obohacování a transfer znalostí a zkušeností (tzv. „knowledge transfer“), fenomén, který může být efektivně využit pro účely rozvoje. Opět byla věnována pozornost návratové migraci, která může zahrnovat jak návraty dobrovolné, tak i nucené. V obou případech je potřeba, aby státy cílové a státy původu spolupracovaly. Stejně tak se téma spolupráce prolínalo kulatým stolem, který byl věnován společným strategiím boje proti neregulérní migraci, v rámci které jsou důležitá témata obchodování s lidmi a převaděčství a pomoc zranitelným skupinám, kterými jsou právě neregulérní migranti, oběti obchodování s lidmi, ženy a nedoprovázené děti. Zatímco fórum bylo jednotné v názoru, že migrační politika je jedním ze základních pilířů národní suverenity,

tak v otázce distribuce sociálního systému i mezi migranty jednotlivé delegace tolik jednotné nebyly. Některé vládní delegace se obávaly ekonomických nákladů v důsledku poskytování sociálních služeb i neregulérním migrantům, jiné nadřazovaly lidská práva migrantů nad proměnlivé ekonomické podmínky v hostitelských státech (GFMD 2010).

Zajímavé diskuze se rozvinuly okolo témat kulatého stolu k minimalizaci nákladů na migraci a maximalizaci lidského rozvoje. Bylo doporučeno, aby zprostředkovatelské agentury byly zapojeny do lepší přípravy a ochrany zahraničních pracovníků a aby agentury byly lépe monitorovány a registrovány. Bylo také doporučeno přinášet a vyhodnocovat inovativní přístupy k nízkonákladovým půjčkám pro migranty. Jedním z důležitých témat pak bylo zlepšení provázanosti mezi pracovními nabídkami a uznáním kvalifikací hostitelskými státy. Fórum neopominulo diskutovat také důležitou otázku přenosu penzí a dalších sociálních benefitů pracovních migrantů, ale i přístup k finančně odpovídajícímu zdravotnímu pojištění při různých migračních scénářích (GFMD 2010a).

Otázka informovanosti migrantů v rámci celého migračního procesu byla řešena návrhem na tzv. „one-stop-shops“ tak, aby migranti v zemích původu i cílových destinacích dostávali stejné informace a nedocházelo k dezinterpretacím informací a zároveň se šetřily finanční náklady. Jeden kulatý stůl se pak přímo věnoval dopadům klimatické změny na migraci a na rozvoj. Studium klimatické změny a jejích dopadů na migraci a na rozvoj je však teprve na svém počátku, a proto GFMD závěry zatím doporučují se tématu dále kontinuálně věnovat, sdílet informace a nejlepší praxi.

V roce 2011 došlo k výrazné změně struktury GFMD. Namísto jednoho několikadenního fóra se pod patronací Švýcarska koná v roce 2011 série několika menších a zacílených setkání po celém světě, a to pod hlavičkou „být aktivní v migraci a rozvoji – koherence, kapacity a spolupráce“. Akce tohoto GFMD cílí ke konkrétním zkušenostem z praxe přímo v jednotlivých zemích. Počátkem prosince 2011 pak na dvoudenním fóru rozšířeného Setkání přátel fóra („Friends of the Forum“) v Ženevě budou jednotlivé poznatky diskutovány. Jednotlivé tématické bloky mají podpořit dynamiku celého procesu, ale zároveň zvýšit tzv. „ownership“, tedy i zodpovědnost za jednotlivé aktivity.

Klíčovými tématy jsou zejména: pracovní mobilita a rozvoj, téma neregulární migrace a jejího řešení pomocí koherentních migračních a rozvojových strategií, nástroje pro sběr dat k migračním a rozvojovým politikám.

Globální fórum pro migraci a rozvoj se tak v průběhu let stalo samostatným a nezávislým fórem. Díky tématickým zaměřením a přispění jednotlivých účastníků ze strany vlád i občanského sektoru má potenciál být i praktickým nástrojem, kde jsou globální diskuze převedeny do migrační a rozvojové politiky na národní úrovni. GFMD v roce 2011 díky změně své struktury na sérii menších tématicky rozdělených setkání převádí aktivity ještě více do praktické roviny a zvětšuje tak tím jejich možnou efektivnost. GFMD je v kontaktu s OSN a generálním tajemníkem prostřednictvím speciálního zástupce k mezinárodní migraci a rozvoji.

9.2. Postoj České republiky v rámci globálního přístupu k migraci

V České republice patří migrace do gestorského sektoru Ministerstva vnitra ČR, zatímco koncepce zahraniční rozvojové spolupráce příináleží Ministerstvu zahraničních věcí (MZV). Česká rozvojová agentura (ČRA) působí od 1. ledna 2008 jako implementační agentura pro plnění úkolů v oblasti zahraniční rozvojové spolupráce ČR (ZRS), zejména pro přípravu a realizaci bilaterálních projektů ZRS. Dle Ministerstva zahraničních věcí představuje migrace v souladu s Koncepcí zahraniční rozvojové spolupráce (ZRS) ČR na období 2010 - 2017, kterou vláda schválila v květnu 2010, významné téma při rozvojových aktivitách ČR. Toto komplexní téma velmi úzce souvisí s odstraňováním chudoby a podporou bezpečnosti a stability na globální i regionální úrovni, tedy i s cíli české rozvojové spolupráce (MZV 2011). Na globálních debatách například v rámci GFMD se MZV účastnilo spíše prostřednictvím svých stálých zastoupení v zemích, kde byla fóra organizována.

Ministerstvo vnitra ČR se angažuje v tématu migrace a rozvoje především na úrovni Evropské unie a na národní úrovni v rámci formulování a naplňování principů vnější dimenze migrační politiky. Dle ministerstva se téma migrace a rozvoje, které tvoří jeden ze tří základních pilířů vnější politiky EU v oblasti migrace (tzv. „Globálního přístupu k migraci“), v posledních letech etablovalo jako samostatná EU politika s poměrně dobře strukturovanou agendou

(remittance, uznávání kvalifikací, zapojení diaspor, odliv kvalifikovaných sil atd.). Úkolem je dle ministerstva nyní posílit praktickou realizaci identifikovaných priorit. Ministerstvo vnitra je zejména zainteresováno na implementaci konceptu cirkulární migrace, který sladuje zájmy migrantů a jejich rodin s bezpečnostními zájmy a zájmy národních trhů práce v členských státech EU. Na národní úrovni hodlá ministerstvo stimulovat cirkulární migraci zavedením tzv. Nového systému ekonomické migrace, který má svou strukturovaností podstatně zjednodušit a zpřehlednit systém vydávání pracovních povolení a povolení k pobytu cizincům a zvýšit jeho flexibilitu.

Dalším velkým tématem dle odborníků Ministerstva vnitra je zajištění přístupu potenciálních migrantů ze třetích zemí k informacím o možnostech cestovat za prací, včetně informací o volných pozicích v členských státech EU. Transparentnost a flexibilita informací jsou podle ministerstva mimo jiné účinným mechanismem v potírání fenoménu obchodu s lidmi.

Spolupráci se třetími zeměmi v oblasti migrace a rozvoje lze velmi úspěšně rozvíjet v rámci Partnerství pro mobilitu, která jako jeden z nástrojů Globálního přístupu k migraci tuto problematiku zahrnují. Ministerstvo se v rámci Partnerství pro mobilitu podílí na projektech v Moldavsku nebo v Gruzii (více viz případová studie k Moldavsku).

Principy Globálního přístupu k migraci určují i spolupráci tzv. Pražského procesu, na jehož rozvoji se Ministerstvo vnitra zásadní měrou podílí. Jednou z priorit tohoto EU politického dialogu o migraci se státy Společenství nezávislých států (SNS) a západního Balkánu je právě migrace a rozvoj; v jejím rámci je mimo jiné naplánováno zřízení imigračního portálu pro pracovní migraci občanů SNS do EU i v rámci SNS samotného, zhodnocení možnosti studentských výměn SNS studentů v EU zemích a další.

Na celosvětové úrovni monitoruje Ministerstvo vnitra aktivity Globálního fóra k migraci a rozvoji a některých z nich se přímo účastní. Dlouhodobě však české ministerstvo požaduje větší flexibilitu tohoto fóra a jeho silnější zaměřenost na výsledky (Rozhovor 1).

9.3. International Organization for Migration (IOM) - Mezinárodní organizace pro migraci

IOM je jednou z hlavních mezinárodních institucí, která zdůrazňuje pozitivní vztah mezi migrací a rozvojem, a to dlouhodobě od přelomu milénia, kdy ještě mnoho odborníků dávalo důraz jen na negativní dopady migrace na rozvoj. IOM poměrně systematicky prosazovala debatu o migraci a rozvoji v posledním desetiletí, i když její představitelé uznávají, že mnoho dopadů migrace má i neblahé důsledky. Ale přesto zdůrazňují, že je možné maximalizovat pozitivní dopady migrace k prospěchu rozvojových zemí a migrantů díky koherenci politik.

Dle IOM se nacházíme v éře nebyvalé lidské mobility, a proto je důležité prohloubit porozumění vztahům mezi migrací a rozvojem, stejně tak jako prakticky využívat migraci pro rozvoj a vypracovat „udržitelná řešení pro vznikající migrační výzvy. IOM se domnívá, že mezinárodní migrace, pokud je správně řízená, může přispět k rozvoji a prosperitě zemí původu i cíle, stejně tak jako může prospět migrantům samotným. IOM se proto snaží využít rozvojový potenciál migrace k prospěchu jednotlivců i společnosti a přispět k udržitelnému rozvoji a snižování chudoby (IOM 2011b). Zároveň IOM uvádí, že je důležité si uvědomit, že migrace neproudí pouze z rozvojového jihu do bohatšího severu, ale že migrace se velkou měrou děje v rámci nebo mezi rozvojovými zeměmi (IOM 2005).

Ačkoliv migrace není jedním z tzv. rozvojových cílů tisíciletí (tzv. „Millenium Development Goals – MDGs“) ¹⁵⁰, může dle IOM významně přispět k jejich dosažení. Obvyklým příkladem, který bývá uváděn, jsou například remittance, které jsou vyšší než oficiální rozvojová pomoc („Official Development Aid – ODA“) a které i přes globální hospodářskou krizi zůstávají druhým největším

¹⁵⁰ Rozvojové cíle tisíciletí („MDGs“) byly formulovány v Deklaraci tisíciletí, kterou v září roku 2000 podepsalo 189 států, z nichž 147 bylo zastoupeno nejvyšším představitelem státu nebo vlády. Mezi tyto cíle patří: 1. Odstranit extrémní chudobu a hlad, 2. Zpřístupnit základní vzdělání pro všechny, 3. Prosazovat rovnost pohlaví a posílit postavení žen, 4. Omezit dětskou úmrtnost, 5. Zlepšit zdraví matek, 6. Bojovat proti HIV/AIDS, malárii a jiným nemocem, 7. Zajistit trvalou udržitelnost životního prostředí, 8. Vytvořit globální partnerství pro rozvoj. Dostupné z: < <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm>>.

finančním tokem do rozvojových zemí po přímých zahraničních investicích. Hrají tak významnou úlohu při snižování chudoby (MDG 1) v rozvojových zemích pro příjemce těchto finančních prostředků ze zahraničí. Byly to také remittance, které znovu oživily debatu o možných benefitech migrace pro rozvoj v době, kdy dle expertů převažovala negativa migrace z hlediska rozvoje, zejména odliv kvalifikovaných sil z rozvojových zemí. IOM však také zdůrazňuje „sociální remittance“, tj. dovednosti, know-how, zasíťování a další méně hmatatelné zdroje, kterými migranti mohou přispět svým rodinám, komunitám, zemím původu a takto pomáhají dosáhnout rozvojových cílů. Zajímavé jsou pak otázky genderu (MDG 3), kdy migrující ženy mohou získat migrací jak větší ekonomickou nezávislost a jejich postavení může být celkově výrazně posíleno, tak se ale současně mohou stát i více zranitelnými v procesu migrace. Z hlediska životního prostředí (MDG 7) je pak důležité si uvědomit, že jen v roce 2008 muselo opustit své domovy cca 20 milionů lidí kvůli náhlým vlivům počasí v důsledku klimatické změny (IOM 2010b). Z těchto a dalších důvodů IOM zdůrazňuje nutnost, že by migrace měla být součástí rozvojových politik a programů, včetně bližšího prozkoumání a lepšího pochopení jejího vlivu na rozvojové cíle. Koherenci vnímá IOM jakožto zajištění toho, aby migrační politiky byly přátelské k rozvoji a aby rozvojové politiky uznávaly roli migrace. Mezinárodní organizace pro migraci ovšem pochopitelně zdůrazňuje, že koherence neznamena posilování rozvoje tak, aby zastavil migraci (IOM 2008).

IOM s experty Globální migrační skupiny (tzv. „Global Migration Group – GMG“)¹⁵¹ vytvořila také příručku pro odborníky „Začlenění migrace do rozvojového plánování“ (IOM 2010a), která je první obdobnou publikací, která do praktické roviny převádí pro odborníky v oblasti migrace nebo rozvoje důvody proč zařadit migraci do rozvojových strategií a nabízí návody jak postupovat. Autoři této publikace nabádají k zahrnutí do konzultací občanský

¹⁵¹ Globální migrační skupina přivádí dohromady ředitele různých agentur s cílem propagace a aplikace relevantních mezinárodních a regionálních nástrojů a norem souvisejících s migrací. GMG podporuje více koherentní, „srozumitelný“ a koordinovaný přístup k mezinárodní migraci. GMG se snaží zvýšit efektivitu svých členů a dalších zainteresovaných stran v rámci globálních výzev mezinárodní migrace. Členy GMG jsou ILO, IOM, OHCHR, UNRC, UNCTAD, UN DESA, UNDP, UNESCO, UNFPA, UNHCR, UNICEF, UNITAR, UNODC, UN Women, WB, WHO. Dostupné z: < <http://www.globalmigrationgroup.org/>>.

sektor, včetně organizací diaspor tak, aby vznikla odpovídající národní politika k podpoře synergií mezi migračními a rozvojovými politikami a aktivitami.

Autoři publikace zároveň uznávají, že může docházet jak k pozitivním, tak negativním interakcím mezi migrací a rozvojem. Tato problematika se však neustále vyvíjí a dopady mohou být různé v různých regionech nebo na různé migrační skupiny. Povaha migrace je totiž různorodá, což pro politiky a odborníky znamená flexibilně reagovat na kontext migračních proudů k zesílení možných pozitivních efektů migrace a omezení jejích nebezpečných dopadů, a to pokud možno systematickým a uceleným způsobem. Nejlepším způsobem je pak dle GMG „mainstreamování“ migračních a rozvojových otázek do rámcových programů a strategií omezení chudoby na úrovni státu, které umožňují převést globální rozvojové cíle na národní úroveň - vytvořit odpovídající strategii a efektivnější alokaci pomoci (IOM 2010a:15).

Jako neefektivní, ale v současnosti obecně rozšířenou definují autoři publikace současnou politiku v oblasti migrace a rozvoje, kdy migrační témata jsou rozdělená většinou mezi několik resortů: ministerstva vnitra, práce, financí, zdravotnictví, zahraničních věcí, atd., což způsobuje rivalitu a neefektivní komunikaci mezi institucemi. Na druhou stranu však toto rozvrstvení umožňuje pohled z různých úhlů. Z hlediska finančního krytí projektů jsou projekty zaměřeny buď na migraci nebo na rozvoj, ale málokdy na migraci a rozvoj pohromadě. Dále je pak migrace často vnímána jako politicky citlivá oblast, která se zaměřuje na bezpečnostní aspekty, nikoliv na rozvoj (IOM 2010a:15).

Programy IOM v praxi

Záměrem IOM migračních a rozvojových programů je podchycení příčin migrace v oblastech vystavených vysoké míře ekonomicky motivované migrace způsobené nedostatkem ekonomických příležitostí a možností obživy. Projekty IOM v oblasti migrace a rozvoje jsou děleny následujícím způsobem:

- Migrace a ekonomický/komunitní rozvoj
- Budování kapacit prostřednictvím kvalifikovaných lidských zdrojů a expertů (IOM 2011a)

Migrace a ekonomický/komunitní rozvoj se zaměřuje na tři oblasti:

Budování kapacit vlád a dalších zainteresovaných subjektů v zemích původu k větší komunikaci a spolupráci s diasporami v zahraničí, které mohou přispět k rozvoji v zemi původu a budování kapacit k více rozvojově orientovaným migračním politikám.

Podpora vlád a dalších aktérů v zemích původu ke strategicky zaměřeným rozvojovým plánům pro oblasti, které trpí vysokou migrační dynamikou. Projekty se zaměřují na rozvoj ekonomických příležitostí a vylepšení sociálních služeb a komunitní infrastruktury ve vybraných geografických oblastech s vysokou emigrací nebo naopak návraty migrantů.

Uspornění převodu remitencí a podpora jejich rozvojového potenciálu. IOM se v současnosti zaměřuje na sběr dat, politický dialog a šíření dobrých zkušeností a na pilotní projektové aktivity.

Budování kapacit pomocí kvalifikovaných lidských zdrojů a expertů

Návraty a opětovné socioekonomické začlenění kvalifikovaných migrantů může přispět ekonomice rozvojových zemí, zemí procházejících transformací, nebo zemí, které prošly konfliktem. Návraty a reintegrace kvalifikovaných občanů (Return and Reintegration of Qualified Nationals (RQN)) a obdobné projekty zahrnují pomoc s hledáním zaměstnání, dopravu po návratu do místa bydliště, finanční podporu v počátku zaměstnání aj. Takovéto podpurné aktivity pomáhají ekonomickému a sociálnímu rozvoji v zemích původu a podporují další návraty kvalifikovaných migrantů.

IOM se dlouhodobě angažuje například v návratech kvalifikovaných migrantů z Afriky v rámci programu MIDA – „Migrace pro rozvoj v Africe“. Program podporuje i Organizace africké jednoty. V rámci části návratů kvalifikovaných sil jde zejména o omezení odlivu kvalifikovaných sil jako jsou doktoři, zdravotní sestry, inženýři, učitelé, ekonomové apod. Tento odliv vyústil ve významný nedostatek odborníků v mnoha částech afrického kontinentu, kteří jsou pak nahrazováni drahými zahraničními odborníky, na kterých začínají být africké ekonomiky závislé. IOM pracuje na zasíťování diaspor s vládami afrických zemí a navrhuje strategie návratů, včetně dočasných nebo virtuálních návratů v rámci univerzitních přednášek přenášených přes internet (IOM 2006) (více viz kapitola k programu MIDA).

9.4. International Labor Organization (ILO) – Mezinárodní organizace práce

Mezinárodní organizace práce se z hlediska svého mandátu angažuje v oblasti pracovní migrace a lidských práv pracovních migrantů. ILO se problematikou pracovní migrace zabývá již od roku 1919, kdy byla založena. Od roku 1946 pak působí jako první specializovaná agentura OSN. ILO zdůrazňuje nutný podíl všech aktérů pracovní migrace, tj. vlád, zaměstnavatelů i samotných pracovníků (ILO 2010b). ILO se v rámci svých činností mimo jiné odvolává na rezoluci z roku 2004 k podmínkám života pracovních migrantů v globální ekonomice (ILO 2004). Díky mezinárodní konferenci, která jí předcházela, byl také přijat Multilaterální rámec pro pracovní migraci (Multilateral Framework on Labour Migration), jenž je součástí akčního plánu pro pracovní migranty odsouhlaseného členy ILO. Hlavním cílem tohoto rámcového a akčního plánu je lepší řízení pracovní migrace tak, aby tato pozitivně přispívala růstu a rozvoji jak zemí původu, tak hostitelských zemí, ale zároveň i prospívala samotným pracovním migrantům (ILO 2011).

Mezinárodní organizace práce tak reagovala na rostoucí poptávku k tématu pracovní migrace a maximalizace přínosů pro všechny zainteresované strany, včetně podpory rozvoje a snižování chudoby v rozvojových zemích.

Součástí rámcového programu pracovní migrace jsou i doporučení, mezi která např. patří „mainstreaming“ pracovní migrace do národních politik zaměstnanosti a trhu práce, ale i rozvojových politik. ILO uznává, že pro přesnější analýzy je ještě potřebný sběr a výzkum dat, a to jak z hlediska přínosů migrantů cílovým zemím, tak zemím původu.

Z hlediska migrace a rozvoje tedy ILO zdůrazňuje zejména lidsko-právní přístup v migračních i rozvojových politikách a programech a ochranu práv pracovních migrantů. V ILO multilaterálním rámcovém programu k pracovní migraci organizace přiznává, že migrace za účelem zaměstnání a její souvislosti s rozvojem v současném světě ovlivňují většinu národů po celém světě, a proto se toto téma dostává na pořad Dialogu na nejvyšší mezinárodní, regionální a národní úrovni. Z hlediska přínosů oceňuje ILO zejména příspěvek pracovních migrantů pro hostitelské státy. Pro země původu jsou pak důležité remitence a

dovednosti získané během migrační zkušenosti. Co se týče remitencí, tak rámcový program doporučuje investiční pobídky pro odesílatele remitencí tak, aby remitence byly efektivněji využity, dále zlevnění nákladů spojených s převody remitencí, ale i daňové zvýhodnění pro členy diaspory v zahraničí.

ILO zároveň ale varuje, že nízkokvalifikovaná pracovní síla čelí značnému zneužívání v hostitelských státech, kde cizinci pracují na podřadných pozicích, za špatných finančních, pracovních a zdravotních podmínek a bez dlouhodobější jistoty zaměstnání, a tudíž často i pobytového oprávnění. Toto se týká často i žen, které v současnosti tvoří téměř polovinu všech mezinárodních migrantů. V nejhorších případech, které nejsou nikterak neobvyklé, se jedná zejména o případy neregulární migrace, obchodování s lidmi a převaděčství, což jsou velké výzvy pro ochranu lidských a pracovních práv (ILO 2006). Za nejzranitelnější považuje ILO ženy migrantky pracující v domácnosti, pracovníky ve stavebnictví, migranty v neregulárním postavení nebo právě oběti obchodování s lidmi. Tyto jevy by dle doporučení ILO mohly být omezeny, pokud by migrační politiky umožňovaly tok tzv. cirkulární migrace (viz kapitola k cirkulární migraci), a pokud by existovaly odpovídající návratové a reintegrační programy, včetně přizpůsobených vízových procedur. Jednotlivé státy realizují sice návratové a reintegrační programy či projekty, mnohdy však ne jako systémová opatření. V České republice se chystá sjednocení návratových a reintegračních aktivit v rámci Návratového centra, které bude tyto aktivity koordinovat a bude komunikovat pravidelně i se zeměmi původu.

Ve své publikaci „Mezinárodní pracovní migrace a právní přístup“ (ILO 2010a) ILO mimo jiné analyzuje vztahy mezi migrací a rozvojem, dopady mezinárodní migrace na státy původu a cílové státy. ILO uznává pozitivní přínosy migrace ve formě remitencí pro země původu, přenosu investic, technologií a potřebných dovedností po návratu migrantů zpět do země původu. Přiznává roli diaspory a komunit žijících v zahraničí. Nicméně stejně jako IOM také ILO uvádí, že pozitivní přínosy migrace pro rozvoj mohou být využity pouze tehdy, když to proaktivní politika a efektivní mezinárodní spolupráce opravdu umožní. ILO v publikaci kritizuje otevřené dveře pouze pro pracovní migraci pro kvalifikované migranty, zatímco nekvalifikovaná a částečně kvalifikovaná síla ze zahraničí má dveře do vyspělých imigračních zemí zavřené, ačkoliv těchto pracovníků je v rozvojových zemích nejvíce. Z hlediska rozvoje tak ILO v publikaci kritizuje „brain drain“ z chudých států, který je dle rámcového programu potřebné vyvážit vhodnými opatřeními nebo i pravidly pro etický

nábor pracovníků. Z hlediska cílových zemí pak migrace dle ILO omladila populaci a práceschopné obyvatelstvo, přispěla k vytváření pracovních míst, umožnila tradičním sektorům jako je zemědělství a služby být konkurenceschopnými, podpořila podnikatelský sektor, uspokojila poptávku po chybějících kvalifikacích v oblasti IT apod. (ILO 2010a).

V dané publikaci zároveň ILO zdůrazňuje, že díky rostoucímu množství informací o pracovní migraci už není mnoho z mýtů o pracovních migrantech relevantních. Jedná se například o mýtus, že pracovní migranti berou práci místní populaci, že se kvůli nim zvedá úroveň kriminality nebo že vyčerpávají veřejné sociální systémy.

Podobně ILO vybízí k posílení migračního managementu ve studii vydané ve spolupráci s Organizací pro bezpečnost a spolupráci v Evropě („Organization for Security and Cooperation in Europe – OSCE“) (ILO, OSCE 2010). Kromě jiného obě organizace zdůrazňují prevenci dopadů globální ekonomické krize na pracovní migranty, kteří se stávají prvními z postižených ztrátou práce, pobytových oprávnění a často spadnou do neregulérního postavení. Opět je zde zdůrazněna potřeba spolupráce mezi cílovými státy, tranzitními, i zeměmi původu, a to na základě mezinárodních standardů a politik ochraňujících jednotlivce a podporujících dialog a spolupráci.

9.5. World Bank – Světová banka

Světová banka se celosvětově věnuje tématu migrace, což dokazuje význam migrace v rámci globální ekonomiky. Světová banka má speciální odbor k mezinárodní migraci a rozvoji, který se zabývá mobilitou pracovních sil, odlivem kvalifikovaných sil, spojitostem migrace a zahraničních přímých investic a zejména pak remitencemi. Světová banka je důležitým aktérem z hlediska remitencí, a to v jejich monitorování, předpovídání a analýze témat spojených s remitencemi, migrací a diasporou. Pohled této finanční instituce je ryze ekonomický, zkoumá nakolik finanční toky migrantů mohou snižovat chudobu. Světová banka je zdrojem poměrně cenných dat o jednotlivých zemích a tocích remitencí (World Bank 2011).

Oblasti remitencí se obsáhle věnují další části této publikace.

9.6. UNDP – Program OSN pro rozvoj

UNDP je celosvětovou sítí Organizace spojených národů pro rozvoj. Působí ve 176 zemích světa. Organizace koordinuje a propojuje globální i národní snahy dosáhnout Rozvojových cílů tisíciletí a využívat rozvojovou pomoc efektivně. Organizace vydává každoročně Zprávu o stavu lidského rozvoje ke klíčovým rozvojovým otázkám. V roce 2009 byla tato zpráva zaměřena na téma „Překonávání bariér: lidská mobilita a rozvoj“ (UNDP 2009).

Dle této Zprávy UNDP může migrace v mnoha ohledech pozitivně ovlivnit lidský rozvoj prostřednictvím zvýšení příjmu domácností, lepšího přístupu ke vzdělání, nebo zdravotním službám. Migrace podporuje ekonomiku hostitelského státu, a to i přesto, že lokální populaci to nic nestojí. Stále více je také zřetelné, že migrace může posílit tradičně znevýhodněné skupiny jako jsou například ženy. Na druhou stranu jsou ale v migraci přítomná i rizika pro lidský rozvoj, pokud migrace není svobodnou volbou nebo pokud jsou možnosti mobility omezeny. Restrikce pro vstup na území hostitelské země mohou zvýšit jak náklady, tak i rizika spojená s migrací. UNDP ve zprávě nabádá k překonání mnohých stereotypů o migrantech samotných i o migraci. Pro většinu migrantů jsou dle Zprávy přínosy migrace veskrze pozitivní. Obavy, že by migranti brali hostitelskému obyvatelstvu práci, nebo že by se kvůli nim snižovaly příjmy, jsou dle Zprávy a dosavadní literatury neopodstatněné. Jiným mylným předpokladem je, že migrace proudí především z rozvojového do vyspělého světa. Většina migračních toků totiž proudí mezi rozvojovými zeměmi samotnými (téměř dvě třetiny migračních toků) a ještě větší je podíl vnitřní migrace (vnitřní migrace je podle UNDP čtyřikrát vyšší než migrace mezinárodní) (UNDP 2009).

Stejně jako další instituce činné v oblasti migrace a rozvoje, zdůrazňuje UNDP ve Zprávě z roku 2009, že pokud by byly přijaty odpovídající změny ke zvýšení lidské mobility, zvýšily by se tím už tak výrazné pozitivní dopady mobility na rozvoj. UNDP navrhuje šest hlavních oblastí, ve kterých by měly být udělány zásadní reformy: otevřít migrační kanály pro pracovní migranty (zejména sezónní práce v zemědělství a turismu), zajistit základní práva pro migranty (kromě jiného možnost změnit zaměstnavatele během platnosti pracovního víza, umožnit návraty do země původu během jeho platnosti, nebo umožnit přenos sociálních benefitů apod.), snížit náklady spojené s migrací, nalézt taková řešení,

kteřá budou prospěšná jak hostitelským státům, tak migrantům, usnadnit vnitřní migraci v rámci své země, a začlenit migraci do národních rozvojových strategií. UNDP zároveň upozorňuje na to, že největší překážky pro mobilitu stojí v cestě těm nejméně kvalifikovaným, po kterých je ovšem v rozvinutých zemích poptávka.

Zajímavou perspektivou UNDP v této Zprávě je také to, že migrace může mít dalekosáhlejší efekt na společnost jako takovou v dlouhodobém horizontu. V první řadě na lokální úrovni, zejména v regionech, odkud proudí velké množství migrantů, limitovaně pak i na národní úrovni. Zároveň ale dle UNDP nemůže ani dobře řízená mezinárodní migrace nahradit národní strategie lidského rozvoje. Migrace může vždy jen doplnit lokální a národní snahy o snižování chudoby a zlepšování lidského rozvoje (UNDP 2009).

UNDP také realizuje i projekty v oblasti migrace a rozvoje. Ve spolupráci s Evropskou komisí a dalšími mezinárodními organizacemi (IOM, UNFPA, UNHCR, ILO) pracuje na Společné iniciativě k migraci a rozvoji, jejímž cílem je podpořit pozitivní dopady migrace pomocí inovativních aktivit pro menší aktéry v rozvoji (UNDP 2010). UNDP se v regionu střední a východní Evropy angažuje také v podpoře zaměstnávání mladých lidí a v migračním managementu v Albánii (UNDP Bratislava 2010), nebo v remitencích s ohledem na genderové aspekty tamtéž a mnoha dalších migračně rozvojových projektech a programech (UNDP Bratislava, UN-INSTRAW 2010).

Závěr

Migrace se dostala do výraznějšího popředí zájmu rozvojových debat teprve v posledních letech, a to i díky vlivu mezinárodních a nevládních organizací působících buď v oblasti migrace nebo rozvoje. Z praktických zkušeností těchto organizací začalo vyplývat, že migrace znatelně ovlivňuje rozvoj a rozvoj ovlivňuje migraci. Každá z uváděných organizací v tomto textu přináší do těchto globálních debat svou vlastní perspektivu, ať už více zaměřenou na mobilitu, remitence, lidský rozvoj nebo jiná související témata. Většinou jsou všechna tato témata velmi úzce provázaná a nelze oddělit jedno od druhého, stejně jako nelze oddělit souvztažnosti migrace a rozvoje v globálním měřítku.

Vlády jednotlivých zemí zareagovaly na tuto vzrůstající debatu organizováním různých fór ke sdílení informací a zkušeností jako je například Globální fórum migrace a rozvoje. Vzhledem k tomu, že se jednalo o vůbec první takto velké akce na poli migrace a rozvoje, přinesly mnoho pozitivních dopadů zejména v komunikaci mezi jednotlivými aktéry, zejména vládami hostitelských států a zemí původu, ale i mezi vládami a neziskovým sektorem včetně organizací diaspor. V současné době je již potřebné, aby se mezinárodní debaty posunuly na praktickou rovinu v podobě realizovaných programů za účasti více států a partnerských organizací. Sběr dat a jejich analýzy jsou sice v mnoha zemích ještě ve svém počátku, ale i tak již vznikají velmi úspěšné programy, které díky koherenci mezi migračními a rozvojovými politikami mohou opravdu přinést pozitivní dopady migrace na rozvoj, a naopak omezit její záporné dopady v rozvojových zemích a regionech.

Česká republika působí v této oblasti zejména prostřednictvím Ministerstva zahraničních věcí a Ministerstva vnitra, a to jak v kontextu globálního přístupu k migraci zejména Evropské unie, tak prostřednictvím svých národních bilaterálních projektů. Česká republika je teprve na počátku tvorby koherence migrační a rozvojové politiky, takže se migrace postupně dostává do rozvojových plánů pro jednotlivé prioritní země. Některé realizované projekty už ale byly pilotními aktivitami, které splňují mnoho podnětů migračně rozvojových debat.

Použité zdroje:

GFMD (2007): *Summary Report*. First Meeting. Brussels, July 9-11 2007. Dostupné z: <<http://www.gfmd.org/en/gfmd-meetings/brussels-2007.html>>. [cit. 2011-07-03]

GFMD (2008): Second Meeting of the Global Forum on Migration and Development 27-30 October 2008, Manila, Philippines. Dostupné z: <<http://www.gfmd.org/en/gfmd-meetings/manila-2008.html>>. [cit. 2011-07-03]

GFMD (2008a): *Recommendations*. Second Meeting of the Global Forum on Migration and Development. Manila, Philippines. Dostupné z: <<http://www.gfmd.org/en/recommendations/manila-2008.html>>. [cit. 2011-07-03]

GFMD (2009): Third Meeting of the Global Forum on Migration and Development. Athens, 2-5 November 2009. Dostupné z: <<http://www.gfmd.org/en/gfmd-meetings/athens-2009.html>>. [cit. 2011-07-03]

GFMD (2009a): *Recommendations*. Third Meeting of the Global Forum on Migration and Development. Athens, 2-5 November 2009. Dostupné z: <<http://www.gfmd.org/en/recommendations/athens-2009.html>>. [cit. 2011-07-03]

GFMD (2010): Fourth Meeting of the Global Forum on Migration and Development 8-11 November 2010, Puerto Vallarta, Mexico. Dostupné z: <<http://www.gfmd.org/en/gfmd-meetings/mexico-2010.html>>. [cit. 2011-07-03]

GFMD (2010a): *Recommendations*. Fourth Meeting of the Global Forum on Migration and Development, Mexico. Dostupné z: <<http://www.gfmd.org/en/recommendations/mexico-2010.html>>. [cit. 2011-07-03]

ILO (2004): *Resolution concerning a fair deal for migrant workers in a global economy*. Dostupné z: <<http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc92/pdf/pr-22.pdf>>. [cit. 2011-07-03]

ILO (2006): *Multilateral Framework on Labour Migration*.

ILO (2010a): *International labour migration. A rights based approach*.

ILO (2010b): *Migrant. International Migration Program*. Dostupné z: <<http://www.ilo.org/public/english/protection/migrant/>>. [cit. 2011-07-03]

ILO (2011): *Labour migration*. Dostupné z: <<http://www.ilo.org/global/topics/labour-migration/lang--en/index.htm>>. [cit. 2011-07-03]

ILO, OSCE (2010): *Strengthening Migration Governance*.

IOM (2005): *The Millenium Development Goals and Migration*. Migration

Research Series No. 20: IOM.

IOM (2006): *A global strategy of migration for development. Beyond the MIDA approach to mobilizing and sharing of human and financial resources of the overseas African community. 2006 – 2010.* Dostupné z: <http://www.iom.int/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/microsites/mida/global_strat_mida.pdf>. [cit. 2011-07-03]

IOM (2008): *Migration and Development: Achieving Policy Coherence.* Migration Research Series No. 34: IOM.

IOM (2010a): *Mainstreaming migration into development planning. A handbook for policy-makers and practitioners.*

IOM (2010b): *Migration and the Millenium Development Goals.* Policy Brief.

IOM (2011a): *Migration and Development.* Dostupné z: <<http://www.iom.int/jahia/Jahia/activities/by-theme/migration-development/cache/offonce/>>. [cit. 2011-07-03]

IOM (2011b): *IOM and Migration and Development.* Dostupné z: <http://publications.iom.int/bookstore/free/iom_migration_and_development.pdf>. [cit. 2011-07-03]

IOM Praha (2009): *Manuál českých transformačních zkušeností v oblasti migračního managementu a reintegračních mechanismů.*

UNDP (2009): *Overcoming barriers: Human mobility and development.* Human Development Report 2009. Dostupné z: <<http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2009/>>. [cit. 2011-07-03]

UNDP (2010): *EC-UN Joint Migration & Development Initiative.* Dostupné z: <http://www.undp.org/eu/ec-un_joint_migration_and_development_initiative.shtml>.

UNDP Bratislava (2010): *Youth Employment and Migration: Reaping the benefits and mitigating the risks (2008 – 2011).* Dostupné z: <<http://www.undp.org.al/index.php?page=projects/project&id=202>>. [cit. 2011-07-03]

UNDP Bratislava, UN-INSTRAW (2010): *Migration, remittances and gender-responsive local development: The case of Albania.* Dostupné z: <<http://intra.undp.org.al/ext/elib/download/?id=1050&name=Migration%2C%2>>

0Remittances%20and%20Gender-Responsive%20Local%20Development%20-%20english.pdf>. [cit. 2011-07-03]

UNITED NATIONS (2006): *Compendium of Recommendations on International Migration and Development: The United Nations Development Agenda and the Global Commission on International Migration Compared*. New York: Department of Economic and Social Affairs Population Division.

UNITED NATIONS (2007): *Resolution adopted by the General Assembly. International migration and development, A/RES/61/208*. New York: General Assembly (6 March 2007).

UNITED NATIONS (2008a): *Resolution adopted by the General Assembly. Global Forum on Migration and Development, A/RES/62/270*. New York: General Assembly (30 June 2008).

UNITED NATIONS (2008b): *Globalization and interdependence: international migration and development. Report of the Secretary-General*. New York: General Assembly (11 August 2008).

UNITED NATIONS (2011): *Informal Thematic Debate on International Migration and Development*. New York: General Assembly. Dostupné z: <<http://www.un.org/en/ga/president/65/initiatives/migration.shtml>>. [cit. 2011-07-03]

WORLD BANK, Migration and Remittances Unit. (2010): *Migration and Development Brief No. 13*. Dostupné z: <<http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1110315015165/MigrationAndDevelopmentBrief13.pdf>>. [cit. 2011-07-03]

WORLD BANK, *International Migration and Development*. Dostupné z: <<http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTRESEARCH/EXTPROGRAMS/EXTINTERNATIONAL/0,,contentMDK:20665305~menuPK:1572911~pagePK:64168182~piPK:64168060~theSitePK:1572893,00.html>>.

WORLD BANK (2011): Dostupné z: <<http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTDECPROSPECTS/0,,contentMDK:22759429~pagePK:64165401~piPK:64165026~theSitePK:476883,00.html>>.

Rozhovory

Rozhovor 1. Zdeněk Bělonožník, OAMP MVČR, odborník na migraci a rozvoj.
Vedla Marie Říhová 29.6.2011.

Další zdroje

Ministerstvo zahraničních věcí, vyjádření k migraci a rozvoji ze dne 29.6.2011.

10. Diaspora a rozvoj

Ondřej Klípa

V této kapitole bude zachycen nejprve vývoj, kterým prošel pojem „diaspora“ v hledáčku sociálně-vědních badatelů. Nejnovější poznatky o fenoménu diaspor pak budou zasazeny do kontextu mezinárodní rozvojové pomoci s důrazem na roli diaspory jako mezičlánku mezi donory (či organizátory) a cílovými zeměmi. Zároveň bude zhodnocen potenciál diaspor v jednotlivých formách této pomoci. Budou představeny jak výhody, tak nevýhody, které propojení diaspory a rozvoje přináší dárčům a příjemcům pomoci, i diasporním komunitám samotným. Na závěr budou zhodnoceny tři vybrané příklady diaspor v České republice z hlediska kritérií diaspory podle „klasických“ definic a z hlediska jejich zapojení do rozvojových aktivit. Přihlédne se také k (možnosti) jejich integrace do rozvojových programů organizovaných státem. Formy rozvojových aktivit přitom do značné míry souvisí se specifickými diasporními rysy jednotlivých popisovaných skupin. Zvláště poslední část pak vychází nejen z autorova akademického studia daného tématu, ale i z poznatků z úřední praxe v sekretariátu Rady vlády pro národnostní menšiny.

10.1. Hledání diaspory v sociálních vědách

Jako předmět výzkumu prošla diaspora za poslední dvě desetiletí zásadní proměnou. Zatímco její klasické definice z přelomu 80. a 90. let minulého století v podstatě odrážejí historické a sociologické charakteristiky „tradičních“ diasporních komunit Židů¹⁵², případně Arménů či Řeků, dnes je možné pod tímto pojmem skrýt velmi nesourodou množinu. V poslední době se však znovu objevují pevnější vědecké mantinely pro zkoumání diaspor, byť s odlišnými akcenty než dříve. V politických a úředních dokumentech, tedy nevědeckých pramenech, se pak definice diaspory oklešťují na nejzákladnější prvky.

¹⁵² Jak se ale záhy ukázalo (např. Clifford 1994), i tato „archetypální“ diaspora je příliš různorodá na to, aby do důsledků odpovídala oněm klasickým definicím diaspory.

Důležitým motorem tohoto procesu je nutnost vymezení diaspory jako legitimní součásti rozvojové pomoci jednotlivých států a mezinárodních organizací.

Přestože se diaspory hojně studovaly v sociálně vědních oborech již dříve, s první a dodnes užívanou komplexní definicí přišel až v roce 1986 G. Sheffer (Sheffer 1986). Vedle kritéria udržování vztahů s původní vlastí¹⁵³ pak klade důraz na odlišnou kolektivní identitu dané skupiny od okolní společnosti, jež je nezávislá na aktuálně obývané zemi. Krom toho zdůrazňuje, že diaspora by měla být nějak vnitřně organizovaná. O několik let později přišel s podrobnějším souborem kritérií William Safran v prvním čísle časopisu *Diaspora*, čímž dal vzniknout zřejmě nejcitovanější klasické definici diaspory:

Podle Safrana tvoří diasporu skupina, jejíž členové:

- či předkové byli rozesídleni z původního konkrétního „centra“ do dvou či více „periferních“ nebo zahraničních regionů;¹⁵⁴
- udržují kolektivní paměť, vize či mýty o své původní vlasti – jejím zeměpisném umístění, historii a úspěších;
- věří, že nejsou – a snad ani nemohou – být plně přijati hostitelskou společností, protože se od ní cítí částečně odcizení a izolováni;
- považují svou původní vlast za svůj skutečný ideální domov a za místo, kam se (či by se měli) oni nebo jejich potomci nakonec vrátit, až pro to budou vhodné podmínky;

¹⁵³ V češtině používám termín „původní vlast“ (podle anglického vzoru *original homeland*), který se mi jeví jako příhodnější než řada dalších anglických a českých termínů (např. v angl. *homeland*, *external homeland*, *home country*; v češtině mateřská země, země původu atd.) vyskytujících se v různých definicích a kontextech. Slovo „země“ totiž dle mého názoru na rozdíl od vlasti příliš evokuje konkrétní politický subjekt, který se může po dobu existence diaspory značně změnit či úplně přestat existovat. Vlast se slovem „mateřský“, „předkové“ či zcela bez přívlastku může zas evokovat skutečnou zemi narození daného jednotlivce nebo jeho bezprostředních předků, což rozhodně nemusí být původní vlast v námi užívaném kontextu.

¹⁵⁴ Zde stojí za zmínku, že samotné původně řecké slovo diaspora je odvozené od slova „rozsevat“, což mělo metaforicky ilustrovat množství řeckých osad „rozesetých“ po různých oblastech Středozemního moře. (Newland, Patrick 2004).

- věří, že by mělo být jejich kolektivním posláním pečovat nebo obnovit jejich původní vlast, její bezpečnost a prosperitu;
- stále jsou nějakým způsobem přímo či nepřímo ve spojení s původní vlastí a jejich etnická identita a solidarita je zásadním způsobem definována tímto vztahem (Safran 1991: 83-84).

O třináct let později shrnula další definice tato klasická kritéria do opět střednějšího celku. Zdůraznila přitom migrační původ diasporní populace, existenci dvou a více lokalit, ve kterých se daná diaspora vyskytuje a rozmanité typy vazeb (materiální, ideové atd.), jež se rozvíjejí jak mezi diasporou a původní vlastí, tak mezi částmi diaspory v různých hostitelských zemích (Vetrovec, van Hear, Pieke 2004).

Jiné definice pak kladly důraz na různé aspekty, čímž daly vzniknout určité typologii diaspor. Podle jednotlivých klíčových kritérií tak můžeme velmi zhruba rozlišovat diaspory **pracovní** (*labour*), **imperiální** (*imperial*), **obchodní** (*trading*), **kulturní** (*cultural*) a diaspory **oběti** (*victim*) (Cohen 1997). Uvedené typy říkají mnohé především o způsobu, jakým se diaspory utvořily. Pro některé autory je například nedobrovolnost vzniku diaspory, která může být obsažena přinejmenším v pracovní, imperiální diaspoře či diaspoře oběti, jedním z hlavních kritérií a předmětů studia (srovnej studium azylantů jako diaspory, Wahlbeck 2002). Nemusí zde jít jen o nedobrovolný odchod z původní vlasti, ale o nedobrovolné upevňování identity například xenofobií či rasismem okolní společnosti (Clifford 1994, Wahlbeck 2002).

Americký sociolog Rogers Brubaker se věnoval ohlédnutí za diasporou jako předmětem výzkumu. Zaznamenal přitom nejen neuvěřitelný a stále rostoucí zájem o diasporu v akademických pracích od konce 80. let, ale také rozšíření množiny objektů (skupin), které jsou v těchto pracích za diasporu považovány. Nejenže mizí specifické charakteristiky spojené s „tradičními“ diasporami komunitami, ale rozměňují se i tři kritéria, která Brubaker po analýze jednotlivých definic diaspory považuje za nejstabilnější a za základní společné jmenovatele: **usídlení ve více oblastech** (*Dispersion*), **orientace na původní vlast** (*Homeland Orientation*) a **udržování skupinových hranic** (*Boundary-Maintenance*). Žádné z těchto kritérií již dnes není dostatečně obhajitelné a autoritativní, aby ho přijali všichni badatelé. Diaspora tak dnes již v odborných pracích označuje i skupiny, které žijí mimo původní vlast jen v jedné zemi,

orientují se multilaterálně bez jakéhokoliv zájmu o původní vlast¹⁵⁵ a místo jasného vymezení od okolní populace vytvářejí synkretické a vícevrstvé identity (Brubaker 2005). O diasporách se tedy dnes mluví i v případě různých transetnických, náboženských, rasových, genderových či sexuálních skupin. Židovská diaspora jako „matka“ diaspor (stále k ní obvykle odkazuje slovo diaspora s velkým „D“) je dnes v odborných kruzích zcela marginální téma.¹⁵⁶ Jak píše polská socioložka Agnieszka Weinar, v současné odborné literatuře je pojem diasporu natolik reformulován, že zahrnuje „téměř jakoukoliv *populaci* v pohybu, aniž by nadále odkazoval na specifický *kontext* její existence“ (Weinar 2010: 75, kurzíva původní).

Díky rozmělnění původních definic diaspor se tak současné pojetí velmi blíží diskurzu transnacionalismu. Tedy procesu, kterým imigranti utužují a udržují propletené sociální vztahy, jež propojují společnosti jejich původu se společnostmi jejich současného pobytu. Tyto procesy se nazývají transnacionální, aby se zdůraznilo, že mnozí současní imigranti budují sociální pole překračující geografické, kulturní a politické hranice (Basch et al. 1994). Vzhledem k tomu, že základní výše uvedená definice transnacionalismu pracuje v podstatě jen s jedním a obecně přijímaným kritériem, může být transnacionální komunita považována za lépe ohraničený sociální fenomén než diaspora. Někteří vědci či mezinárodní organizace – např. OSN v kontextu rozvojové pomoci – proto pracují raději s tímto pojmem a diasporu jím zaměňují.¹⁵⁷ Častý trend v oblasti rozvojové pomoci je však naopak synonymně zaměňovat různé populace (jak relativně čerstvé migranty, tak již dlouhodobě usazené etnické menšiny) vykazující transnacionální aktivity spíše ve prospěch poněkud módního pojmu diaspora (Weinar 2010).

¹⁵⁵ Na tento a další problematické aspekty tradičních definic diaspor poukázal již James Clifford v roce 1994 (Clifford 1994).

¹⁵⁶ Snad stojí za zmínku, že podobně dramatickým rozšířením a rozmlžením definice určitého sociologického jevu prošly i další původně velmi úzké termíny, např. ghetto (srov. Loïc Wacquant 2004), které navíc podobně jako diaspora dříve odráželo výhradně realie židovské populace.

¹⁵⁷ Pokusy o oddělení definice diaspor a „transnacionální komunity“ pak ve světle výše uvedených definičních problémů nejsou úplně přesvědčivé. Weinar ukazuje jako jednu z těchto snah např. rozlišení na reálný kontakt udržovaný s původní vlastí v případě transnacionální komunity a „mytický“ či „vizionářský“ vztah s původní komunitou v případě diaspor (Weinar 2010: 76).

Brubaker však navrhuje zcela jinou cestu, jak nadále pracovat s diasporou. Místo další a zas o něco „přesnější“ definice preferuje pro sociálně vědní výzkum úplně opustit snahu o určování, kde je jaká diaspora, kdo je její člen a kdo nikoliv. Jakákoliv „přesná“ identifikace by totiž znásilňovala rozmanitost postojů a identit těch, kdo jsou s diasporou ztotožňováni. Brubaker uzavírá, že diaspora¹⁵⁸ jako zvěčněná a esencionalizovaná entita neexistuje, proto ji nelze ani vědecky zkoumat a analyzovat. Existují pouze „diasporní“ postoje, strategie, mobilizační projekty, politiky atd., prostě jednotlivé „praktiky“, nikoliv diaspora jako jednou pevně vymezená skupina s automatickou vazbou k původní vlasti. Zkoumat se tedy podle něj má například intenzita a forma podpory těmto „diasporním praktikám“ či za jakých podmínek a do jaké míry se s „projektem“ diaspory identifikují ti, jež jsou za členy diaspory označeni (Brubaker 2005).

10.2. Zapojování diaspor do mezinárodní rozvojové pomoci

Právě Brubakerovo pojetí diaspory jako jednotky praxe, nikoliv jednotky analýzy, významně ovlivnilo¹⁵⁹ současný odborný diskurs (viz např. Weinar 2010). Je však blízké také pojetí diaspory jako jakéhosi prostředního článku mezi aktuálně obývanou zemí a původní vlastí v praktických politikách států a mezinárodních organizací. Především v tom, že tyto politické subjekty nejsou omezovány snahou o co nejpřesnější analytické vymezení diaspory (a jejích členů), ale soustředí se zejména na diasporní praktiky. V případě velmi aktuálního zapojování diaspor do mezinárodní rozvojové pomoci jsou pak právě tyto praktiky ústředním kritériem, které určuje členství a nečlenství v diaspoře. Agnieszka Weinar dokládá, že vedle imigračního původu bývá základními kritérii pro vymezení diaspory v rámci rozvojové pomoci právě rozvojový potenciál (kapacita) dané osoby a jeho připravenost tento potenciál využít (Weinar 2010). Zcela tím pozbývá významu např. nutnost silné vymezující kolektivní identity či symbolizace a mytizace původní vlasti. Mezinárodní donoři zároveň často přistupují k diasporám individualizovaně jako

¹⁵⁸ Podobně jako národ a další „myšlené“ sociální jevy (blíže viz Anderson 2008).

¹⁵⁹ Podobně jako jeho dřívější v podstatě analogická kritika zvěčnění národa, tj. představy o národě jako jakési entitě, existující se stejnými charakteristikami dnes jako na „počátku věků“ (Brubaker 1996).

k jednotlivým členům, nikoliv jako k celé skupině. Jednak tím mohou účelově smelit či „vytvořit“ diasporní komunitu jak z usedlých menšin, tak z jejich relativně čerstvých příchozích krajanů a dalších dříve nekomunikujících komunit. Jednak tím ale také uznávají, že zdaleka ne každý, kdo je „diasporního původu“ má předpoklady a vůli účastnit se rozvojové pomoci v původní vlasti. Na rozdíl od řady vědců považujících diasporu za neměnnou a pevně ohraničenou skupinu, mezinárodní organizace v tomto případě – podobně jako Brubaker – nevnímají jako člena diaspory automaticky každého na základě etnického původu. Členem diaspory se jednotlivec musí kvalifikovat svým „diasporním jednáním“. Zatímco Brubakera vede ke studiu diasporního jednání a jeho okolností ztráta diaspory coby zvěcněné entity z registru výzkumných předmětů, mezinárodní organizace a státy staví diasporní jednání do centra pozornosti kvůli eminentnímu zájmu na jeho produktech.

Příkladem využití diaspory pro rozvojovou pomoc je vedle OSN, která však pracuje s termínem transnacionální komunita (viz výše), Mezinárodní organizace pro migraci (IOM), Africká unie či Evropská unie. Thomas Faist dodává, že se diaspory (či obecněji transnacionální komunity) nedávno dostaly do centra pozornosti rozvojových politik např. Světové banky či vlády Velké Británie (Faist 2006). Podle IOM je členem diaspory každá osoba migračního původu, která udržuje takové vztahy s původní vlastí, jež vedou k jejímu rozvoji (Weinar 2010). Podobně kritérium pozitivního vztahu k původní vlasti a vůli pomoci jí v rozvoji akcentuje Africká unie. Zabývá se navíc Afrikou jako celkem, takže ruší i zažitou charakteristiku diaspory jako skupiny společného etnického původu.

Impulesem pro využití potenciálu diaspor v rozvojové pomoci Evropské unie se staly tragické střety mezi imigranty a pořádkovými silami bránícími přístup do španělských enkláv Ceuta a Melilla v Maroku v roce 2005. EU si tak stále více uvědomovala, že imigraci nelze bránit bez aktivní pomoci rozvoji ve výchozích zemích. Při hledání nástrojů pro tento úkol se evropské orgány obrátily i na komunity imigrantů. EU politika *Global Approach to Migration* z roku 2006 již poprvé zřetelně počítá s rolí diaspory v rozvojové pomoci (Weinar 2010).

Nutno však dodat, že „námluvy“ mezi EU a diasporními komunitami jsou stále poněkud nesmělé a nedokážou se zbavit závažných překážek. Předně jde o jistou setrvačnost přístupu evropských států k imigrantům, které se dosud soustředily pouze na různé formy jejich integrace. Netřeba připomínat, že se při tom imigranti lehko dostali do velmi negativního světla, zejména kvůli obavám

domácích společností z ohrožení bezpečnosti, ze zvýšení nezaměstnanosti či ze zneužití štědrého sociálního systému. Spatřovat v diasporách nyní důležitého partnera a podporovat jejich vazby na původní vlast pochopitelně nelze ze dne na den. Obtíže však způsobují i v celku pochopitelné podmínky, které si EU pro identifikaci diaspor stanovila. Vzhledem k praktickým okolnostem financování projektů diaspor v rozvojové pomoci byla vedle migračního původu a udržování transnacionálních vazeb stanovena také kritéria legálního pobytového statutu v hostitelské zemi a členství v řádně zřízené organizaci, které by bylo možné poskytnout finanční prostředky na rozvojovou činnost (Weinar 2010). Velká část potenciální diaspor, jež navíc udržuje intenzivní a produktivní vztahy s původní vlastí, však legální pobytový status na území EU nemá či se skrývá pod jejich krátkodobou (např. turistickou) formou. Zdaleka ne každý imigrant ochotný a schopný se rozvojové pomoci účastnit je registrovaným členem nějaké diasporní organizace. Podle Weinar tak těmto nárokům vyhovují jen např. turecké či některé africké komunity (Weinar 2010).

10.3. Možnosti diaspor v rozvoji a jejich důsledky

Důležitá studie funkce diaspory pro snížení chudoby v původní vlasti amerického think-tanku *Migration Policy Institute* – autorů Kathleen Newland a Erin Patrick – uvádí, že diaspory začaly být vyhledávaným partnerem v rozvojové pomoci zejména pro dobré kontakty a vazby v původních vlastech a z nich vyplývající schopnost identifikovat důvěryhodné partnery v mnohdy velmi nepřehledné situaci. Jako lidé pohybující se bez problému v obou kulturních kontextech mohou také lépe identifikovat sociální potřeby obyvatel v původní vlasti a dokázat je lépe uspokojovat a přitom je „přeložit“ do jazyka a myšlení domovských států a organizací. V rozvojových projektech mohou být také vzhledem k emočním vazbám na původní vlast intenzivněji a dlouhodoběji zainteresováni (Newland, Patrick 2004).

Zapojení diaspor do společného díla nepomáhá jen státům či mezinárodním organizacím, nýbrž také diasporám samotným. Financování projektů diaspor může pomoci utužit (mnohdy také znovu objevit) vztah ke své původní vlasti a zdokonalit fungování asociací diaspor. Zintenzivnění vztahu s původní vlastí posiluje identitu diaspory, která se tak méně stává závislá na postoji okolní společnosti a tedy méně frustrovaná z jejich případných nepřátelských projevů.

Dobře fungující vnitřní organizace zároveň zvyšuje soběstačnost a celkovou sociální úroveň komunity tím, že sdílí (kumuluje a přerozděluje) materiální i sociální kapitál. Může pak lépe přispívat k rozvoji hostitelské společnosti a méně ji svou integrací zatěžovat, což jí zpětně přináší pozitivní hodnocení ze strany „domácích“. Zapojení se do rozvojových projektů hostitelské země a tedy pomoc v její ochraně před živelnou imigrací také samo o sobě může přinést kladnou změnu vnímání diaspory majoritní populací.

Hmotná podpora diaspor ze strany států či mezinárodních organizací však nemusí být pro diasporu vždy jen požehnáním. Moc a peníze mohou korumpovat a vnitřně rozštěpovat diasporu stejně jako jakoukoliv jinou skupinu lidí.

Nejběžnějším předmětem účasti diaspor v rozvoji původní vlasti jsou **remittance**. Jak uvádí Weinar, tento způsob pomoci je typický zejména pro první generaci emigrantů (Weinar 2010). Pro řadu zemí tvoří remittance od diaspory velmi podstatnou část (v některých až čtvrtinu) hrubého domácího produktu. Mnoho zemí s pravidelným přísunem remitencí také počítá, a proto vytváří různé programy na jejich zintenzivnění či usměrnění a efektivnější využití. Ekonomická síla remitencí, rostoucí zvláště v 90. letech, vyvolala značnou euforii u mnoha zemí, jelikož jejich výše výrazně převyšuje oficiální rozvojovou pomoc bohatých zemí chudým (Faist 2006). Remittance však zdaleka nejsou jediným nástrojem pomoci, navíc jsou tématem samostatné kapitoly (č. 2) této knihy, proto se jim zde již nebudu podrobněji věnovat.

Jak uvádějí Newland a Patrick, „pro mnoho zemí je diaspora hlavním zdrojem **přímých zahraničních investic (FDI), rozvoje trhu** (včetně přenesené výroby), **transferu technologií, filantropie, turistiky, příspěví k politickým tématům** a nehmotného a hůře definovatelného **přenosu vědomostí, nových přístupů a kulturních vlivů**“ (Newland, Patrick 2004: 2). Posledně jmenované položky pak někteří jiní autoři stále ještě vedou jako remittance, ovšem jako „politické“ a „sociální“ (Faist 2006: 7). Typickým příkladem jiné finanční pomoci diaspory než jsou remittance (charakteristické např. pro indickou diasporu) jsou přímé zahraniční investice ze strany diaspory čínské. Zavedení tržních podmínek a intenzivní snaha zaujmout pozornost diaspory ze strany jak lokální, tak státní správy přivábila množství podnikavých Číňanů původem z přímořských čínských oblastí. Právě tyto oblasti pak prošly překotným vývojem mimo jiné právě díky investicím zahraničních Číňanů do svých domovských obcí.

Odhaduje se, že např. v roce 2002 tvořily investice čínské diaspory zhruba polovinu veškerého FDI do Číny. Nutno také uvést, že FDI sice na rozdíl od remitencí neposkytuje chudému domácímu obyvatelstvu pomoc přímo „do ruky“, ale tvorbou pracovních míst pro něj může být výhodné z dlouhodobého hlediska (Newland, Patrick 2004).¹⁶⁰

Vedle příkladu Číny využívající především FDI, usiluje o sofistikovanější ekonomické využití potenciálu diaspory různými inovativními programy již zmiňovaná Indie¹⁶¹ a také Taiwan, který je známý snahou o přilákání vysoce kvalifikovaných emigrantů zpět do vlasti. Pro tento účel tchajwanská vláda pravidelně zve celou škálu kvalifikovaných pracovníků z diaspory, nabízí jim konkrétní zaměstnání a vytváří jim speciální materiální podmínky, aby se cítili jako „doma“ (tedy v zemích, kde vystudovali a usadili se). Tímto chce získat kvalitní „lidský kapitál“ a technologické „know-how“ (Newland, Patrick 2004).¹⁶²

Diaspory také vyvíjejí mnohé aktivity v původních vlastech nezávisle na asistenci vlád těchto zemí a nezávisle na svém materiálním zisku. Formy, v jakých se tato pomoc diaspory rozvíjí, mají podobu individuální či rodinné úrovně až po různé modely organizací a sdružení. Například sdružení rodáků (a jejich potomků) ze stejné obce, sdružení podle etnického kritéria, sdružení

¹⁶⁰ V 90. letech minulého století byly čínské diasporní FDI dvacetkrát vyšší než indické, zatímco indické remitence byly sedmkrát vyšší než čínské. Indickou diasporu totiž na rozdíl od čínské tvoří tolik podnikatelé, jako spíše odborníci, kteří nemohou individuálně nakumulovat dostatečný kapitál. Indie navíc začala později jak s otevíráním své země zahraničním investicím, tak se snahou o přivábění diaspory. Navíc zde fungovala na rozdíl od Číny již silná skupina domácích byznysmenů, kteří vstup diaspory na trh brzdili (Newland, Patrick 2004).

¹⁶¹ Například indická vláda zavedla kromě řady programů zvláště v posledním desetiletí na zainteresování diaspory a symbolické utužení jejích vazeb s původní vlastí již v roce 1998 a 2000 speciální státní dluhopisy, které byly za zvýhodněných daňových a úrokových podmínek nabízeny výhradně indické diaspoře (*non-resident Indians*) po celém světě. Indii se tak podařilo získat značné příjmy a zároveň zřejmě i posílit vazby diaspory na původní vlast (Newland, Patrick 2004).

¹⁶² Programy zaměřené na návrat kvalifikovaných pracovníků do výchozích zemí (např. RQN pro návrat kvalifikovaných migrantů z Afriky v rámci programu Migrace pro rozvoj v Africe – MIDA), které v tomto směru vede Mezinárodní organizace pro migraci, jsou blíže popsány v kap. č. 6 v této knize.

absolventů stejné instituce („alumni“), náboženská, profesní, charitativní, nezisková sdružení, investiční skupiny, politické strany a hnutí, folklorní spolky, virtuální sítě či federace různých asociací (Newland, Patrick 2004).

Jako příklady konkrétní pomoci pak Newland a Patrick (2004) představují sdružení rodáků (*home town associations*), typické např. pro Mexičany v USA či pro různé komunity ve Velké Británii, které může kumulovat prostředky např. pro budování a podporu škol či náboženských budov, zdokonalení infrastruktury, poskytování stipendií studentům a organizování rozvojových aktivit po přírodních katastrofách. Problém však je, že perspektiva sdružení rodáků bývá spíše lokální, zatímco bariéry redukce chudoby bývají regionální, celostátní či přímo globální.

Dalším příkladem mohou být obchodní sítě. Podle Newland a Patrick (2004) to bývají hlavně IT organizace, které se snaží zapojit pracovní sílu původní vlasti a které usilují o podporu vzdělání a infrastruktury v ní, např. formou mikrograntů. Vzhledem k tomu, že jde v hostitelských státech často o prestižní instituce s dobrým renomé (např. arménské či indické), získávají finanční podporu pro svou práci i od velkých IT firem a od mezinárodních finančních organizací jako Světové banky.

Další oblastí rozvojové pomoci ze strany diaspor nebo s jejich pomocí může být ryzí filantropie. Známa je touto činností např. indická diaspora s řadou soukromých nadací podporujících vzdělání a celkový rozvoj v Indii (Newland, Patrick 2004).

Důležitou formou pomoci rozvoji původní vlasti je také „poskytování“ sociálního, resp. kulturního a symbolického kapitálu původní vlasti i novým migrantům z ní. Tedy pomoci v překonávání určitých „tranzitních nákladů“ pro přechod z původní vlasti do nové hostitelské země. Podporou nových imigrantů-krajanů tak diaspora nepřímo pomáhá i původní vlasti, jelikož její noví členové opět mohou pomoci remitencemi či jiným způsobem své původní vlasti.

Diaspory ovšem mohou ve své roli v rozvojové pomoci i selhat. Diasporní komunity často odrážejí třídní, etnické, náboženské, politické a regionální rozdíly v původní vlasti, které ovlivňují směr (např. klientelistické a nepotistické vazby), formy a intenzitu pomoci, což se nemusí shodovat s cíly stanovenými donorem (např. mezinárodní organizací). Obecně platí dobře doložený fakt odborníky na migraci, že migranti – a proto ani diaspory – obvykle nepatří k nejchudší skupině obyvatel z výchozí země (viz např. Massey et al. 1993). I

přes nejlepší vůli tedy členové diaspory často nemají přístup a dostatečné konexe v nejnižší a tedy nejpotřebnější skupině obyvatel v původní vlasti. Členové diaspor obvykle také s pochopitelným ohledem na bezpečnost svou (spojenou s nutnými cestami do původní vlasti) a svého vloženého majetku neinvestují a nijak zvlášť nezvelebují původní vlast, je-li ve stavu války či anarchického chaosu. Tato situace je známá např. z Haiti či řady afrických zemí. Přitom právě tyto země akutní pomoc nejvíce potřebují (Newland, Patrick 2004: 23).

Subjekty iniciující a (spolu)financující rozvojovou pomoc by proto rozhodně neměly spoléhat jen na možnosti diaspory. Ty totiž vzhledem k životu v odloučení od původní vlasti obvykle dokážou fungovat jen v jejím firemním či neziskovém prostředí, nikoliv ve veřejném sektoru. Často je ale třeba zcela cíleně pracovat na zlepšení infrastruktury, možnosti bankovních půjček, podnikatelských schopností a snížení korupce, tedy na celkovém zlepšení investičního prostředí. Jinak zůstane finanční potenciál diaspory spotřebovaný na okamžité uspokojení potřeb obyvatel původní vlasti. Prostředky diaspory by pak plnily svou roli pouze po dobu jejich zaslání do původní vlasti (Newland, Patrick 2004).

Problematická je také role diaspory v případě, že v původní vlasti probíhá ozbrojený konflikt. Jak uvádějí Newland a Patrick (2004), diasporní skupiny jsou v mnoha případech hlavním zdrojem financování podpory politických skupin, které rozdmýchávají násilí a dodavatelem válečného materiálu. Thomas Faist uvádí v tomto kontextu příklady kosovských Albánců či některých skupin čečenských exulantů (Faist 2006). Donoři proto musí postavení diaspory ve vztahu k problémům původní vlasti dobře zhodnotit. Měli by důsledně trvat na celospolečenském významu rozvojové pomoci a nepodporovat jen partikulární zájmy. Zároveň by měli umět ocenit snahu o sjednocení diasporních skupin různých politických názorů či jiných odlišností s cílem pomoci původní vlasti.

Na druhou stranu však diaspory mohou být výrazným činitelem při urovnání těchto konfliktů. Faist uvádí jako příklad diaspory z Jihoafrické republiky a z Nigérie (Faist 2006). Newland a Patrick (2004) zas uvádějí irskou a filipínskou diasporu v USA, v minulosti podporující urovnání vztahů s protestanty, resp. svržení autoritativního režimu na Filipínách. Podle těchto autorů „mohou mít diaspory širší a objektivnější pohled na věc, méně ovlivněnou syrovými emocemi a zlobou. Ve své nové vlasti mohou mít přístup k širšímu spektru informačních zdrojů, jako např. ze společenských a pracovních kontaktů,

sdělovacích prostředků a internetové komunikace“ (Newland, Patrick 2004: 21).¹⁶³

Podobně jako zapojení do rozvojové pomoci obecně má i reflexe konfliktů v původní vlasti zpětný účinek pro diasporu samotnou. Může ji stmelovat i rozdělovat či dokonce úplně vytvořit. Například arménská populace v Ruské federaci začala vykazovat typické diasporní charakteristiky (občanská sdružení, kontakt s původní vlastí atd.) až díky vypuknutí konfliktu v Náhorním Karabachu (Oussatcheva 2001).

Diaspora má tedy v rozvojové pomoci výhodnou pozici a velký přínos, ale také svá omezení. Může své původní vlasti nesmírně pomoci, ale také ji může zvenčí udržovat v chaosu, v područí autoritářských či totalitních režimů a/nebo v dramatické sociální nerovnosti. Podobně nejednoznačné je také spojení se silným zahraničním donorem (státem či mezinárodní organizací). Ten může diaspoře poskytnout svou důvěryhodnost, zkušenosti a silné finanční, technické a organizační kapacity (Newland, Patrick 2004). Na druhou stranu však může zintenzivnit výše popsané negativní dopady na původní vlast, může vyvolat destruktivní korupci a rivalitu uvnitř diasporních komunit spolu se zpronevěrou prostředků donorů. Jistě proto existují situace, kdy je ponechání rozvojových aktivit diaspor na jejích vlastních možnostech ze strany států a mezinárodních organizací moudřejší a všeobecně přínosnější.

10.4. Rozvojový potenciál diaspor v České republice

V následujícím textu jsou nastíněny charakteristiky tří vybraných diaspor na území České republiky v souvislosti s možnostmi rozvojové pomoci původním vlastem. Půjde o diasporu vietnamskou, ukrajinskou a běloruskou. Ve shodě s pojetím Rogerse Brubakera nehodlám řešit, zda je či není daná populace diasporou, zda odpovídá diaspoře více či méně, případně kolik „členů“ ji tvoří (jak je velká). Existenci těchto tří diaspor či etnických menšin budu považovat za fakt z pohledu praxe (politické, sociální, ekonomické atd.), přestože je jejich existence jako jasně ohraničených skupin sociálně konstruovaná. Ostatně stejně

¹⁶³ Výše uvedení autoři se věnují také pozitivní roli diaspor v pokonfliktním uspořádání. Thomas Faist uvádí jako příklad pozitivní role diaspor v této situaci nedávný proces v Somálsku, Afghánistánu a Iráku (Faist 2006).

jako každá skupina vymezená na základě identity, včetně českého národa. Nebudu zde také popisovat historii a všechna etnografická a sociologická specifika těchto populací, vzhledem k dostatku odborné literatury na toto téma. Po Brubakerově vzoru se soustředím spíš na diasporní aktivity se zřetelem k funkci rozvoje v původní vlasti, které jsou ve skupině daného etnického původu do určité míry typické, byť zdaleka necharakterizují všechny takto vymezené obyvatele v Česku. Nepůjde však ani o případové studie se všemi náležitostmi opírající se o původní výzkum. Rád bych pouze ilustračně představil výše popisované skutečnosti v kontextu tuzemského prostředí na základě běžně dostupných informací. Jako nástroj použiji částečně klasická Safranova kritéria diaspor. Ovšem nikoliv proto, že by šlo o „nejlepší“ definici diaspor.¹⁶⁴ Spíše proto, že vzhledem ke své podrobnosti mohou nejlépe posloužit popisu rozdílů mezi jednotlivými skupinami a tím i pomoci lépe porozumět jejich rozvojovému potenciálu.

Běloruská diaspora je na našem území specifická především díky relativně vysokému podílu osob s uděleným právem azylu, byť většina osob běloruského původu přicestovala do Česka za prací. Její organizované aktivity na našem území jsou pak tímto faktem značně ovlivněny, takže mají často charakter exilové politiky (vytváření paralelních politických struktur a politické diskuse k jejich oficiální podobě v Bělorusku). V této podobě se u nás začala tvořit až od druhé poloviny 90. let¹⁶⁵ a je tedy ze tří sledovaných skupin nejmladší i nejmenší. Z výše uvedeného výčtu typů diaspor by ji tedy bylo možné označit za diasporu oběti. Při použití klasických Safranových kritérií diaspor, pak lze najít projevy odpovídající do značné míry všem bodům. Ve srovnání s ostatními skupinami je významné zejména udržování vize původní vlasti s jistými prvky idealizace. Tato vize není tolik orientována na minulost (vzývání „zlatého

¹⁶⁴ Safran se sice snažil legitimizovat svou definici tím, že jde jen o „ideální typ“ vytvořený na příkladě diaspory židovské, kterému se ostatní jen více či méně přibližují (Safran 1991). Otázkou však zůstává, proč vůbec vytvářet takovouto, byť pracovní, definici diaspor, když jí většina zkoumaných populací odpovídá jen z malé části a jen po určité období a navíc není adekvátní (viz výše) ani pro „vzorovou“ skupinu (Clifford 1994, Brubaker 2005).

¹⁶⁵ A. Lukašenko se stal Běloruským prezidentem v roce 1994, přičemž autoritativní a represivní prvky své vlády zaváděl postupně. Také v druhé polovině 90. let roste počet běloruských žadatelů o azyl v České republice.

věku“)¹⁶⁶, jako spíš do budoucna. Váže se k tomu silná touha návratu s posláním přivést vlast k lepšímu stavu – politicky i ekonomicky. Z téhož důvodu lze u zdejších Bělorusů vysledovat velmi silnou vlastní národní identitu, která je mnohdy větší než u domácí běloruské populace. Vzhledem k exilovému charakteru běloruské diaspory je spojení s původní vlastí samozřejmě zkomplikováno. Nicméně určité kontakty existují, jelikož řada běloruských azylantů opustila zemi individuálně (např. jako studenti) a proto se snaží zachovat vztahy s rodinou, zejména rodiči. Navíc i přes jisté totalitní rysy není lugašenkovské Bělorusko hermeticky uzavřenou zemí. Nepříliš silné jsou však vazby s občany běloruského původu v ostatních zemích. Omezují se opět zejména na politicky sympatizující exilové komunity např. v Polsku, Pobaltí či třeba v Kanadě (sídlo ústředí exilové běloruské vlády). Velké běloruské populace v postsovětských zemích totiž tvoří zejména značně asimilovaná a politicky nevyhraněná společenství (srov. např. Šmídová 2005 či Korecká, Pojarová 2011).

Vzhledem k sociálním charakteristikám Bělorusů v Česku lze za hlavní potenciální přínos k rozvoji původní vlasti považovat přenos politických idejí směřujících k demokratizaci země a k občanské společnosti, případně kulturních vlivů. Vzhledem k nefinančnímu charakteru pomoci a vzhledem ke značné míře ilegality kontaktu diaspory s původní vlastí jsou efekty této pomoci těžko měřitelné.

Ukrajinská diaspora v Česku má z větší části charakter pracovní diaspory. Přestože zde žijí i potomci tzv. bílé emigrace, tedy meziválečných politických uprchlíků, a osoby usazené v poválečném komunistickém období, tvoří dnes jen malou a značně asimilovanou část. Dnešní diasporou však jsou především individuální pracovníci v nižších patrech ekonomiky, z menší části jejich celé rodiny. Kritéria dle Safranovy definice však splňují jen značně omezeně. Vzhledem k širší sociální (zejména vzdělanostní) stratifikaci ukrajinské diaspory – byť většina členů zastává stejně podřadné pozice na českém pracovním trhu – liší se i vztah k původní vlasti, intenzita vize, pocitu politického poslání apod. Celkově je ve srovnání s běloruskou diasporou vazba k původní vlasti slabší, přestože jsou naopak intenzivnější reálné kontakty s rodinou a domovskou obcí v původní vlasti. Slabší je také vědomí odlišné národní identity. Podobně jako

¹⁶⁶ Přestože se zde jistě prvky připomínání idealizované minulosti objevují, např. oslavy výročí založení prvního nezávislého běloruského státu v roce 1918.

v předchozím případě mají Ukrajinci většinou silnou touhu návratu do původní vlasti, která je v jejich případě mnohem snazší. Omezený je kontakt většiny ukrajinské diaspory s ostatními ukrajinskými populacemi v dalších státech, např. v sousedních zemích. Na rozdíl od diaspory běloruské zde chybí i politický motiv (exilová spolupráce) mezinárodních kontaktů. Kontakt se omezuje především na praktické informace vzhledem např. k pracovním příležitostem v rámci příbuzenské sítě (srov. např. Zilynskyj 2001).

Jednoznačně hlavní přínos k rozvoji Ukrajiny plyne ze strany diaspory v podobě remitencí.¹⁶⁷ Na větší míru sofistikovanějších forem (know-how, FDI atd.) zatím chybí dostatečný finanční i vzdělanostní kapitál ukrajinské diaspory v Česku. Ojedinele se ukrajinská diaspora účastní charitativních aktivit.¹⁶⁸ Vzhledem k politické polarizaci až indiferenci zdejších Ukrajinců je i vliv na politickou situaci v původní vlasti omezený.¹⁶⁹

Opět poněkud odlišné rysy vykazuje diaspora **vietnamská**. Přestože jde také o pracovní diasporu, na rozdíl od ukrajinské je složena převážně z celých a etnicky homogenních rodin.¹⁷⁰ Safranova kritéria splňuje vietnamská diaspora do vysoké míry, ačkoliv s odlišnými akcenty ve srovnání s diasporou běloruskou. Podobně silné je uchovávaní vize a mýtu idealizované vlasti. Na rozdíl od Bělorusů je však tento mýtus orientován spíše do minulosti než budoucnosti. Zdůrazňuje

¹⁶⁷ Detailněji je popsáno v případové studii v rámci kapitoly 3. této knihy.

¹⁶⁸ Například v roce 2008 přerozdělila diasporní organizace Ukrajinská iniciativa v České republice sumu ve výši 200 tis. korun (pocházející ze zdrojů mimo diasporu) postiženým povodní v oblasti Ivano-Frankivska, konkrétně ve vesnici Prutivka a okolí.

¹⁶⁹ Jistě by však bylo možné oponovat alespoň částečným či symbolickým zapojením ukrajinské diaspory v ČR do podpory tzv. oranžové revoluce v roce 2004. Jedním z příkladů může být sbírka a předání peněz prostřednictvím ukrajinských diasporních organizací na podporu skupiny zhruba 100 studentů ze Lvova, kteří se v roce 2004 účastnili protestních akcí v Kyjevě během tzv. Oranžové revoluce. Přesto nelze považovat politickou angažovanost v původní vlasti za specifický rys ukrajinské diaspory v ČR.

¹⁷⁰ Původně však Vietnamci přijížděli individuálně. Zejména v období komunistického režimu v roli hostující pracovní síly. Do ČSFR, resp. ČR se pak zas vraceli již s celými rodinami, případně za nimi rodiny brzy přišly či je zde založili. Stejně tak i další fáze imigrace v 90. letech a po přelomu století probíhá z počátku či pouze na bázi jednotlivců (Martinková, Pechová 2011).

přítom tedy již existující (případně dávné) vybrané charakteristiky původní vlasti, nikoliv teprve očekávané. Rovněž silná touha po návratu (v mnoha případech již ze sociálních a ekonomických důvodů nerealizovatelná) je motivována spíše návratem do aktuálně příznivých – jak jsou v zásadě vnímány – podmínek původní vlasti, než touhou či posláním přinést radikální změnu, která ideální podmínky teprve vytvoří. Přesto má diaspora zájem na zvelebení původní vlasti s cílem narovnat momentální vady. Orientuje se však (alespoň navenek) spíše na ekonomický vzestup, než celkovou politickou změnu.¹⁷¹ Vzhledem k výše uvedeným důvodům spolu se silnou kulturní a vzhledovou odlišností od české populace uchovává vietnamská diaspora intenzivní vědomí odlišné identity. Lze však sledovat určitý generační posun. Ve druhé generaci Vietnamců, kteří se již narodili na našem území či zde žijí od útlého dětství, dochází ke značné identitní a kulturní změně směrem k české populaci.¹⁷² Z hlediska etnické identity je však kolektivní identita problematizována kvůli značné jazykové a etnické diferenciaci vietnamské populace, kterou do jisté míry odráží i zdejší diaspora. Spojení s původní vlastí udržuje místní diaspora dost intenzivní a je limitováno především technickými a ekonomickými možnostmi jednotlivých členů. Ze všech tří diaspor je vietnamská jednoznačně nejlépe organizovaná na bázi občanských sdružení, což je dáno zejména ekonomickou a sociální závislostí Vietnamců u nás na sobě navzájem. Pojí se s tím také rozsáhlá vydavatelská aktivita vlastních médií, která je ojedinělá i ve srovnání s vietnamskými populacemi v ostatních evropských státech. Vietnamská diaspora výrazně převyšuje ostatní dvě i v další typické diasporní aktivitě, kterou je kontakt s ostatními krajanskými populacemi v jiných zemích. Diaspora v Česku udržuje intenzivní vztahy s Vietnamci např. v Německu, Rakousku,

¹⁷¹ Je to zřejmě dáno také stále trvajícím vlivem (ne však takovým jako za dob ČSSR) vietnamské vlády skrze zastupitelský úřad na vietnamskou komunitu v Česku. Úzká kooperace mezi sdruženími vietnamské diaspory a vietnamským zastupitelským úřadem je stále patrná na většině hlavních aktivit, které vietnamská menšina v ČR organizuje.

¹⁷² Tento jev bývá v médiích nazýván „banánové děti“, tedy zvenku „žluté“, zevnitř „bílé“. Podobný jev u zbývajících dvou diaspor není tolik patrný, protože druhá generace hlavní části těchto diaspor zde zatím nedorostla v takovém počtu, aby z ní bylo možné vyvozovat nějaké všeobecnější závěry, případně se zcela asimilovala.

Polsku, Maďarsku či ve Francii. V České republice se konají např. tenisové turnaje zahraničních Vietnamců z EU (srov. např. Martinková, Pechová 2011).¹⁷³

Nejvýznamnější rozdíl je ze zde sledovaného pohledu v intenzitě a šíři zapojení této diaspory do rozvoje původní vlasti. Vedle klasických remitencí jsou to zejména investice vietnamských podnikatelů v diaspoře, kteří přelévají svůj kapitál do Vietnamu, např. do turistického ruchu, který se ve Vietnamu čile rozvíjí. Vzhledem k pravidelným a častým návštěvám v původní vlasti se na příjmech Vietnamu z turistického ruchu diaspora podílí v podstatě i v roli samotného turisty. Díky stále ještě dominantnímu způsobu své obživy v Česku, tedy prodeji potravin a oděvů, které obvykle putují přes Vietnam (Nožina, Kraus 2009) či jsou zde přímo vyrobeny, tak částečně podporují i tamní zaměstnanost. Lze také zaznamenat i jisté formy filantropie, např. sbírky na pomoc rodinám postiženým chemickými zbraněmi z dob vietnamsko-americké války.¹⁷⁴

Závěr

Jak je patrné, fenomén diaspor je atraktivní jako teoretické téma sociálních vědců, i jako praktický nástroj v plánech různých politických subjektů a organizací. V oblasti sociálních věd je jednoznačně patrný vývoj od pojetí diaspory jako úzce vymezeného pojmu kopírujícího charakteristicky „archetypální“ diaspory židovské ke stále širším a obecnějším definicím. V přístupu Rogerse Brubakera pak snaha o ještě vhodnější definici zcela mizí a je nahrazena snahou o zachycení diaspory jako procesu, tedy čím a za jakých okolností se diaspora – či přesněji vědomí diaspory v dané skupině osob – utváří. Právě odklon od potřeby staticky diasporu uchopit, pojmenovat a popsat, ve prospěch analýzy aktivit, projektů a procesů „stávání se“ diasporou, je blízký i praktické politice. Na příkladě využívání diaspor v rozvojové pomoci je patrné, že státy či mezinárodní organizace nepotřebují diasporu vyčerpávajícím

¹⁷³ Vietnamská dívka z diaspory v Česku dokonce obsadila v roce 2009 druhé místo v diasporní soutěži Miss Vietnam EU, která se konala v Bavorsku.

¹⁷⁴ Projekt pomoc postiženým dioxiny ve Vietnamu organizuje o. s. Info Dráček, ve kterém pracují Češi i zde žijící Vietnamci. Sdružení na projektu spolupracuje s dalšími organizacemi v ČR i ve Vietnamu.

způsobem definovat, nýbrž hledají konkrétní „diasporní aktivity“, které mohou pro cíle rozvojové politiky využít.

Využívání diaspor pro rozvojovou pomoc však vyžaduje pozitivní přístup k často teprve nedávno etablovaným skupinám migračního původu, kterými diaspory mnohde jsou. Jinými slovy, společenská a politická debata o migrantech se musí posunout z otázek „čím nás migranti ohrožují a jak tomu zamezit“ na otázky typu „čím nám migranti mohou prospět a jak toho využít“. Neznamená to však, že se oba typy otázek vylučují a že nejsou legitimní. I v oblasti angažmá diaspor v rozvojové pomoci – ať už své vlastní nebo v kooperaci s externím partnerem (státem, mezinárodní organizací) – existuje řada rizik jak pro „hostitelský“ stát, tak pro původní vlast, tak i pro diaspory samotné. S nimi se musí počítat.

V případě tří vybraných diaspor na našem území je patrné, že sehrávají pro své původní vlasti v zásadě pozitivní roli, byť se formy pomoci liší. Žádná například nepodporuje či nevyvolává v původních vlastech destruktivní konflikty (nepočítáme-li snahu běloruského exilu o politickou změnu). Problémy by mohly způsobovat nerovnoměrné převody finanční pomoci v případě Ukrajiny a Vietnamu. Příjmy z ukrajinské diaspor v Česku však z hlediska celoukrajinské ekonomiky nejsou tak objemné, aby prohlubovaly nerovnost. Navíc zakarpatská oblast, ze které pochází rozhodně největší množství příjemců remitencí z Česka (srov. např. Zilynskyj 2001), je na Ukrajině nejchudším regionem, takže to její pozici může jedinečně vyrovnávat. Vietnamská diaspora v Čechách sice nepochází z nejchudších vrstev vietnamské společnosti, často spíše naopak (srov. např. Martinková, Pechová 2011 či Nožina, Kraus 2009). Nicméně investice, které jsou v tomto případě zřejmě významnější než remitence, pravděpodobně zasahují díky poptávce po pracovní síle i chudší vrstvy obyvatel.

Ambivalentní důsledky má využívání sociálního kapitálu sledovanými diasporami ve vztahu k nově přichozím krajanům. Všechny tři diaspory slouží jako důležité zázemí a tím i sociální síť umožňující zapojení nově přichozích, čímž v podstatě i pomáhají hostitelskému státu v jeho nákladech na integraci.¹⁷⁵ Zároveň ale zvláště ukrajinské a vietnamské skupiny vytvořily systém

¹⁷⁵ Příkladem nejen symbolické, ale i zcela hmotné pomoci může být bezplatné vydávání potravin a oblečení v prostorách pražské tržnice SAPA pro vietnamské imigranty z poslední imigrační vlny, kteří zde vlivem ekonomické krize přišli o zdroj obživy a možnost splácet své často astronomické dluhy.

pololegálních či nelegálních zprostředkovatelských služeb, které nově přichází v podstatě uvádějí do stavu novodobého otroctví.¹⁷⁶ Připravují tím i český stát (jehož občané a některé správní složky se však na tomto systému přímo či nepřímo podílejí) o daňové zisky, zvyšují potenciál kriminality apod. (Nožina, Kraus 2009).

A jak se k rozvojovému potenciálu či již probíhajícím rozvojovým aktivitám diaspor staví český stát? Obecně lze říci, že navzdory výše naznačeným trendům zejména některých mezinárodních organizací se Česká republika k možnosti většího zapojení diaspor staví vlažně.¹⁷⁷ Zřetelně přitom převažuje trpný či přímo represivní postoj vůči těmto diasporám, které až na zcela malou část tvoří cizí státní příslušníci, navíc z nečlenských zemí Evropské unie. Pozitivní vnímání těchto diaspor nebo dokonce partnerský přístup nutný pro potenciální spolupráci v rozvojové pomoci je ojedinělý nejen z pohledu státní správy, ale české společnosti celkově. Projevují ho – mimo organizace a jednotlivce hájící práva cizinců – většinou jen z utilitárních důvodů (a nepříliš hlasitě) velcí průmysloví zaměstnavatelé (automobilky Škoda, Hyundai apod.) nebo např. obce výhodně pronajímající své nemovitosti vietnamským obchodníkům. Nutno ale připomenout, že Vietnam, Ukrajina¹⁷⁸ i Bělorusko sice jsou v hledáčku české rozvojové pomoci, nikoliv však jako země s nejvyšší prioritou. Jak je patrné,

¹⁷⁶ Vzhledem k menší velikosti a poněkud odlišným sociálním charakteristikám běloruské diaspory nehrají v jejím případě výdělečné zprostředkovatelské služby takovou roli.

¹⁷⁷ Sledované diaspory však jsou do rozvojové pomoci v omezené míře zapojeny nepřímo tím, že s jejich organizacemi spolupracují subjekty, které rozvojové projekty financované českým státem realizují. Například firma sociologa a vietnamisty Jiřího Kocourka spolupracovala s organizací vietnamské diaspory Klub Hanoi na rozvojovém projektu ve Vietnamu. K nejvyššímu využití diaspory vzhledem k její velikosti dochází pravděpodobně v rozvojové pomoci směřované Bělorusku, byť paradoxně do této země obvykle vůbec nedoputuje. Vzhledem k uzavřenosti politického režimu v Bělorusku je totiž pomoc orientována přímo na exilovou populaci (např. projekt rozvojové pomoci Vzdělávání běloruských studentů v ČR realizovaný Arcidiecézní charitou).

¹⁷⁸ Vietnam i Ukrajina byly přitom mezi prioritními zeměmi české zahraniční rozvojové pomoci v minulosti. V nové koncepci zahraniční rozvojové spolupráce 2010- 2017 je Vietnam zmiňován jako země, která zůstane významným partnerem české rozvojové pomoci.

zkoumáním souvislostí mezi diasporami a rozvojem se tak může leccos odhalit nejen o diasporách samotných, ale třeba také o přístupu států vůči migrantům a migraci obecně.

Použité zdroje:

ANDERSON, B. (2008): Představy společenství. Úvahy o původu a šíření nacionalismu. Praha: Karolinum.

BASCH, L.; Glick Schiller; N. and Szanton Blanc, C. (1994): Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments and Deterritorialized Nation-States. Basle: Gordon & Breach.

BRUBAKER, R. W. (1996): Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe. Cambridge: Cambridge University Press.

BRUBAKER, R. W. (2005): The “diaspora” diaspora, *Ethnic and Racial Studies* 28 (1): 1-19.

CLIFFORD, J. (1994): Diasporas, *Cultural Anthropology*, Vol. 9, No. 3, Further Inflections: Towards Ethnographies of the Future (Aug., 1994), 302-338.

COHEN, R. (1997): Global Diasporas: An Introduction. London: UCL Press.

FAIST, T. (2006): The Transnational Social Spaces of Migration, *Arbeitspapiere – Working Papers*, No. 10, 2006. Bielefeld: Center on Migration, Citizenship and Development.

KORECKÁ, Z.; Pojarová, T. (2011): Contemporary Belarusian Migration in the CR – Social Networks, Adaptation and Integration Strategies, in: Uherek, Z. et al.: Migration, Diversity and Their Management, Prague Occasional Papers in Ethnology No. 8. Prague: Institute of Ethnology, Academy of Science of the Czech Republic.

MARTINKOVÁ, Š.; Pechová, E. (2011): Vietnamská komunita v ČR, in: Scheu, H. Ch. (ed.): Migrace a kulturní konflikty. Praha: Auditorium, s. 210-219.

- MASSEY, D. S. et al. (1993): Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, Volume 19, Issue 3 (Sep., 1993), 431-466.
- NEWLAND, K.; Patrick, E. (2004): *Beyond Remittances: The Role of Diaspora in Poverty Reduction in their Countries of Origin. A Scoping Study by the Migration Policy Institute for the Department of International Development.*
- NOŽINA, M.; Kraus, F. (2009): *Kriminální síť ve vietnamské diaspoře. Případ České republiky.* Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- OUSSATCHEVA, M. (2001): *Institutions in Diaspora: The Case of Armenian Community in Russia.* WPTC-01-09.
- SAFRAN, W. (1991): *Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return*, *Diaspora* 1, No.1: 83-99
- SHEFFER, G. (ed.) (1986): *Modern Diasporas in International Politics.* London: Croom Helm.
- ŠMÍDOVÁ, M. (2005): *Běloruští političtí emigranti v České republice*, in: Bittnerová, D.; Moravcová, M. (eds.): *Kdo jsem a kam patřím?* Praha: SOFIS.
- VERTOVEC, S.; van Hear, N.; Pieke, F. (2004): *The contribution of UK-based diasporas to development.* Oxford: COMPAS.
- WAHLBECK, Ö. (2002): *The concept of diaspora as an analytical tool in the study of refugee communities*, *Journal of Ethnic and Migration Studies* 28, 2: 221- 238 April 2002.
- WEINAR, A. (2010): *Instrumentalising diasporas for development: International and European policy discourses*, in: Bauböck, R.; Faist, T.: *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods.* Amsterdam: Amsterdam University Press. pp. 73–89.
- ZILYNSKYJ, B. (2001): *Ukrajinci v České republice*, in: Šišková, T. (ed.): *Menšiny a migranti v České republice.* Praha: Portál, s. 81-88.

11. Reflexe genderu v procesu migrace

Petra Ezzeddine

„Genderový aspekt v migraci neznamena pouze „doplňení“ žen tam , kde jsme je postrádali. Znamená to nahlížení na procesy a diskurzy v migraci, které zahrnují ženy i muže ve vzájemné interakci. Gender je významným organizačním principem v sociálních vztazích, a jako takový podmiňuje každý aspekt lidské interakce na osobní nebo domácí úrovni, v lokální komunitě a v mezinárodních vztazích.“

(Erel, Morokvasic, Shinozaki, 2003:7)

Kapitola se věnuje kritické reflexi vybraných současných teoretických konceptů genderových aspektů v procesu migrace. Zaměřuje se na následující oblasti: a) gender a moc v procesu migrace, b) gender a teorie sítí (tzv. „network theory“), c) gender a teorie domácností, d) gender a trh práce a konečně za e) transnacionální mateřství. Jak uvádí Pedraza (1991), ještě do 70. let 20. století byly migrantky vnímány jenom jako pasivní následovatelky mužů, jež migraci iniciovali. Jinou alternativu představovaly ženy, které na migrující manžele čekaly na vesnici, zcela závislé na jejich příjmech z pracovních aktivit v zahraničí. Tímto způsobem konceptualizace genderových rolí podpořila teorii modernizace, ve které ženy reprezentovaly tradiční kontinuum v rámci rodiny a příbuzenstva.

V letech 1980 až 1990 zasáhl do migračních studií silný vliv feministických teorií. Ve feministických teoriích je gender nazírán jako soubor identit, chování a moci ve vztazích, který je konstruovaný kulturou a společností. Toto paradigma ovlivnilo nazírání genderu v migraci dvojím způsobem. První souvisí s patriarchátem, hierarchií moci, dominancí a kontrolou mužů v ovládnutí žen. Tedy, jak patriarchát ovlivňuje možnost migrovat, kdy a kde se usadit (Boyd a Grieco, 2003). Druhý okruh souvisí se vzájemnými vztahy mezi ženami a muži, se změnou vztahů k jejich rodinným příslušníkům, včetně partnerů/partnerek v procesu migrace. Jde o to, jak je patriarchát zahrnut a/nebo rekonstruován v průběhu migrace. Výzkumníci/ce se také soustředili/ly na problematiku účasti

žen na trhu práce v nové zemi, vliv ženské kontroly a moci v rodině nebo na větší zahrnutí mužské práce do péče o domácnost a rodinu.

11.1. Gender a moc v procesu migrace

Jak upozorňuje Brettel (2000), jeden z nejvíce zkoumaných analytických modelů z oboru feministické antropologie¹⁷⁹, který je aplikován při studiu genderu v migraci, je postaven na vztahu mezi produkcí a reprodukcí. Model řeší otázku, jestli hodnota zisku z migrace nabízí rozšíření genderové moci a statusu imigrantských žen v jejich domácnostech. Brettel (2000) vychází z předpokladu, že větší sdílení domácích aktivit je výsledkem nárůstu pracovních povinností žen. To způsobuje změny v zaměstnávání, rodinné struktuře, životním stylu. Podobně argumentuje také Kosack (1991:158) svým tvrzením, že přístup k některým ekonomickým svobodám prostřednictvím placené práce „*dodává ženám sílu k jejich emancipaci z podřadné tradiční role*“. Příkladem může být studie Chai (1998), která explicitně aplikuje konceptuální schéma *domáci/veřejný* na analýzu korejských imigrantských žen na Havaji. Ukazuje, že dobře vzdělané korejské ženy ze střední třídy jsou ve své vlastní domovské společnosti odkázány na sféru domácnosti, zatímco jako imigrantky zastávaly dobře placenou práci. Chai (1998:278) tvrdí, že vyšší mzdy „*mohou vést k větší flexibilní dělbě práce, rozhodování a rodičovské zodpovědnosti a rovněž tak k menší pohlavní segregaci v sociální i veřejné sféře*“. Migrantky mohou zejména v procesu pracovní migrace více rozvinout vlastní sebedefinování genderové role. To se děje pomocí lepšího přístupu k vlastní hotovosti, která vede k osobní spotřebě na vlastní zájmy a k celkovému osobnímu prospěchu (George, 2005). Větší moc v migraci může vést ženské migrantky k menší motivaci vrátit se do vysílající společnosti, už proto, že by tím ztratily výhody, které získaly v zahraničí. Tato migrační strategie není způsobena různou motivací mužů a žen k návratu, ale limitovanými možnostmi jejich zaměstnání a specifickými sociálními podmínkami, kterým čelí ženy v sociálních vztazích ve své mateřské společnosti a kultuře.

¹⁷⁹ Jedná se zejména o ty, které jsou inspirovány marxistickou filozofií. Termíny sociální reprodukce a reproduktivní práce se váží k různým aktivitám, které souvisí s chodem domácnosti a aktivitami jejich členů.

Zejména migrantky-matky vyvíjejí různé strategie, které jim mohou zlepšit koordinaci produkční a reprodukční práce. Jednou z těchto možností je cirkulární migrace. Krátkodobé pohyby za prací umožňují migrantkám a migrantům zlepšení (finančního hlediska) kvality života v jejich mateřském státu. Neusazují se, naopak zůstávají v pohybu. Právě strategie tzv. pendlerské migrace¹⁸⁰ je genderově diferencována. Zatímco muži organizují svoji pendlerskou migraci s ohledem na potřeby jejich placené práce, management ženské migrace se rozvíjí kolem kombinování placené práce v zahraničí s jejich „reprodukční“ péčí o domácnost a rodinu (Morokvasic, 1986). Rovněž feminističtí geografové/ky potvrzují, že ženy mají tendenci brát práci blízko domova, což jim pomáhá v propojení péče o děti a domácí povinnosti (Massay, 1994). Jinou možností je například transgenerační mateřství (kde funkci matek nahradili prarodiče) jako efektivní strategie, jak mít děti a být zároveň zaměstnaná na plný úvazek.

Analytický koncept produkční a reprodukční práce v procesu migrace ovšem není přijímán bez výhrad. Laslett a Brenner (1989) upozorňují, že zachování života (péče o rodinu a děti) je formou práce, druhem reprodukce, fundamentálním zásahem do společnosti tak, jak se děje i v případě produkce statků. Tvrdí, že zejména ženy zasílají „reprodukční typ“ úspor (např. financují vzdělání a výživu dětí), které ony samy ovšem jako reprodukční nepociťují. Jak argumentuje Brettel (2000:122): „*Je vlastně otázkou, zda investice do vzdělání vlastních dětí není právě tou nejlepší investicí i z hlediska optiky mužské produktivity*“. Zjednodušené schéma migrace, která zajišťuje změnu statusu žen směrem k jejich posílení moci, neplatí, protože polarita práce a rodina je typická pro mnoho žen (nejen migrantek). Geopolitické a kulturní faktory jenom tuto dichotomii zprostředkovávají. Na příkladě bangladéšských migrantek ukazuje Dannecker (2005), že životní styl tradičních párů reflektuje nové požadavky existence v novém sociálním prostředí velkoměst, přičemž to nemusí znamenat jenom pouhé kopírování západního modelu. Na druhé straně migrace může ženy také stigmatizovat a marginalizovat, zejména v případě přijetí nového (rozuměj moderního) životního stylu.

Migrace přináší ženám nejen odolávání patriarchální moci, ale i jakýsi druh „znovunabývání“ genderové moci, která však nemá pro jejich životy téměř žádné výhody (Parrenas, 2001). Materiální odměny za domácí práce jsou

¹⁸⁰ Lze se setkat i s termínem „dojížděková migrace“.

maximalizovány právě s formováním transnacionálních rodin a jejich manipulací pomocí mechanismu kontroly práce. Navíc každodenní praktiky v kruhu svých rodin pomáhají migrantkám zakládat jejich vlastní komunitní (zejména etnicky podmíněný) život, který je protiváhou vůči problémům, které prožívají v hostitelské společnosti. V rozdílné situaci se nacházejí mužští migranti. Ty migrace nutně nestaví do opozice k jejich genderové roli živilů rodin. Status migranta není většinou v ideové kolizi s mužskou genderovou identitou. Právě naopak, migrace mužským migrantům jejich schopnosti rozšiřuje (například učí mladé muže samostatnosti v rámci vedení domácnosti), zejména těm, kteří žili v mládežnických komunitách. Sotelo (1994) ukazuje na příkladu mexické migrace do USA, že někteří ženatí muži preferovali pozici nezávislého migranta. Tak mohli dávat více peněz také na své vlastní výdaje, protože jejich vlastní ženy (které zůstaly doma) nevěděly o jejich skutečných výdělích. Také pro nezadané ženy může být migrace procesem přetransformování kulturně očekávané genderové role poskytovatelek péče a udržovatelek rodinných vztah (Aranda, 2003). Migrace se tak může stát jakousi formou osvobozujícího procesu a vést k genderové rovnováze tím, jak zpochybňuje rurální a kognitivní uspořádání místa ženy, které v nové situaci již neplatí. Ale jak upozorňuje Sotelo (2001), narušení hranic mužské a ženské sféry může vést k rozšíření mužské kontroly nad ženami, ale ne k jejich úplné redukci.

Domnívám se, že na tomto místě je důležité si položit otázku. Dochází k přenosu posílené genderové moci migrujících žen v důsledku osamostatnění (emancipace) skrze migraci do jejich mateřské společnosti? Tolstokorova (2008) například argumentuje, že feminizace pracovní migrace na Ukrajině nevede k trvalému posílení aktivního otcovství ani ke sdílenému rodičovství, změna je pouze dočasná. Ukrajínští muži se po návratu jejich žen ze zahraničí (nebo také ze společného pobytu v zahraničí) snaží o utvrzení svého rodinného vůdcovství a patriarchálních iluzí. Jak připomíná Morokvasic (2004, 160:70): *„Překračování hranic kvůli práci může být posilující, otevírá příležitosti pro odmítání genderových norem, ale také může vést k novým závislostem a posílit genderové hranice a hierarchie“*.

11.2. Gender v migraci a teorie sítí („network theory“)

Genderové aspekty v migraci jsou v antropologii a sociologii sledovány a aplikovány také na stávající „klasické“ teorie migrace. Příkladem může být teorie sítí. Teorie sítí („network theory“) vysvětluje specifický aspekt průběhu migrace, který je založený na významu mezilidských vztahů. Jak zdůrazňuje Massey et al. (1993:449): *„Každý akt migrace sám o sobě vytváří sociální struktury k jejich udržení. Každý nový migrant redukuje svou migrací náklady několika přátel a příbuzných, a zároveň snižuje tak riziko své vlastní migrace.“* Pro genderovou perspektivu je tato teorie důležitá zejména proto, že přenáší migrační proces do osobní a kulturní roviny, a také do roviny sociálních vztahů, které navazují migranti během své migrace.

Sociální sítě v migraci mohou plnit také důležitou funkci ve „strategii přežití“. Plní funkci emocionálního podpůrného systému, a to zejména ty sítě, které jsou složeny z příbuzných a přátel (Aranda, 2003). Uspokojují emocionální potřeby migrantů a migrantek a poskytují jim pomoc a podporu. Zejména migrantky vnímají situaci bez rodiny ostřeji, a to zejména v krizových situacích jako je rozvod, narození dítěte nebo smrt v rodině. V procesu migrace mohou být sítě péče přetvářeny, zejména v případech, kdy migranti/ky dosáhli/y status střední třídy, který byl spojený s určitým finančním ohodnocením a byli/ly schopni/y posílat domů část svých výdělků (remitencí), častěji cestovat domů nebo platit přímou pomoc rodině. Tuto formu pomoci své rodině nazývá Aranda (2003) pojmem „facilitovaná péče“. Kritici/čky teorie sociálních sítí argumentují zejména tím, že tato teorie nedokáže jednotně vysvětlit, proč a jakým způsobem jsou takové sítě mezi migranty a migrantkami vytvářeny. Jejich argumentace je založena na tvrzení, že tyto sítě jsou závislé na historických, geografických a politických vztazích, které existovaly již před nástupem masové migrace.¹⁸¹ Výzkumy Boyd a Grieco (1998) ukázaly, že velikost rodiny a spřátelené sítě se neukázaly jako statisticky významné faktory, které ovlivňují jak přechodnou, tak trvalou migraci.

¹⁸¹ Oishi (2000) argumentuje tím, že teorií sítí není možné vysvětlit existenci blízkých vztahů mezi majoritními/vysílajícími/ a přijímajícími zeměmi v Asii .

11.3. Domácnost nebo individuální jedinec?

Další inspirativní teorií migrace pro studium genderu v migraci je teorie domácností - tzv. *household theory*. Ta je založena na tvrzení, že rozhodnutí migrantů jsou vytvářena na úrovni domácností. Lidé konají kolektivně nejenom s cílem maximalizace zisku, ale také minimalizace rizika pro své členy a příbuzné. Domácnost kontroluje riziko za účelem zlepšení vlastní ekonomické situace tím, jak diverzifikuje alokaci zdrojů domácnosti (zejména rodinné pracovní síly). Jak upozorňují Grasmuck a Pessar (1991:15), právě domácnosti mobilizují zdroje podpory, příjem a odesílání výtěžku zpět domů. Jsou to domácnosti, které rozhodují o „produkci“ svých členů, jejich spotřebě a distribučních aktivitách: „*Domácnost, tak jak ji vnímáme my, má svou vlastní politickou ekonomii, ve které je přístup k moci jiných hodnocených zdrojů distribuovaný kolem genderu a generačních linek*“. Teoretici/čky migrace zdůrazňují, že domácnost je sociální jednotka, která dělá rozhodnutí jestli vůbec migrovat, kdo bude migrovat, jaké zdroje budou alokovány pro migraci, jaké zasílané výtěžky má rodina očekávat, a jestli migrace bude přechodná nebo trvalá. Tato rozhodnutí jsou vedena genderovými rolami normativně předepsanými příbuzenstvím stejně jako hierarchií moci v domácnosti (Grasmuck a Pessar 1991). Domácnost tak může být vnímána jako přemostění mezery mezi mikro stupněm (na úrovni agenta/ky individuální migrace) a strukturálním kontextem (zejména socio-ekonomickým a politickým), ve kterém se odehrává migrace. Jak upozorňuje Oishi (2000), teorie domácností se široce používala, ale jenom málo výzkumníků ji v terénu také testovalo. Dalším argumentem kritiků/ček zejména těch, kteří se ve svých výzkumech zaměřili/y na gender v migraci je, že rodina (resp. domácnost) jsou sice jednotkami, kde probíhají produkční a redistribuční aktivity, ale jsou také místem, kde se mohou lidé s různými aktivitami a zájmy dostat do konfliktu. Migrant/ka je často považován/a za individuálního konatele, ale i jako část migrující domácnosti. Informace o velikosti domácnosti a jejího typu bývá někdy zahrnuta do analýzy podmínek pro pohyb, ale jenom několik studií zaměřilo svoji pozornost na to, jakým způsobem seskupení členů domácností přispívá k rozhodnutí k migraci (George, 2005). Koncept domácnosti je problematický také proto, že domácnost může obsahovat široký soubor osob (jako je tomu v případě rozšířených typů rodin, které nemusí emigrovat celé).

Opozičním paradigmatem, které se používá zejména při analýze procesu rozhodování k migraci, je zdůrazňování migrace jako individuálního rozhodnutí. Toto paradigma je typické zejména v neoklasickém ekonomickém a demografickém modelu z let 1970 - 1980. Zodpovědnost žen jako manželek a matek a role mužů (jako živelů) je v tomto modelu chápána jako nejvýznamnější faktor v procesu rozhodování o migraci. Problémem těchto ekonomických modelů je, že racionálně kalkulující domácnost nahradil jenom racionálně kalkulující jedinec, což také uspokojivě nevysvětluje makroekonomický rámec migrace. Obě paradigmaty spojuje to, že chápou ženské migrantky jako normativní kategorii, čímž výrazně přispívají k pochopení migrace v termínech individuálního racionálního rozhodnutí, které je založeno na rozdílu v příjmech (neoklasický ekonomický model) nebo na rozdílech v kolektivním racionálním rozhodnutí v domácnostech (například v těch státech, které jsou závislé na remitencích). Souhlasím s tvrzením Pedrazy (1991:311): „*Studie genderu v migraci přináší propojení výše uvedených paradigmat tím, že sice zdůrazňují roli individuálního migranta/ky v procesu migrace, ale neopomíjejí širší strukturální podmínky, za kterých jednotliví agenti/ky dělají svá rozhodnutí.*“ Rodiny a domácnosti se pro/proti migraci rozhodují také na základě dalších faktorů, jako jsou například strategie přežití v závislosti na etapě životních cyklů, individuálních motivací, strategií domácností a struktury komunity, socio-ekonomické podmínky a politická situace v přijímajících i vysílajících státech, které mohou nebo nemusí podporovat migraci. Rodinná strategie se tím střetává s ekonomickými a politickými transformacemi globálního světa.

11.4. Migrantky a trh práce (profesní segmentace a mobilita na trhu práce)

Nejvýraznější teorií genderu v migraci, která vysvětluje postavení migrantek na trhu práce, je teorie "trojí neviditelnosti" (tzv. *triple invisibility*), která říká, že migrantky jsou na lokálních i globálních trzích neviditelné ve třech úrovních - třídy, etnicity a genderu (Brettel, 2000). Tato "neviditelnost" způsobuje u migrantek jejich profesní segmentaci do několika sektorů ekonomiky, jako je např. textilní průmysl nebo úklid a pomoc v domácnosti. Tímto způsobem segmentovaný pracovní trh může znamenat také nízkou socioprofesní mobilitu.

Výzkumy prokazují, že ženy migrantky ve většině případů zastávají jiné zaměstnanecké pozice než jejich mužské protějšky (Mahler, Pessar 2006). Důvodem je poptávka zaměstnavatelů po pracovní síle, která je genderově podmíněná. Toto vysvětlení potvrzuje i vývoj mezinárodní pracovní migrace a její geografické a demografické typologie (Brettel, 2000).

Dle Brettel (2000) se pohyb rodiny (migrace rodiny) děje jen za účelem zvýšení jejího ekonomického potenciálu. To se může následně za naplnění kariérního očekávání většinou mužského živitele dít na úkor ženských kariérních aspirací. Ženská změna bydliště je považována za podřízenou mužskému přijetí na pracovním trhu, neboť je to považováno za „racionální“ pro rodinu jako takovou. Výsledkem bývají rozdílná „rozhodnutí k migraci“ ve srovnání s tím, jaká by byla, kdyby se vytvořila na individuální úrovni. Jak upozorňuje Pedraza (1991), pro některé ženy, které se uplatňují na takové pozici na trhu práce, která nesouvisí s jejich zkušenostmi a potřebami, může migrace znamenat nejen negativní, ale také pozitivní posun v jejich kariéře. Teoretici/čky migrace uvádějí, že následkem globalizace je poptávka po ženských pracovnicích velmi vysoká, včetně dívek a žen, které migrují z vesnic do měst v rámci interních migrací. Nárůst v zaměstnávání žen (zejména těch, které pocházejí z rurálního prostředí a jsou tedy levnou pracovní silou) transnacionálními firmami v oblastech exportních produkčních zón (tzv. EPZ) se dle Sassen (1988), dá nazvat „*feminizací levné pracovní síly*“. Poptávka po ženské pracovní migraci se zvyšuje zejména v těch státech, kde je veřejná péče o děti a staré lidi deficitní. Ženy z minoritních skupin a migrantky obsazují marginální světy ekonomiky, jako jsou úklid a pomoc v domácnosti. Jak upozorňuje Kofman (1999), otevřený pracovní trh Evropské Unie neprodukuje pro tyto ženy tolik výhod, jako pro majoritní ženy střední třídy. Také státní politiky poskytující výhody zaměstnavatelům, kteří zaměstnávají migrantky (daňové výhody, flexibilita, nezapojení do systému pracovní legislativy), ovlivňují preferenci práce málo placených ženských migrantek (Morokwasic, 1984). Problematické umístění na trhu práce mohou mít i vysoce kvalifikované migrantky. Ženská profesní „ghettoizace“ ve speciálních odvětvích a imigrantská rezidenční segregace nemusí být dána jenom vnějšími faktory. Částečně může být volbou migrantek, které chtějí žít a pracovat v blízkosti lidí hovořících stejným či příbuzným jazykem.

11.5. Transnacionální mateřství

Jednou z nejvíce se rozvíjejících oblastí studií genderu v migraci je výzkum transnacionálních forem rodiny, zejména transnacionálního mateřství.

Každá společnost má genderové hranice vymezeny pomocí norem, které jsou monitorovány a potvrzovány každodenními praktikami. Existuje ale specifická skupin matek, která tyto normy (tak jak jsou ustanoveny v rámci většinové společnosti) nemůže ve své každodenní praxi naplňovat (Sotelo 2001). Jedná se o tzv. „transnacionální matky“ matky, které kvůli ekonomické migraci opouštějí své vlastní děti a rodiny. Zatímco mužská pracovní migrace je nahlížena jako „důležitá pro finanční zajištění rodiny“, migrující ženy jsou zpravidla vnímány jako ty, které od svých rodin „utíkají“ (Parrenas, 2001). Existence transnacionálního mateřství tak přináší nová měřítka kvality mateřství a významu rodiny.

Na jedné straně transnacionální mateřství otevírá možnosti redefinice genderových rolí a strukturálních znevýhodnění, které se na ně vážou, na straně druhé ale může patriarchální tradice udržovat. Jak ukazuje Parrenas (2001) na výzkumu filipínských pomocnic v domácnosti a jejich rodin, i když jsou ženy fyzicky vzdálené, musí o svoje děti pečovat více než jejich otcové, protože ti odmítají být za výchovu zodpovědní. Na druhé straně ženy migrujících mužů, které zůstaly doma, praktikují „parodickou verzi intenzivního mateřství“, aby dohonily aktivity svých „vydělávajících“ manželů. Toto přetrvávání konvenčních genderových bariér není způsobeno jenom profesní specializací filipínských žen jako pomocnic v domácnosti, která jejich reprodukční roli jenom potvrzuje. Důležitý vliv má také společenské a kulturní odmítnutí instituce transnacionálního mateřství. To potvrzuje výzkumem indických zdravotních sester v USA a také George (2005), která upozorňuje, že genderový řád vyvíjí odlišný tlak na muže a na ženy, které odchodem za prací nenaplnují kulturní očekávání. K formování obrazu a stigmatizaci „zlých matek“, které opouštějí své děti a činí z nich sociální sirotky, mohou negativně přispívat i média v zemích původu migrantek (Lutz a Pallenga-Mollenbeck, 2009). Zasílání remitencí se pak pro tyto migrantky stává materializovaným potvrzením role ekonomické živitelky rodiny. Proto bývá transnacionální mateřství nazýváno také komoditním mateřstvím. Zejména dary zasílané dětem, například oblečení, mobilní telefony, hračky, počítače, atd., plní kompenzační roli za absenci matek

a symbolicky udržují a obnovují mateřský vztah. Dle Ezzeddine (2011) komodifikace vztahů mezi matkami a jejich dětmi roste úměrně s délkou pobytu v zahraničí a s věkem dětí. Zasílání finančních příspěvků nebo darů tak může efektivně geograficky rozšiřovat nově definovanou genderovou moc v transnacionálním prostoru (Mahler a Pessar, 2001). Roli chybějících matek musí ale v transnacionálních rodinách nahradit někdo jiný (Sotelo, 2001). Náhradní péči o děti zastupují převážně ženské členky rodiny, zejména babičky. Separace mezi migrantkami a jejich rodinami není odtržena od ekonomické reality. Jak argumentuje Parrenas (2001), přijímající státy těží nejen z levné práce migrantů a migrantek, ale zejména z jejich minimalizovaných potřeb. Svými migračními politikami v podstatě podporují cirkulární individuální migraci v rodinách s nízkými příjmy, protože nemusí nést zodpovědnost za jejich reprodukci. Globalizace způsobuje, že tyto transnacionální matky žijí paralelní životy, kterými globalizaci jako takovou dále umocňují.

Závěr

Genderově senzitivní pohled je důležitým předpokladem všech typů migračních studií. Směřuje k nahlížení na procesy a diskurzy v migraci, které zahrnují ženy i muže ve vzájemné sociální interakci.

Výsledkem aplikování genderových studií do studia migrace je, že ženské migrantky nejsou již spatřovány jako pasivní doprovod migrujících mužů, jsou brány jako aktivní členky svých rodin, komunit i socio-profesních skupin. Speciální pozornost by měla být věnována také migrujícím mužům, zejména výzkumům maskulinity a mužské identity v procesu migrace. Kromě nerovností způsobených genderovými rozdíly je důležité reflektovat také další znevýhodňující faktory jako jsou rasa, etnická identita, věk nebo příslušnost k sociální třídě nebo profesi (například „domestic workers“). Studium genderu v migraci tak směřuje ke komplexnímu zachycení sociálních procesů a vztahů, které vznikají a probíhají vlivem migrace (Pedraza, 1991).

Použité zdroje:

ARANDA, E.M.(2003): Global care work and gendered constraints: The Case of Puerto Rican Transmigrants, *Gender and Society*, 17(4): 609-626.

BRETTEL, C.B.(2000): Theorizing Migration in Anthropology: The Social Construction of Networks, Identities, Communities, and Globalscapes. In Brettel C., Hollifield J. (eds.), *Migration Theory: Talking Across Disciplines*, pp. 97-137

BURAWOY, M.(1976): „*The Functions and Reproduction of Migrant Labor: Comparative Material from Southern Africa and the United States.*“ *American Journal of Sociology* (81): 5: 1050-1087

BOYD, M.; GRIECO, E. (2003): *Women and migration: Incorporating gender into international migration theory*. Migration Policy Institute

CHAI, K. (1998): „Competing for the Second Generation: English-Language Ministry at a Korean Protestant Church.“ *In Gathering in Diaspora: Religious Communities and the New Immigration*, ed. Warner, R. Wittner, J.G., pp. 295-331. Philadelphia: Temple University Press

DANNECKER, P. (2005): Transnational Migration and the Transformation of Gender Relations. The Case of Bangladeshi Labour Migrants, *Current Sociology*(53):655-674

EREL, U.; MOROKVASIC, M. & SHINOZAKI, K.(2003): Introduction. Bringing gender into migration. In U. Erel, M. Morokvasic & K. Shinozaki (eds.), *Crossing borders and shifting boundaries /Vol. I: Gender on the move*, pp. 9-22/. Opladen: Leske + Budrich.

EZZEDDINE, P. (2011): *Ztráty a nálezy transnacionálního mateřství: reflexe genderu v migraci*. Dizertační práce, FHS UK Praha.

GEORGE, S. M. (2005): *When women come first: Gender and class in transnational migration*. Berkeley, Los Angeles, and London: University of California Press.

GRASMUCK, S.; PESSAR, P. R. (1991): *Between two islands: Dominican international: Dominican international migration*. Berkeley: University of

California Press.

KOFMAN, E.(1999): Female 'birds of passage' a decade later: Gender and immigration in the European Union. *International Migration Review*, 33(2): 269-299.

KOSACK, C.(1991): Migrant Woman: The Move to Western Europe, *Race and Class* (32):153-160

LASLETT, B., BRENNER, J.(1989): Gender and Social Reproduction: Historical Perspectives, *Annual Review of Sociology* (15)

LUTZ, H.; PALENGA-MÖLLENBECK, E.(2009): The 'care chain' concept under scrutiny. *Príspevek na konferenci Care and Migration*, 23.-24.4.2009, Goethe University, Frankfurt nad Mohanem.

MOROKVASIC, M. (1984): Birds of passage are also women..., *International Migration Review*, 18(4): 88-907.

MOROKVASIC, M. (2004): 'Settled in mobility': Engendering post-wall migration in Europe. *Feminist Review*(77): 7-25.

MASSEY, D. et al. (1993): An Evaluation of Migration Theory: The North American Case, *Population and Development Review* 20: 699-751

MASSEY, D. (1994): *Space, Place and Gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

MAHLER, S. J.; PESSAR, P. R.(2001): Gendered Geographies of Power: Analyzing Gender Across Transnational Spaces. *Identities* 7(4):441-459

OISHI, N. (2000): *Gender and migration: An integrative approach*. San Diego La Jolla, California: The Center for Comparative Immigration Studies.

PARRENAS, R. (2001): *Servants of Globalization: Women, Migration, and Domestic Work*, University of California Press

PEDARZA, S. (1991): Women and migration: The social consequences of gender. *Annual Review of Sociology*, 17: 303-325

SASSEN, S. (1988): *The Mobility of Labour and Capital: A Study of International Investment and Labour Flow*, Cambridge: Cambridge University Press

SOTELO, P. (2001): *Doméstica /Immigrat Woman Cleaning and Caring in the Shadow of Affluence*. Berkeley: University California Press

TOLSTOKOROVA, A.(2010): Where Have All The Mothers Gone? The Gendered Effect of Labour Migration and Transition of the Institution of Parenthood in Ukraine, *Journal of Eastern Anthropological Review* 28(1):184-214

Závěr

V současném globalizovaném světě jsou migrace a rozvoj neoddělitelné procesy, které jsou na sebe přímo vázané. Přestože migrace nemůže nahradit rozvoj a rozvoj ne vždy přímo závisí na migraci, oba tyto procesy se vzájemně ovlivňují.

Mezinárodní důraz a pozornost se přesouvá od negativních jevů migrace k realizaci migračního potenciálu přispívat k udržitelnému rozvoji a snižování chudoby. Přesto však jsou státní administrativy zodpovědné za migrační a zejména imigrační realitu na svém území ve všech jejích projevech a musí řešit i negativní jevy, které migraci někdy doprovázejí.

Akteři a partneři v mezinárodním rozvoji musí posoudit význam migrace v sociálně-ekonomickém rozvojovém procesu jak v zemích původu, tak v zemích cílových, stejně jako roli migrace v řešení globálních nerovností. Rozvojové cíle tisíciletí (MDG) nezahrnují migraci explicitně, nicméně v rámci uceleného řešení a pojmání rozvoje se bez migračních strategií neobejdeme, neboť migrace je používána jako jedna z adaptačních strategií odzkoušena staletími, stejně jako je klíčovou sociálně-rozvojovou strategií či alternativní strategií k přežití.¹⁸²

I přes značný vývoj během poslední dekády má pouze málo zemí srozumitelnou migrační politiku a mechanismy k jejímu rozvoji a implementaci. Provázanost migrační politiky a politiky pro rozvoj, koherence těchto politik, znamená vytváření plánů v oblasti životního prostředí, rozvoje, adaptace a humanitární a migrační oblasti a je jedním z předpokladů úspěšného moderního vládnutí. V posledních třech dekádách minulého tisíciletí dominovala migraci snaha o podporu principů azylové či humanitární ochrany. Po roce 2000 výrazně převládá ekonomický pohled na migraci a do popředí zájmu vlád a odborníků se dostává pracovní migrace, pracovní mobilita. Ve vztahu pracovní mobilita a migrace a rozvoj je nutné se intenzívně zabývat pracovním trhem a plánováním cirkulární, krátkodobé a dlouhodobé imigrace a rolí zprostředkovatelů (např. pracovních agentur). Vlády pak musí zvážit, jestli a jak postupovat při

¹⁸² Z projevu generálního ředitele IOM W.L.Swinga na konferenci UNCSD, 7.červenec 2011

poskytování sociálního i finančního zabezpečení krátkodobým či cirkulárním migrantům coby podmínce pro posílení rozvoje. V mnoha doporučeních lze sledovat nutnost dialogu při tvorbě migrační a rozvojové politiky s privátním sektorem, zejména při plánování odpovídajících dovedností migrantů, transparentních postupů při vstupu na území, koherentní a kontrolovaný nábor cizinců a uznávání vzdělání. Jednou z překážek migrace a rozvoje se jeví vysoké náklady migrace pro jednotlivce, zejména v cirkulární či krátkodobé migraci. Některé státy se snaží snížit náklady větší kontrolou pracovních náborových agentur a jejich regulací, půjčkami migrantům s nízkým úrokem či sociálním a platovým zabezpečením. (např. Spojené arabské emiráty, bohaté asijské země). Další překážkou či spíše negativním projevem migrace pro rozvoj v zemích původu je např. vznik a provozování celého pečovatelského systému – nutnost domů pro seniory, center pro děti, jejichž rodiče odcestovali, centra pro opuštěné ženy, na rozdíl od hostitelských zemí, kde poptávka po pečovatelských službách stoupá a je naplňována ženami-migrantkami z nízkopříjmových zemí.¹⁸³ Největším kontraproduktivním aspektem je vazba mezi migrací a rozvojem a neregulární migrací. Přestože se ve zjednodušené podobě může zdát, že remittance, zejména peněžní, odesílané neregulárními migranty domů, mohou mít přínos, a tím i přispívají rozvoji v zemích původu migrantů, je evidentní, že negativní příčiny a možné důsledky neregulární migrace převládají. Neexistují-li v zemích původu pracovní příležitosti, udržitelný rozvoj, jiné alternativy, pak mnoho lidí, při nedostatku informací, nedostupnosti legálních imigračních postupů, volí neregulární migraci a riskuje závislost na quasi-legálních pracovních agenturách či přímo na síti organizovaného zločinu. V hostitelských zemích vede nedostatečná koherence mezi imigrací a plánováním trhu práce a také xenofobní nálady většinového obyvatelstva, které jsou vyvolané nedostatkem informované percepce k narušení důvěry společnosti v migraci a rozvoj, zvláště v případě neregulární migrace.

Pro shrnutí publikace je nutné pamatovat si základní pojmy, ze kterých lze pak odvodit provázanost migrace a rozvoje. Dopady mezinárodní migrace se vyskytují jako výsledek tří různých typů transferu, z nichž každý má různý vliv na rozvoj. Často jsou nazývány 3T.

¹⁸³ Concept Paper pro GFMD, 4. březen 2011

- Transfer lidí – samotná migrace, která zahrnuje imigraci, emigraci a návrat
- Transfer know how a vědomostí – migrující lidé cestují se svými názory, vědomostmi a v nových zemích získávají nové dovednosti a nové myšlenky a nápady. Tento vědomostní kapitál cirkuluje mezi domovskými a hostitelskými zeměmi přes různé sociální sítě.
- Transfer finančních přínosů – vyskytují se v různých formách – příjmy, úspory, remittance nebo investice¹⁸⁴. Podrobně se remitencemi zabývá jedna z kapitol v této publikaci.

Zmíněné transfery jsou vzájemně propojené a mohou mít pozitivní i negativní dopady.¹⁸⁵

Pro státní administrativy je obvykle těžké zařadit migraci a rozvoj do institucionální polohy. Důvodů je mnoho, většinou neexistují data, kterých bych se dalo využít pro spojení těchto témat, není ani správné současné chápání migrace a rozvoje, které se omezuje na ekonomickou (ne)výhodnost. Širší pojetí by mělo zahrnovat témata jako je zdraví, reprodukce, demografické trendy. Řízení migrace je příliš rozděleno do různých státních institucí, téma migrace a rozvoje není prioritou pro mnoho vlád a donorů, navíc je migrace velmi komplexní téma, jehož realita se často mění a je těžké formulovat společnou pozici. Mezi cílovými a zdrojovými státy neprobíhá vždy dialog a spolupráce tak, aby migrace přinášela a podporovala rozvoj, naopak mnohdy opatření zdrojových států k redukci chudoby komplikují nastavení vztahu migrace a rozvoje. V plně rozvinutých státech má leckdy migrace politický náboj a často se omezuje pouze na vstup cizinců a ochranu státních hranic.

Přes tato negativa má většina rozvinutých států snahu přispět zdrojovým, méně rozvinutým zemím, k jejich rozvoji, ať už naplňováním Rozvojových cílů tisíciletí či formou bilaterální či multilaterální pomoci. Pro tento účel má mnoho států vytvořenu infrastrukturu rozvojové pomoci, kde formou programů či projektů napomáhají migračně zdrojovým a méně rozvinutým zemím. I

¹⁸⁴ Mainstreaming Migration into Development Planning, IOM and GMG (Globální Migrační skupina), 2010

¹⁸⁵ Mainstreaming Migration into Development Planning, IOM and GMG, 2010

Evropská unie věnuje mnoho pozornosti a finančních prostředků pro rozvoj z prostředků Evropské rozvojové agentury (ERA). Mnoho agentur pro rozvoj – Švédská mezinárodní agentura rozvojové spolupráce (Swedish International Development Cooperation Agency, SIDA), Belgická rozvojová spolupráce (Belgium Development Cooperation, BDC), britská agentura s názvem Odbor pro mezinárodní rozvoj (UK Department for International Development, DFID) a další mají ve svých programech migrační témata, aniž by však explicitně migraci a rozvoj zmiňovaly. Příkladem jsou projekty dobrovolných návratů, které dlouhodobě financoval DFID a které měly výrazný re-integrační komponent pro rozvoj navrátilců, jejich rodin a komunit v domovské zemi.

V České republice pracuje Česká rozvojová agentura (ČRA) a vývoj zahraniční rozvojové pomoci lze sledovat i před rokem 1989. Po roce 1989 zaznamenala rozvojová pomoc výrazný nástup, který byl ovlivněn vstupem České republiky do Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD). Po roce 1995 se poskytování rozvojové pomoci řídilo Zásadami pro poskytování zahraniční pomoci, které schválila vláda v roce 1995. Zásady definovaly postupy a kompetence resortů a vlády při poskytování rozvojové a humanitární pomoci, Ministerstvu zahraničních věcí připadla role koordinátora pomoci. Důsledkem identifikace projektů samotnými realizátory byla značná teritoriální a sektorová roztržitost české rozvojové pomoci. V letech 1996 - 2000 byly realizovány významnější projekty české zahraniční rozvojové pomoci ve čtyřech desítkách států. Tato roztržitost v kombinaci s nízkým objemem pomoci znamenala, že pomoc byla poskytována ve formě relativně malých projektů, což zásadním způsobem problematizovalo přínos vynaložených prostředků jak ke zlepšení hospodářské a sociální situace příjemců, tak k udržování dobrých vztahů mezi ČR a partnerskými zeměmi.

Nové Zásady zahraniční rozvojové spolupráce po vstupu České republiky do Evropské unie, schválené vládou v roce 2004, již jako nosnou součást zahraniční rozvojové spolupráce uvádějí programy spolupráce s prioritními zeměmi. Pokud jde o institucionální rámec poskytování rozvojové pomoci, předpokládají zásady odpovědnost resortních ministerstev za administraci projektů a efektivní vynakládání prostředků vyčleněných na rozvojovou spolupráci – tato odpovědnost nyní platí i pro Českou rozvojovou agenturu, která v nynější podobě existuje od roku 2008.¹⁸⁶

¹⁸⁶ Z informací české rozvojové agentury (ČRA)

Téma Migrace a rozvoj v náplni ČRA nenalezneme, neboť migrace je v České republice vnímána a kompetenčně zakotvena na Ministerstvu vnitra. Pouze úzká spolupráce obou institucí může posílit aspekty migrace a rozvoje, vzájemně doplňovat a obohacovat projekty v obsahovém slova smyslu a sdružovat finanční prostředky pro větší objem programů a projektů.

Je třeba mít stále na paměti, že migrace a rozvoj se týká lidí, jednotlivců, rodin a celých komunit, že jakékoli diskutované a přijímané opatření je nutné prověřit, testovat dříve než se uvede do praxe a že teorie jakkoli vzrušující, jsou šedivou mlhou oproti neuvěřitelným lidským migračním příběhům, migračním plánům jednotlivců a rozvoji společnosti a jednotlivce. Bude-li migrace a rozvoj koherentní téma a budou-li rozvojová témata otevřena pro migraci, bude možné lépe vyhodnocovat tzv. push a pull faktory, příkladem může být Moldavsko¹⁸⁷.

Rozvojem ve spojení s migrací lze chápat též rozvoj hostitelské společnosti. Posun v porozumění migraci je možné spatřovat v tom, že společnost si uvědomí, že pozitivní hodnoty migrace dlouhodobě převažují nad okamžitými nedostatky, že integrace cizinců do majoritní společnosti se vždy vyplácí. Migrace je přirozený jev a spojíme-li jej s rozvojovými tématy, pak dosáhneme větších úspěchů a násobíme přidanou hodnotu v rozvoji, protože rozvíjíme sami sebe i další lidi v jiných zemích.

Tato publikace je zacílena na témata, která přímo souvisí s migrací a rozvojem, proto všechny kapitoly podrobně rozebírají často diskutované, zmiňované a probírané pojmy. Úvodní kapitola seznamuje čtenáře s faktografickým přehledem a migračními teoriemi tak, jak se jim věnují odborníci na danou problematiku. Rozbor pojmů „Brain drain, brain gain a brain circulation“ patří neodmyslitelně ke zvolenému tématu a často vyvolávají spory a diskuse. Pochopení této kapitoly napomůže k utváření moderního migračního myšlení. Části věnující se diasporám a remitencím ukazují na vazbu mezi migrací a rozvojem, která je jednou z nejdůležitějších v přípravě programů pro zdrojové státy. Ve snaze zasadit celou problematiku do právního prostředí jsme zařadili kapitolu o legislativním a institucionálním rámci, stejně jako prvek genderu, který je novým a důležitým pohledem na migračně-rozvojovou skutečnost. Globální přístup k migraci a rozvoji je část, která se věnuje nové platformě pro

¹⁸⁷ Situace v Moldavsku je silně ovlivněna emigrací obyvatel, spor při zařazení projektů spočívá v tom, co je příčina a co důsledek, zda-li jsou projekty rozvojové či migrační. Uznáním spojení migrace a rozvoje napomůže při klasifikaci projektů.

výměnu názorů zainteresovaných států. Tato kapitola usnadní čtenáři orientaci v nových závěrech státních administrativ na migraci a rozvoj. Byla zařazena i případová studie, na které lze v praxi ověřit výhody a překážky projektů realizované s myšlenkou na spojení migrace a rozvoje.

Věřím, že prostudovaná monografie přispěje k porozumění daného tématu, že bude odpověďmi na mnohé otázky a že bude stále vyvolávat další, neboť to je cílem každého studia.

Lucie Sládková

SUMMARY

In the globalized world we live in, with communication and transportation possibilities available to an unprecedented number of people, the processes of migration and development have become practically inseparable. Not only are the numbers of international migrants increasing but so are the amounts of remittances sent back to the home communities. On the side of the receiving countries, then, the ageing population and only a partial success of the Official Development Assistance programmes in sustainable development and poverty reduction have recently brought about an increasing interest in the potential that migration and mobility represent for development. Although clearly migration cannot fully substitute for development – just as development is not dependent solely on migration – both these processes tend to influence and reinforce each other.

By focusing on different fields in which migration and development interact, this publication tries to bring the debate on migration and development beyond a narrow economic view-point and to show the topic from a more holistic perspective. All chapters included in this book deal into a great detail with often discussed terms and concepts regarding migration and development. The first introductory chapter (Chapter 1) provides the reader with an overview of the topic and with relevant theoretical approaches through the lens of which the topic of migration and development can be viewed. In two chapters devoted to the role of remittances and the role of diaspora (Chapters 2 and 10), the direct links between migration and development are shown and explained which makes the chapters a crucial reading especially for civil servants and practitioners. In the consecutive case study on remittances (Chapter 3), the attention is paid to the Ukrainian labour migration to the Czech Republic. The concepts of *Brain Drain*, *Brain Gain* and *Brain Circulation* belong without any doubt among the most hotly debated ones. The insight into this problematic gained through the Chapter 4 will help the reader to develop his/her opinion within a framework of a modern thinking about migration. Two following case studies (Chapters 5 and 6) serve to show the positives and setbacks of projects aiming at linking migration and development in practice. Not only here, the utmost attention is devoted to the projects implemented within the Czech Development Cooperation, especially in

Moldova. Chapter 7, on the other hand, draws the attention to some of the major obstacles which hinder (or even reverse) the positive impacts of migration on development. Chapter 8 then places the whole topic into a legislative and institutional framework, while gender aspects are outlined in the Chapter 11. In the Chapter 9 on Global approach to migration, a new platform for the exchange of information and experience gains the attention. This chapter will make it easier for the reader to orientate himself/herself in the governments and administrative decisions in the field of migration and development.

Seznam zkratek

ČRA - Česká rozvojová agentura

EK – Evropská komise

EU – Evropská unie

EU – Evropská unie

GCIM - Globální komise pro mezinárodní migraci

GFMD - Globálního fóra k migraci a rozvoji

GMG - Globální migrační skupiny (tzv. „Global Migration Group“)

HDP – hrubý domácí produkt

HLD - High-level Dialogue on International Migration and Development

ILO - Mezinárodní organizace práce

IOM - Mezinárodní organizace pro migraci

IOM – Mezinárodní organizace pro migraci

MV – Ministerstvo vnitra

MZV - Ministerstvo zahraničních věcí

NDGs - Millenium Development Goals

ODA - Official Development Assistance

OECD – Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj

OHCHR - Office of the High Commissioner for Human Rights

OSCE - Organization for Security and Cooperation in Europe

RQN - Return and Reintegration of Qualified Nationals

SNS - Společenství nezávislých států

UN DESA - United Nations Department of Economic and Social Affairs

UN Women - United Nations Women

UNCTAD - United Nations Conference on Trade and Development
UNDP - Program pro rozvoj Organizace spojených národů
UNDP - United Nations Development Programme
UNESCO - United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNFPA - United Nations Population Fund
UNHCR - United Nations High Commissioner for Refugees
UNICEF - The United Nations Children's Fund
UNITAR - United Nations Institute for Training and Research
UNODC - United Nations Office on Drugs and Crime
UNRC - Universidad Nacional de Río Cuarto
USA – Spojené státy americké
WB - World Bank
WHO - World Health Organization
ZRS - Zahraniční rozvojové spolupráce ČR

O autorech

Mgr. **Věra – Karin Brázová** vystudovala obor Veřejná a sociální politika na Fakultě sociálních věd UK v Praze (2010), kde je v současné době postgraduální studentkou. Absolvovala studijní pobyt na Universität Konstanz v Německu. Ve své diplomové práci se zabývala analýzou problému nelegálního zaměstnávání cizinců v ČR. Kromě migrační tematiky se specializuje na otázky bezpečnostní politiky. Je koordinátorkou projektu, v jehož rámci vznikla tato publikace.

Mgr. **Petra Ezzeddine** je sociální antropoložka, vyučuje na Katedře Obecné Antropologie a Katedře Genderových Studií FHS UK v Praze. Absolvovala studijní pobyty na Hebrejské Univerzitě v Jeruzalémě a Goethe Univerzitě ve Frankfurtu nad Mohanem. Ve svém výzkumu se zabývá problematikou genderových aspektů migrace, transnacionálními formami rodičovství (Sasakawa Scholarship for Young Leaders) a globalizací péče o děti a staré lidi (Erste Fellowship). Je členkou redakční rady časopisu Cargo a Journal of Human Affairs. Intenzivně spolupracuje s několika českými a slovenskými nevládními organizacemi a výzkumými institucemi a IOM Praha.

Mgr. **Lucie Gladišová** vystudovala a působí na Katedře politologie Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd UK. Vede úvodní kurz do problematiky migrace a přednáší o aktuálních migračních trendech ve světě. Je zároveň studentem PhD, téma disertační práce: Přistěhovalci a volební právo. Dříve působila například na Ministerstvu vnitra (tiskový odbor) nebo v pražské kanceláři IOM (nezletilí migranti bez doprovodu, obchod s lidmi). Externě spolupracovala s organizací Člověk v tísni (festival Jeden svět).

PhDr. **Ondřej Glazar** je doktorským studentem na Institutu ekonomických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze. Tématem jeho dizertační práce je Politická ekonomie dalšího rozšiřování EU. V roce 2008 obhájil PhDr. titul z ekonomie na IES FSV UK a magisterský titul na téže fakultě. V 2005-2006 pobýval na studijním pobytu na Univerzitě J.W.Goetheho ve Frankfurtu nad Mohanem. Ondřej Glazar se věnuje problematice dalšího rozšiřování EU, tvorbě migračních politik a dopadu migrace na trh práce. Je autorem a spoluautorem několika working papers a článku v časopisu Prague Economic Papers.

Mgr. **Ondřej Klípa** vystudoval slavistiku (se spec. polština) a etnologii na FF UK a Mezinárodní teritoriální studia na IMS FSV UK. Studoval též na Jagellonské univerzitě v Krakově a na Kodaňské univerzitě. Od roku 2005 je doktorandem Institutu mezinárodních studií FSV UK. Od roku 2009 působí jako vedoucí sekretariátu Rady vlády pro národnostní menšiny na Úřadu vlády ČR. Věnuje se též pedagogické, publicistické a překladatelské činnosti.

Mgr. **Petra Levřincová**, LL.M., PhD. vystudovala srovnávací ústavní právo na Středoevropské univerzitě v Budapešti a mezinárodní vztahy na Univerzitě Karlově v Praze, kde také obhájila disertační práci na téma hodnocení důkazů v řízení o postavení uprchlíka ve vztahu k pravidlům vytvořeným v souvislosti s hodnocením svědeckých výpovědí před ad hoc mezinárodními trestními tribunály. V minulosti pracovala jako právník pro britskou nadaci AMERA-Egypt (dříve Egyptská organizace pro lidská práva) v rámci projektu poskytování právní pomoci uprchlíkům při Americké univerzitě v Káhiře a působila jako právní stážista při Mezinárodním trestním tribunálu pro Rwandu v Arushi, Tanzánii. Léta pracovala jako právník pro Českou rozvojovou agenturu (dříve Rozvojové středisko při Ústavu mezinárodních vztahů), kde měla rovněž na starosti spolupráci s Palestinskými autonomními územími. Přednáší mezinárodní právo veřejné a uprchlické právo na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy.

Mgr. **Antonín Mikes** je studentem doktorského studia politologie na FSV UK. Absolvoval bakalářské studium antropologie a politologie na University of British Columbia a magisterské studium Mezinárodní ekonomická a politická studia na FSV UK. Ve své diplomové práci se věnoval přeshraničním migračním tokům v Evropě. V současné době se v rámci doktorského studia specializuje na rozvojovou pomoc a její dopady na migraci.

Marie Říhová, M.A. studovala Mezinárodní teritoriální studia na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v bakalářském oboru a studia Nacionalismu na Central European University v Budapešti v magisterském oboru, kde získala v roce 2001 titul Master of Arts. Od roku 2001 je zaměstnancem Mezinárodní organizace pro migraci v Praze, kde se zabývá vývojem a řízením projektů v oblasti migrace a rozvoje v Moldavsku, na jižním Kavkaze a ve střední Asii, dále pak v oblasti integrace cizinců v ČR aj.

Mgr. **Jan Schroth** je projektovým manažerem IOM Praha. Vystudoval mezinárodní vztahy na FSV UK; půlrok strávil na univerzitě v Saarbrueckenu. Pracoval mimo jiné jako redaktor ČTK, pro o. p. s. Člověk v tísni nebo pro UNHCR v Jemenu.

PaedDr. **Lucie Sládková** je od roku 2000 vedoucí mise IOM v České republice, předtím pracovala ve státní správě v oblasti migrace, nejdříve na ředitelství cizinecké policie, posléze krátce na ministerstvu vnitra. Migraci a zejména opatření proti neregulární migraci studovala v rámci Fulbrightova programu na univerzitě v Marylandu. Zabývá se bojem proti obchodování s lidmi, absolvovala International Visitors program velvyslanectví Spojených států. Obdržela cenu Alice Garrique Masarykové za lidská práva. K tématice Migrace a rozvoje se přiblížila zejména přípravou projektů v rámci rozvojové spolupráce MV.

Robert Stojanov, PhD. je výzkumným pracovníkem Centra výzkumu globální změny Akademie věd ČR, v.v.i., kde se zabývá problematikou adaptačními strategiemi migrace ve vztahu k environmentálním změnám, včetně změny klimatu; vztahem mezi migračními procesy a rozvojem; a efektivností rozvojových intervencí. Robert získal Ph.D. v oboru environmentální geografie a prováděl terénní výzkum v Číně, východní Africe, jižní Asii a východní Evropě. Je (spolu)autorem řady knih a recenzovaných článků.

PhDr. **Wadim Strielkowski**, Ph.D. je vyučujícím a výzkumným pracovníkem na Institutu ekonomických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze. V roce 2007 obhájil doktorskou práci na téma Factors influencing the success of Polish rural micro-enterprises na National University of Ireland, Galway a ve stejném roce dostal doktorský titul na Univerzitě Karlove v Praze za práci na téma z Ekonomie migrace. Před působením na UK v Praze dr. Strielkowski několik let pracoval na University of Nottingham ve Velké Británii a řídil projekty v 6. a 7. rámcových programech Evropské Komise. Dr. Strielkowski se věnuje výzkumným tématům jako ekonomie migrace, demografie, environmentální ekonomie, e-turismus, regionální rozvoj a rozvoj venkova. Je autorem řady publikací ve vědeckých časopisech a monografiích v ČR a v zahraničí.

Kolektiv autorů

MIGRACE A ROZVOJ

Rozvojový potenciál mezinárodní migrace

Vydala

Fakulta sociálních věd

Univerzity Karlovy v Praze

Smetanovo nábřeží 6, 110 01 Praha 1

Tisk ReproStředisko UK MFF

Sokolovská 83, 186 75 Praha 8

Vydání první

Praha 2011

ISBN 978-80-87404-10-2